XX.171

BIBLIOTECA NAZIONALE V. EMANUELE ROMA
1
23 -I
19

Cianzia C. n. 2

wa. 9. 625

FL. VEGETII RENATI VIRI ILLVSTRIS DE RE MILITARI LIBRI QVATVOR.

SEXTI IVLII FRONTINI viri conſularis de Strategematis libri totidem.

AELIANI de inſtruendis Aciebus liber vnus.

MODESTI de vocabulis rei militaris liber vnus.

Item picturæ bellicæ cxx. paſſim VEGETIO adiectæ. Collata ſunt omnia ad antiquos codices, maximè BVDAEI, quod teſtabitur Aelianus.

PARISIIS,
Apud Chriſtianum wechelum, ſub Pegaſo,
in vico Pellouacenſi. Anno
M. D. LIII.

RERVM ET VERBORVM IN VEgetio contentorum index, in quo prior numerus capita, alter libros ſupputat.

Acies, capite xiiii, libro, iii.
Accenſi xix, ii, & xiiii, iii.
Alæ equitum i,ii.
Annibal rei militaris peritus in prooemio lib. iii.
Anſer xxvi, iiii.
Aphricani iaculatores xv,i.
Aquila xiii,ii.
Aquiliferi vii,ii.
Armaturæ ibidem.
Aſſer xlvi,iiii.
Auguſtales vii,ii.
Auxiliares ii,ii.
Balearibus fundæ primo repertæ xvi,i.
Barrhitus xviii,iii.
Bebræ xx,i.
Beneficiarii vii,ii.
Bipennis xlvi,iiii.
Buccina v,iii.
Buccinatores vii,ii.
Burgus x,iiii.
Calones vi,iii.
Campigeni vii,ii.
Campus martius x,i.
Candidati vii,ii.
Capaneus xxi,iiii.
Caput contubernii viii,iii.
Caput porcinum xix,iii.
Caſtella viii,iii.
Cateruæ ii,ii.
Cato rei militaris ſcriptor iii,ii.
Catonis ſententia xiii,i.
Centenarii viii,ii.
Centurio primipili ibidē.
Circitores viii,iii.
Claſsium duo genera i,ii.
Claudii iaculatores xv,i.
Cohortes xxiii,i.
Colligere campū xxv,iii.
Colores lunę xli,iiii.
Cornu v,iii.
Cornicines vii,ii.
Cuneus xix,iii.
Decumana porta xxiii,i.
Decani viii,ii. & xiii,ii.
Decurio xiiii,ii.
Digmata xviii,ii.
Dracones xiii,ii. & xiii,i.
Drumi xvi,iii.
Ducenarius viii,ii.
Equites legionarii i,ii.
Exercitus i,ii.& i,iii.
Falarica xviii,iiii.
Falx xlvi,iiii.
Ferentarii xx,i & xiiii, iii.
Flauiales vii,ii.
Forfex xix,iii.
Frons xv,iii.
Fundibulatores ibidem.
Fūditores xv,ii.& xiiii,iii.
Fuſtibalus xiiii,iii.
Galearii x,i.
Globus xix,iii.
Harpagones xxv,ii.
Haſtatus xiiii,iii.
Haſtatus primus viii,iii.
Haſtatus ſecūdus ibidem.
Imaginarii vii,ii.
Lacedæmoniorum circa bellum cura in prooemio,iii.
Legio i,& ii,ii.
Leuis armatura xiiii,iii.
Liberarii vii,ii.
Loricula xviii,iiii.
Malleoli xviii,iiii.
Manipulus xiii,ii.
Marii diligentia v,i.& x,iii.
Martiobarbuli xvii,i.
Menſores vii,ii.
Metatores ibidem.
Metelli diligentia x,iii.
Militiæ ſacramentum v,ii.
Minotauri ſignum vi,iii.
Mulierū Ro. crines ix.iiii.
Munifices vii,ii. & xix,ii.
Murus pedeſtris exercitus xx,i.
Nauarchi xxxii,iiii.
Ordinarii vii,ii.
Optiones vii,ii.
Pannonici xx,iii.
Papilones xxiii,i.
Peditum duo genera i,ii.
Perſarū mos in foſsis ducendis x,iii.
Phalanges ii, ii.
Phalarica xviii,iiii.
Pherentarii xv,ii.
Pila xx,i.
Pilum xv,ii.
Pompeii exercitium ix, i.
Prætoria porta xxiii,i.
Principes xxv,ii.
Principes primæ cohortis viii,ii.
Principia vii,ii.
Primæ centuriæ xxiii,i.
Primus haſtatus viii,ii.
Promuſcis xxvi,iii.
Pyrrhus elephantos primus in Italiā duxit ibidē.
Quibus dux moueat exercitū ad pugnā xii,iii.
Quintius Cincinnatꝰ iii,i.
Remedium in formidine militum xii,iii.

Rhodiorũ aſtutia xx, iiii.
Sariſſæ xxiiii,iii.
Scipionis Aphrica. in exercendo milite cura x,iii.
Scipionis ſentẽtia xxi,iii.
Scriptores rei militaris viii,i.
Scutati xv,ii.
Serra xix,iii.
Semiſpathæ xv,ii.
Signa vocalia v,iii.
Signa ſemiuocalia ibid.
Signa muta ibidem
Signiferi vii,ii.
Spatha xv,ii.
Spiculum ibidem.
Taleæ viii,iiii.
Teſſera quid & teſſerarii Torquati ibid. (vii,ii.
Tragularii xv,ii.
Tribulus xxiiii,iii.
Tribunus vii,ii.
Triarii xx,i.& xiiii,iii.
Triarius Prior viii,ii.
Tubicines vii,ii.
Turma xiiii,ii.
Turmales ibidem.
Tydeus v,i.
Valli quid viii,iii.
Velites expediti xvi,iii.& (xxvi,iii.
Verriculũ xv,ii.
Veterũ conſuetudo xiii,i.
Vexillationes i,ii.
Xantippus rei militaris peritus in proœmio iii.

FINIS.

INDEX IN SEXTVM IVLIVM FRONtinum complectens illuſtrium virorum nomina cum exemplis eorum à Frontino adductis.

ccxiiii. ccxv. ccxx. ccxxii. ccxl.

ABydeni ccxv.
Acilius Glabrio
Adathantes ccxi. (ccvi.
Aegyptii ccviii. clxxxiiii.
Aemilius Paul. clxxxvi.
Aetoli ccxvi. (clxxxvii.
Afranius ccxix.
Afri ccviii.
Agathocles cxcviii.
Agrigẽtini ccxxi.ccxxvi.
Ageſilaus clxxxvi cxciiii. cxcv.cxcvi.cxcvii. ccxiiii ccxxvii.
Alexãder Mace. clxxxvi. clxxxviii.cxciii.cxcvii. ccv. ccviii. ccix.ccxviii ccxxii ccxxiiii.ccxxxv. ccxxxvi.ccxxxviii.
Alcetas ccxl.
Alcibiades ccxiii. ccxv, ccxxi. ccxxiii. ccxxv.
Alicius ccxviii. (ccxxvii.
Amilcar clxxxiiii.ccxxix.
Ambiorix ccxxx.
Amphipolis ccxxix.
Annibal cxcii. cxciii. cci. cciii.cciiii.ccix.ccx.
ccxxvi. ccxxviii. ccxxix
ccxxxv.ccxxxix ccxli.
Anaxibius ccxiii.
Antigonus ccxiiii.
Antiochus ccxxi.ccxxii. ccxxv.ccxxxii.
Antipater ccxviii.
Antonius cxciii.cciiii. ccxiii,ccxix.ccxxxiiii.
Appius Claudius ccxxxii.ccxxxiiii.
Appollonides ccxxii.
Aquirius ccxxxiiii.
Arabes ccix.
Arcades ccxx.
Archelaus cciiii.
Archidamus cxcvi.
Ategua ccxxviii.
Ariouiſtus ccxxxvii.
Ariſtippus ccxxi.
Ariſtides ccxxxv.
Armenii ccxvii.
Arpi ccxxiiii.
Ariſtomus ccxxxviii.
Arminius dux German.
Artaxerxes cciii. (ccxvii.
Aſdrubal clxxxvii.cxci.
Aſculani ccxxx.
Atheas rex Scyth. ccvii.
Athenienſes clxxxvii. ccxxxiii ccxxxv. ccxxxix.
Attalus ccxix.
Attilius ccxvi.
Attilius Regul. ccxxxiii. ccxxxv.
Auguſtus Germanicus ccviii.
Autofradates Perſes clxxxix.
Aurelius Cotta ccxxxiii.
Barca ccxxvi.
BateusNolanus ccxxix.
Boii cxcii.
Braſidas cxci.
Brutus ccxxxv.
Byſantii clxxxvii.ccxxvii.
Caducei ccxxiiii.
Cæditius cxc.
Cæſar clxxxiiii. clxxxvi. cxc.cxciii.cxcv.cxcvi. cxcvii cc.cci.ccv.ccxii. ccxiiii. ccxvi. ccxxiiii. ccxxx. ccxxxvi. ccxxxvii. ccxxxix.ccxli.

C.Caſsius ccxii.
C.Lælius clxxxiiii.
Calphurnius cxc.
Camillus ccvii.ccxxxvi.
Campani ccxxii.ccxxvii.
Cato ccxxvi.ccxli.
Cato Porcius clxxxiiii.
M.Cato clxxxiiii.clxxxvi. ccxvi.ccxx.ccxxxii. ccxxxiii.ccxxxv.
Carthaginenſes clxxxvi
eorum duces cxciii.
Cælius primipi. ccxxxix.
Catii ccv.
Catinenſes ccxviii.
Caſilinum ccxxviii. ccxxxviii.
Cauſenſes ccxviii.
Caſsius ccxxxv.ccxl.
Caſtronius cciii.
Celtiberi ccviii.
Cimon ccxx.
Cizycũ ccxxv cxxxviii.
Chabrias clxxxix.cxcviii.
Chares ccxxvi.
Chalcid. ccxxvi.ccxxvii.
Ciminia ſylua clxxxvi.
Claudius clxxxviii·ccxix.
Clearchus ccxxii.ccxxxii.
Cleandridas cciii.
Cleomenes cci.
Cleonymus ccxxiii.
Cliſthenes Sycio.ccxxiiii.
Cõminius Atrabas ccxix.
Conon ccxliii.
Corneli.Naſica ccxxxiii.
Cornelius Coſſus ccxvi.
Cornelius Ruffin. ccxxiii.
Coriolanus cxciii.
L.Cornelius coſ. ccxxv.
Corinthus ccxxvii.
Cotta coſ. ccxxx.ccxxxiii.
Craſſus ccxii
P.Craſſus ccxxxviii. ccxliii.
Craterus ccxxiii.
Criſpinus ccxl.ccxlii.
Criſci ccxxiiii.
Crœſus clxxxix.ccvii.
Crotona oppid. ccxxiii.
Curius cxciii.cci.ccxxxvi.
Curio coſ. ccxxxiiii.
Q.Curtius ccxxii.
Cyaneæ anguſtię clxxxix.
Cyrieſtes clxxxiiii.
Cymbri ccxv.
Cyrus rex Perſarũ cxcvii. ccxxi. ccxxiiii. ccxxv.
Dareius cxcii.
Daci ccvi.
Datames ccxv.
Delminũ oppid. ccxxiii.
Decius cxc.ccxxxvii ccxxxviii.
Decimus Iunius ccxxxiii.
Didius cxciii.ccxvii.
Dyoniſius cxciiii.ccxxii.
Diodorus ccxxix.
Domitius Corbulo ccxvii. ccxxxiii.ccxxxv.ccxxxix.
Domitius Caluinus ccxx.
Domitianus Auguſtus clxxxv. clxxxvii. ccxxx.
Duillius clxxxix.ccvi.
Eginé.ccxxxviii(ccxx.
Eoneus Tarentin. ccxxii.
Epaminundas Thebanus cxcvi. cxcvii. cxcviii. ccii. ccx ccxxi ccxxvii.
Epheſii cccxxii.(ccxxxv.
Ephialtes Trachinius ccii.
Epidaurii ccxviii.
Epirotæ ccviii.
Equi populi ccxvi.
Erythrei ccix.
Ennienes ccxli.
Entidas cxcvi.
Eufrates fluuius ccxxiiii.
Fabius Max. clxxxvi. clxxxvii. cxciii. cxcvii.cc. ccvii.ccxxii.ccxxiii. ccxxxiiii.
M.Fabius cxcv.
Fabius Cæſo clxxxvi.
Q.Fab. cxcvi.ccxxxviii.
Fabius Rutilius Maximus ccvi ccxxxiiii.
Fabritius ccxxxv.ccxxxvi.
Fidenates ccvii.
Flaminius ccx.
Flamma cxc.
Flauius Fimbria ccxxx.
Fonteius cxc.ccxxxvii.
Fuluius nobil. cxcii cxcv.
Fuluius coſ. ccxxxiiii.
Fuluius Imperator ccviii.
Fuluius Flaccus ccxxxiii. ccxli.
Furius Agrippa ccxvi.
Furius Camillus ccxvi.
Q.Furius ccxvi.
L.Furius clxxxv.cxc.
Gabii ccxxi.
Galli ccvi.ccxiiii.ccxix.
Gelo tyrannus cxcvii.
Germani ccxxxvii.
Græci ccxxxv
Halliatis ccxxix.
Halys fluuius clxxxix.
Hamilcar clxxxiiii.
Hanno Carthaginenſis cxciii ccxxix.
Harridas rex Moloſſorũ ccix.
Hetruſci ccvii.
Hernici ccxvi.
Herculeius cxc.
Hermocrates Siracuſan. ccxvii.

Himeræi ccxxii.
Himera ciuit. ccxxvi.
Himilco carthag. ccxxvi.
Hircius ccxxviii.
Hiſpani ccvii. ccxxxviii.
Hiſpaniæ ciuitates
clxxxiiii.
Horatius Cocles ccxix.
Iapiges ccx.
Iberi ccii.
Illyrii ccviii.ccxxiii.
Indas vel inides aruſpex
cxcvii.
Iphicrates clxxviii. cxci.
cxcii.cxcix.cc.ccxiii.
ccxix.ccxxvii.ccxl.
Iuba rex ccxiii.
Iugurtha cc.ccvii.
Laberius cxc.
Labienus ccxc.ccxii.
ccxvi.
Lacedæmonii clxxxviii.
cc.ccii.ccxxvii.
Lacetani ccxxvi.
Lælius ccxi.ccxxxviii.
Lartha dux Pœn. ccxxvi.
Leonidas ccxxxvii.
Leptenes Syracuſa. ccviii.
Leucadia ccxxii.
Liburni ccxiii.
Licinius clxxxv.ccvi.
Ligures ccxxxiiii.ccxxx.
Lilybæi ccxxvi.(cxcii.
Lyſimachus ccxxii.
Litana ſylua cxcii
Liuius dux ccxxii.
Liuius Salinator cciii.
Locri ccxli.
Luca oppidum ccxx.
Luceius ccxviii.
Luctatius Catul. clxxxix.
Lucullus cc.cci.ccxv.
ccxxvii.

Luſitani ccxxii.
Lyſander cxc.cci.
ccxxxii.
Mago dux Carth. ccx.
ccxxiii.ccxli.
Magnetes ccxxiiii.
Maharbal ceviii.
Mandron ccxxii.
Marcus Liuius. ccxl.
Marcus Porcius
clxxxiiii.ccxxxix.
Marcellus ccvii.ccxxi.
ccxxix.ccxxxvii.
Marius C. clxxxvi cxcvi.
cci. ccvi. ccxv. ccxvi.ccxxxiii.
ccxxiiii. ccxxxii. ccxxxv.
ccxxxix.
L Martius ccxiiii.
Martius T.eques ccxvii.
Mantinia ccxxvii.
Manlius A. Coſ. cxciiii.
Manlius Imperioſus
ccxxxiiii.
Cn.Manilius cxcv .ccxiiii
Maſiniſſa ccxxiii.
ccxxxvi.
Maurus interrex ccxxviii.
Megarenſes ccxliii.cxc.cxcvi.cxcviii.
Melanthus ccxiii.ccxxv.ccxl.
Memnon Rhodius
ccix.ccxiii.
Meſſenii ccxx.
Metellus Pius clxxxv.
cxcix.ccviii.
Q.Metellus cxciiii.ccxxxvi.
ccxxxi. ccxxxii. ccxxxiii.
Milites quando primo iu-
reiurando facti. ccxxxi.
Minutius Coſ. cxci.
Milciades ccxlii.
Minutius Ruffus ccvi. ccxvi.ccxix.ccxxii.
Mithridates clxxxiiii. ccxxiiii.ccxxv.ccxxxi
Mummius ccxxxvi. ccxlii.

Myronides Athenienſis
ccvii.ccxl.
Naſica ccxxxii.
Necii ccxviii.
Nero clxxx.
Cl.Nero ccxvii.
Neuius Centurio ccxli.
Nicoſtratus clxxxvii.
Nolani ccxxix.
Numantini ccxxx.
ccxxxviii.
Numidæ ccxxiii.
Octauius C.ccxxxvii.
Otacilius ccxxix.
Pachorus rex clxxxiiii.
Panſa Coſ. ccxiii.
Papyrius Curſor ccvi.
cxxxiiii,ccxxi.
Parthi ccxii.
Parmenes Thebi. ccii.
ccxxxvii.ccxxxix.
Paulus ccv.
Peloponenſes ccxxv.
Pelopidas Theb. clxxxix.
ccxxiiii,ccxli.
Pericles Athen. clxxxvii.
Petilius ccxxxiiii.
Petreius cc.
Petilini ccxxxviii.
Perſæ ccxxxvii.
Phaliſci ccvii. ccxvi.
Phalaris ccxxii
Phares dux Athen. ccxix.
Pruſias ccxxxix.
Pharnaſtanis parthi ccxii.
Philippus clxxxix.cc.

Philippus Macedon. rex ccxxxj.ccxxxix.ccxl.
clxxxviij.ccij.
Pinarius ccxl.
L.Piſo ccxxxiij.
Pyrrhus ccv.ccvij.ccxiiij.
ccxxiij. ccxxxj. ccxxxij.
Pythia ccxlij.
Pyſiſtratus ccxliij.
Phormio ccxxvj.
Pœni ccvij.ccxix.
Pompeius clxxxiiij.
clxxxviij.clxxxix.cxciiij.
cc.ccj.cciij.ccv.ccxij.
cxviij.ccxxx.ccxxxvj.
Popilius Lenas ccxxx.
Porſenna ccxix.
Poſthumius cxcvj.cxcix.
ccxxxvj.
Pontius Cõmius ccxxvij.
Præneſte occiſorũ capita ccxxxix.
Ptolemæus ccxl. (ccxvij.
Quintinus Capitolinus
ccxv.ccxvj.
Quinti'coſ.ccxviij.ccxx.
Quintus Max. ccxlij.
Rhegini ccxxij.
Rhodij ccxxv.
Romulus ccvij.
Romani ccxxvij.ccxxviij
ccxxx. ccxxxj. ccxxxij.
ccxlj.eorũ legati cxciiij.
Rutilius ccxxxij.
Sabini ccxvj.
Sabora ccxiij.
Saguntini ccxxvj.
Salinator ccxxxiiij.
Saluius Pelignus ccxvj.
Scaurus ccxxxvj.ccxxxij.
Scipio clxxxvij.cxcvij.
ccij.cciij.ccxv.ccxvj.
ccxxiij.ccxxv.
Scipio Aemilia ccxxxvj.
Scipio Africanus clxxxv.
xciiij.ccxj.ccxviij.
P.Scipio cxcix.cciij.
ccxxiij.ccxlij.ccxxxj.
L.Scipio ccxxvj.
C.Scip.ccxxxv.ccxxxix.
Scythæ ccxvj.
Scorylo cxcv.
Scordiſci ccvj.ccxxvj.
Segobrienſes ccxxvii.
Sempronius ccxli.
Sempronius Tuditanus
ccxxxvii.
Sempronius Gracchus
cxcvii.ccviii.ccxli.
Sempronius Longus ccx.
Semyramis ccxxiiii.
Sertorius clxxxix.cxcv.
cxcvi. cxcvii.cciii.ccxi.
ccxv.ccxviii.ccxix.
Seruius Tullius ccxvi.
P.Seruilius ccxxiiii.
Sextus Tarquin. ccxxi.
Sicyonii ccxxi.ccxxv.
Sinilius Priſcus ccxvi.
Soſiſtratus ccxxi.
Sorobrigenſes ccxxvi.
Spartacus cxci.
Statorius clxxxiiii.
Statilius ccxlii.
Sutrini ccvii.
Sulpitius Petreius ccvi.
Sylla cxci.cxciiii.cxcvi.
cxcvii.cciiii.ccxiiii.ccxvi
ccxviii.ccxxxiii.cclxi.
Syphax ccxi.
Syphacis legati ccxiiii.
Syracuſani ccxxi.
Tarentini ccxxi.
Tarquinius rex ccxvi.
Tarquin. Super.clxxxiiii.
Targnieſes ccvii. (ccxxi.
Tamiris aut Tomiris
Tegea ccxxi. (ccviii.
Teutoni ccxv.
Thebani ccxxi.ccxxxv.
Thermopylæ ccvi.ccxl.
Themiſtocles clxxxv.
clxxxvii.ccii.ccxiiii.
Thraces ccxviii.ccxix.
ccxxii.ccxxix.
Tiberius Cæſar cc.
Tiberius Gracchus ccix.
Tigracus ccxl. (ccxxiii.
Timotheus Athenienſis
Tiſaphernes cxciiii.
cxcviii.ccxiii.
Titurius Sabin. ccxxx.
Torquatus ccxxiii.
Traſybulus ccxxv.
Triballi ccvii. (ccxxix.
Triphon ccxix.
Trinaſſon caſtel.ccxx iiii
Trœzenii ccxxiii.
Tullus Hoſtilius ccxiiii.
Tymarch.ætolus ccxxi.
Tygranes cci.
Tygranocerta ccxvii.
Valerius Leuinus
ccvii.ccxxxix.
P. Valer.ccxviii.ccxxxiii.
Varro ccxxxvii.
Veientes ccvii.
Velius ccxxx.
Ventidius clxxxiiii.cci.
Verginius cc. (ccxii.
Veſpaſianus cci. ccxxxix.
Viriatus ccxxvi.ccxxvii.
ccviii.ccxix.
Vmbri clxxxvi.
Volſci ccxvi.ccxviii.
Volturnus flu.cci. (ccxlii.
Xenophon cxviii.
Xerx.ccxxxvii(ccxxxviii.
Xanthippus ccii.cciii.
Zopyrus ccxxi.

FINIS.

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

FLAVII VEGETII

VIRI ILLVSTRIS, AD VALENTINIAnum Auguſtum Epitoma inſtitutorum rei militaris, ex Commentarijs Catonis, Celſi, Traiani, Hadriani, & Frontini.

Libri primi

PROLOGVS.

ANtiquis temporibus mos fuit, bonarū artium ſtudia mãdare literis, atq; in libros redacta offerre principibus. Quia neq; rectè aliquid inchoatur, niſi poſt deū fauerit Imperator: neq; quẽquã magis † decet vel meliora ſcire, vel plura q̄ principem, cuius doctrina omnibus poteſt pdeſſe ſubiectis. Quod Octauium Auguſtum, ac bonos dehinc principes libenter habuiſſe, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium teſtimonijs creuit eloquentia, dum non culpatur audacia. Hac ego imitatione compulſus, dum conſidero clementiã veſtrã, auſibus literarum magis ignoſcere poſſe q̄ cęteros, tanto inferiorem me antiquis ſcriptoribus eſſe vix ſenſi, licet in hoc opuſculo, nec verborum cõcinnitas ſit neceſſaria, nec acumen ingenij, ſed labor diligens ac fidelis: vt ea quæ ad diuerſos hiſtoricos, vel armorum diſciplinã docentes, diſperſa & inuoluta celantur, pro vtilitate Romana proferãtur in medium. De delectu igitur atq; exercitatione tyronū, per quoſdã gradus & titulos antiquã conſuetudinem conamur oſtendere. Non quò tibi, Imperator inuicte, iſta videantur incognita, ſed vt quę ſpõte pro reip. ſalute diſponis, agnoſcas olim cuſtodiſſe Romani imperij conditores: & in hoc paruo libello, quicqd de maximis reb9, ſempq; neceſſarijs requirẽdū credis, inuenias. *oportet.*

ROMANOS, OMNES GENTES SOLA Armorum exercitatione viciſſe.

CAPVT PRIMVM.

IN omni autem pręlio nõ tã multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitiū ſolent pręſtare victoriã. Nulla enim alia re videremus populum Romanū ſibi orbem† ſubegiſſe terrarum, niſi armorum exercitio, diſciplina caſtrorum, vſuq; militiæ. Quid enim aduerſus Gallorum multitudinẽ paucitas Romana valuiſſet? Quid aduerſus Germanorum proceritatẽ, breuitas potuiſſet audere? Hiſpanos quidẽ non tãtùm numero ſed etiã viribus corporum noſtris pręſtitiſſe, manifeſtū eſt. Aphrorum dolis atq; diuitijs ſemp impares fuimus. Græcorum artibus prudentiáq; nos vinci nemo vnquã dubitauit. Sed aduerſus omnia profuit tyronem ſolertem eligere, ius (vt ita dixerim) armorum docere, diſciplinam quotidiano exercitio roborare, quęcunque euenire in acie atq; in prælijs poſſent, omnia in cãpeſtri meditatione pręnoſcere, ſeuerè in deſides† vindicare. Sciẽtia enī rei bel *ſubieciſſe.* *vindicando.*

licæ,dimicãdi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod ſe bene didiciſſe confidit.Etenim in certamine bellorum,exercitata paucitas ad victoriã prõ- ptior eſt:† rudis & indocta multitudo,expoſita ſemper ad cędem.

quàm rudis.

Ex quibus regionibus tyro eligendus · Cap. ij.

RErum ordo depoſcit,vt ex quibus prouincijs vel regionibus tyrones legendi ſint prima parte tractetur.Cõſtat enim,in omnibus locis & ignauos & ſtrenuos naſci.Sed tamen,quia gens gentem pręcedit in bello,& plaga cœli non ad robur corporum tantùm,ſed etiam animorum plurimum valet,quo loco ea quę à doctiſsimis hominibus comprobata ſunt,nõ omittam. Omnes nationes,quæ vicinæ ſunt ſoli,nimio calore ſiccatas, amplius quidẽ ſapere,ſed minus habere ſanguinis dicunt:ac propterea conſtantiam ac fiduciam† cominus non habere pugnandi,quia metuũt vulnera, qui ſe exiguum ſanguinem habere nouerint.Contrà,Septentrionales populi, remoti à ſolis ardoribus,inconſultiores quidem , ſed tamen largo ſanguine redundantes, ſunt ad bella promptiſsimi.Tyrones igitur de temperatioribus legendi ſunt plagis,quibus & copia ſanguinis ſuppetat ad vulnerum mortiſque contemptum,& nõ poſsit deeſſe prudentia † quę ad modeſtiam ſeruat in caſtris,& non parum prodeſt in dimicatione,conſilijs.

eo minus habere.

quæ res.

Vtrum ex agris ân ex vrbibus vtiliores ſint tyrones. Cap. iij.

SEquitur,vtrum ex agris,an de vrbibus vtilior tyro ſit,requiramus. De quâ parte nũquam credo potuiſſe dubitari,aptiorem armis ruſticam plebem, quæ ſub diuo & in labore nutritur,ſolis patiẽs,vmbrę negligens, balnearum neſcia,deliciarum ignara,ſimplicis animi,paruo cõtenta,duratis ad omnem laborum tolerantiam membris:cui geſtare ferrum,foſſam ducere,onus ferre conſuetudo de rure eſt. Interdum tamen neceſſitas exigit,etiã vrbanos ad arma compelli:qui vbi nomen dedere militię,primùm laborare,decurrere,portare pondus,& ſolem puluere mque ferre condiſcant: parco victu vtantur & ruſtico,interdũ ſub diuo,interdum ſub papilionibus,cõmorentur. Tunc demum ad vſum erudiantur armorum: & ſi longior expeditio emergit,in angarijs plurimùm detinẽdi ſunt,proculque habendi à ciuitatis illecebris:vt eo modo,& corporibus eorum robur accedat,& animis. Nec inficiandum eſt, poſt vrbem conditam,Romanos ex ciuitate profectos ad bellum ſemper:ſed tunc nullis voluptatibus,nullis delitijs frangebantur.Sudorem curſu & cãpeſtri exercitio collectum natans iuuentus abluebat in Tyberi.Idẽ bellator, idem agricola,genera tantum mutabat armorũ. Quod vſq; adeò verũ eſt,vt aranti Quintio Cincinnato viro optimo dictaturam conſtet oblatam.Ex agris ergo ſupplendum robur præcipuè videtur exercitus.Neſcio enim quomodo minus timet mortem,qui minus deliciarum nouit in vita.

Quintius. Cincinnatus dictator

Cuius ætatis tyrones probandi ſint. Cap. iiij.

NVnc,qua ætate milites legi conueniat,exploremus.Et quidẽ,ſi antiqua cõſuetudo ſeruãda eſt, incipiẽtem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat.Nõ enim tantũ celerius,ſed etiam perfectius† imbibũtur,quę diſcũtur à pueris. Deinde militaris† alacritatis ſaltus & curſus antè tẽtãd' eſt,

imbuuntur

alacritas.

quàm

quàm corpus ætate pigreſcat. Velocitas enim eſt,quæ percepto exercitio ſtrenuum efficit bellatorem. Adoleſcentes legendi ſunt,ſicut ait Saluſtius. Nã primùm iuuentus,ſimul ac belli patiens erat,in caſtris per laboris vſum militiam diſcebat. Melius enim eſt vt exercitatus iuuenis cauſetur ætatem nondum aduenisſe pugnandi,quàm doleat prçteriiſſe. Habeat etiam ſpacium vniuerſa diſcẽdi. Neque enim parua aut leuis ars videtur armorum,ſiue equitem, ſiue peditem ſagittarium velis imbuere,ſiue ſcutatum armaturç numeros omnéſque geſtus docere, ne locum deſerat, ne ordines turbet,vt miſſile & deſtinato ictu & magnis viribus iaciat, vt foſſam ducere, ſudes ſcienter figere norit, tractare ſcutum & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter inſtituto tyroni,pugnare aduerſum quoſlibet hoſtes in acie formido non erit,ſed voluptas. *Saluſti. in Catilinar.*

Qua ſtatura tyrones ſint probandi. Cap. V.

PRoceritatem tyronum,à Mario conſule ad victoriam ſcio ſemper exactã, ita vt ſenos pedes,vel certe,quinos & denas vncias habentes inter alares equites,vel in primis legionum cohortibus probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo: & plures militiam ſequebantur armatam. Necdum enim ciuilis pars florentiorem adduxerat iuuentutem. Si ergo neceſſitas exegerit,non tam ſtaturæ rationem conuenit habere,quàm virium. Et ipſo Homero teſte non fallimur,qui Tydeum minorem quidem corpore,ſed fortiorem†animis fuiſſe ſignificat. *Marii diligentia* *Tydeus. armis.*

Ex vultu & corporis poſitione agnoſci in eligendo,qui meliores poſſint eſſe tyrones. Cap. VI.

SEd qui delectum acturus eſt, vehementer intendat,vt ex vultu,ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeãt officium bellatoris. Namque non tantùm in hominibus,ſed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, ſicut doctiſſimorũ hominũ diſciplina compræhenditur: quod etiam in apibus Mantuanus autor dicit eſſe ſeruandum.

Nam duo ſunt genera: hic melior,inſignis & ore
Et rutulis clarus ſquamis: ille horridus,alter
Deſidia,latámque trahens inglorius aluum. *Ex Vergilii iiii. Georgico.*

Sit ergo adoleſcens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice,lato pectore,humeris muſculoſis, valentibus digitis,longioribus brachiis,ventre modicus, exilior cruribus, ſuris & pedibus non ſuperflua carne diſtentis,ſed neruorum duritia collectis. Cùm hæc ſigna in tyrone depræhenderis, proceritatem non magnopere deſideres. Vtilius eſt enim fortes milites eſſe,quàm grandes.

Cuius artis tyrones vel elegendi ſint vel reſpuendi. Cap. VII.

SEquitur,vt cuius artis tyrones vel eligendi vel penitus reſpuendi ſint, indagemus. Piſcatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnéſque qui aliquid tractaſſe videntur ad genæcea pertinens, longè arbitror pellendos à ca-

ſtris.Fabros ferrarios,carpentarios,macellarios,& ceruorum aprorúmque venatores,conuenit ſocietate militiæ. Et hoc eſt in quo totius reipublicę ſalus vertitur,vt tyrones non tantum corporibus,ſed etiam animis præſtantiſſimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamẽtum in prima † delectorum examinatione conſiſtunt. Nec leue putetur hoc officium, aut paſſim quibuſcunque mandandum,quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipuè conſtat eſſe laudatum. Iuuentus enim,cui defenſio prouinciarum,cui committenda bellorum fortuna, & genere,ſi copia ſuppetat, & moribus debet excellere. Honeſtas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere,facit eſſe victorem. Quid enim prodeſt ſi exerceatur ignauus? ſi pluribus ſtipendiis moretur in caſtris? Nunquam exercitus profecit tempore belli,cuius in probandis tyronibus claudicarit † elector. Et quantum vſu experimentíſque cognouimus,hinc tot vbique ab hoſtibus illatæ ſunt clades,dum lõga pax militem negligentius incurioſiúſque legit, dum honeſtiores quique ciuilia ſectantur officia, dum poſſeſſoribus † addicti tyrones,per gratiam aut diſſimulationẽ probantur,taléſque ſociantur armis,quales domini habere faſtidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

Margin: delectus; electio; indicti

Quando tyrones ſignandi ſint. Cap. VIII.

SEd non ſtatim punctis ſignorum inſcribendus eſt tyro delectus: verùm antè exercitio prætentandus, vt vtrum verè tanto operi aptus ſit, poſſit cognoſci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur, & vtrum armorum diſciplinam ediſcere valeat, vtrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quàmuis in ſpecie non improbabiles videantur, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus vtiles, & in locum eorum ſtrenuiſſimi ſubrogandi ſunt. In omni enim conflictu non tam prodeſt multitudo, quàm virtus. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia, armorũ eſt demonſtranda doctrina. Sed huius rei vſum diſſimulatio longæ ſecuritatis aboleuit. Quem inuenias qui docere poſſit quod ipſe non didicit? De hiſtoriis ergo vel libris nobis antiqua conſuetudo repetenda eſt. Sed illi res geſtas & euentus tantum ſcripſere bellorum, iſta, quæ nunc quærimus, tanquàm nota linquentes. Lacedæmonij quietem, & Athenienſes, alíique Græcorum in libros retulere complura, quę τακτικὰ vocantur. Sed nos diſciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex paruis finibus imperium ſuum penè ſolis regionibus, & mundi ipſius fine diſtendit. Hæc neceſſitas compulit euolutis autoribus, ea me in hoc opuſculo fideliſſimè dicere, quæ Cato ille Cenſorius de diſciplina militari ſcripſit, quæ Cornelius Celſus, quæ Frontinus perſtringenda duxerunt, quæ Paternus diligentiſſimus iuris militaris in libros redegit, quæ Auguſti & Traiani Adrianíque conſtitutionibus cauta ſunt. Nihil enim mihi autoritatis aſſumo, ſed horum, quos ſupra retuli, ea quæ diſperſa ſunt, velut in ordinem & abbreuiationes, quæ epitomata dicuntur, conſcribo.

Margin: Scriptores rei militaris.

Ad gradum militarem & curſum & ſaltum exercendos tyrones. Cap. IX.

PRimis ergo meditationum auſpiciis, tyrones militarem edocendi ſunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie cuſtodiendum eſt, quàm vt omnes milites incedendi ordinem ſeruent. Quod aliter fieri non poteſt, niſi vt aſſiduo exercitio ambulare celeriter & ęqualiter diſcant. Periculum enim ſępe ab hoſtibus grauiſſimum ſuſtinet diuiſus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti millia paſſuum, horis quinque duntaxat æſtiuis conficienda ſunt. Pleno autem gradu, qui citatior eſt, totidem horis viginti quatuor millia peragenda ſunt. Quicquid addideris, iam curſus eſt, cuius ſpacium non poteſt diffiniri. Sed ad curſum præcipuè aſſuefaciẽdi ſunt iuniores, vt maiore impetu in hoſtes procurrant, vt loca opportuna celeriter, cùm vſus aduenerit, occupent: vel aduerſariis idem facere volentibus, præoccupent: vt ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant, vt fugientium terga facilius comprehendant. Ad ſaltum etiam quo vel foſſæ tranſiliuntur, vel impediens aliqua altitudo ſuperatur, exercendus eſt miles: vt cùm eiuſmodi difficultates euenerint, poſſint ſine labore tranſire. Præterea in ipſo conflictu ac dimicatione telorum bellator cũ curſu ſaltúque veniens, aduerſarij perſtringit oculos, mentémque deterret, priúſque plagam infligit, quàm ille ad cauendum vel ad reſiſtẽdum ſe præparet. De exercitio Pompei magni Saluſtius hoc memorat: Cum alacribus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuiſſet par eſſe Sertorio, niſi ſe & milites frequentibus exercitiis præparaſſet ad prælia. *Pompeij exercitiũ.*

Ad vſum natandi exercendos tyrones. Cap. X.

NAtandi vſum æſtiuis menſibus omnis æqualiter debet tyro condiſcere, non enim ſemper flumina pontibus tranſeuntur, ſed & cedẽs & inſeques natare cogitur frequenter exercitus. Sæpe repentinis imbribus vel niuibus ſolent exundare torrentes. Et ignorantia non ſolùm ab hoſte, ſed etiam ab ipſis aquis diſcrimen incurrit: ideóque Romani veteres, quos tot bella & continua pericula, ad omnem rei militaris erudierant artem, campum Martium vicinum Tyberi delegerunt: in quo iuuentus poſt exercitium armorum, ſudorẽ puluerémque dilueret, ac laſſitudinem curſúſque laborem natãdo deponeret. Non ſolùm autem pedites, ſed & equites ipſóſque equos vel lixas (quos galerios vocãt) ad natandum exercere percommodum eſt, ne quid imperitis, cum neceſſitas imminebit, eueniat. *Campus Martius.* *Galearij.*

Quemadmodum ad ſcuta viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones. Cap. XI.

ANtiqui (ſicut inuenitur in libris) hoc genere exercuere tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita vt duplum põdus cratis haberet, quàm ſcutum publicum habere conſueuit.

Iidémque clauas ligneas, duplicis æque pōderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eóque modo non tantum mane, ſed etiam poſt meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim vſus non ſolum militibus, ſed etiā gladiatoribus plurimum prodeſt. Nec vnquàm aut arena, aut campus inuictum armis virum probauit, niſi qui diligēter exercitatus docebatur ad palum. A ſingulis autem tyronibus ſinguli pali defigebantur in terram, ita vt nutare non poſſent, & ſex pedibus eminerent. Contra illum palum, tanquàm contra aduerſarium, tyro cum crate illa & claua, velut cum gladio ſe exercebat & ſcuto: vt nūc quaſi caput aut faciem peteret, nunc à lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura ſuccidere, recederet, aſſultaret, inſiliret, & quaſi præſentem aduerſarium, ſic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione ſeruabatur illa cautela, vt ita tyro ad inferendum vulnus inſurgeret, ne qua ex parte pateret ipſe ad plagam.

Palorum vſus.

Non cæſim ſed punctim ferire docendos tyrones. Cap. XII.

PRæterea non cæſim, ſed punctim ferire diſcebant. Nam cæſim pugnantes non ſolum facile vicere, ſed etiam deriſere Romani. Cæſa enim quouis impetu veniat, non frequenter interficit: cum & armis vitalia defendātur, & oſſibus. At contrà puncta, duas vncias adacta, mortalis eſt. Neceſſe eſt enim vt vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dum cæſa infertur, brachium dextrum latúſque nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur, & aduerſarium ſauciat antè quàm videatur. Ideóque ad dimicandum hoc præcipuè genere vſos eſſe cōſtat Romanos: duplicis autē ponderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cum vera & leuiora arma tyro ſumpſiſſet, velut grauiore pondere liberatus, ſecurior alacriórque pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Cap. XIII.

PRæterea illo exercitij genere, quod armaturam vocant, & à campi doctoribus traditur, imbuendus eſt tyro. Qui vſus vel ex parte ſeruatur. Conſtat enim & nunc in omnibus prœliis armaturam melius pugnare, quàm cæteros. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles inexercitato ſit melior: cū armatura vtcunque eruditi, reliquos contubernales ſuos bellandi arte præcedant. Ita autem ſeuerè apud maiores exercitij diſciplina ſeruata eſt, vt & doctores armorum duplicibus remunerentur annonis: & milites, qui parū in illa prælusione profecerant, pro frumento hordeum cogerētur accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona, quàm ſub præſentia præfecti, tribunorum vel principum experimentis datis, oſtendiſſēt ſe omnia, quæ erant in militari arte, compleſſe. Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius eſt repub. in qua abundant milites eruditi. Non enim veſtium nitor, vel auri vel argenti gemmarúmque copię, hoſtes aut ad reuerentiam noſtram, aut ad gratiam inclinant, ſed ſolo terrore ſubiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (ſicut ait Cato) ſi quid erratum eſt, poteſt poſtmodum corrigi: Prœliorum delicta emendationem non recipiunt, cùm ſtatim pœna ſequatur errorem. Aut enim confeſtim pereunt, qui ignauè imperitéque pugnauerunt: aut in fugam verſi, victoribus vltrà pares eſſe non audent.

Veterum conſuetudo

Catonis ſententia.

Ad miſſi

Ad miſſilia iacienda tyro exercendus. Cap. XIIII.

SEd ad inceptum reuertor. Tyro, qui cum claua exercetur ad palum, haſtilia quoq; ponderis grauioris, quàm vera futura ſunt iacula, aduerſus illum palum, tanquàm aduerſus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, vt magnis viribus haſtile contorqueat, vt deſtinato ictu vel in palum vel iuxta dirigat miſſile. Eo enim exercitio & lacertis robur accreſcit, & iaculandi vſus atque peritia acquiritur.

Sagittis tyronem imbuendum diligenter. Cap. XV.

SEd propè tertia, vel quarta pars iuniorum, quæ aptior potuerit reperiri, arcubus ligneis, ſagittiſque luſoriis, ad illos ipſos ſemper exercenda palos. At doctores ad hanc rem & artifices eligendi: & maior adhibēda ſolertia, vt arcū diligenter ac ſcienter teneant, vt fortiter impleant, vt ſiniſtra fixa ſit, vt dextera cum ratione ducatur, vt ad illud quod feriēdū eſt, oculus pariter ac animus conſentiant, vt ſiue in equo ſiue in terra, rectè ſagittare doceant. Quam artem & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano vſu exercitióque ſeruari. Quantum autem vtilitatis boni ſagittarij in præliis habeant, & Cato in libris de diſciplina militari euidenter oſtendit, & Claudius pluribus iaculatoribus antè inſtitutis atque perdoctis, hoſtem, cui prius impar fuerat, ſuperauit. Aphricanus quidem Scipio, cùm aduerſum Numantinos, qui exercitum populi Romani ſub iugum miſerant, eſſet acie certaturus, aliter ſuperiorem futurum eſſe non credidit, niſi in omnibus centuriis lectos ſagittarios miſcuiſſet. *Claudij iaculatores. Aphricani iaculatores*

Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos tyrones. Cap. XVI.

AD lapides verò, vel manibus vel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum autem vſum primi Balearium inſularum habitatores & inueniſſe, & ita peritè exercuiſſe dicuntur, vt matres paruos filios nullum cibum contingere ſinerent, niſi quem ex funda deſtinato lapide percuſſiſſent. Sæpe enim aduerſum bellatores caſſidibus, cataphractis, loriciſque munitos, teretes lapides de funda vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus grauiores: cum membris integris, letale tamen vulnus importent: & ſine inuidia ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum prȩliis funditores militaſſe nullus ignorat. Quæ res ideo ab vniuerſis tyronibus frequenti exercitio diſcenda eſt, quia fundam portare nullus eſt labor. Et interdū euenit, vt in lapidoſis locis conflictus habeatur, vt aut mons ſit aliquis defendendus aut collis, & ab oppugnatione caſtellorum ſiue ciuitatum, lapidibus barbari fundiſque ſint pellendi. *Balearibus fundæ primo repertæ*

De exercitio plumbatarum. Cap. XVII.

PLumbatarum quoque exercitatio (quas Martiobarbulos vocant) eſt tradēda iunioribus. Nam in Illyrico dudū duæ legiones fuerūt, quæ ſena millia militum habuerunt: quæ, quòd his telis ſcienter vtebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tēpore ſtrenuiſſimè conſtat omnia bella confecta: vſque eo, vt dum Diocletianus & Maximianus ad imperium veniſſent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouiarios, atque Herculia- *Martiobarbuli.*

nos cenſuerint appellandos, eóſque cunctis legionibus prætuliſſe doceantur. Quinos autem Martiobarbulos inſertos ſcutis portare conſueuerunt: quos ſi opportunè milites iacerent, propè ſagittariorum ſcutati imitari videntur officium. Nam hoſtes equóſq; conſauciant, priuſquàm non modò manu ad manum, ſed ad ictum miſſilium potuerit perueniri.

mutuati

Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint. Cap. XVIII.

NOn tantùm autem à tyronibus, ſed etiam à ſtipendiariis militibus ſalitio equorum diſtrictè eſt ſempe exacta. Quem vſum vſque ad hanc ætatem, licet iam cum diſſimulatione, perueniſſe manifeſtũ eſt. Equi lignei hyeme ſub tecto, æſtate ponebantur in campo: ſuper hos iuniores primò inermes, dum conſuetudine proficerent, deinde armati cogebantur aſcendere. Tantáque cura erat, vt non ſolùm à dextris, ſed etiam à ſiniſtris partibus & inſilire & deſilire condiſcerent, euaginatos etiam gladios vel contos tenentes. Hoc enim continua meditatione faciebanr, ſcilicet vt in tumultu pręlij ſine mora aſcẽderent, qui tam ſtudioſe exercebantur in pace.

Ad portandum pondus exercendos tyrones. Cap. XIX.

POndus quoque baiulare vſque ad LX. libras, & iter facere gradu militari, frequentiſſmè cogendi ſunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus neceſſitas imminet annonam pariter ac arma portandi. Nec hoc credatur eſſe difficile, ſi vſus acceſſerit: nihil enim eſt quod nõ aſſidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites factitauiſſe, Vergil. ipſo teſte poteſt cognoſci, qui ait,

Non ſecus ac patriis acer Romanis in armis
Iniuſto ſub faſce viam cùm carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.

Quo armorum genere vſi ſint antiqui. Cap. XX.

LOcus exigit, vt quo armorũ genere, vel inſtruendi, vel muniendi ſint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus conſuetudo deleta eſt: nã licet exẽplo Gotthorũ & Alanorum Hunnorúmque equitũ arma profecerint, pedites tamẽ cõſtat eſſe nudatos. Ab vrbe enim cõdita vſque ad tẽpus diui Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedeſtris exercitus. Sed cũ cãpeſtris exercitatio, interueniẽte neglıgẽtia deſidiáque ceſſaret, grauia videri arma cœperunt, quę raró milites induebãt. Itaque ab Imperatore poſtulabant primò cataphractas, deinde caſſides deponere: ſic detectis pectoribus & capitibus, cõgreſſi cõtra Gotthos milites noſtri, multitudine ſagittariorũ ſæpe deleti ſunt: nec poſt tot clades, quæ vſque ad tantarum vrbium excidia peruenerunt, cuiquam curæ fuit, vel cataphractas vel galeas pedeſtribus reddere. Ita fit vt non de pugna, ſed de fuga cogitent qui nudi in acie exponuntur ad vulnera. Quid enim pedes ſagittarius ſine cataphracta, ſine galea, qui cum arcu ſcutum tenere non poteſt faciet? Quid ipſi draconarij atque ſigniferi, qui ſiniſtra manu haſtas gubernãt, in pręlio faciẽt, quorũ & capita nuda eſſe cõſtat & pectora? Sed grauis pediti lorica videtur, & galea fortaſſe raró meditanti, & arma

ma tractanti. Cæterùm quotidianus vſus non laborat, etiamſi oneroſa geſtauerir. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre non poſſunt, detectis † corporibus & vulnera ſuſtinere coguntur & mortes: & (quod eſt grauius & turpius) aut capi, aut certè fuga rempublicam perdere. Sic dum exercitium laborémque declinant, cum maximo dedecore trucidantur, vt pecudes. Vnde apud antiquos † Murus non dicebatur pedeſtris exercitus: niſi quòd pilatæ legiones præter ſcuta etiam cataphractis galeíſque fulgebant: vſque eo, vt ſagittarij ſiniſtra brachia manicis munirentur. Pedites autem ſcutati, præter cataphractas & galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogerentur accipere. Sic erant armati illi qui in prima acie pugnantes principes, in ſecunda haſtati, in tertia Triarij vocabantur. Sed Triarij genibus flexis ſolebant intra ſcuta ſubſidere, ne ſtantes vulnerarentur, venientibus telis: & cum neceſſitas poſtulaſſet, tanquam requieti vehementius inuaderent hoſtes, à quibus conſtat ſæpe factam eſſe victoriam, cùm haſtati illi & qui priores ſteterant, interiiſſent. Erant autem apud veteres inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ funditores, & ferentarij: qui præcipuè in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi ſumebatur exordium: ſed hi & velociſſimi & exercitatiſſimi legebantur. Nec erant admodum multi, quia cedentes (ſi prælij neceſſitas compuliſſet) inter principia legionum recipi ſolebant, ita vt acies immota conſiſteret. Vſque ad præſentem propè ætatem conſuetudo permanſit, vt omnes milites pileis, quos pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur, quod propterea ſeruabatur, ne grauis galea videretur homini in prelio, qui geſtabat aliquid ſemper in capite. Miſſilia autem quibus vtebatur pedeſtris exercitus, pila vocabantur, ferro ſubtili trigono præfixa, vnciarum nouem ſiue pedali, quæ in ſcuto fixa non poſſent abſcindi: & loricam ſcienter ac fortiter directa, facilè perrumpunt, cuius generis apud nos iam rara ſunt tela. Barbari autem ſcutati pedites, his præcipuè vtuntur, quas bebras vocãt, & binas etiam ac ternas in prælijs portant. Sciendum præterea quòd cùm miſſilibus agitur, ſiniſtros pedes in antè milites habere debere: ita enim vibrandis ſpiculis vehementior ictus eſt. Sed cùm ad pilam (vt appellãt) venitur & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: vt & latera corũ ſubducantur ab hoſtibus, ne poſſit vulnus accipere, & proximior dextra ſit, quæ plagam poſſit inferre. Inſtruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi, & quocunque genere armorum conſtat eſſe tyrones. Neceſſe eſt enim, vt dimicandi acriorem ſumat audaciam, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

capitibus | *murus* | *Murus pedeſtris exercitus.* | *Triarij.* | *Pila.* | *Bebræ.*

De munitione caſtrorum. Cap. XXI.

CAſtrorum quoque munitionem debet tyro condiſcere: nihil enim tam ſalutare, neque tam neceſſarium inuenitur in bello: quippe ſi rectè conſtituta ſunt caſtra, ita intra vallum ſecuri milites dies noctéſque peragunt, etiam ſi hoſtis obſideat, quaſi muratam ciuitatem videantur ſecum vbique portare. Sed huius rei ſcientia prorſus intercidit: nemo enim iam diu deductis foſſis, præfixíſque ſudibus caſtra conſtituit. Sic diurno vel nocturno ſuperuentu

equitum

equitum barbarorum,multos exercitus ſcimus frequenter afflictos. Non ſolum autem confidentes ſine caſtris iſta patiuntur,ſed cùm in acie caſu aliquo cœperint cedere,munimenta caſtrorum,quò ſe recipiant,non habent,& more animalium multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quàm hoſtibus defuerit voluntas perſequendi.

In quibus locis conſtituenda ſint caſtra. Cap. XXII.

CAſtra autem præſertim hoſte vicino, tuto ſemper facienda ſunt loco : vbi & lignorum & pabuli & aquæ ſuppetat copia. Et ſi diutius commorandum ſit,loci ſalubritas eligetur. Cauendum etiam ne mons ſit vicinus altior, qui ab aduerſariis captus,poſſit officere. Conſiderandum etiam ne torrentibus inundari cõſueuerit campus,& hoc caſu vim patiatur exercitus. Pro numero autem militũ vel impedimentorũ munienda ſunt caſtra,ne maior multitudo conſtipetur in paruis , neue paucitas in latioribus vltrà quàm oportet cogatur extendi.

Quali ſpecie delinianda ſint caſtra. Cap. XXIII.

INterdum autem quadrata , interdum trigona , interdum ſemirotunda, prout loci qualitas aut neceſſitas poſtulauerit, caſtra facienda ſunt. Porta autem quæ appellatur prætoria, aut orientem ſpectare debet, aut illum locum qui ad hoſtem reſpicit: aut ſi iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam eſt profecturus exercitus, intra quam primæ centuriæ, hoc eſt,cohortes,papiliones tendunt,& dracones & ſigna conſtituunt. Decumana autem porta, quæ appellatur, poſt prætoriam eſt,per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.

Prætoria porta.

Decumana porta.

Quo genere munienda ſint caſtra. Cap. XXIIII.

CAſtrorum autem diuerſa triplexque munitio eſt. Nam ſi nimia neceſſitas non premit, ceſpites circũciduntur è terra, & ex illis velut murus inſtruitur, altus tribus pedibus ſuper terram,ita vt antè ſit foſſa, de qua leuati ſint ceſpites:deinde tumultuaria foſſa ſit lata pedes nouem,& alta pedes ſeptem.Sed vbi vis acrior imminet hoſtium, tunc latiſſima foſſa ambitum conuenit munire caſtrorum,ita vt xij.pedes lata ſit, & alta ſub linea (ſicut appellant) pedes nouem. Suprà autem ſepibus hinc inde factis, quæ de foſſa eleuata fuerit terra congeritur,& creſcit in altum quatuor pedes.Sic fit vt ſit alta tredecim pedes, duodecim lata:ſupra quã ſudes de lignis fortiſſimis,quas milites portare conſueuerant,præfiguntur. Ad quod opus ligones, raſtra,qualos , aliaque vtenſilium genera habere conuenit ſemper in promptu.

egeſta.

Quemadmodum munienda ſint caſtra cum hoſtis immineat. Cap. XXV.

SEd facile eſt abſentibus hoſtib⁹ caſtra munire,verùm ſi aduerſarius incũbat, tũc omnes equites,& media pars peditum,ad propulſandũ hoſtium impetum ordinãtur in acie,reliqui poſt ipſos ductis foſſis muniũt caſtra: & per præconẽ indicatur,quę cẽturia prima,quę ſecũda, quę tertia,quę quarta donec opus omne compleuerit.Poſt hæc à centurionibus foſſa inſpicitur,ac menſuratur,& vindicatur in eos,qui negligentius fuerint operati. Ad hunc ergo vſum

† inſtituendus eſt tyro, vt cùm neceſsitas poſtulauerit, ſine perturbatione celeriter poſsit caſtra munire. *cõſtituẽdus*

Quemadmodnm exerceantur tyrones, vt in acie ordinem & interualla cuſtodiant. Cap. xxvj.

NIhil magis prodeſſe conſtat in pugna, q̃ vt aſsiduo exercitio milites in acie diſpoſitos ordines indeſinenter obſeruent, nec vltrà magisq̃ expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nã etiã conſtipati perdunt ſpacia pugnãdi, & ſibi inuicem impedimento ſunt: & rariores atq; interlucentes, aditus perrũpendi hoſtibus præſtant. Neceſſe eſt autem ſtatim metu vniuerſa cõfundi, ſi interciſa acie ad † dimicantium terga hoſtis acceſserit. Producẽdi ergo tyrones ſunt ſemper ad cãpum, & ſecundũ matriculæ ordinẽ in aciem dirigendi, ita vt primò ſimplex extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat curuaturas: vt æquali ligitimóq; ſpacio miles diſtet à milite. Tũc præcipiẽdũ, vt ſubitò duplicent aciem, ita vt in ipſo impetu, ad quem ipſi reſpondere ſolent, ordo ſeruetur. Tertiò pręcipiendum eſt, vt quadratã aciem repente conſtituant: quo facto in trigonum (quem cuneum vocãt) acies ipſa mutãda eſt. Quę ordinatio plurimũ prodeſſe cõſueuit in bello. Iubetur etiam vt inſtruant orbes, quo genere cùm vis hoſtium interrupit aciem, reſiſti ab exercitatis militibus cõſueuit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & graue diſcrimen immineat. Hæc ſi iuniores aſsidua meditatione perceperint, facilius in ipſa dimicatione ſeruabunt. *dimicãdum in terra hoſtis.*

Quantum ſpacium ire vel redire debeant, vel quoties in menſe exerceri, cùm educuntur milites ambulatum. Cap. xxvij.

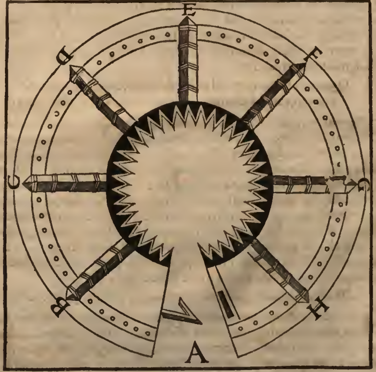
PRęterea & vetus conſuetudo permãſit, & diui Auguſti atq; Hadriani cõſtitutionibus pręcauetur, vt ter in menſe, tam equites quàm pedites educantur ambulatum: hoc enim verbo, hoc † exercendi genus nominãt. Decẽ millia paſſuum armati inſtructíque omnibus telis pedites, militari gradu ire ac redire iubebãtur in caſtra, ita vt aliquã itineris partem curſu alacriore conficerent. Equites quoque diuiſi per turmas armatíque, ſimiliter tãtum itineris peragebãt, ita vt ad equeſtrem meditationem interdũ ſequerẽtur, interdũ cederent, & recurſu quodã impetus repararent. Non ſolùm autẽ in cãpis, ſed etiam in cliuoſis & arduis locis & aſcenderę & deſcendere vtraque acies cogebatur, vt nulla res vel caſus prorſus pugnantibus poſſet accidere, quam nõ antè boni milites aſsidua exercitatione didiciſſent. *exercitij*

De adhortatione rei militaris Romanæque virtutis. Cap. xxviij.

HÆc fidei ac deuotionis intuitu, Imperator inuicte, de vniuerſis autorib⁹ qui rei militaris diſciplinã literis mãdauerunt, in hũc libellum enucleata congeſsi, vt in delectu atque exercitatione tyronum, ſi quis diligens velit exiſtere, ad antiquę virtutis imitationẽ facilè corroborare poſsit exercitum. Neq; enĩ degenerauit in hominibus Martius calor, nec effœtę ſunt terrę quę Lacedęmonios, quę Athenienſes, quę Marſos, quę Sãnites, quę Pelignos, quæ ipſos

ipſos progenuere Romanos. Nõne Epirotæ armis plurimũ aliquãdo valuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali, ſuperatis Perſis vſque ad Indiã bellando penetrarũt? Dacos autẽ & Mœdos ac Thraces, in tãtùm bellicoſos ſemꝑ fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martẽ fabulę apud eos natum eſſe cõfirment. Longum eſt, ſi vniuerſarum ꝓuinciarum vires enumerare contendã, cũ omnes in Romani Imperij ditione conſiſtant. Sed lõgæ ſecuritas pacis, homines partim ad delectationẽ ocij, partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitij militaris primò negligentius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionẽ perducta cognoſcitur: nec aliquis hoc ſuperiore ętate accidiſſe

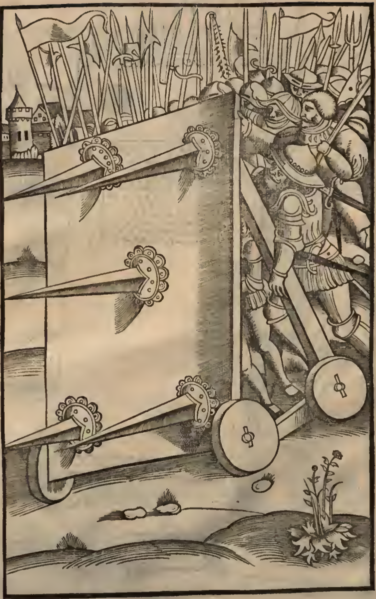
xx. excurſi annorum. miretur, cũ poſt primũ Punicũ bellum †vigintiquatuor circulis excurſis annorũ, pax ita Romanos illos vbique victores ocio & armorum deſuetudine eneruauerit, vt ſecundo bello Punico Hãnibali pares eſſe nõ poſſent. Tot itaq́ue Cõſulibus, tot Ducibus, tot exercitibus amiſſis, tũc demum ad victoriã peruenerunt, cùm vſu in exercitiúmque militare condiſcere potuerunt. Semper ergo legendi & exercendi ſunt iuniores. Vilius enim conſtat erudire armis ſuos, quàm alienos mercede conducere.

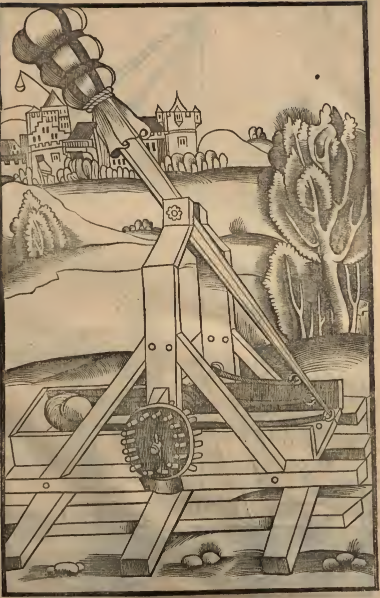

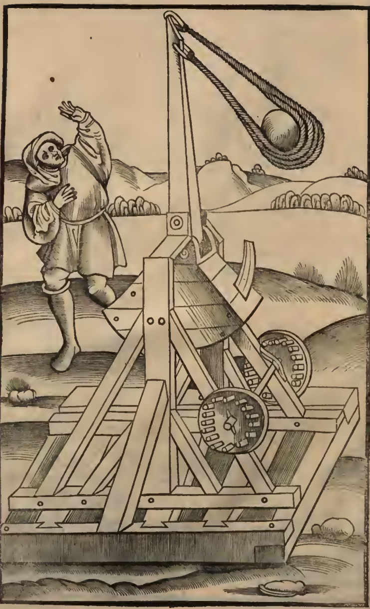

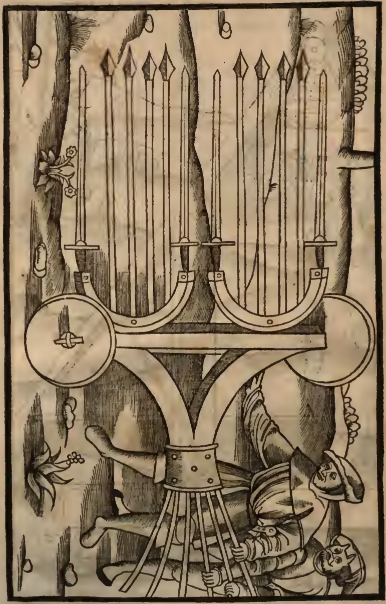

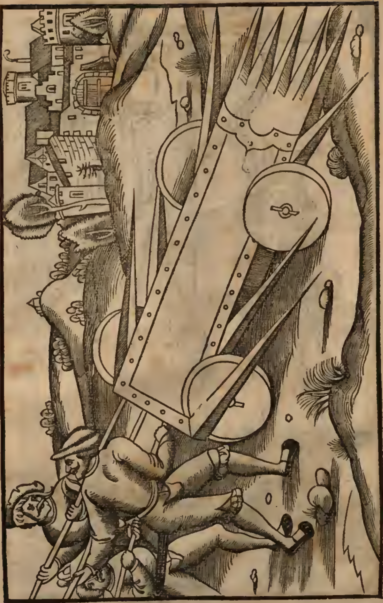

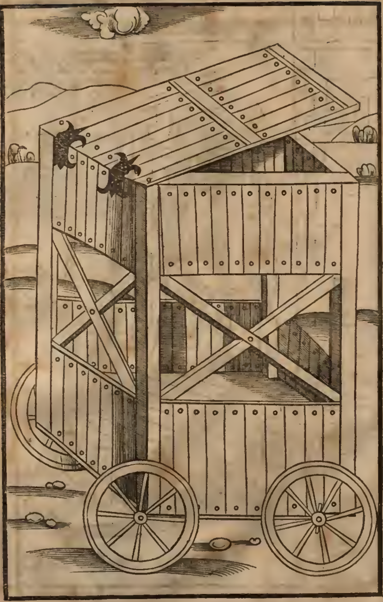

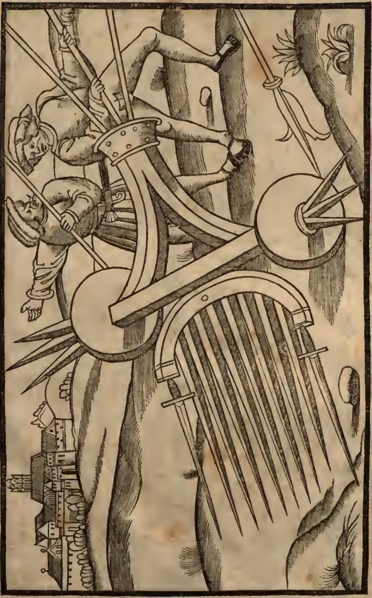

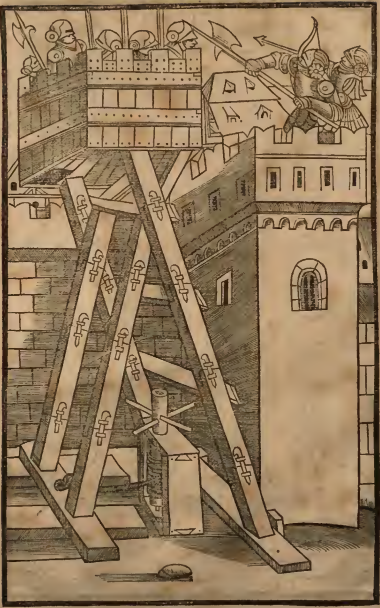

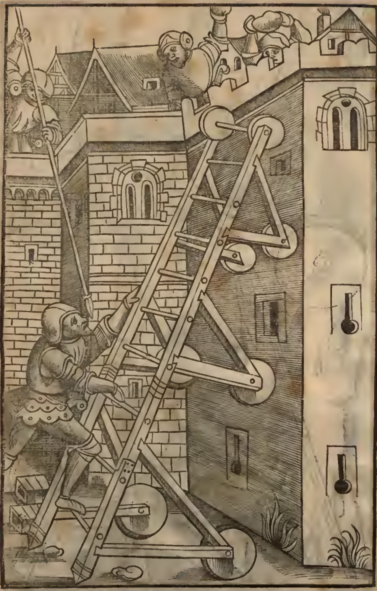

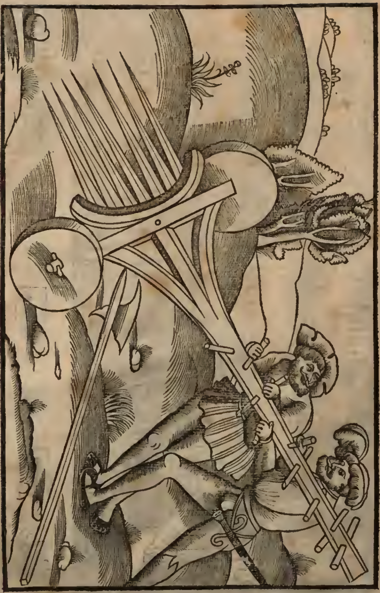

D

FLAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI

Libri ſecundi prologus.

INſtituta maiorum artis armaturæ, præcipuè clementiam ve-
ſtram peritiſſiméque retinere, continuis declaratur victoriis
ac triumphis. Siquidem indubitata apptobatio artis † eſt, re- *ſit*
rũ ſemper effectus. Verùm tranquillitas tua, Imperator inui-
cte, altiori cõſilio, quàm mens poterat terrena cõcipere, ex li-
bris antiqua deſiderat, cũ ipſam antiquitatem factis recenti-
bus antecedat. Cùm igitur hæc literis breuiter cõprehẽdere, maieſtati veſtrę
non tam diſcenda quàm recognoſcenda præciperer, certauit ſæpius deuotio
cũ pudore. Quid enim audacius, quàm domino ac principi generis humani,
domitori omnium gentiũ barbararum, de vſu ac diſciplina inſinuare bello-
rum? niſi fortè iuſſiſſes fieri quod ipſe geſſiſſes. Et rurſum tanti Imperatoris
non obedire mãdatis, plenũ ſacrilegii videbatur atque periculi. Miro itaq; † *timore.*
modo in parẽdo audax factus ſum, dum metuo videri audacior, ſi negaſſem.
Ad quã temeritatem, præcedens me indulgẽtiæ veſtræ perennitas animauit.
Nam libellum de delectu atq; exercitatione tyronum, dudum tanquã famu-
lus obtuli: nec tamen culpatus abſceſſi. Nec formido † iuſſus aggredi opus, *iuſſum*
quod ſpontaneum † ceſſit impunè. *geſſi.*

IN QVOT GENERA DIVIDAtur res militaris. Cap. I.

REs igitur militaris (ſicut Latinorũ egregius autor, carminis ſui te-
ſtatur exordio) armis conſtat & viris. Hæc in tres diuiditur partes,
Equites, Pedites, Claſſes. Equitum † alæ dicũtur, ab eo ꝙ ad ſimili- *alij alares.*
tudinẽ alarum ab vtraq; parte protegãt acies: quę nunc vexillatio-
nes vocãtur à velo, quia velis, hoc eſt, flãmulis vtuntur. Eſt aliud genus equi- *Vexillationes.*
tũ, qui legionarij vocãtur, propterea quòd cõnexi ſunt legioni: ad quorũ exẽ- *Equites legionarij.*
plũ ocreati equites ſunt inſtituti. Claſſium item duo genera ſunt. Vnũ libur-
narum, aliud luſoriarũ. Equitibus cãpi, claſſibus maria & flumina, peditibus *Claßium duo genera*
colles, vrbes, plana & abrupta, ſeruãtur. Ex quo intelligitur magis reip. ne-
ceſſarios pedites: qui poſſunt vbiq; prodeſſe. Et maior numerus peditũ, ſum-
ptu & expẽſa minore nutritur. Exercit⁹ ex re ipſa atq; opere exercitij, nomẽ *Exercitus.*
accepit, vt ei nũq̃ liceret obliuiſci, quod vocabatur. Verũ ipſi pedites, in duas *Peditũ duo*
diuiſi ſunt partes, hoc eſt, in auxilia & legiones. Auxilia à ſociis, vel fœdera- *genera.*
tis gentibus mittebantur. Romana autem virtus, præcipuè in legionũ ordi-
natione præpollet. Legiò autẽ ab eligendo appellata eſt: quod vocabulũ eo- *Legio.*

rum

rum deſiderat fidem atque diligentiam, quibus milites probantur. In auxi-
lijs minor, in legionibus longe amplior conſueuit numerus militũ aſſcribi.

Quid inter legiones & auxilia interſit. Cap. II.

Phalanges Caterue. DEnique Macedones, Grçci, Dardani, phalãges habuerũt, vt in vna Pha-
lãge armatorũ octo milia cẽſerentur. Galli atque Celtiberi, pluréſque
barbaricæ nationes, cateruis vtebãtur in prælio, in quibus erãt ſena milia ar-
matorum. Romani legiones habent, in quibus ſingulis ſena milia, interdum
Legio. amplius, militare cõſueuerunt. Quid autem inter legiones & auxilia inter-
Auxiliares. eſſe videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prælium, ex diuerſis lo-
cis, ex diuerſis muneribus venientes: nec diſciplina inter ſe, nec noticia, nec
affectione conſentiunt. Alia inſtituta, alius inter eos eſt vſus armorum. Ne-
ceſſe eſt autẽ tardiùs ad victoriã perueniri, qui diſcrepant antequã dimicent.
Deniq; cũ in expeditionibus plurimũ proſit, omnes milites vnius præcepti
ſignificatione conuerti, non poſſunt æqualiter iuſſa cõplere, qui antè pariter
non fuerunt. Tamen hæc ipſa ſi ſolẽnibus diuerſiſque exercitiis prope quo-
tidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus ſemper auxilia,
tãquam leuis armatura in acie iungebãtur, vt in his præliandi magis admi-
Legio. niculum eſſet quàm principale ſubſidium. Legio autem propriis cohortibus
Leuis armatura. plena, cũ grauem armaturã, hoc eſt, principes haſtarios, triarios, anteſigna-
nos: item leuem armaturã, hoc eſt, ferẽtarios, ſagittarios, funditores, baliſta-
rios, cum proprios & ſibi impoſitos equites legionarios, iiſdẽ matriculis te-
neat: cũ vno animo paríque conſenſu caſtra muniat, aciem inſtruat, prçlium
gerat, ex omni parte perfecta nullóque extrinſecus indigẽs adiumẽto, quã-
tamlibet hoſtium multitudinem ſuperare conſueuerat. Documẽtum eſt ma-
gnitudo Romana, quæ ſemper cum legionibus dimicans, tantum hoſtium
vicit, quantum vel ipſa voluit, vel rerum natura permiſit.

Quæ cauſa exhauriri fecerit legiones. Cap. III.

[illegible] LEgionũ nomẽ in exercitu permanet hodie, ſed per neglıgẽtiã ſuperiorũ
tẽporũ, robur infractũ eſt † cũ virtutis præmia occuparet ambitio, & per
gratiam promouerẽtur milites, qui promoueri conſueuerant per laborem.
Deinde cõtubernalibus, cõpletis ſtipendiis, per teſtimoniales ex more dimiſ-
ſis, nõ ſunt alii ſubſtituti. Præterea neceſſe eſt, morbo aliquãtos debilitari at-
que dimitti: aliquãtos militiã deſerere, vel diuerſis caſibus interire: vt niſi an
nis ſingulis, imo ſingulis pene menſibus in recedentiũ locũ iuniorum turba
ſuccedat, quàmuis copioſus exhauriatur exercitus. Eſt & alia cauſa, cur atte-
nuatæ ſint legiones. Magnus in illis labor eſt militandi, grauiora arma, ſera
munera, ſeuerior diſciplina. Quod vitãtes pleriq; in auxiliis ſæpe feſtinãt mi
Maiores. Cato rei mi- litiæ ſacramenta percipere, vbi & minor ſudor & † maturiora ſunt præmia.
litaris ſcri- Cato ille maior, cũ & armis inuictus eſſet, & cõſul exercitũ ſçpe duxiſſet, plus
ptor. ſe reip. credidit profuturũ, ſi diſciplinã militarẽ conferret in literas. Nã vnius
ætatis ſunt res quæ fortiter fiũt, quæ verò pro vtilitate reip. ſcribũturæ, terna
ſunt.

ſunt. Idem fecerunt alii complures, ſed præcipuè Frōtinus ſcribēs diuo Traiano ob eiuſmodi cōprobatur induſtriā. Horū inſtituta, horū præcepta, inquantum valeo ſtrictim fideliterq; ſignabo. Nam cùm eaſdem expenſas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non ſolùm præſentibus, ſed etiam futuris ſeculis proficiet: ſi prouiſione maieſtatis tuę, imperator Auguſte, & fortiſsima diſpoſitio reparetur armorum, emēdetur diſsimulatio pręcedentium.

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt. Cap. IIII.

IN omnibus autoribus inuenitur, ſingulos cōſules aduerſus hoſtes copioſiſsimos, non amplius quàm binas duxiſſe legiones, additis auxiliis ſociorū. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vt cuiuis bello duæ legiones crederētur poſſe ſufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ ſecundū normam militaris iuris exponam. Quę deſcriptio ſi obſcurior aut impolitior videbitur, non mihi, ſed difficultati ipſius rei cōuenit imputari. Attento itaq; animo ſæpius relegenda ſunt, vt memoria intelligentiaq; valeant comprehendi. Neceſſe eſt enim inuictam eſſe rempub. cuius imperator militari arte percepta, quantos voluerit faciat exercitus bellicoſos.

Quemadmodum legio conſtituatur. Cap. V.

DIligenter igitur lectis iunioribus, animis corporibuſq; præſtantibus, additis etiā exercitiis quotidianis, quatuor vel eo amplius menſiū, iuſſu auſpiciiſq; inuictiſsimi principis legio formaī. Nam †pūcturis in cute† punctis milites ſcripti & matriculis inſerti iurare ſolent. Et ideo militię ſacramenta dicūtur. Iurāt autem per deum Chriſtum & ſpiritū ſanctum, & per maieſtatē imperatoris, quæ ſecundum deum generi humano diligenda eſt & colēda. Nam imperatori, cùm Auguſti nomen accepit, tanquam præſenti & corporali deo fidelis eſt præſtanda deuotio, & impēdendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus, vel militans ſeruit, cùm fideliter eum diligit, qui deo regnat autore. Iurant autem milites omnia ſe ſtrenuè facturos, quę præceperit imperator, nunq̃ deſerturos militiam, nec mortem recuſaturos pro Romana rep.

pictis punicels

Militiæ ſacramenta.

Quot cohortes in vna ſint legione, item quot milites in vna cohorte. Cap. VI.

SCiendum eſt autē in vna legione decem cohortes eſſe debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militum, & dignitate præcedit. Nam genere & inſtitutione literarum viros electiſsimos quærit. Hæc enim ſuſcipit aquilā, quod præcipuum ſignū in Romano eſt ſemper exercitu, & totius legionis inſigne. Hæc imagines imperatorū, †hoc eſt diuina & pręſētia ſigna veneraī. Habet pedites mille centum quinq;. Equites loricatos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hęc caput eſt totius legionis, ab hac, cùm pugnandū eſt, prima acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites. 555. Eqtes loricatos. *66* & appellaī cohors quingētaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites. 555. Equites. *66*. ſed in hac cohorte tertia, validiores probari moris eſt, q̃a in media acie conſiſtit.

beceticn

conſiſtit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinq;. Equites 66. Cohors quinta habet totidẽ. Sed & ipſa ſtrenuos deſiderat milites: quia ſicut prima in dextro, ita quinta in ſiniſtro ponitur cornu. Hæ quinq; cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites. 555. Equites 66. In ipſa quoq; enucleati aſſcribendi ſunt iuniores: quia in ſecũda acie poſt Aquilam & Imagines cohors ſexta cõſiſtit. Cohors ſeptima habet pedites. 555. Equites 66. Cohors octaua habet pedites. 555. Equites 66. Sed & ipſa animoſos deſiderat viros: quia in ſecunda acie cõſiſtit media Cohors nona habet pedites. 555. Equites 66. Cohors decima habet pedites. 555. Equites. 66. & ipſa bonos accipere cõſueuit bellatores: qa in ſecũda acie ſiniſtrũ poſsidet cornu. His decẽ cohorti-

Legio plena. bus legio plena fundatur, quę habet pedites ſex milia centum, equites ſeptingẽtos viginti ſex. Minor itaq; numerus armatorum in vna legione eſſe nõ debet. Maior autem interdum eſſe conſueuit, ſi non tantum vnam cohortem, ſed etiam alias miliarias fuerit iuſſa ſuſcipere.

Nomina & gradus principiorum legionum. Cap. VII.

Principia. ANtiqua ordinatione legionis expoſita, principalium militum, & (vt proprio vtar vocabulo) principiorum nomina & dignitates ſecundum præ-

Tribunus. ſentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epiſtolam ſacram imperatoris iudicio deſtinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu, tribuendoq́; iure: quia præeſt militibus, quos ex tribu primus Romu-

Ordinarij. lus legit. Ordinarii dicuntur qui in prælio præſunt, & primos ordines ducunt.

Auguſtales. Auguſtales appellantur, qui ab Auguſto ordinariis iuncti ſunt. Flauiales item

Flauiales. Aquiliferi. tanquam ſecundi auguſtales, à diuo Veſpaſiano ſunt legionibus additi. Aquili-

Imaginarij. feri qui aquilam portant. Imaginarii, vel imaginiferi qui imperatorũ imagines

Optiones. portant. Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine prę-

Signiferi. Teſſerarij. peditis, hi tanquam adoptati eorum, atq; vicarii ſolent vniuerſa curare. Signife-

Teſſera qd. ri qui ſigna portant: quos nunc draconarios vocant. Teſſerarii qui teſſeram per

Campigeni. contubernia militum nunciant. Teſſera autem dicitur præceptũ ducis, quo vel

Metatores. Beneficiarij. ad aliquod opus, vel ad bellũ mouetur exercitus. Campigeni, hoc eſt, ãteſigna

Librarij. ni, ideo ſic nominati, quia eorum opera atq; virtute exercitii genus creſcit in cã-

Tubicines. po. Metatores qui præcedentes, locum eligũt caſtris. Beneficiarii, ab eo appella

Cornicines. Buccinatores. ti, quod promouentur beneficio tribunorum. Librarii, ab eo quòd in libros referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines, Cornicines, & Buccinatores

Armaturæ. qui tuba vel æreo cornu, vel buccina cõmittere pręlium ſolent. Armaturæ du-

Menſores. Torquati. plares, quę binas cõſequuntur annonas. Simplares, quę ſingulas. Menſores, qui in caſtris ad podiſmum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, vel hoſpitia in ciuitatibus pręſtant. Torquati duplares, Torquati ſimplares, quibus torques aureus ſolidus virtutis præmium fuit, quem qui meruiſſet, præter lau-

Candidati. dem interdum duplas conſequebatur annonas: duplares duas, ſimplares vnã. Erant & ſecundum annonam candidati duplares, candidati ſimplares. Hi ſunt

Munifices. milites principales, qui priuilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.

Nomina

Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant. Cap. VIII.

VEtus autem conſuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non ſolum aquilæ præerat, verumetiã quatuor cẽturias, hoc eſt, quadringẽtos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquàm caput totius legionis merita conſequebatur & cõmoda. Item primus haſtatus duas centurias, id eſt, ducentos homines ducebat in acie ſecunda, quẽ nunc ducenarium vocant. Princeps autem primę cohortis centuriã & ſemis, hoc eſt, cẽtum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione ordinãda ſunt, pertinent. Item ſecundus haſtatus centuriam & ſemis, id eſt, centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior, centum homines regebat: ſic decem centuriæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebãtur: quibus magnæ vtilitates & magnus honor eſt à veteribus conſtitutus: vt cæteri milites ex tota legione omni labore, ac deuotione cõtenderent ad tãta præmia peruenire. Erant etiam centuriones qui ſingulas centurias curabant: qui nunc centenarii nominãtur. Erant decani, denis militibus præpoſiti: qui nũc caput contubernii vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, quarta, quinta, vſque ad decimã cohortẽ. in tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.

Centurio primipili. Primus haſtatus. Ducenarius. Princeps primæ cohortis. Haſtatus ſecundus. Triarius prior. Centuriones. Centenarij. Decani. Caput contubernij.

De officio præfecti legionis. Cap. IX.

SEd legati Imperatoris ex conſularibus ad exercitus mittebãtur, quibus legiones & auxilia vniuerſa obtemperabant in ordinatione pacis vel neceſsitate bellorum, in quorum locũ nunc illuſtres viros conſtat magiſtros militũ ſubſtitutos à quibus non tantum binæ legiones, ſed etiã plures numero gubernãtur. Proprius autem iudex erat pręfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem, qui abſente legato, tanquàm vicarius ipſius poteſtatem maximã retinebat. Tribuni vel centuriones, cæteriq; milites, eius præcepta ſeruabãt. Vigiliarum ſiue profectionis teſſera petebatur ab eodem. Si miles crimen aliquod admiſiſſet, autoritate pręfecti legionis deputabatur à tribuno ad pœnam. Arma omnium militũ, item equi, veſtes, annona, ad curam ipſius pertinebant. Diſciplinæ ius & ſeueritas & exercitatio, non ſolum peditum ſed etiam equitũ legionariorum, pręcepto eius quotidie curabatur. Ipſe autem cuſtos diligẽs & ſobrius, legionem ſibi creditã aſsiduis operibus ad omnem deuotionẽ, ad omnem afformabat induſtriam: ſciens ad pręfecti laudem ſubiectorum redundare virtutem.

Præfectus legionis.

De officio præfecti caſtrorum. Cap. X.

ERat etiam caſtrorũ præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen nõ mediocribus cauſis. ad quem caſtrorũ poſitio, valli & foſſę deſtinatio pertinebat. Tabernacula vel caſæ militũ, cum impedimentis omnibus, nutu ipſius curabantur. Pręterea ęgri contubernales & medici à quibus curabantur, expenſę etiam ad eius induſtriã pertinebant. Vehicula, ſagittarii, necnõ etiam ferramenta

ferratur menta,quibus materies†ſecatur vel cæditur,quibuſq; aperiuntur foſſæ circa ſitum valli & aquę ductus.Item ligna vel ſtramina,arietes,onagri,baliſtæ,cęterá que genera tormentorũ,ne deeſſent aliquando procurabat.Is poſt longam ꝓbatamq́; militiam peritiſsimus omnium legebatur:vt rectè doceret alios quod ipſe cum laude feciſſet.

De officio præfecti fabrorum Cap. XI.

HAbet præterea legio fabros lignarios,inſtructores,carpentarios,ferrarios, pictores,reliquóſque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda,ad machinas,turres ligneas,cęteraq́; quibus vel expugnãtur aduerſariorum ciuitates, vel defenduntur propriæ,præparatos:qui arma,qui vehicula cæteraque genera tormentorum vel noua facerẽt,vel quaſſata repararent.Habebant etiam fabricas ſcutarias,loricarias,arcuarias,in quibus ſagittæ,miſsilia, caſsides,omniáque armorum genera formabãtur.Hæc enim erat cura præcipua,vt quicquid exercitui neceſſarium videbatur,nunquam deeſſet in caſtris:vſq; eo,vt etiam cunicularios haberẽt,qui ad morem Beſſorum,ducto ſub terris cuniculo,muríſque intra fundamenta perfoſsis,improuiſi emergerent ad vrbes hoſtium capiẽdas. Horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

De officio tribuni militum Cap. XII.

DEcẽ cohortes habere legionẽ diximus:ſed prima erat miliaria,in qua cẽſu, genere,literis,forma,virtute,pollentes milites mittebantur.Huic tribunus pręerat,armorum ſcientia,virtute corporis,morum honeſtate præcipuus.Reliquæ cohortes,ꝓut principi placuiſſet,à tribunis vel à prępoſitis regebãtur. Tãta autem ſeruabatur exercendi milites cura, vt non ſolum tribuni vel præpoſiti contubernales ſibi creditos,ſub oculis ſuis iuberent quotidie meditari, ſed etiã

dimicationẽ ipſi armorum arte perfecti, cęteros ad†imitationẽ proprio cohortarentur exẽplo. Tribuni autem ſolicitudo per hanc laudatur induſtriã:cum miles veſte nitidus,armis bene munitus ac fulgẽs, exercitii vſu & diſciplina eruditus incedit.

De centuriis atque vexillis peditum Cap. XIII.

Aquila. *Dracones.* PRimum ſignum totius legionis eſt Aquila , quam aquilifer portat . Dracones etiam per ſingulas cohortes à draconariis feruntur ad prælium.Sed antiqui,quia ſciebant in acie commiſſo bello celeriter ordines acieſq; turbari atq; confundi,ne hoc poſſet accidere,cohortes in centurias diuiſerũt,& ſingulis cẽ-

Vexilla. turiis ſingula vexilla,conſtituerunt:ita vt ex qua cohorte vel quota eſſet centuria in illo vexillo literis eſſet aſcriptũ,quod intuẽtes vel legentes milites,in quãtouis tumultu,à contubernalibus ſuis aberrare non poſſent.Centuriones inſu-

Centenarij *†transuerſis* per,qui nunc centenarii vocantur,nimium bellicoſos loricatos,†trãſumptis caſſidum criſtis,vt facilius noſcerentur,ſingulas iuſſerũt gubernare centurias:quatenus nullus error exiſteret,cũ centeni milites ſequerentur,non ſolũ vexillũ ſuum,ſed etiã centurionem qui ſignum habebat in galea.Rurſus ipſę centurię in cõtubernia diuiſę ſunt:vt decem militibus ſub vno papilione degentibus vnus

quaſi

quaſi præeſſet decanus, qui caput cõtubernij nominatur. Contuberniũ autem manipulus vocabatur, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabant. *Decanus. Manipulus*

De turmis equitum legionariorum. Cap. XIIII.

QVemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet vna turma equites 32. Huic qui prĕeſt, Decurio nominatur. Centum enim pedites ab vno centurione, ſub vno vexillo gubernantur: ſimiliter 32. equites ab vno decurione, ſub vno vexillo reguntur. Præterea ſicut centurio eligendus eſt magnis viribus, procera ſtatura, qui haſtas vel miſſilia peritè iaculetur & fortiter, qui dimicare gladio, qui ſcutum rotare doctiſſimè nouerit, qui omnem artem didicerit armaturæ, vigilans, ſobrius, agilis, magis ad facienda quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus: contubernales ſuos ad diſciplinam retineat, & ad armorum exercitium cogat, vt bene veſtiti & calciati ſint, vt arma omnium defricentur ac ſplendeant: ſimiliter eligendus eſt decurio qui turmæ equitum præponatur, imprimis habili corpore, vt loricatus & armis circundatus omnibus, cum ſumma admiratione equum poſſit aſcendere, equitare fortiſſime, conto ſcienter vti, ſagittas doctiſſimè mittere, turmales ſuos, id eſt, ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia quæ equeſtris pugna depoſcit: eoſdẽ cogere loricas ſuas vel cataphractas, contos ſuos & caſſides frequenter tergere & curare. Plurimum enim terroris hoſtibus armorum ſplendor importat. Quis credat militem bellicoſum, cuius diſſimulatione ſitu ac rubigine arma fœdantur? Non ſolum autem equites, ſed etiam ipſos equos aſſiduo labore conuenit edomari. Itaque ad decurionem & ſanitatis & exercitationis tam hominũ quàm equorum pertinet cura. *Turma Decurio. Turmales.*

Quemadmodum legionum acies inſtruantur. Cap. XV.

NVnc qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat, declaretur vnius legionis exemplo: quod, ſi vſus exegerit, transferri poſſit ad plures legiones. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors ſecunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta verò cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu. Sed ante ſigna, & citra ſigna, nec non in prima acie dimicantes, principes vocabantur, hoc eſt, ordinarij, cæteríque principales. Hæc erit grauis armatura, qui habebãt caſſides, cataphractas, ocreas, ſcuta, gladios maiores, quos ſpathas vocant, & alios minores, quos ſemiſpathas nominant, plumbatas quinas poſitas in ſcutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina miſſilia, vnum maius, ferro triangulo, vnciarum nouem, haſtili pedum quinque & ſemis, quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur, ad cuius ictum præcipuè exercebãtur milites, quod arte & virtute directum, & ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpe transfuerberat: aliud minus, ferro triangulo vnciarum quinque, haſtili trium pedum & ſemis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum. Secunda haſtatorum, armis talibus docetur inſtructa. *Principes. Spathæ. Semiſpathæ. Pilum. Spiculum. Verriculũ.*

Ferentarij. *Scutati.* inſtructa. Poſt hos erant ferentarij & leuis armatura quos nunc auxiliatores & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis vel gladiis & miſſilibus accincti, ſicut nunc omnes propè milites videntur, armati erant. Item ſagittarij cum caſſidibus, cataphractis & gladiis, ſagittis & arcubus. Erant Funditores, qui ad *Fúditores.* *Tragularij.* fundas vel faſtibalos lapides iaciebant. Erant tragularij, qui ad manubaliſtas vel arcubaliſtas dirigebant ſagittas. Secunda acies ſimiliter armabatur: in qua conſiſtentes milites, haſtati vocabantur. Sed in ſecunda acie, dextro cornu, cohors ſexta ponebatur: cui iungebatur ſeptima. Octaua cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in ſecunda acie ſiniſtrum ſemper obtinebat cornu.

Quemadmodum triarij vel centuriones armentur. Cap. XVI.

Triarij. POſt omnes autem acies, Triarij cum ſcutis, cataphractis & galeis ocreati cũ gladiis, ſemiſpathis, plumbatis & binis miſſilibus locabãtur, qui genu poſito ſubſidebant, vt, ſi prima acies vinceretur, ab his quaſi de integro reparata pugna poſſet reparare victoriam. Omnes autem ſignarij vel ſigniferi, quàmuis pedites, loricas minores accipiebant, & galeas ad terrorem hoſtiũ vrſinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, ſcuta, & galeas ferreas: ſed tranſuerſis & argentatis criſtis, vt faciliùs agnoſcerentur à ſuis.

Commiſſa pugna grauem armaturam ſtare pro muro. Cap. XVII.

ILlud autem ſciendum eſt, & modis omnibus retinendum: commiſſo bello, prima ac ſecunda acies ſtabat immota. Triarij quoque reſidebant. Ferentarij autem armaturæ & ſcutatores, ſagittarij, funditores, hoc eſt, leuis armatura aduerſarios prouocabant ante aciem procedentes: ſi hoſtes fugare poterant, ſequebantur: ſi eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad ſuos & poſt eos ſtabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura, & tanquàm murus (vt ita dicam) ferreus ſtabat: & non ſolum miſſilibus, ſed etiã gladiis cominus dimicabant. Et ſi hoſtes fugaſſent, non ſequebatur grauis armatura, ne aciem ſuam ordinationémque perturbaret, & ad diſperſos recurrẽtes hoſtes, incompoſitos opprimerent: ſed leuis armatura cum funditoribus, ſagittariis, & equitibus, fugientes ſequebatur inimicos. Hac diſpoſitione atque cautela ſine periculo legio vincebat, aut ſuperata ſeruabatur incolumis: † quia *quod* ius legionis eſt, facilè nec fugere nec ſequi.

Nomina militum & gradus in ſcutis eorum aduerſis ſcribenda. Cap. XVIII.

SEd ne milites aliquãdo in tumultu prælij à ſuis cõtubernalib' aberrarẽt, diuerſis cohortib' diuerſa in ſcutis ſigna pingebãt: quę ipſi nominãt dogmata, ſicut etiã nunc moris eſt fieri. Pręterea in aduerſo ſcuto vniuſcuiuſq; militis, *Dogmata.* literis erat nomẽ aſcriptum, addito ex qua eſſet cohorte, qua ve cẽturia. Ex his ergo apparet legionem bene † inſtitutam, quaſi munitiſſimam eſſe ciuitatem, *inſtructam* quæ omnia prælio neceſſaria ſecum vbique portaret, nec metueret repẽtinum hoſtiũ ſuperuentum, quæ etiam in mediis campis ſubito foſſa ſe vallóque muniret, quæ omne genus militum contineret & armorum. Siquis igitur pugna publica ſuperare Barbaros cupit, vt diuinitatis nutu, diſpoſitione Impetatoris inuicti

inuicti reparetur, ex tyronibus legiones votis omnibus petat. Intra breue autem temporis ſpacium, iuniores diligenter electi & exercitati, quotidie, non ſolū mane, ſed etiam poſt meridiem, omni armorum diſciplina vel arte bellādi, veteres illos milites, qui orbem terrarū integrū ſubegerūt, facilè coæquabunt. Nec moueatur, Cæſar, tua maieſtas, quòd olim conſuetudo eſt mutata, quæ† viguit: ſed huius puiſionis ac fœlicitatis eſt perennitas tua, vt pro ſalute reip. & noua excogitet, & antiqua reſtituat. Omne opus difficile videtur anteq̃ tentes, cęterùm ſi exercitati & prudentes viri delectui pręponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligenter inſtitui. Quiduis enim efficit ſolertia, ſi competentes non denegentur expenſæ. *notat.*

Præter corporis robur, notarum & computandi artem in tyronibus eligendam. Cap. XIX.

SEd quoniam in legionibus plures ſcholæ ſunt, quæ literatos milites quærūt ab his qui tyrones probāt in omnibus quidem ſtaturæ magnitudinē, corporis robur, alacritatem animi, cōuenit explorari. Sed in quibuſdā notarū peritia, calculādi cōputādíque vſus exigitur. Totius enim legionis ratio, ſiue obſequiorū, ſiue militariū numerorū, ſiue pecuniæ quotidie aſſcribitur actis maiore propè diligentia, quàm res annonaria, vel ciuilis, politicis libris annotatur. Quotidianas etiā in pace vigilias. Item excubitū ſiue angarias, de omnibus centuriis & cōtubernijs, quæ viciſſim milites faciūt, vt ne quis contra iuſticiā prægrauetur, aut alicui præſtetur immunitas. Nomina eorū qui vices ſuas fecerūt, breuibus inſeruntur. Quando quis cōmeatū acceperit, vel quot dierum annotatur in breuibus. Tunc enim difficilè cōmeatus dabatur, niſi cauſis iuſtiſsimis approbatis. Nec aliquibus milites inſtituti deputabantur obſequijs, nec priuata iiſdem negocia mādabantur. Siquidem incōgruū videbatur, īperatoris militem, qui veſte & annona publica paſcebatur, vtilitatibus vacare priuatis. Ad obſequia tamen iudicū vel tribunorū, nec nō etiā principaliū deputabantur milites, qui vocabātur accenſi, hoc eſt, poſtea additi quàm fuiſſet legio cōpleta, quos nunc Supernumerarios vocant. Faſcicularia tamen, id eſt, lignū, fœnū, aquā, ſtramen, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Munifices enim ab eo appellātur, quòd hæc omnia munia faciāt. *Scholæ militares.* *Accenſi. Supernumerarii.*

Donatiui partem dimidiam debent apud ſigna ſequeſtrare milites ſeruandam. Cap. XX.

ILlud verò ab antiquis diuinitùs inſtitutū eſt, vt ex donatiuo quod milites cōſequūtur, dimidia pars ſequeſtraretur apud ſigna, & ibidē ipſis militibus ſeruaretur, ne per luxū aut inanium rerū cōparationem, à cōtubernalibus poſſit abſumi. Pleriq́ue enī homines & præcipuè pauperes tantū erogāt quātum habere potuerint. Sepoſitio autem iſta pecuniæ, primùm ipſis cōtubernalibus docetur accōmoda. (Nā cùm publica ſuſtentētur annona, ex omni-

bus donatiuis augetur eorum pro medietate caſtẽſe peculium) Miles deinde qui ſumptus ſuos ſcit apud ſigna depoſitos, de deſerẽdo nihil cogitat, magis diligit ſigna. Pro illis in acie fortiùs dimicat, more humani ingenij, vt pro illis habeat maximam curam, in quibus ſuã videt poſitã eſſe ſubſtantiã. Denique decẽ folles, hoc eſt, decẽ ſacci, per cohortes ſingulas exponebãtur, in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam ſaccus vndecimus, in quẽ tota legio particulam aliquam cõferebat, ſepulturæ ſcilicet cauſa, vt ſi quis ex cõtubernalibus defeciſſet, de illo vndecimo ſacco ad ſepulturã ipſius promeretur expenſa. Hæc ratio apud ſigniferos (vt nũc dicũt) in cophino ſeruabatur. Et ideo ſigniferi non ſolùm fideles, ſed etiam literati homines eligebantur, qui & ſeruarent depoſita, & ſcirent ſingulis reddere rationem.

Depoſita-ru ſignife-ri.

In legione ita fieri promotiones, vt per omnes cohortes tranſeant qui promouentur. Cap. XXI.

NOn tantùm humano cõſilio, ſed etiam diuinitatis inſtinctu, legiones arbitror à Romanis cõſtitutas. In quibus decẽ cohortes ita ſunt ordinatæ, vt omniũ vnum corpus, vna videatur eſſe cõiunctio. Nam quaſi in orbẽ quẽdã per diuerſas cohortes & diuerſas ſcholas milites promouentur, ita vt ex prima cohorte ad gradũ quẽpiã promotus vadat ad decimã cohortẽ: & rurſus ab ea, creſcentibus ſtipendiis, cum maiore gradu per alias recurrat ad primã. Ideo primipili cẽturio, poſtq̃ in orbẽ omnes cohortes per diuerſas admi niſtrauerit ſcholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmã, in qua ex omni legione infinita cõmoda conſequitur. Sicut primicerius in officio præfectorũ prætorio ad honeſtũ quæſtuoſúmq; militiæ peruenit gradũ, ita legionarij equites cohortes ſuas contubernij affectione venerantur, cùm naturaliter equites à peditibus ſoleant diſcrepare. Per hác ergo cõtextionem, in legionibus, & omniũ cohortiũ equitũ peditúmque ſeruabatur vna cõcordia.

Primipili centurio. Primicerius

Quid inter tubicines & cornicines & claſsicũ interſit. Cap. XXII.

HAbet præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicines ad bellũ vocãt milites, & rurſum receptui canentes reuocãt. Cornicines & buccinatores erãt ornamentũ totius legionis in ingreſſu cõflictus & eius reditu. Hi quotiens canũt, nõ milites, ſed ſigna ad eorum obtemperãt nutũ. Ergo quotiẽs ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canũt, & ſoli milites ad ſigna eorũ obtemperãt. Quotiens mouenda ſunt ſigna, cornicines canũt. Quotiens autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter canũt. Claſsicũ item appellatur, quod buccinatores per cornu dicũt. Hoc inſigne videtur imperij, quia claſſicũ canitur imperatore p̃ſente, vel cũ in militẽ capitaliter animaduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri neceſſe eſt. Si verò ad vigilias vel angarias faciẽdas, ſiue ad opus aliquod, vel ad decurſionẽ cãpi exeũt milites, tubicine vocãte operãtur, & rurſus tubicine admonẽte ceſſãt. Cũ autẽ mouẽtur ſigna, aut iã mota figẽda ſũt, cornicines canũt. Quod ideo in omnibus exercitiis & proceſſiõibus cuſtoditur, vt in ipſa pugna faciliùs obtemperent

Cornicines & buccinatores.

Claſsicum.

obtemperent milites,ſiue eos pugnare,ſiue ſtare,ſiue ſequi,vel redire pręceperint duces. Siquidem ratio manifeſta ſit,ſemper in ocio debere fieri,quod neceſſariò faciendum videtur in prælio.

De exercitatione militum. Cap. XXIII.

LEgionis ordinatione digeſta, ad exercitium reuertamur:vnde (ſicut iam dictũ eſt)exercitus nomen accepit.Iuniores quidem & noui milites, mane & poſt meridiem ad omne genus exercebantur armorũ. Veteres autem & eruditi ſine intermiſſione ſemel in die exercebantur in armis.Neque enim longitudo ætatis,aut annorum numerus artem bellicam tradit, ſed continua exercitationis meditatio:poſt quãta volueris ſtipendia,inexercitatus miles ſemper eſt tyro cum armatura quæ feſtis diebus exhibetur in exercitio. Idcirco non tãtùm armaturam,qui ſub campi doctore ſunt,ſed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione diſcebant,& corporis velocitatem. Nam & velocitas vſu ipſo acquiritur corporis,& ſcientia feriendi hoſtem ſeq; protegendi,præſertim ſi gladiis cominus dimicetur. Illud verò maius eſt, vt ſeruare ordines diſcant, & vexillum ſuum in tantis permixtionibus in ipſa proluſione comitentur, nec inter doctos aliquis error exiſtat, quàmuis in multitudine ſit tanta confuſio. Ad palum quoque vel ſudes iuniores exerceri percommodum eſt,cùm latera vel pedes aut caput petere pũctim cæſimque condiſcant. Saltus quoque & ictus facere pariter aſſueſcant, inſurgere tripudiantes in clypeum,rurſúſque ſubſidere,nunc geſtiendo prouolare cum ſaltu,nunc cedentes in terga reſilire. Miſſilibus etiã palos ipſos procul ferire meditentur, vt & ars dirigendi,& dextræ virtus poſſit accreſcere. Sagittarij verò vel funditores,ſcopas,hoc eſt,fruticum vel ſtraminum faſces,pro ſigno ponebant:ita vt ſexcentis pedibus remouerẽtur à ſigno, vt ſagittis vel certè lapidibus ex fuſtibalo deſtinatis,ſignũ ſæpius tangerent. Propterea ſine trepidatione in acie faciebant,quod ludentes in campo fecerant. Semper aſſueſcendũ eſt etiam,vt ſemel tantum funda circa caput rotetur,cùm ex ea emittitur ſaxũ. Sed & manu ſola omnes milites meditabãtur libralia ſaxa iactare:qui vſus paratior creditur,quia non deſyderat fundam. Miſſilia quoque vel plũbatas iugiter perpetuóque exercitio dirigere cogebãtur vſque adeò, vt tempore hyemis de tegulis vel ſcandulis, quæ ſi deeſſent, certè de cannis, vlua vel culmo & porticus tegerentur ad equites,& quædam velut baſilicæ ad pedites: in quibus tempeſtate vel ventis aëre turbato,ſub tecto armis erudiebatur exercitus. Cęteris autem etiam hybernis diebus,ſi niues pluuiæque ceſſarent, exerceri cogebantur in campo:ne intermiſſà conſuetudine, animi militum debilitarẽtur & corpora,ſyluam cædere,portare onera, tranſilire foſſas,natare in mari ſiue fluminibus,gradu pleno ambulare,vel currere etiam armatos cũ ſarcinis ſuis frequen quentiſſimè conuenit, vt quotidiani laboris vſus in pace, difficilis non videatur in bello.Siue ergo legio fuerit,ſiue auxilia, exerceantur aſſiduè.Nã quemadmodũ bene exercitatus miles prælium cupit,ita formidat indoctus. Poſtremò ſciendum eſt,in pugna vſum amplius prodeſſe quàm vires.Nam ſi doctrina ceſſet armorum,nihil paganus diſtat à milite.

Ad palum exerceri.

Scopæ.

Exempla adhortationum & exercitij militaris, de aliis artibus tracta. Cap. XXIIII.

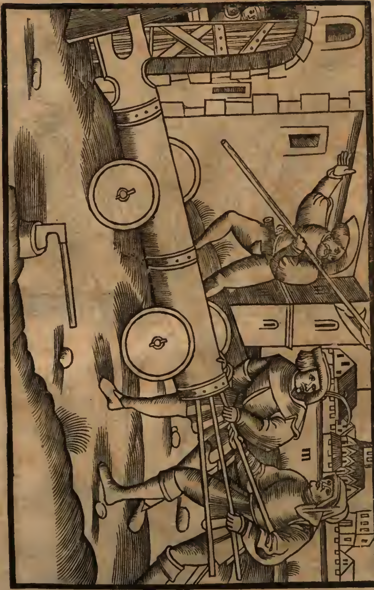
Athleta, venator, auriga, propter exiguam mercedem, vel certè plebis fauorem, cotidiana meditatione artes ſuas aut ſeruare, aut augere conſueſcunt. Militem (cuius eſt manibus ſeruanda reſpub.) ſtudioſiùs oportet ſcientiam dimicandi vſúmque rei bellicæ iugibus exercitiis cuſtodire: cui contingit non tantùm glorioſa victoria, ſed etiam amplior præda: quémque ad opes ac dignitates ordo militiæ & Imperatoris iudicium conſueuit euehere. Artifices ſcænici ab exercitiis pro laude vulgi non recedunt. Miles ſacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouellus vel iam vetuſtus ceſſare non debet, cui pugnandum eſt pro ſalute propria & libertate communi: præſertim cum antiqua ſit prudénſque ſententia, Omnes artes in meditatione cōſiſtere.

Enumeratio ferramentorum vel machinarum legionis. Cap. XXV.

Legio autem non tantùm militum numero, ſed etiam genere ferramentorum vincere conſueuit. Primùm omnium inſtruitur iaculis, quæ nullæ loricæ, nulla poſſunt ſcuta ſufferre. Nam per ſingulas centurias ſingulas carrobaliſtas habere conſueuit, quibus muli ad trahendum, & ſingula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc eſt, vndecim homines, deputantur. Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longiùs tela iaculantur. Non ſolùm autem caſtra defendunt, verumetiam in campo poſt aciem grauis armaturæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites ſcutati poſſunt obſtare. In vna autem legione quinquagintaquinque carrobaliſtæ eſſe ſolent. Item decem onagri, hoc eſt, ſinguli per ſingulas cohortes in carpentis bobus duobus portantur armatis: vt ſi fortè hoſtes ad oppugnandum venerint vallum, ſagittis & ſaxis poſsint caſtra defendi. Scaphas quoque de ſingulis trabibus excauatas, cum longiſsimis funibus, interdum etiam ferreis cathenis, ſecum legio portat: quatenus contextis eiſdem (ſicut dicunt) monoxylis, ſupertextis iniectíſque tabulatis, flumina quæ ſine pontibus vadari nequeunt, tam à peditibus quàm ab equitatu ſine periculo tranſeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longiſsimis contis. Item ad foſſarum opera facienda bidentes, ligones, palas, raſtra, alueos, cophinos quibus portetur terra. Habet quoq; dolabras, ſecures, aſcias, ſerras, quibus materia ac pali dolantur atque ſecantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hoſtium ciuitates, teſtudines, muſculos, arietes, vineas (vt appellant) turres etiam ambulatorias faciant. Verùm ne ſingula enumerando plura dicantur, vniuerſa quę in quoque belli genere neceſſaria eſſe creduntur, ſecum legio debet vbique portare, vt in quouis loco fixerit caſtra, armatam faciat ciuitatem.

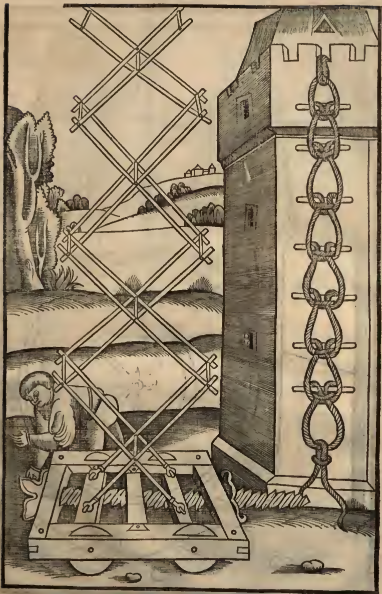
Harpagones. Lupi.

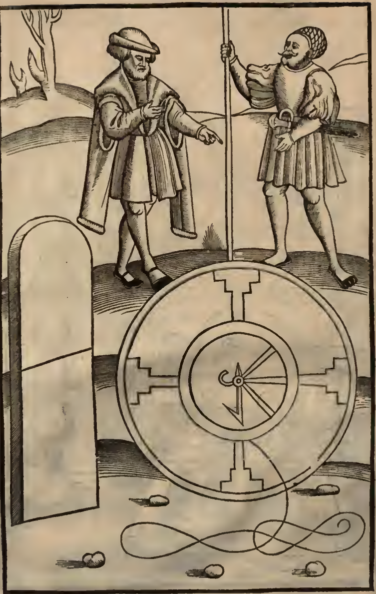

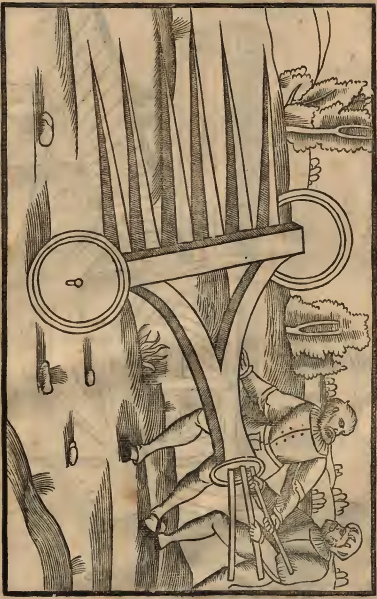

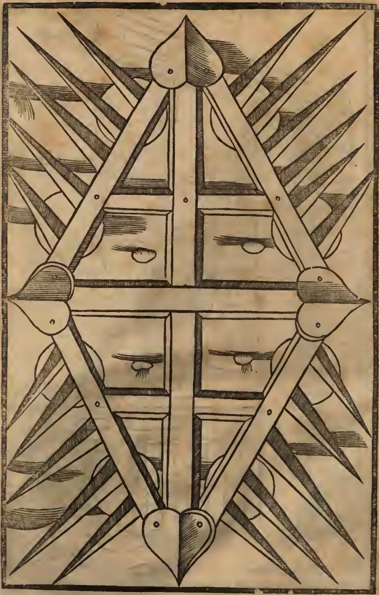

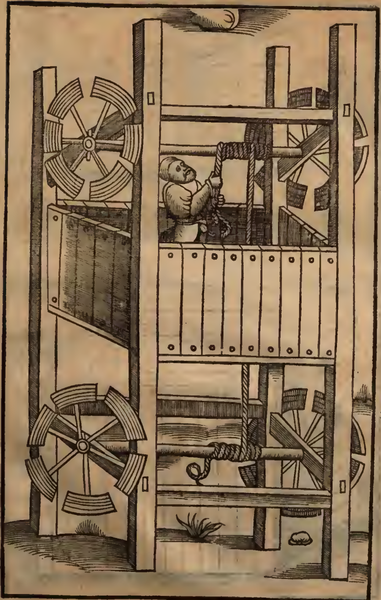

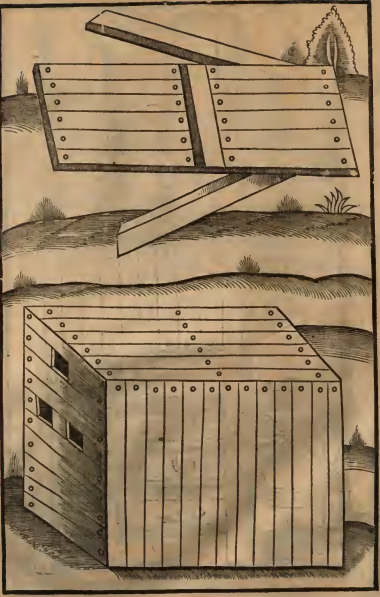

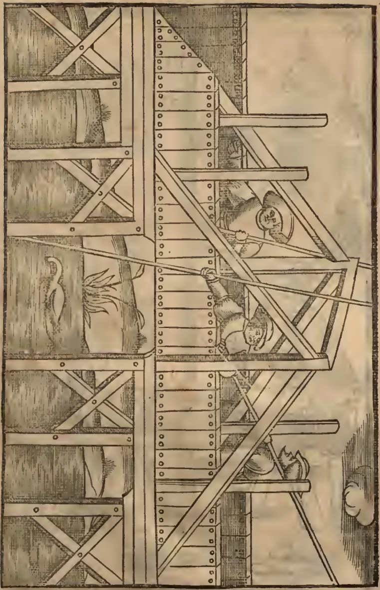

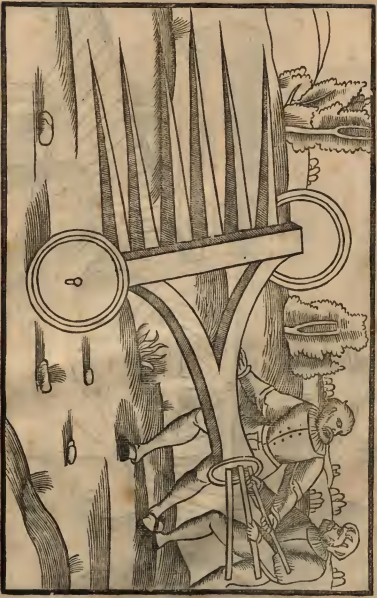

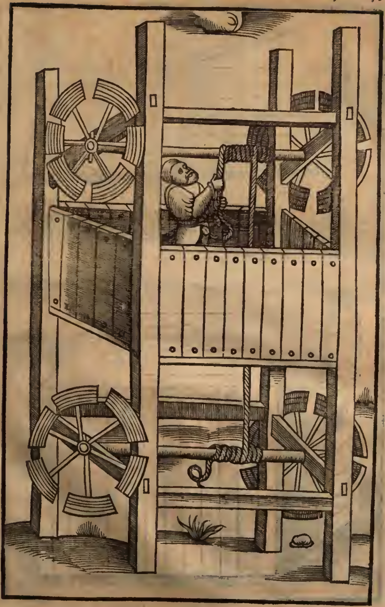

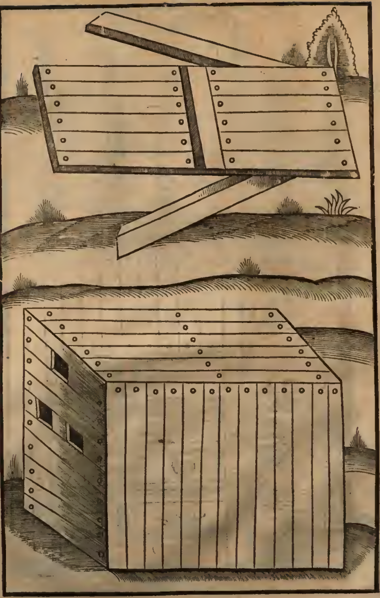

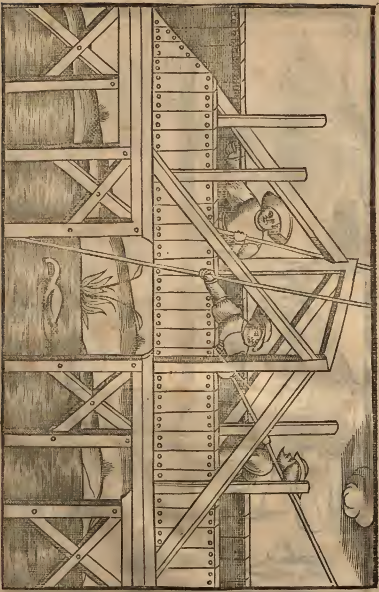

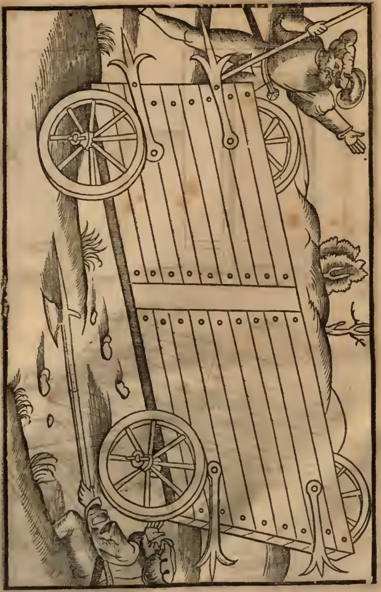

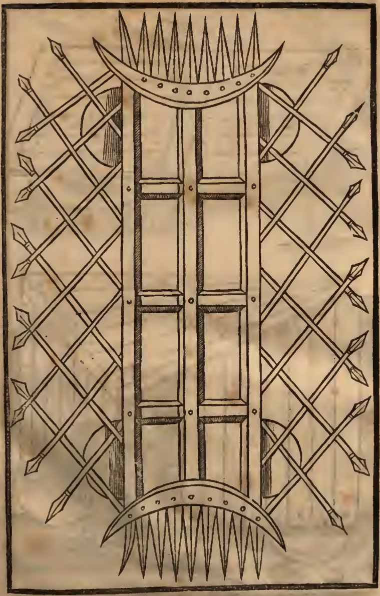

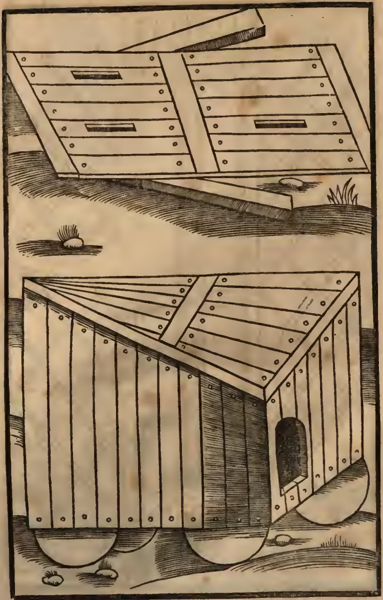

Finis Secundi libri.

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI,

Libri Tertij Prologus.

Athenienſes & Lacedæmonios ac Macedonas rerum potitos, priſci teſtantur annales. Verùm apud Athenienſes, nō ſolùm rei bellicæ, ſed etiam diuerſarum artium viguit induſtria: Lacedæmonijs autem præcipua fuit cura bellorum. Primi nanque experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem pręliorū ſcripſiſſe firmantur vſque eò, vt rem militarem, quæ virtute ſola, vel certè felicitate creditur contineri, ad diſciplinam peritiæque ſtudia reuocarent: ac magiſtros armorum (quos τακτικοὺς appellauerunt) iuuentutem ſuam vſum varietatémque pugnandi præciperent edocere. O viros ſumma admiratione laudandos, qui eam præcipuè artem ediſcere voluerunt, ſine qua aliæ artes eſſe non poſſunt. Horum ſequentes inſtituta Romani, Martij operis pręcepta, & vſu retinuerunt, & literis ꝓdiderunt. Quę per diuerſos autores libróſque diſperſa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iuſſiſti, ne vel faſtidium naſceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deeſſet in paruis. Quantum autem in pręlijs Lacedęmoniorum diſciplina profuerit (vt omittam cęteros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulum, Romanumque exercitum ſępe victorē, cum Carthaginēſibus, nō virtute, ſed artis ſolo ferè auxilio, proſtratis exercitibus; cepit ac domuit, vnoque congreſſu triumphans, bellum omne confecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam Lacedęmoniū doctorem quęſiuit armorum: cuius monitis tot Conſules, tantaſque legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui deſiderat pacem, pręparet bellum. Qui victoriā cupit, militē imbuat diligenter. Qui ſecundos optat euentus, dimicet arte non caſu. Nemo prouocare, nemo audet offendere, quem intelligit ſuperiorem fore, ſi pugnet.

Lacedæmoniorū circa bellum cura.

Xāthippus rei militaris peritus.

Hannibal rei militaris ſtudioſus.

Qui modus debeat eſſe exercitus. Cap. I.

Primus liber tyronum delectum exercitiúmque deprompſit, ſequens legionis inſtitutionem diſciplinamque edocuit militarem, hic autem tertius claſſicum ſonat. Ideo enim illa pręmiſſa ſunt, vt hæc, in quibus peritia certaminum & victorię ſumma conſiſtit, diſciplinæ ordine cuſtodito, intelligerentur celerius, & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum, q̄ etiam auxiliorum, nec nō etiam equitum ad gerendum bellum multitudo collecta. Huius modus à magiſtris quęritur armorum. Nam cum Xerxis & Darij & Mithridatis cęterorúmque regum, qui innumerabiles armauerant populos exempla leguntur, euidenter apparet nimium copioſos exercitus, magis propria multitudine, q̄ hoſtium virtute depreſſos. Nam pluribus caſibus ſubiacet amplior multitudo. In itineribus

Exercitus.

bus pro mole ſua ſemper eſt tardior. In longiore autem agmine, etiã à paucis ſuperuentũ aſſolet pati. In locis autẽ aſperis vel fluminibus tranſeundis, propter impedimentorum moras ſæpe decipitur. Pręterea ingenti labore numeroſis animalibus equiſq́ue pabula colliguntur. Rei quoq́ue frumentarię difficultas, quæ in omni eſt expeditione vitãda, citò maiores fatigat exercitus. Nã quãtolibet ſtudio prępraretur annona, tãto maturiꝰ deſit, quãto pluribus erogatur. Ipſa quoq; aqua nimię multitudini aliquãdo vix ſufficit. Quòd ſi caſu acies verterit tergũ, neceſſe eſt multos cadere de multis, & illos qui effugerint, vt ſemel territos, poſtea formidare cõflictũ. Veteres autẽ, qui remedia difficultatũ experimentis didicerãt, nõ tã numeroſos, q̃ eruditos armis habere exercitus voluerũt. Itaq; in leuioribus bellis vnã legionem, mixtis auxilijs, hoc eſt, decem millia peditũ, & duo millia equitũ, crediderũt poſſe ſufficere, quã manum Prętores velut minores duces, ad expeditionem ſępe ducebant. Quòd ſi magnæ hoſtiũ copiæ dicerentur, cõſularis poteſtas cũ .xx. millibꝰ peditũ, & quatuor equitũ, tanq̃ comes maior mittebatur. Quòd ſi infinita multitudo de gentibꝰ fortiſsimis rebellaſſet, tunc nimia neceſsitate cogente, duo duces & duo mittebãtur exercitus, cum eiuſmodi præcepto, vt prouiderent ne quid reſpub. detrimẽti capiat, Cõſules ambo. Deniq; cũ in diuerſis regionibus cõtra diuerſos hoſtes à Pop. Rom. annis penè omnibꝰ pugnaretur, ideo ſufficiebant militum copiæ, quòd vtilius iudicabãt nõ tã grãdes exercitꝰ habere, quàm armis inſtructos. Illa tamen ratione ſeruata, ne vnquàm amplior multitudo ſociorum auxiliarium eſſet in caſtris, quàm ciuiũ Romanorum.

Exercitus roman. (margin)

Quemadmodum ſanitas gubernetur exercitus. Cap. ij.

NVnc (quod vel maximè prouidendum eſt) quemadmodũ ſanitas cuſtodiatur exercitus, admonebo: hoc eſt, locis, aquis, † tempestie, medicina, exercitio. Locis, ne in peſtilenti regione iuxta morboſas paludes, ne aridis & ſine opacitate arborũ cãpis, aut collibus, ne ſine tentorijs ęſtate milites cõmorentur: ne tardius egreſsi, & calore ſolis, & fatigatione itineris cõtrahãt morbũ, ſed potius in æſtate ante lucem ad loca, cœpto itinere deſtinata pueniant. Ne ſęua hyeme iter p niues ac pruinas noctibus faciãt, aut lignorũ patiantur inopiã, aut minor illis veſtiũ ſuppetat copia. Nec ſanitati enĩ, nec expeditioni idoneus miles eſt, qui algere cõpellitur. Nec pniciosis, nec† paluſtribꝰ aquis vtatur exercitus. Nã malę aquę potus, veneno ſimilis, peſtilentiã bibentibus generat. Iã verò vt hoc caſu ægri cõtubernales oportunis cibis reficiantur, ac medicorũ arte curẽtur, Principũ Tribunorũq́ & ipſius Comitis, q̃ maiorem ſuſtinet poteſtatẽ, iugis quęretur diligentia. Malè enĩ cũ his agitur, quibꝰ neceſsitas & belli incũbit & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorum exercitia ad ſanitatẽ militum putauerunt prodeſſe, q̃ medicos. Itaq; pedites ſine intermiſsione imbribus vel niuibus ſub tecto, reliquis diebꝰ exercere in cãpo voluerunt. Similiter equites nõ ſolùm in planis, ſed etiam in abruptis, & foſſarum hiatu difficillimis ſemitis, ſeq; & equos ſuos aſsiduè exercere iuſſerunt, vt nihil ijs in neceſsitate prælij accidere poſſet incognitum.

tempore. (margin)

paludoſis. (margin)

Ex quo

Ex quo intelligitur, quãto ſtudioſius armorum artem docendus ſit ſemp exercitus, cùm ei & laboris cõſuetudo in caſtris ſanitatem, & in cõflictu poſſit præſtare victoriã. Si autumnali æſtiuoq; tempore diutius in iiſdem locis militum multitudo cõſiſtat, ex contagione aquarum & odore ipſius fœditatis vitiatis hauſtibus & aere corrupto pernicioſiſsimus naſcitur morbus, qui ꝓhiberi non poteſt aliter, niſi frequenti mutatione caſtrorum.

Quanta cura prouidenda ſint atq; ſeruãda pabula & frumenta. Cap. iij.

ORdo poſtulat, vt de cõmeatu pabuli frumentiq; dicatur. Sæpius enim penuria, q̃ pugna cõſumit exercitũ, & ferro ſeuior fames eſt. †Deinde reliquis caſibus poteſt in tẽpore ſubueniri, at pabulatio & annona ĩ neceſsitate remediũ non habent, niſi antè condãtur. *Verum* In omni expeditione vnũ & maximũ conſiliũ eſt, vt tibi ſufficiat victus, hoſtes frãgat inopia. Antè igitur quàm inchoetur bellum, de copijs expenſiſq; ſolers debet eſſe tractatus, vt pabula, frumentũ, cæteræq; annonariæ ſpecies, quas à prouincialibus conſuetudo *Annonariæ ſpecies.* depoſcit, maturius exigãtur, & in opportunis ad rem gerendã ac munitiſsimis locis, amplior ſemper modus q̃ ſufficit aggregetur. Quòd ſi tributa deficiunt, prærogato auro cõparanda ſunt omnia. Neque enim diuitiarũ ſecura poſſeſsio eſt, niſi armorũ defenſione ſeruetur. Frequenter autẽ neceſsitas geminatur, & obſidio ſæpe fit longior quàm putatur, cũ aduerſarij etiã ipſi eſurientes circũſidere non deſinant, quos fame ſperant eſſe vincendos. Præterea quicquid in pecore, vel quacũque fruge vinóque hoſtis inferens bellũ ad victũ ſuũ poterit occupare, non ſolum admonitis per edicta poſſeſſoribus, ſed etiam coactis per electos perſcrutatores ad caſtella idonea & armatorum firmata præſidijs, vel ad tutiſsimas cõferendũ eſt ciuitates, vrgẽdiq; prouinciales, vt ante irruptionem ſeq; & ſua mœnibus cõdãt. Reparatio enim murorum tormentorũq; omnium antè curãda eſt. Nã ſi ſemel hoſtes præuenerint occupatos, metu vniuerſa turbãtur. Et quæ ex alijs vrbib⁹ petenda ſunt, interclusis itineribus denegãtur. Sed fidelis ſeruatorũ cuſtodia, & erogatio moderata, conſueuit ſufficere pro copia, maximè ſi ab initio procuretur. Cæterũ ſera parſimonia eſt, tũ ſeruare cũ deficit. In arduis expeditionibus, ꝑ capita magis militũ q̃ per dignitates ab antiquis p̃bebãtur annonæ, ita vt poſt neceſsitatẽ eiſdẽ à rep. redderetur. Hyeme lignorũ & pabuli, æſtate aquarũ vitãda eſt difficultas. Frumenti verò, vini & aceti, necnon etiã ſalis omni tẽpore neceſſitas declinãda: ita vt vrbes atq; caſtella ab iis militibus, qui minus prõpti inueniuntur in acie, armis, ſagittis, fuſtibalis, fundis etiã & ſaxis, onagris, baliſtiſque defendãtur. Præcipuéque cauendum videtur, ne aduerſariorum dolo atque periurijs decipiatur ꝓuincialiũ incauta ſimplicitas. Frequẽtius enĩ conuentionum paciſque ſimulatio credulis q̃ arma nocuerũt. Qua ratione famẽ collecti patiuntur hoſtes, diſpſi verò crebris ſuperuentibus facilè vincũtur.

Quemadmodum oporteat ꝓuidere ne milites ſeditionẽ faciãt. Cap. iiij.

INterdũ mouet tumultũ ex diuerſis locis collect⁹ exercit⁹: & cũ pugnare nolit, iraſci ſe ſimulat, vt nõ ducatur ad bellum: quod ij præcipuè faciũt qui in

bus ocioſè delicatéq; vixerunt. Nã aſperitate inſoliti laboris offenſi, quem in expeditione neceſſe eſt ſuſtinere, ꝑterea metuentes ꝓlium, qui armorum exercitia declinãt, ad eiuſmodi ꝑcipitantur audaciã. Cui vulneri multiplex medicina cõſueuit opponi, vt dũ adhuc ſeparati ſunt in ſedibus ſuis, tribunorũ vel vicariorũ, nec nõ etiã principũ ad omnem diſciplinã arctiſsima ſeueritate teneantur, nihilq; aliud, niſi deuotionẽ moderationẽq; cuſtodiãt, nullis cõmeatibus vacent. Ad nomen, ad ſigna obſeruare nõ deſinant. Cãpi curſionem (vt ipſi appellãt) inſpectionemq; armorũ aſsiduè faciant. Ad ſagittas iaciendas, ad miſsilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu. Ad armaturę geſtum, ad vectes iactãdos: pro ſimilitudine gladiorũ, punctim cęſimq; feriendo, multo die vſq; ad ſudorẽ ſunt frequentiſsimè detinendi. Curſu etiam & ſaltu ad † tranſmittendas foſſas nihilominus imbuendi, ſi mare vel fluuius vicinus eſt ſedibus. Aeſtiuo tempore ad natandũ cogendi ſunt omnes. Præterea ſyluã cędere, iter ꝑ dumoſa & abrupta facere, materiem dolare, aperire foſſam, occupare aliquẽ locũ, & ne à contubernalibus detrudantur, in ſcutis inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati atq; eruditi in ſedibus milites Rhomani, ſiue legionarij, ſiue auxiliares, ſiue equites fuerint, cũ ad expeditionem ex diuerſis conuenerint locis, ęmulatione virtutis, pręlium magis neceſſe habeant optare per ocium. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciã de arte vel viribus gerit. Dux autem eſſe debet attentus, vt in omnibus legionibus ſiue auxilijs, vel vexillationibus, à tribunis, vicarijs, principibúſq;, ſi qui turbulẽti vel ſeditioſi fuerint milites, non pro inuidia ſuggerentiũ, ſed pro rerũ veritate cognoſcat, eóſq; prudẽtiori cõſilio ſegregatos à caſtris, ad agendũ aliqd quod ipſis propè videatur optabile: aut ad caſtella vrbéſq; deputet muniendas atq; ſeruandas, tanta ſubtilitate, vt cũ abijciuntur, videantur electi. Nunq̃ enim ad contumaciã pari conſenſu multitudo prorũpit, ſed incitãtur à paucis qui vitiorũ ſcelerũq; impunitate ſperant peccare cũ plurimis. Quòd ſi fieri medicinam neceſsitas extrema ꝑſuaſerit, rectius eſt more maiorũ in autores criminũ vĩdicari: ad omnes metus, ad paucos pœna perueniat. Laudabiliores tamẽ duces ſunt, quorum exercitus ad modeſtiam labor & vſus inſtituit, quàm illi quorum milites ad obedientiam, ſuppliciorum formido compellit.

trãſiliẽdas.

Signorum militarium quot ſint genera. Cap. V.

Signa vocalia.

MVlta quidem ſunt ediſcenda atq; obſeruanda pugnãtibus: ſiquidẽ nulla ſit negligẽtię venia, vbi de ſalute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriam proficit, q̃ monitis obtemperare ſignorum. Nã cũ voce ſola inter ꝓliorũ tumultus regi multitudo non poſsit, & cũ pro neceſsitate rerũ plura ex tempore iubenda atq; faciẽda ſint, antiquus omniũ gentiũ vſus inuenit, quomodo quod ſolus dux vtile iudicaſſet, ꝑ ſigna tot' agnoſceret & ſequeretur exercitus. Tria itaq; genera cõſtat eſſe ſignorũ, vocalia, ſemiuocalia muta. Quorum vocalia & ſemiuocalia percipiũtur auribus: Muta verò referuntur ad oculos. Vocalia dicũtur quę voce humana prõnũciãtur, ſicut in vigilijs vel in pręlio ꝓ ſigno dicitur: vt puta, victoria, palma, virtus, deus nobiſcũ, triũphus Imperatoris, & alia quęcunque voluerint dare ij qui in exercitu

habent

habent maximã poteſtatẽ. Sciendũ tamen eſt,iſta vocabula quotidie debere variari,ne ex vſu hoſtes ſignũ agnoſcãt,& exploratores inter noſtros verſentur impunè. Semiuocalia ſunt quæ per tubã,aut cornua,aut buccinã dantur. Tuba quę directa eſt,appellatur. Buccina,quę in ſemetipſam ęreo circulo flectitur. Cornu quod ex vris agreſtibus,argento nexũ,temperatũ arte, & ſpiritu,quẽ canentis flatus emittit,auditur. Nã indubitatis per hęc ſonis agnoſcit exercitus,vtrùm ſtare aut ꝓgredi,an certè regredi oporteat: vtrùm lõgè perſequi fugiẽtes,an receptui canere. Muta ſigna ſunt aquilę,dracones,vexilla, flãmulę ruſę,pinnę. Quocunq; enim hęc ferri iuſſerit ductor,eò neceſſe eſt ſignũ ſuũ comitãtes milites pergãt. Sũt & alia muta ſigna,quæ dux belli in equis,aut indumentis,& etiã in ipſis armis,vt dignoſcatur hoſtis,præcipit cuſtodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello,more barbarico, vel certè mota qua vtitur veſte,ſignificat. Quæ oĩa in ſedib⁹,itinerib⁹,in omni exercitatione caſtrẽſi,vniuerſi milites & ſequi,& intelligere cõſueſcãt. Cõtinu⁹ enim vſus neceſſari⁹ videtur in pace eius rei,quæ in pręlij cõfuſione ſeruãda ſit. Itẽ mutũ & cõmune ſignũ eſt,quotiens proficiſcente turba excitatus puluis ad ſimilitudinem nubiũ ſurgit,hoſtiumq; prodit aduentum: ſimiliter ſi diuiſę ſint copiæ,per noctem flãmæ,per diem fumus ſignificat ſociis quod aliter nunciari non poteſt. Aliquãdo in caſtellorum aut vrbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis,aliquando depoſitis indicant quæ geruntur.

Teſſera mutanda. *Signa ſemiuocalia.* *Tuba.* *Buccina.* *Cornu.* *Signa muta.*

Quãta ſit ſeruãda cautela,cùm vicinis hoſtib⁹ mouetur exercit⁹. Cap. VI.

QVi rem militarem ſtudioſius didicerunt,aſſerunt plura in itineribus, q̃ in ipſa acie pericula ſolere contingere. Nã in conflictu armati ſunt omnes milites & hoſtem cominus vident,& ad oppugnandum animo veniunt parati. In itinere autem minus armatus minúſq; attentus eſt miles, & ſuperuentus impetu vel fraude repentè turbatur. Ideo omni cura,omniq́; diligentia prouidere dux debet,ne proficiſcẽs patiatur incurſum,vel ſi non facile, at ſine damno repellat illatum. Primum itineraria omnium regionũ,in quibus bellum geritur,pleniſſimè debet habere perſcripta: ita vt locorum interualla,nõ ſolùm paſſuum numero, ſed etiam viarum qualitates perdiſcat: cõpendia,diuerticula,montes,flumina,ad fidem deſcripta conſideret: vſque eo, vt ſolertiores duces,itineraria prouinciarum, in quibus neceſſitas geritur, non tantùm adnotata, ſed etiam picta habuiſſe firmentur, vt non ſolùm conſilio mentis,verùm aſpectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hæc à prudentioribus & honoratis locorúmque gnaris,ſeparatim debet vniuerſa perquirere,& veritatem colligere de pluribus. Præterea ſub periculo eligendarũ viarum,duces idoneos,ſcientéſque percipere, eóſque cuſtodię mãcipare, addita pœnæ conteſtatione vel præmij. Erunt enim vtiles,cùm intelligent nec fugiendi ſibi copiam ſupereſſe, & fidei præmium, perfidiæ parata ſupplicia. Prouidendum quoque vt ſapientes exercitatique quęrantur,ne duorum aut trium error diſcrimen pariat vniuerſis. Interdum autem imperita ruſticitas plura promittit,& credit ſe ſcire quæ neſcit. Sed cautelæ caput eſt, vt ad quæ loca vel quibus itineribus ſit profecturus exercitus,ignoretur. Tutiſſimum

Itineraria.

H ij nanq;

nanq; in expeditionibus creditur facienda neſciri. Ob hoc veteres Minotauri ſignũ in legionibus habuerunt, vt quẽadmodũ ille in intimo & ſecretiſsimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis cõſiliũ ſemper eſſet occultum. Securum iter agitur, quod agẽdum hoſtes minimè ſuſpicãtur. Verùm, quia exploratores altrinſecus miſsi, profectionem ſuſpicionibus vel oculis deprehẽdunt, & interdum transfugę proditoréſq; non deſunt, quẽadmodũ occurri ingruentibus debeat, intimetur. Dux cũ agmine exercitus profecturus, fideliſsimos, argutiſſimóſq; cum equis probatiſsimis mittat, qui loca, per quę iter faciẽdũ eſt, in progreſſu & à tergo, dextra, leuáq; perluſtrẽt, ne aliquas aduerſarij moliãtur inſidias. Tutius autẽ operantur exploratores noctibus quàm diebus. Nã quodãmodò ipſe ſui proditor inuenitur, cuius ſpeculator fuerit ab aduerſarijs deprehenſus. Primi ergo equites iter arripiant, inde pedites: impedimẽta, ſagittarij, calones, vehiculáq; in medio collocẽtur, ita vt expedita pars peditũ & equitum ſubſequatur. Nã ambulantibus, interdum quidẽ à fronte, ſed frequentius à tergo ſuperuentus infertur. A lateribus quoq; pari armatorũ manu impedimenta claudẽda ſunt. Nã inſidiatores in alio loco impulſant, trãſuerſo frequenter incurſu. Illud quoq; pręcipuè obſeruãdum eſt, vt ea pars ad quã hoſtis vẽturus creditur, oppoſitis electiſsimis equitib⁹ & leui armatura, nec nõ etiã peditib⁹ ſagittarijs muniatur. Quòd ſi vndiq; circunfunduntur inimici, vndiq; preparata debẽt eſſe ſubſidia. Ne verò repentinus tumultus amplius noceat, antè commonendi ſunt milites, vt parati ſint animo, vt arma in manibus habeant. Nam in neceſsitate ſubita quæ cõterrent, prouiſa non ſolent eſſe formidini. Antiqui diligentiſsimè præcauebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timẽtibus, & ſagittarijs clamore paueſactis, pugnantes milites turbarentur: ne diſperſi longius aut conglobati, amplius quàm expedit impedirent ſuos, hoſtibúſque prodeſſent. Et ideo ad exemplum militum, etiam impedimenta ſub quibuſdam ſignis ordinãda duxerunt. Deni-

Calones Galearij

que ex ipſis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos vſu legebant, quos nõ amplius quàm ducentis ſagiſarciarijs pueríſq; pręficerent. Híſque vexilla dabant, vt ſcirent ad quę ſigna deberent impedimenta colligere. Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne cõſtipati lædãtur in prælio, ambulante exercitu. Vt locorũ varietas aduenerit, ita defenſionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis ſolent impugnare quàm pedites. At verò in locis ſyluestribus vel montoſis, ſiue paluſtribus pedeſtres magis formidandæ ſunt copiæ. Illud quoq; vitandum, ne per negligentiam alijs feſtinãtibus, alijs tardius incedentibus, interrũpatur acies aut fortè tenuetur. Cõtinuò enim hoſtes inter prolata peruadũt. Præponen-

Interponendi.

di ergo ſunt exercitatiſsimi campi doctores, vicarij, vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Nam qui multùm pręceſſerint, ſuperuentu facto, non tam redire quàm fugere cupiunt. Qui verò extremi ſunt, deſerti à ſuis, vi hoſtium ac propria deſperatione ſuperãtur. Sciendum eſt etiam, quòd aduerſarij in his locis quæ ſibi oportuna intelligunt, ſubſeſſas occultius collocant, vel aperto Marte impetum faciunt.

Subſeſſæ.

Sed ne

Sed ne ſecreta noceat,ducis prſtat induſtria,†quę omnia prius cõuenit explorare. Deprehẽſa quoq; ſubſeſſa,ſi circũueniatur vtiliter,plus periculi ſuſtinet quàm parabat inferre. Aperta autẽ vis ſi præparetur in mõtibus,altiora loca pręmiſſis ſunt pręſidiis occupãda,vt cùm hoſtis aduenerit reperiatur inferior, nec audeat obuiare,cùm tã à frõte q̃ ſupra caput ſuũ cernat armatos. Quòd ſi anguſtę ſint vię, ſed tamẽ tutę,meli⁹ eſt pręcedere cũ ſecurib⁹ ac dolabris milites,& cum labore vias aperire,quàm in optimo itinere periculũ ſuſtinere.Pręterea noſcere debemus hoſtiũ cõſuetudinẽ:vtrũ nocte,an incipiẽte die,an hora reficiẽdi,laſſis ſuperuenire cõſueuerint: & id vitare quod illos facturos ex more putamus.Iam verò vtrum peditibus an equitibus,vtrum funditoribus,vtrũ cõtatis,an ſagittariis ampli⁹ valeãt,vtrũ numero hominũ an armorũ munitione præcellãt,nos ſcire cõuenit: & ordinare quod nobis vtile,illis docetur aduerſum.Tractare quoq;,per diem an per noctẽ iter expediat inchoare:quę & quanta locorũ interualla ſint, ad quæ cupimus properare: ne æſtate aquę penuria obſit eũtibus,ne hyeme difficiles aut inuię occurrãt paludes,maioréſque torrẽtes:& impedito itinere circũueniatur exercit⁹,priuſquã ad deſtinata perueniat. Vt noſtra cõmoditas eſt, iſta ſapiẽter vitare, ita ſi aduerſariorũ imperitia vel diſsimulatio occaſionẽ nobis dederit,nõ oportet dimitti, ſed explorare ſolicitè proditores,ac transfugas inuitare, vt quid hoſtis moliatur, in pręſenti vel in futurum poſſimus agnoſcere:paratíſque equitibus ac leui armatura ambulãtes eoſdem,vel pabula victúmque quærentes,improuiſo terrore decipere.

Quemadmodum flumina,quæ maiora ſunt,tranſeantur. Cap. VII.

IN tranſitu fluuiorum grauis moleſtia negligẽtibus frequenter emergit.Nã ſi quà aqua violentior fuerit,aut alueus latior,impedimẽta, pueros,& interdum ipſos ignauos ſolet mergere bellatores Ergo explorato vado,duæ acies equitum,electis animalibus ordinantur,interuallis cõpetentibus ſeparatę, vt per mediũ pedites & impedimenta tranſeant.Nã acies ſuperior,aquarũ impetum frangit: inferior,qui rapti ſubmerſiq́ue fuerint,colligit atque tranſponit. At cũ altior fluctus nec peditẽ nec equitẽ patiatur,ſi per plana decurrat,ductis multifariã ſpargitur foſſis,diuiſúſq; facilè trãſitur.Nauigio verò amnes,haſtilibus fixis, ac ſuperpoſitis tabulamentis peruii fiunt: vel certè tumultuario opere colligatis inanibus cuppis,additíſque trabibus tranſitũ prębẽt.Expediti verò equites faſces de cãnis aridis vel vlua facere conſueuerũt, ſuper quos loricas & arma,ne inundẽtur,imponũt:ipſi equíque natãdo trãſeunt,† colligatíſq; ſecũ faſces ptrahũt ſarcinis.Sed cõmodius repertũ eſt,vt monoxylos,hoc eſt,paulò latiores ſcaphas, ex ſingulis trabib⁹ excauatas,ꝓ genere ligni & ſubtilitate leuiſſimas,carpentis ſecũ portet exercitus,tabulis pariter & clauis ferreis præparatis.Ita abſq; mora cõſtructus pons, & funibus(qui ꝓpterea habẽdi ſunt)vinctus,lapidei arcus ſoliditatem pręſtat in tẽpore.Sed inſtant aduerſarii ad tranſitus fluminũ,inſidiáſque vel ſuperuentus facere conſueuerũt. Ob quam neceſſitatẽ in vtraque ripa collocantur armata præſidia,ne alueo interueniente,diuiſi opprimantur ab hoſtibus.Cautius tamen eſt ſudes ex vtraque

quem.

colligatosq; ſecũ faſces pertrahunt ad ſocios. monoxyli.

 parte.

parte præfigere ac ſine detrimento,ſi qua vis illata fuerit,ſuſtinere. Quòd ſi pons non tantùm ad tranſitum, ſed etiam recurſum & commeatum neceſſarius fuerit,tunc in vtroque capite, percuſſis latioribus foſſis, aggeréque conſtructo, defenſores milites debet accipere,à quibus tam diu teneatur, quàm diu neceſſitas locorum poſtulabit.

Quemadmodum caſtra debeant ordinari. Cap. VIII.

CONſequẽs videtur,itineris obſeruatione deſcripta, ad caſtrorũ(in quibus manendũ eſt)venire rationẽ. Nõ enim belli tẽpore ad ſtatiua vel ad manſionẽ murata ciuitas ſemper occurrit, & incautũ eſt plenũque diſcriminis,exercitũ paſſim ſine aliqua munitione cõſidere:cũ militibus ad capiendũ cibum occupatis,aut munera facienda diſperſis,facilè nectãtur inſidię.Poſtremò noctis obſcuritas, neceſſitas ſomni, paſcentiũ equorũ diſperſio, occaſionẽ ſuperuentibus pręſtat.In metãdis caſtris nõ ſufficit bonũ locũ eligere,niſi talis ſit,vt alter eo nõ poſsit melior inueniri:ne vtilior pręterniſſus à nobis,& ab aduerſariis occupatus,apportet incõmodũ. Cauendũ quoq; ne per æſtatẽ aut aqua morboſa in proximo,aut ſalubris aqua ſit lõgius:Hyeme,ne pabulatio deſit. aut lignorũ copia:ne ſubitis tẽpeſtatibus cãpus,in quo manẽdũ eſt,ſoleat inũdari:ne ſit in abruptis ac deuiis, & circũſedẽtib⁹ aduerſariis difficilis pręſtetur egreſſus:ne ex ſuperioribus locis,miſſa ab hoſtibus,in eũ tela perueniãt. Quibus vt oportet cautè ſtudioſéq; prouiſis, pro neceſsitate loci vel quadrata, vel rotunda,vel trigona,vel oblõga caſtra cõſtitues. Nec vtilitati præiudicat forma.Tamẽ pulchriora credũtur,quibus vltra latitudinis ſpaciũ tertia pars additur lõgitudini.Ita autẽ ab agri menſoribus podiſmũ menſuræ colligi oportet;vt ad quãtitatem cõcludatur exercitus.Nã propugnatores anguſta conſtipãt,& vltrà quàm cõuenit latiora diffundũt.Tribus autẽ modis diffiniunt caſtra muniri poſſe.Primũ in vnius noctis trãſitũ,itineris occupationẽ leuiorem cùm ſublati ceſpites circũdantur, & aggerem faciũt,ſupra quem valli,hoc eſt, ſudes vel tribuli lignei per ordinem digerũtur. Ceſpes autem circũciditur ferramentis,qui herbarum radicibus cõtinet terram:ſit altus† ſemiſſem,latus pedem,lõgus pedem ſemis. Quòd ſi terra ſolutior fuerit,vt ad ſimilitudinem lateris, ceſpes non poſsit abſcindi,tunc opere tumultuario foſſa producitur,lata pedes quinque,alta tres:cuius intrinſecus agger excreſcit, vt ſine metu ſecurus quieſcat exercitus.Statiua autem caſtra æſtate vel hyeme,hoſte vicino, maiore labore ac cura firmantur.Nam ſingulę centuriæ, diuidentibus cãpi doctoribus & principibus,accipiũt pedaturas,& ſcutis vel ſarcinis ſuis in orbem circa propria ſigna depoſitis,cincti gladio,foſſam aperiunt,latam aut nouem, aut vndecim,aut tredecim pedibus:vel,ſi maior aduerſariorum vis metuitur, pedibus decem & ſeptem(imparem enim numerum obſeruari moris eſt)tum ſepibus ductis vel interpoſitis ſtipitibus ramiſque arborum,ne facilè terra dilabatur, agger erigitur. Super quem ad ſimilitudinem muri,pinnę,& propugnacula cõponuntur. Opus verò centuriones decempedis metiuntur,ne quis minus foderit, aut errauerit alicuius ignauia. Id etiam tribuni circũeunt, nec antè diſcedunt qui ſtrenui ſunt, quàm fuerint omnia perfecta. Ne tamen aliquis

Ceſpes. ſemis pedẽ

Statiua caſtra.

quis ſuperuentus laborātibus fiat,omnes equites & pars peditū,quæ non operatur,dignitatis priuilegio ante foſſam in pręcinctu armata cōſiſtit,vt ingruētes repellat inimicos.Prima igitur ſigna locis ſuis intra caſtra ponuntur,quia nihil eſt venerabilius eorum maieſtate militibus.Duci prætorium,eiúſque comitibus præparatur.Tribunis tabernacula collocantur,quibus per contubernales ad munia deputatos,aqua,lignum,& pabula miniſtrantur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis,equitibus, & peditibus,loca in quibus papiliones tendant,deputantur in caſtris:ac de ſingulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites,qui excubitum noctibus faciunt,eliguntur. Et quia impoſſibile videbatur in ſpeculis per totam noctem vigilantes ſingulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepſydrā ſunt diuiſæ vigiliæ,vt non amplius quàm tribus horis nocturnis neceſſe ſit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Idoneos tamē tribuni & probatiſsimos eligunt,qui vigilias circumeant,& renunciēt,ſi qua emerſerit culpa,quos circuitores appellant. Nunc militię factus eſt gradus,& circitores appellantur. Sciendum tamen eſt,equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem caſtris poſitis,alii manè,alij poſt meridiem propter fatigationem hominum equorumque angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducem prouidere ſiue in caſtris, ſiue in ciuitate conſiſtat, vt animalium paſcua,ſubuectio frumenti,cæterarúmque ſpecierum,aquatio,lignatio,pabulatio,ſecura ab hoſtium reddatur incurſu. Quod aliter non poteſt euenire,niſi per loca idonea, qua noſtrorum ambulat commeatus, præſidia diſponantur,ſiue illæ ciuitates ſint,ſiue caſtella munita. Quòd ſi non reperitur antiqua munitio,oportunis locis circundata maioribus foſſis tumultuaria caſtella firmantur. Nam à caſtris diminuto vocabulo ſunt nuncupata caſtella. Intra quæ in angariis aliquanti pedites, equitéſque degentes, tutum iter commeatibus præſtant. Difficile enim hoſtis ad ea loca audet accedere, in quibus & à fronte & à tergo nouit aduerſarios commorari.

Prætorium — *Vigiliæ* — *Circuitores* — *Circitores* — *Angariæ* — *Caſtellum à caſtris* — *Angariæ*

Quæ & quanta conſyderanda ſint,vt intelligatur vtrùm ſuperuentibus & inſidiis,an publico debeat Marte confligi. Cap. IX.

QUiſquis hos artis bellicę commentarios,ex probatiſsimis autoribus breuiatos legere dignabitur,quāprimùm legē prælij,depugnādíque cupit audire præcepta:ſed cōflictus publicus duarū vel triū horarū certamine diffinitur:poſtquā partis eius,quæ ſuperata fuerit,ſpes omnis intercidit. Ideo omnia antè cogitanda ſunt,antè tentanda,antè faciēda,quàm ad vltimū veniatur abruptum. Boni enim duces,nō aperto Marte præliū,in quo eſt cōmune periculū,ſed ex occulto ſemper attentant,vt integris ſuis,quantùm poſsint hoſtes interimāt certè vel terreant:in qua parte quę neceſſaria admodum ſunt,ab antiquis reperta perſcribam. Pręcipua ars & vtilitas ducis eſt,vt adhibitis ex vniuerſo exercitu ſcientibus belli & ſapientibus viris,de ſuis & hoſtium copiis, ſæpius tractet:omni(quam plurimùm nocet adulatione ſummota,vtrùm maiorem numerum pugnatorum ipſe an hoſtes habeāt, vtrùm ipſius,an aduerſariorū homines magis armati ſint & muniti. Qui magis exercitati, qui ſint in neceſsita-

neceſſitatibus fortiores. Quęrendũ eſt etiã, vtra pars equites, vtra pedites habeat meliores. Sciendúmq; in peditibus maximè cõſiſtere robur exercitus: & inter ipſos equites, qui cõtatis, qui ſagittariis antecedãt. Qui plures loricas induerit, quis vtiliores equos adduxerit. Poſtremò ipſa loca in quibus pugnãdũ eſt, vtrùm inimicis an nobis videantur accõmoda. Nã ſi equitatu gaudemus, campos optare debemus: ſi pedite, loca eligere anguſta, foſſis, paludib⁹, vel arboribus impedita, & aliquoties mõtoſa, cui magis victus abundet quàm deſit. Nam fames (vt dicitur) intrinſecus pugnat, & vincit ſæpius ſine ferro. Maximè autem tractandum eſt, vtrũ protrahi neceſſitatem expediat, an celerius dimicari: interdum enim ſperat aduerſarius expeditionem citò poſſe finiri: & ſi dilatus fuerit in longum, aut penuria exercitus maceratur, aut deſiderio ſuarũ reuocatur ad propria: aut nihil magnũ faciẽs, per deſperationem abire cõpellitur. Tunc fracti labore & tędio plurimi deſerunt, aliquãti produnt, aliquanti ſe tradunt. Quia aduerſis rebus rarior fides eſt, & nudari incipit qui copioſus aduenerat. Ad rem pertinet noſſe qualis ipſe aduerſarius vel eius comites optimatéſque ſint: vtrum temerarij, an cauti, an audaces, an timidi, ſcientes artem bellicã, an ex vſu temerè pugnãtes: quæ gẽtes cũ his fortes, quæ ignauæ pugnauerint: noſtra auxilia cuius fidei qualiũque ſint viriũ, quos illius animos copiæ, quos habeat noſter exercitus, quæ pars ſibi magis victoriam repromittat. Huiuſmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frãgitur. Deſperantibus autẽ creſcit audacia adhortatione ducis, & ſi nihil ipſe timere videatur, creſcit animus, ſi ex inſidiis vel occaſione aliquid fortiter fecerit, ſi hoſtibus aduerſæ res cœperĩt euenire, ſi vel infirmiores aut minùs armatos ex inimicis potuerit ſuperare. Cauendũ autẽ eſt ne dubitantẽ aut formidanrẽ exercitũ ad pugnam publicam aliquando producas. Intereſt vtrum tyrones an veteres milites habeas, vtrum ante breue tẽpus in expeditionibus fuerint, an annos aliquot in pace durarint. Nã pro tyronibus accipiendi ſunt, qui pugnare longo tempore deſierunt. Sed cũ legiones, auxilia, vel equites ex diuerſis aduenerint locis, dux optimus & ſeparatim ſingulos numeros per tribunos electos, quorũ ſcitur induſtria, ad omnia genera exercere debet armorũ: & pòſt in vnũ collectos, quaſi depugnaturos cõflictu publico exercebit. Ipſe ſæpius tentabit quicquid artis poſsit habere, quid virium, quemadmodũ ſibi ipſi cõſentiant, vtrum ad tubarum monita, ad ſignorum indicia, ad præcepta vel nutum ſuum diligenter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur atque doceantur quam diu poſſint eſſe perfecti. Si verò in campi curſione, in ſagittando, in iaculando, in ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi, ne ſic quidem temerè occaſione captata, ad publicam deducendi ſunt pugnam, ſed antè minoribus prælijs imbuendi. Dux itaque vigilans, ſobrius, prudens tanquàm de ciuili cauſa inter partes iudicaturus, adhibito conſilio, de ſuis & aduerſarii copiis iudicet. Et ſi multis rebus ſuperior inuenitur, opportunum ſibi differat inire conflictum. Si verò aduerſarium intelligit potiorem, certamem publicum vitet. Nam pauciores numero & inferiores viribus, ſuperuentus & inſidias facientes, ſub bonis ducibus reportauerunt ſæpe victoriam.

Quid

Quid oporteat fieri,ſi quis deſuetum à pugna habeat exercitum vel tyronem. Cap. X.

OMnes artes omniáque opera quotidiano vſu & iugi exercitatione proficiunt. Quòd ſi in paruis verum eſt,quãto magis decet in maximis cuſtodiri? Quis autem dubitat artẽ bellicã rebus omnibus eſſe potiorem, per quã libertas retinetur, & dignitas prouinciæ propagatur, & cõſeruatur imperiũ? Hãc quõdã relictis doctrinis omnibus Lacedæmonij,poſtea coluere Romani.Hanc ſolã hodie quoque Barbari putãt eſſe ſeruandã.Cętera autem in hac arte cõſiſtere omnia,aut per hãc aſſequi ſe poſſe cõfidunt.Hæc dimicaturis eſt neceſſaria, per quam vitã retineant,& victoriam cõſequantur.Dux ergo cui tãtæ poteſtatis inſignia tribuuntur,cuius fidei atque virtuti poſſeſſorum fortunæ,tutela vrbium,ſalus militum, reip. creditur gloria,nõ tantùm pro vniuerſo exercitu,ſed etiã pro ſingulis cõtubernalib⁹ debet eſſe ſolicitus.Si quid enim illis eueniat in bello, & ipſius culpa & publica videtur iniuria. Ergo ſi tyronem,vel diu armis deſuetum ducit exercitum, ſingularum legionum ſiue auxiliorum,necnõ etiã vexillationnm vires,animos,cõſuetudinẽ,diligenter exploret.Sciat etiã(ſi poteſt fieri) nominatim quis comes, quis tribunus, quis domeſticus,quis contubernalis,quantùm poſſit in bello,autoritatemq́; maximã ſeueritate ſumat,oẽs culpas militares legibus vindicet,nulli errãtiũ credatur ignoſcere,in diuerſis locis ex diuerſis occaſionibus oĩm experimenta pręcipiat.His(vt oportet)ita curatis, cum diſperſi ad prędãdũ ſecuri oberrant hoſtes,tunc probatos equites vel pedites cũ tyronibus,aut inferioribus mittat,vt ex occaſione,fuſis inimicis,& illis peritia, & reliquis creſcat audacia.Ad tranſitus fluuiorũ,ad pręcipitia mõtium,ad ſyluarũ anguſtias,ad paludum aut viarum difficultates,ſuperuentus nullo ſciente diſponat,atq; iter ſuum ita tẽperet,vt aut cibũ capientes,aut dormientes, aut vacãtes certè,ſecuros,inermes,diſcalciatos,diſtrictis equis,nihil ſuſpicãtes ipſe paratus inuadat,quatenus in huiuſmodi certaminibus ſui fiduciã colligant. Nã qui ante longũ tempus,aut omnino nunquã videre homines vulnerari,vel occidi, cũ primũ aſpexerint,perhorreſcunt: & pauore confuſi,de fuga magis quàm de cõflictu incipiũt cogitare.Præterea,ſi excurrãt aduerſarij, longo itinere fatigatos aggrediatur,& vltimus aut certè inſperatus ſuperueniat.Eos etiã q lõgè à ſuis aut pabuli aut prædę gratia cõmorantur,ſubitò occupet cũ delectis. Illa enim antè tentanda ſunt,quæ ſi malè ceſſerint,minus noceãt:ſi bene,plurimũ proſint.Inter hoſtes diſcordiarum ſerere cauſas ſapientis eſt ducis.Nulla enim, q̃uis ſit minima natio, citò poteſt ab aduerſariis deleri,niſi proprijs ſimultatibus ſeipſa conſumpſerit.Nam ſic ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps eſt, ad vtilitatem ſuæ defenſionis incautũ. Vnũ illud in hoc opere prędicãdũ eſt,vt nemo deſperet fieri poſſe quę facta ſunt.Dicat aliquis Multi ſunt anni,quibus nullus foſſa,aggere,vallo,mãſurũ circũdat exercitũ. Reſpõdebitur,ſi fuiſſet iſta cautela,nihil nocturni aut diurni ſupuent⁹ hoſtiũ nocere potuiſſet.Perſę imitãtes Romanos,ductis foſsis caſtra conſtituunt: & quia

Lacedæmonij

Perſarum mos in foſſis ducẽdis.

quia arenoſa ſunt ꝑpè omnia, ſaccos, quos inanes portauerãt ex pulueruléta (quæ ibi effoditur) terra cõplẽt, eorúmq; cumulo aggerẽ faciũt. Omnes barbari carris ſuis in orbẽ cõnexis ad ſimilitudinẽ caſtrorũ, ſecuras à ſuperueniẽtibus exigũt noctes. Veremur ne diſcere nequeamus, quę à nobis alij didicerũt? Hæc ex vſu librisq; diſcenda, quæ antea ſeruabãtur, ſed omiſſa diu nemo quęſiuit: qa vigentib⁹ pacis officiis, ꝑcul aberat bellorũ neceſſitas. Sed ne impoſſibile videatur armorũ diſciplinã, cuius vſus intercidit, reparari poſſe, doceamur exẽplis. Apud veteres res militaris in obliuionem ſępi⁹ venit, ſed à libris repetita eſt, poſtea ducũ auctoritate firmata. Scipio Aphricanus ſub aliis imperatorib⁹ Hiſpanienſes exercitus frequẽter victos accepit: hos diſciplinæ regula cuſtodita, omni opere foſſiſq; faciẽdis ita diligẽter exercuit, vt diceret fodientes luto inquinari debere, qui ſãguine hoſtiũ madere voluiſſent. Tum

Superauit. ipſe denique Numãtinos ſic, capta ciuitate, † concremauit, vt nullus euaſerit. Metellus in Aphrica Albino imperãte ſubiugatũ accepit exercitũ, quem ita emendauit veteribus inſtitutis, & diſciplina maiorũ, vt poſtea eos, à qbus ſub iugũ miſſi fuerãt, ſuperarẽt. Cymbri quoque Cepionis & Manilij & Syllani legiones inter Gallias deleuerunt: quarum reliquias cùm C. Marius ſuſcepiſſet, ita erudiuit ſcientia & arte pugnandi, vt innumerabilẽ multitudinem nõ

Tigurinorum. ſolum Cymbrorũ, ſed etiã Teutonũ & † Vmbrorum publico Marte deleret. Facilius autem eſt ad virtutẽ inſtruere nouos milites q̃ reuocare perterritos.

Quæ ipſo die procuranda ſint vel agantur, quo publica committitur pugna. Cap. XI.

PRæmiſſis leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum & fatalem diem nationibus ac populis, ratio diſciplinæ militaris inuitat. Nã in

magnitudo. euentu aperti Martis victorię † plenitudo conſiſtit. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent eſſe ſoliciti, quanto maior ſperatur diligentibus gloria, & maius periculũ comitatur ignauos: in quo momento peritiæ vſus, pugnãdi doctrina, conſiliúmque dominatur. Veteribus ſęculis mos fuit, parco cibo curatos milites ad certamen educere, vt citatiores ſumpta redderet eſca, & lõgiore cõflictu nõ fatigarentur inedia. Præterea obſeruandum eſt præſentibus hoſtibus, ſiue ex caſtris ſiue ex ciuitate producas ad prælium, ne dum per anguſta portarum particulatim procedat exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideóque ꝓuidendũ eſt, vt antè omnes milites egrediantur portas, & aciem prius cõſtruant, quàm hoſtis adueniat. Quòd ſi intra ciuitatem manentibus imparatis aduenerint, aut differatur egreſſus aut certè diſſimuletur: vt quum aduerſarii inſultare cœperint his quos non putãt exituros, cùm ad prædam vel redeundũ conuerterint animum, cùm ordines ſoluerint, tunc illis ſtupentibus lectiſſimi quique prorumpant, & cõfeſtim aggrediãtur ignaros. Obſeruatur autem ne longo ſpacio fatigentur milites, ne laſſos poſt curſum equos ad publicum prælium cogas: multum virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet qui ad aciem anhelus aduentat? Hoc & veteres declinarũt & ſuperiori noſtra ætate, cùm Romani duces per imperitiam non cauiſſent (ne quid amplius dicam) exercitus perdiderunt.

Impar

Impar enim conditio eſt,laſſum cum requieto,ſudantem cum alacri,currentem cum eo qui ſteterit inire conflictum.

Inueſtigandum quid ſentiant milites pugnaturi. Cap. xij.

IPſa die qua certaturi ſunt milites, quid ſentiant diligenter conuenit explorare.Nam formido vel fiducia ex vultu,verbis,inceſſu,motibus cernitur. Nec confidas ſatis,ſi tyro prælium cupit:inexpertis enim dulcis eſt pugna. Et noueris te oportere differre,ſi exercitati bellatores metuerint dimicare. Monitis tamen & oratione ducis exercitui virtus accreſcit & animus:præcipuè ſi futuri certaminis talem acceperint rationem,qua ſperēt ſe facilè ad victoriam peruenturos. Tunc inimicorum ignauia,vel error oſtendendus eſt: vel ſi antea à nobis ſuperati ſunt,commemorandum. Dicenda etiam quibus militum mentes odio aduerſariorum,in iram,& indignationem moueātur.: Animis penè omnium hominum hoc naturaliter euenit, vt trepidēt cùm ad conflictum venerint.Sine dubio autem formidoloſiores ſunt, quorum mentes ipſe confundit aſpectus.Sed hoc remedio formido lenitur,ſi antequā dimices,frequēter exercitum tuum locis tutioribus ordines, vnde & videre hoſtem & agnoſcere conſueſcāt.Interdum audeāt aliquid ex occaſione, aut fugent, aut interimant inimicos.Inimicorum mores, aduerſariorum arma & equos recognoſcant. Nam quæ ex vſu ſunt,non timentur.

Formido.

Quibus dux exercitū moueat,

Remedium in formidine militum.

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam. Cap. xiij.

BOnum ducem conuenit noſſe magnam partem victoriæ,ipſum locum,in quo dimicandum eſt,poſſidere.Elabora ergo,vt conſerturus manū, primùm auxilium capias ex loco,qui tanto vtilior iudicatur,quāto ſuperior fuerit occupatus.In ſubiectos enim vehementiùs tela deſcendunt,& maiore impetu obnitentes,pars altior pellit.Qui aduerſo nititur cliuo,duplex ſubit,& cum loco & cum hoſte certamen. Sed illa diſtantia eſt, quòd ſi de peditibus tuis victoriam ſperas contra equites hoſtium,loca aſpera,inæqualia, mōtoſa debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra aduerſariorum pedites victoriam quæris,ſequi debes paulo quidem editiora loca, ſed plana atque patentia,neque ſyluis,neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari,vt in conflictu reddatur inuicta. Cap. xiiij.

ORdinaturus aciem tria debet antè proſpicere,ſolem, puluerem,& vētū. Nā ſol ante faciem eripit viſum:ventus contrarius tua inflectit ac deprimit,hoſtium adiuuat tela. Puluis à fronte cōgeſtus oculos implet & claudit. Hæc momento eo quo acies ordinātur,etiā imperiti vitare ſolēt: ſed duci prouido cauendū eſt in futurū,ne poſt paululū accedente die noceat ſolis mutata conuerſio,nec ventus aduerſus hora ſolita eo pugnante naſcatur.Ita ergo cōſtituantur ordines,vt hęc poſt occipitium noſtrū ſint,&(ſi poteſt fieri)aduerſariorū impetāt faciem.Acies dicitur exercitus inſtructus:frōs quę aduerſum

hoſtes

numerũ volueris tendere,duo millia paſſuũ cõprehendes. Sed melius eſt plures acies facere,q̃ milites † ſpargere. Senos autem pedes à tergo inter ſingulas acies in latũ diximus patere debere, & ipſi bellatores ſtantes ſingulos obtinẽt pedes. Ideoque ſi ſex acies ordinaueris,quadraginta & duos pedes in latum, & mille paſſus in longum, 10000 hominum tenebit exercitus. Si autẽ in ternos ordinare volueris 21 pedes in latum, & duo millia paſſuum in longum, 10000 tenebit exercitus. Ad hanc rationem ſiue 20000, ſiue 30000 peditum fuerint iuxta menſuram podiſmi, ſine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec dux fallitur cum ſciat qui locus quãtos poſſit capere armatos. Deníque ſi anguſtior locus ſit, vel multitudo ſufficiat, iam inde nouem vel amplius acies ordinari conuenit. Magis enim expedit, vt cõferti pugnent, quàm longius ſeparati à ſuis. Nam ſi nimium fuerit acies attenuata, citò ab aduerſarijs facta impreſſione perrumpitur, & nullum poſtea poterit eſſe remedium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in ſiniſtro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum ſeruatur ex more, vel certè pro qualitate hoſtium commutatur. *expandere*

De equitibus ordinandis. Cap. xvj.

CОnſtructa acie peditum, equites ponũtur in cornibus, ita vt loricati omnes, & contati iuncti ſint peditibus. Sagittarij autem, vel qui loricas nõ habent longius euagentur. A fortioribus nanq; equitibus, peditum protegẽda ſunt latera: & à velocioribus atq; expeditis, hoſtium cornua perfindenda ſunt atque turbanda. Scire dux debet cõtra quos grumos, hoc eſt, globos hoſtium, quos equites oporteat ponere. Nã neſcio qua occulta ratione, immo penè diuina, alij contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerãt, ab inferioribus ſæpe vincuntur. Quòd ſi equites impares fuerint, more veterũ velociſsimi cum ſcutis leuibus pedites, ad hoc ipſum exercitati iiſdem miſcendi ſunt, quos expeditos velites nominabant. Quo facto quãuis fortiſſimi hoſtium venerint equites, tamẽ aduerſus mixtum agmen pares eſſe nõ poſſunt. Vnum hoc remedium duces veteres inuenerunt, vt aſſuefacerẽt iuuenes currentes egregiè, & inter binos equites, ſingulos ex his pedites collocarent, cũ leuioribus ſcutis, gladijs, atque miſsilibus. *Grumi* *Velites*

De ſubſidijs quę poſt aciem collocantur. Cap. xvij.

SEd optima ratio eſt, & ad victoriã plurimũ confert, vt lectiſſimos de peditibus, equitibus, cũ vicarijs, comitibus, tribuniſq; vacãtib⁹, habeat dux poſt aciem pręparatos: alios circa cornua, alios circa mediũ, vt ſicubi hoſtis vehementer inſiſtit, ne rũpatur acies prouolent ſubitò, & ſuppleãt loca: additáq; virtute, inimicorũ audaciã frangãt. Hoc primi Lacones inuenerũt, quos imitati ſunt Carthaginenſes, Romani poſtea vbiq; ſeruauerunt. Hãc diſpoſitione nulla melior inuenitur. Nã directa acies hoc ſolũ agere debet ſi poteſt, vt hoſtem repellat, aut fundat. Si cuneus agendus ſit, aut forfex, ſupſluos habere debes poſt aciem, de quibus cuneum aut forficem facias: ſi ducenda ſit Serra, item ex abundãtibus ducetur: nã ſi de loco ſuo ordinatum militem transferre cœperis, vniuerſa turbabis. Si globus hoſtium ſeparatus, aut alam tuã, aut

partem aliquã vrgere cœperit,niſi ſupérfluos habeas quos cõtra globos poſ-
ſis opponere,ſiue equites,ſiue pedites de acie tuleris,dũ alĩã vis defendere,aliam periculoſius denudabis. Quòd ſi bellatorum tibi copia nõ abũdat,melius eſt aciem habere breuiorem,dũmodo in ſubſidijs colloces plurimos.Nã plures circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectiſsimos,de quibus cuneum facias,& ſtatim aciem hoſtium rumpas. Circa cornua autem de contatis loricatíſq; equitibus ad hoc ſeruatis, & leui armatura peditum,alas hoſtium circumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux ſtare debeat,in quo ſecundus, in quo tertius. Cap. xviij.

DVx qui præcipuam ſuſtinet poteſtatem inter equites & pedites in parte dextra ſtare conſueuit. Hic enim locus eſt in quo tota acies gubernatur ex quo rectus eſt liberq; procurſus.Ideo autem in vtroſq; conſiſtit,vt & conſilio regere,& autoritate tam equites quàm pedites ad pugnam poſsit hortari.Hic de equitibus ſupernumerarijs,mixtis peditibus expeditis,aduerſariorum ſiniſtrum cornu,quod contra ipſum ſtat,circuire & à tergo ſemper vrgere debet.Secundus dux in media acie ponitur peditũ,qui eã ſuſtẽtet & firmet. Hic fortiſsimos pedites, & bene armatos de ſuꝑfluis ſecũ habere debet, de quibus aut ipſe cuneum faciat,& hoſtium aciem rumpat:aut ſi aduerſarij cuneum fecerint,ipſe forficem faciat,vt cuneo illi poſsit occurrere.In ſiniſtra parte exercitus,tertius dux eſſe debet,ſatis bellicoſus & prouidus,quia ſiniſtra pars difficilior eſt & velut manca in acie cõſiſtit. Hic bonos equites ſupnumerarios & velociſſimos pedites ſecũ habere debet,de quib' ſiniſtrum cornu ſemper extẽdat, ne circũueniatur ab hoſtibus.Clamor autem (quẽ quidã barritum vocant) prius nõ debet attolli,quàm acies vtráq; ſe iunxerit.Imperitorum enim vel ignauorum eſt vociferari de lõgè,cùm hoſtes magis terreantur,ſi cum telorum ictu clamoris horror acceſſerit. Semper autem ſtudere debes,vt prior inſtruas aciem,quàm hoſtis, quia ex arbitrio tuo potes facere quod tibi vtile iudicas,cũ nullus obſiſtat:deinde & tuis auges cõfidentiã, & aduerſarijs fiduciam minuis,quia fortiores videntur qui prouocare nõ dubitant.Inimici autem incipiunt formidare,qui vident contra ſe acies ordinari.

inordinatũ Huic additur maximum cõmodum,quia tu inſtructus paratúſq; † ordinantem & trepidum aduerſarium præoccupas.Pars enim victoriæ eſt inimicum turbare antequam dimices.

Quibus remedijs virtuti vel dolis hoſtium reſiſtatur in acie. Cap.xix.

EXceptis ſupuenientibus vel incurſionib' repentinis ex occaſione,quã nũq̃ dux exercitus amittit,iã in itineribus,fatigatis,in fluminũ trãſgreſſione diuiſis,in paludibus occupatis, in iugis montiũ laborãtibus, in cãpis ſparſis, atq; ſecuris in mãſione dormiẽtibus,oportunũ prçliũ ſemper infertur:cũ aliis negotijs occupatus hoſtis,prius interimatur quàm ꝑparare ſe poſſit.Quòd ſi cauti ſunt aduerſarij,& inſidiarũ nulla ſit copia,tũc aduerſum præſentes,ſcientes,videntéſq;,æqua cõditione pugnatur.Inde ars belli,non minus in hoc aperto cõfiictu,quàm in occultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauẽdum vel

maximè,

maximè,ne ab ala,cornúq; ſiniſtro(quod ſępi⁹ euenit)aut certè dextro(quod tamen rarò contingit)circũueniãtur tui à multitudine hoſtium,à vagantibus globis,quos Grumos vocãt. Quod ſi acciderit,vnũ remedium eſt, vt alã cornuq; replices & rotũdes:quatenus cõuerſi tui,ſociorum terga defendant. Sed & in angulo ipſius extremitatis fortiſsimi collocẽtur,quia ibi impetus amplior fieri conſueuit. Item aduerſum cuneũ hoſtiũ,certis reſiſtitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum,quæ iuncta cũ acie primo anguſtior, deinde latior procedit,& aduerſariorũ ordines rũpit:quia à pluribus in vnum locũ tela mittuntur. Quã rem milites nominãt caput porcinum. Contra quem ordinatio ponitur:quã forficem vocãt. Nam è lectiſsimis militibus confertis in V literam ordo cõponitur:& illum cuneum excipit,atq; ex vtraq; parte concludit,quo facto aciem non poteſt erũpere. Item ſerra dicitur, quæ à ſtrenuis directa,,ante frontem opponitur hoſtibus,vt turbata acies reparetur. Globus autẽ dicitur,qui à ſua acie ſeparatus,vago ſuperuentu incurſat inimicos,cõtra quẽ alter populoſior vel fortior immittitur globus. Obſeruãdum quoq; eſt,ne ſub tempore,quo iam committitur pugna,velis ordines commutare,aut de locis ſuis aliquos numeros ad alia transferre. Statim enim naſcitur tumultus atque confuſio,& imparatis conturbatíſque facilius hoſtis incumbit.

Cuneus — *Caput porcinum* — *Forfex* — *Serra* — *Globus*

Quot generibus pugna publica cõmittatur, & quomodo etiã qui inferior eſt numero & viribus,valeat victoriã obtinere. Cap. xx.

Depugnationũ ſeptẽ ſunt genera,quũ infeſta ex vtraq; parte ſigna confligunt. Vna depugnatio eſt fronte longa,quadrato exercitu, ſicut etiã nũc ꝓpè ſemp ſolet prælium fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorũ nõ optimũ iudicant, quia cũ in prolixo ſpacio tenditur acies, nõ æqualis ſemper cãpus occurrit, & hiat aliquando in medio ſinus,aut curuatura fit,& ita in eo loco acies frequenter irrũpitur. Prętereà ſi multitudine aduerſarius antecedit, à lateribus aut dextrã aut ſiniſtrã alã circũuenit, in quo periculũ magnũ eſt, niſi ſupnumerarios habeas qui ſuſtineãt,hoſtẽq; repellãt. Hoc genere ſol⁹ debet cõfligere,qui & plures & fortes habuerit bellatores,vt ex vtroq; cornu hoſtẽ circũueniat, & quaſi in ſinũ ſui cõcludat exercitus. Secũda depugnatio eſt publica,q̃ plurimis melior. In qua ſi paucos ſtrenuos loco idoneo ordíaueris, etiã ſi multitudine hoſtiũ & virtute turberis,tamẽ poteris reportare victoriã. Huius talis eſt modus. Cũ inſtructę acies ad cõgreſſum veniũt,tunc tu ſiniſtrã alã tuã à dextra aduerſarij tui lõgius ſeparabis,ne vel miſsilia ad eã vel ſagittæ perueniãt. Dextiã autẽ alã tuã ſiniſtrę alę illius iũge, & ibi primũ inchoa ꝓliũ: ita vt cũ peditibus optimis, & ꝓbatiſsimis equitibus ſiniſtrã partẽ illi⁹,ad quã te iunxeris,aggrediaris atq; circũeas, & detrudendo atq; ſupcurrendo ad hoſtium terga peruenias. Quod ſi ſemel aduerſarios exinde pellere cœperis,accedẽtibus tuis indubitatam victoriã cõſequeris, & pars exercitus tui,quã ab hoſte ſubmoueris,ſecura durabit. Ad ſimilitudinem autem A literæ vel libellę fabrilis,acies in hoc dimicandi genere conſtituitur. Quod ſi te prior aduerſarius fecerit,quos poſt aciem ſupernumerarios diximus debere poni, tam equites quàm pedites ad ſiniſtrum tuum colliges cornu, & ſic aduerſario reſiſtes

magnis virib⁹, ne arte pellaris. Tertia depugnatio eſt ſimilis ſecũdę: ſed in hoc deterior, quòd à ſiniſtro cornu tuo cũ illius incipis dextro cõfligere. Nã quaſi mãcus impetus eſt eorũ, & apertè cũ difficultate aggrediũtur hoſtes, qui in ſiniſtro dimicãt cornu. Quod apertius explanabo. Si quãdo alã tuã ſiniſtrã lõgè habueris meliorẽ, tũc & fortiſsimos equites peditéſq; cõiũge, & in cõgreſſu ipſam primã applica ad alam hoſtiũ dexteram, & quantũ potes aduerſarij dextrã partem pellere & circuire feſtina. Tu autẽ aliã exercitus partẽ, in qua deteriores bellatores habere te noſti, à ſiniſtra illius longè ſepara, ne vel gladijs inuadatur, vel ad eã tela perueniãt. In hoc genere cauẽdũ eſt, ne inimicorũ cuneis trãſuerſa tua acies elidatur. Hoc autẽ modo vno caſu vtiliter pugnabitur, ſi aduerſarius infirmius dextrũ cornu habuerit, & tu lõgè fortius ſiniſtrũ. Quarta depugnatio talis eſt, Cũ ordinaueris aciẽ, ante quadringẽtos vel quingẽtos paſſus, quàm ad hoſtẽ peruenias, nõ ſperante eo, ſubitò ambas alas tuas incitare te cõuenit, vt ex vtroq; cornu improuiſos hoſtes vertas in fugã, & celerius victoriam cõſequaris. Sed hoc genus certaminis licet citò ſuperet, ſi exercitatos fortiſsimóſq; produxerit, tamen periculoſum eſt, quia mediã aciem ſuã, qui ſic dimicat, denudare cõpellitur, & in duas partes exercitũ ſeparare. Et ſi primo impetu victus nõ fuerit inimicus, habet poſtea occaſionẽ, qua inuadat & diuiſa cornua, & mediã aciẽ deſtitutã. Quinta depugnatio eſt quartę ſimilis. Sed hoc vnũ amplius habet, quia leuem armaturã & ſagittarios ante † primã aciẽ ponit, vt illis reſiſtentibus nõ poſsit acies irrũpi. Nã ſic de dextro cornu ſuo, illius ſiniſtrũ: & de ſiniſtro cornu ſuo, illius dextrũ aggreditur. Quod ſi fugare poterit, ſtatim vincit: ſin minus, media acies illius nõ laborat: quia à leui armatura ſagittariiſq; defenditur. Sexta depugnatio optima eſt, & ꝓpè ſimilis ſecundę, qua vtũtur qui de numero ſuorũ, & de virtute deſperant. Et ſi bene ordinauerint, quãuis cũ paucioribus, ſemper victoriã cõſequũntur. Nam cũ inſtructa acies ad hoſtes accedit, dextrã alã tuã ſiniſtrę alæ hoſtiũ iungè, & ibi per equites probatiſsimos & velociſsimos pedites incipe præliari. Reliquam autem partem exercitus tui, longiſsimè à dextra parte illius remoue, & directum porrige, quaſi veru. Nam ſi partẽ ſiniſtrã illius & à lateribus & à tergo cœperis cędere, ſine dubio vertes in fugam. Aduerſarius autem nec de dextra parte ſua, nec de media acie poteſt ſuis laborantibus ſubuenire, quia acies tua extenditur, & tota ſe porrigit ad ſimilitudinem l literę, longiſsiméq; recedit ab hoſtibus. Quo genere in itineribus ſæpe cõfligitur. Septima depugnatio eſt, quæ loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoq; & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduerſarium ſuſtinere, ſi mõtem, aut mare, aut flumẽ, aut lacũ, aut ciuitatẽ, aut paludes, aut abrupta in parte vna habeas, ex qua hoſtis non poſsit accedere, reliquũ exercitũ tuũ directa acie ordines. Sed in illa ala quę munitionem nõ habet, omnes equites & ferẽtarios ponas. Tunc ſecurius pro tuo arbitrio cum hoſte confliges, quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen obſeruandum eſt, quo nihil melius inuenitur, vt ſiue de dextero cornu tuo cum illius ſiniſtro pugnare volueris, ibi fortiſsimos ponas: ſiue de ſini-

ſtro

medium (margin note, beside "ante † primã")

ſtro cum illius dextro,ibi ſtrenuiſſimos colloces: ſiue in medio facere cuneos volueris,per quos hoſtiũ acies rumpas, in cuneo exercitatiſſimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri conſueuit.Tantum eſt vt electi à duce ſapientiſsimo,in his locis in quibus ratio & vtilitas poſtulat,ordinentur.

Viam abſcedendi ab hoſtibus dandam,vt deleantur facilius fugientes. Cap. XXI.

PLerique rei militaris ignari,pleniorem victoriam credũt,ſi aduerſarios aut locorum anguſtiis, aut armatorum multitudine circundederint, vt aditũ non inueniant abſcedendi.Sed clauſis ex deſperatione creſcit audacia, & cùm ſpei nihil eſt,ſumit arma formido. Libẽter cupit commori,qui ſine dubio ſcit ſe eſſe moriturum.Ideóque Scipionis laudata ſententia eſt, qui dixit, viam hoſtibus qua fugerent,non eſſe muniendam.Nam cùm abſcedendi aditu patefacto,mentes omnium ad præbenda terga conſenſerint,multi more pecorũ trucidantur.Nec inſequentium vllum periculũ eſt,cum victi (quibus defendi poterant)arma conuerterint in fugam. Hoc genere quanto maior fuerit exercitus,tanto facilius multitudo proſternitur. Neque enim ibi requirendus eſt numerus,vbi animus ſemel territus,non tam tela hoſtium cupit declinare,quàm vultum. Cæterum clauſi,licet exigui numero & infirmi viribus, hoc ipſo tamen ſunt hoſtibus pares,quia deſperantes ſciunt aliud ſibi licere non poſſe. Nam vna ſalus victis,nullam ſperare ſalutem.

Quemadmodum ab hoſte recedatur,ſi conſilium pugnæ diſpliceat. Cap. XXII.

DIgeſtis omnibus quæ ratio militaris experimentis & arte ſeruauit, vnum ſupereſt docere,quemadmodum recedatur ab hoſtibus. Nam diſciplinæ bellicæ & exemplorum periti,nuſquam maius periculum imminere teſtãtur. Qui enim ante congreſſum recedit ex acie, & ſuis fiduciam minuit & inimicis addit audaciam. Verùm quia hoc ſæpius neceſſe eſt euenire, quibus modis tutò poſsit fieri, declarandum eſt. Primùm vt tui neſciãt ideo te recedere, quia declinas inire conflictum,ſed credant arte aliqua ſe ideo reuocari, vt ad opportuniorem locum inuitetur hoſtis,vt facilius ſuperetur:aut certè inſequentibus aduerſariis ſecretiores collocentur inſidiæ. Nam neceſſe eſt ad fugam parati ſint,qui ducem ſuum ſentiunt deſperare.Illud quoque vitandum eſt,ne hoſtes te recedere ſentiant, & ſtatim irruant.Propterea plerique ante pedites, ſuos equites poſuerunt,vt diſcurrentes aduerſarios videre non ſinerent,quando pedites abſcedebant.Item articulatim incipiẽtes à primis, ſingulas acies ſubducebant, retróque reuocabant, in gradu ſuo manentibus reliquis: quos ſenſim poſtea ceſsimque ad illos iungebant, quos ſubduxerant. Primùm aliquantum exploratis itineribus,noctu cũ exercitu recedebant: vt hoſtes die orto,cùm intellexiſſent,non poſſent comprehendere præcedentes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, à quo ſubitò tutò reuocaretur exercitus: & ſi hoſtes inſequi voluiſſent,à leui armatura,quæ antea occupauerat locum,additis equitibus fundebãtur.Nihil enim periculoſius exiſtimatur,quàm,ſi inconſultè inſequentibus,ab his qui in ſubſeſſa fuerint,vel antè ſe parauerint,obuietur.

Hoc tẽpus eſt quo oportunè collocãtur inſidię,quia aduerſum fugiẽtes,maior audacia & minor cura eſt.Neceſſariò autẽ amplior ſecuritas graui⁹ ſolet habere diſcrimẽ.Imparatis,cibũ capiẽtibus,in itinere laſſis,equos ſuos paſcẽtib⁹, ac nihil tale ſuſpicãtibus ſuperuẽtus aſſolet fieri. Quod & nobis vitãdũ eſt,& hoſti in eiuſmodi occaſionibus pernicies inferenda.Hoc enim caſu oppreſſis, nec virtus poteſt,nec multitudo prodeſſe:quia qui in acie publica vincitur pugna,licet & ibi ars plurimùm proſit,tamẽ ad defenſionem ſuã poteſt accuſare fortunã.Qui verò ſuperuẽtus & ſubſeſſas inſidias paſſus eſt,culpã ſuã non poteſt excuſare:quia hoc euitare potuit,& per ſpeculatores idoneos antè cognoſcere.Cùm receditur,talis fraus fieri conſueuit.Recto itinere pauci equites conſequuntur, valida manus occultè per alia mittitur loca : vbi ad agmen inimicorum peruenerunt equites,tentant leuiter atque diſcedunt. Ille credit quicquid inſidiarum fuerat præteriſſe, & ſine cura reſoluitur in negligentiam. Tunc illa manus, quæ ſecreto itinere deſtinata fuerat, ſuperueniens opprimit ignorantes.Multi cùm ab hoſte diſcedunt, ſi per ſyluas ituri ſunt,præmittunt qui abrupta vel anguſta occupent loca,ne ibidem ab aduerſariis patiantur inſidias.Et rurſus poſt ſe præciſis arboribus vias claudunt,quas cõpedes vocant, vt aduerſariis facultatem adimant perſequendi, & penè vtrique parti in itinere ad ſubſeſſas communis occaſio eſt. Nam qui præcedit, oportunis vallibus, vel ſyluoſis montibus,quaſi poſt ſe relinquit inſidias, in quas cũ inciderit inimicus,recurrit ipſe & adiuuat ſuos. Qui verò ſequitur auerſis ſemitis, longè antè deſtinat expeditos, & præcedendo aduerſarium arcet à tranſitu, vt deceptum à tergo & à fronte concludat. Dormientibus noctu aduerſariis, & qui præceſſerit poteſt regredi, & qui ſequitur, quantumuis interſit, poteſt ſuperuenire per fraudem. In transfretatione fluuiorum,qui præcedit,illam partem tentat opprimere,quæ præmiſſa tranſierat,dum reliqui alueo ſeparantur.Qui autem feſtinato itinere ſequitur, illos qui non potuerunt tranſire,conturbat.

De camelis & cataphractis equitibus. Cap. XXIII.

CAmelos aliquãtę nationes apud veteres in acie produxerũt,vt Vrſiliani in Aphrica,Macetes hodie quoq; producũt.Sed hoc genus animaliũ arenis & tolerãdę ſiti aptũ,cõfuſas etiã in puluere vẽto vias abſq; errore dirigere memoratur.Cęterũ pręter nouitatẽ, ſi ab inſolitis dimoueatur inefficax bello eſt. Cataphracti equites propter munimina quæ gerunt,à vulneribus quidem tuti,ſed propter impedimẽtum & pondus armorũ, capi eos facile eſt : & laqueis frequenter obnoxij,contra diſperſos pedites,quàm contra equites in certamine meliores:tamen aut ante legiones poſiti,aut cum legionariis mixti, quando cominus(hoc eſt manu ad manum)pugnatur, acies hoſtium ſæpe rumpũt.

Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie poſſit obſiſti. Cap. XXIIII.

QVadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerũt.Quę vt primùm magnũ in acie intulere terrorem,ita poſtmodũ fuere deriſui. Nam difficile currus falcatus planum ſemper inuenit agrum, & leui impedimento retinetur:vnoq; afflicto aut vulnerato equo decipitur.Sed maximè hac

Romanorum

Romanorum militum arte perierũt. Vbi ad pugnam ventum eſt, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt, in quos currentes quadrigæ cum incidiſſent, deletæ ſunt. Tribulus autem eſt quatuor palis confixum propugnaculũ, quod quomodo abieceris, tribus radiis ſtat, & erecto quarto infeſtum eſt. Elephanti in prœliis magnitudine corporum, barritus horrore, formę ipſius nouitate, homines equosq; conturbant. Hos contra Romanum exercitũ primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Poſtea Hãnibal in Aphrica. Rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia copioſos habuerũnt, aduerſus quos diuerſa reſiſtendi excogitarunt genera armorum. Nam & Centurio in Lucania gladio manũ (quam promuſcidem vocant) vni abſcidit, & bini cataphracti equi iungebãtur ad currũ, quibus inſidentes clibanarij, ſatiſſas, hoc eſt, lõgiſſimos contos in elephãtos dirigebãt. Nam muniti ferro, nec à ſagittariis, quos vehebant beluę, lędebãtur, & earũ impetũ equorũ celeritate vitabãt. Alij cõtra elephãtos cataphractos milites immiſerũt: ita vt in brachiis eorũ, & in caſſidibus vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne manu ſua elephas bellatorẽ contra ſe venientẽ poſſet apprehendere. Præcipuè tamen velites antiqui aduerſum elephantos ordinarunt. Velites autem erant iuuenes, leui armatura, corpore alacri, qui ex equis miſſilia optimè dirigebant. Hi equis præcurrentibus ad latiores lanceas vel maiora ſpicula beluas occidebant: ſed creſcente audacia, poſtea collecti, plures milites pariter pila, hoc eſt, miſsilia, in elephantos congerebant, eóſque vulneribus elidebant. Illud tamen additum eſt, vt funditores cum fuſtibalis & fundis, rotundis lapidibus deſtinatis, ✝ Indos (per quos regebantur elephanti) cum ipſis turribus affligerent atque mactarent, quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, qua irrupiſſent aciem, ſpacium milites dabant. Quæ cùm in agmen medium perueniſſent, circumfuſis vndique armatorum globis, cum magiſtris abſque vulneribus capiebantur illæſæ. Carrobaliſtas aliquanto maiores (hę enim longius & vehementius ſpicula dirigunt) ſuperpoſitas curriculis, cum binis equis aut mulis poſt aciem ordinari conuenit, & cùm ſub ictu teli acceſſerint, beſtiæ ſagittis baliſtariorum transfiguntur. Latius tamen & firmius contra eas præfigitur ferrum, cum in magnis corporibus maiora ſint vulnera. Aduerſum elephanthos plura exempla & machinamenta retulimus, vt ſi quando neceſsitas poſtulauerit, ſciatur quæ ſint tam immanibus beluis opponenda.

Tribulus. *Pyrrhus elephantos primus in Italiam duxit.* *Promuſcis.* *Sariſſe.* *Velites.* *in hos* *Carrobaliſtæ.*

Quid fieri debeat, ſi vel pars vel totus exercitus fugerit. Cap. XXV.

SCiendum verò eſt, ſi pars exercitus vicerit & pars fugerit, minimè deſperandum, cùm in eiuſmodi neceſsitate, ducis conſtantia totam ſibi poſſit vendicare victoriã. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro ſuperioribus ſunt habiti qui minimè deſperarunt. Nam in ſimili conditione fortior creditur, quem aduerſa non frangunt. Prior ergo de cæſis hoſtibus ſpolia capiat, & quod ipſi dicunt, colligat campum, prior clamore ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, ita ſuis fiduciam geminabit, quaſi victor ex omni parte diſceſſerit. Quòd ſi aliquo caſu omnis acie fundatur exercit⁹ pernicioſa clade, tamẽ reparationis multis fortuna nõ defuit, & medicina quærenda eſt.

Colligere campum.

Dux

Dux ergo prouidus ſub ea cautela publico debet Marte confligere, vt ſi quid pro varietate bellorum, vel conditionis humanæ ſecus acciderit, abſque graui detrimento liberet victos. Nam ſi vicini fuerint colles, ſi poſt terga munitio, ſi cęteris abſcedentibus fortiſsimi quique reſtiterint, ſe ſuóſque ſeruabunt. Frequenter iam fuſa acies, diſperſos ac paſsim ſequentes, reparatis viribus interemit. Nam nunquam exultantibus maius ſolet eſſe diſcrimẽ, quàm cum † ex ſubita ferocia ſubitò in formidinem commutantur. Sed quicunque conuentus fuerit, colligendi ſunt ſuperſtites, bello erigendi adhortationibus congruis &, armorum inſtauratione refouendi. Tunc noui delectus, noua quæruntur auxilia: & (quod amplius prodeſt) captatis occaſionibus in ipſos victores per occultas inſidias impetus faciendus eſt, ac ſic audacia reparanda. Nec opportunitas deerit, cum pro felicitate ſuperbius & incautius mentes efferantur humanæ. Si quis hunc caſum vltimum putat, cogitet euentus omnium præliorum, inter initia contra illos magis fuiſſe, quibus victoria debebatur.

† exhibita

Regulæ bellorum generales. Cap. XXVI.

IN omnibus præliis ęxpeditionis conditio talis eſt, vt quicquid tibi prodeſt, aduerſario noceat: quod illum adiuuat, tibi ſemper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut diſsimulare debemus, ſed id ſolùm agere, quod nobis vtile iudicamus. Contra te enim incipis eſſe, ſi imiteris quod fecit ille pro ſe: & rurſus quicquid pro tua parte tentaueris, contra illum erit, ſi voluerit imitari. In bello, qui plus in angariis vigilauerit, plúſque in exercendo milite laborauerit, minus periculum ſuſtinebit. Nunquam miles in aciem producendus eſt, cuius antea experimenta non ceperis. Aut inopia, aut ſuperuentibus, aut terrore melius eſt hoſtem domare, quàm prælio: in quo amplius ſolet fortuna poteſtatis habere quàm virtus.

Nulla cõſilia meliora ſunt, q̃ illa quæ ignorauerit aduerſarius anteq̃ facias.

Occaſio in prælio amplius ſolet iuuare quàm virtus.

In ſolicitandis ſuſcipiendíſque hoſtibus, ſi cum fide veniant, magna fiducia eſt: quia aduerſarium amplius transfugæ frangunt quàm perempti.

Melius eſt poſt aciem plura ſeruare præſidia, quàm latius militẽ ſpargere.

Difficilè vincitur, qui vere poteſt de ſuis & de aduerſarij copiis iudicare.

Amplius valet virtus, quàm multitudo.

Paucos viros fortes natura ꝑcreat, bona iſtitutione plures reddit induſtria.

Exercitus labore proficit, ocio conſeneſcit.

Nunquam ad certamen publicum produxeris militem, niſi cum eum videris ſperare victoriam.

Subita conterrent hoſtes, vſitata vileſcunt.

Qui diſperſis ſuis inconſultè inſequitur, quam ipſe acceperat, aduerſario vult dare victoriam.

Qui frumentũ neceſſariumq́ue commeatũ nõ pręparat: vincitur ſine ferro.

Qui multitudine & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus eſt modus.

Qui imparẽ ſe iudicat, dextro cornu ſuo ſiniſtrũ cornu pellat inimici, qui eſt ſecundus

cundus modus.

Qui ſiniſtram alam fortiſsimam habere ſe nouerit, dextram alam hoſtis inuadat, qui eſt tertius modus.

Qui habet exercitatiſsimos milites, in vtroq; cornu pariter prælium debet incipere, qui eſt quartus modus.

Qui leuem armaturam optimè regit, vtranq; alam hoſtis inuadat, ferētarijs ante mediam aciem conſtitutis, qui eſt quintus modus.

Qui nec numero militum, nec virtute cōfidit, ſi depugnaturus eſt, de dextra ſua ſiniſtram alam hoſtium pulſet, reliquis ſuis porrectis in ſimilitudinem veru, qui ſextus eſt modus.

Qui pauciores infirmioreſq; habere ſe nouit, ſeptimo modo ex vno latere aut mōte, aut ciuitatē, aut mare, aut fluuiū, aut aliquod debet habere ſubſidiū.

Qui confidit equitatu, altiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

Qui confidit pedeſtribus copijs, altiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

Cùm explorator hoſtiū latenter oberret in caſtris, omnes ad tētoria ſua per diem redire iubeantur, & ſtatim deprehenditur explorator.

Cùm cōſilium tuum cognoueris aduerſarijs proditum, diſpoſitionem mutare te conuenit.

Quid fieri debeat, tractato cū multis: quid verò facturus ſis, cum paucíſsimis ac fideliſsimis, vel potius ipſe tecum.

Milites pœna & timor in ſedibus corrigunt, in expeditione ſpes & præmia faciunt meliores.

Boni duces publico certamine nunquam niſi ex occaſione, aut nimia neceſsitate confligunt.

Magna diſpoſitio eſt, hoſtem fame magis vrgere quàm ferro.

De equitatu ſunt multa pręcepta, ſed cū hęc pars militię, vſu exercitij, armorum genere, & equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cùm pręſens doctrina ſufficiat.

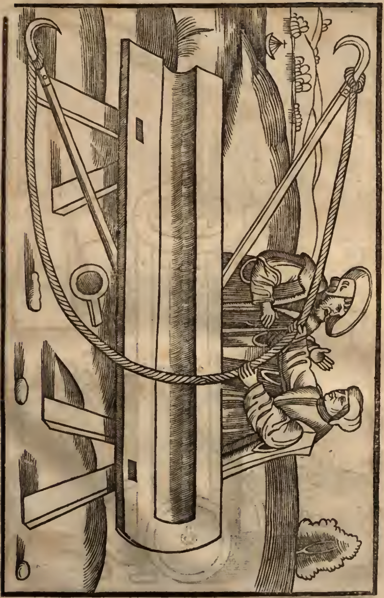
Quo genere depugnaturus ſis, neſciant hoſtes: ne aliquibus remedijs reſiſtere moliantur.

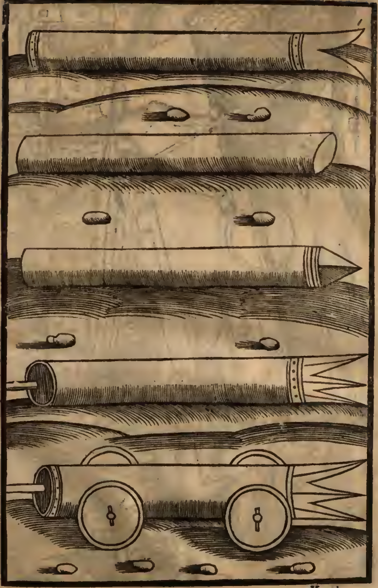
Digeſta ſunt Imperator inuicte, quę nobiliſsimi autores, diuerſis ꝓbatā tēporibus, per experimentorū fidem, memorię tradiderunt, vt ad ſagittādi peritiam, quā in ſerenitate tua Perſa miratur: ad equitandi ſcientiam vel decorem, quę Hunnorū, Alanorumq; natio velit imitari, ſi poſsit: ad currēdi velocitatem, quā Saracenus Indusq; non æquat: ad armaturæ exercitationē, cuius cāpi doctores vel pro parte exempla intellexiſſe ſe gaudent, regula pręliandi, immo vincendi artificiū ingeratur, quatenus virtute pariter ac diſpoſitione mirabili, reip. tuę & Imperatoris officium exhibeas & militis.

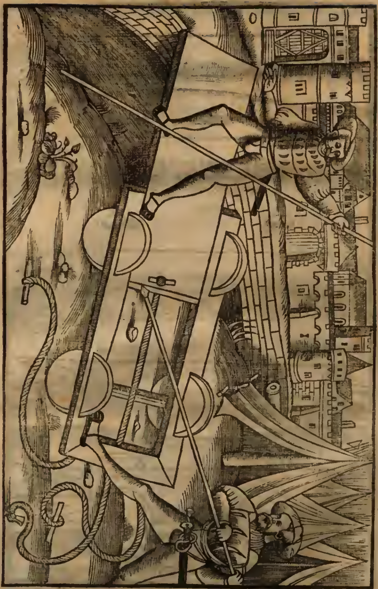

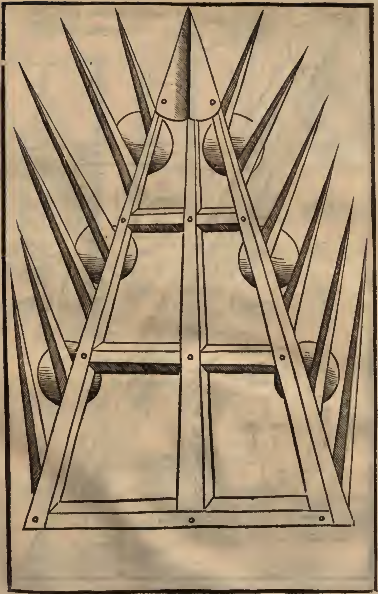

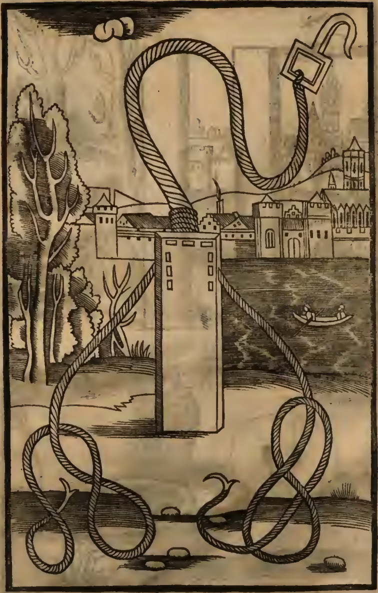

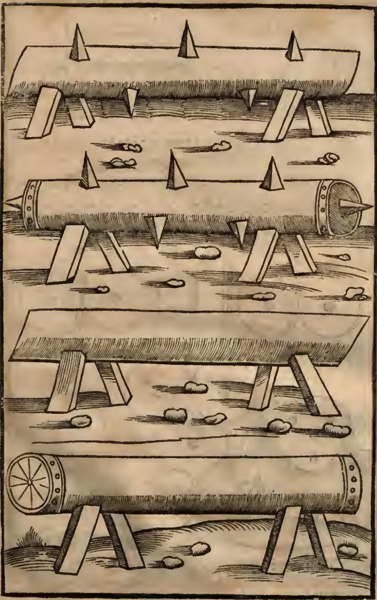

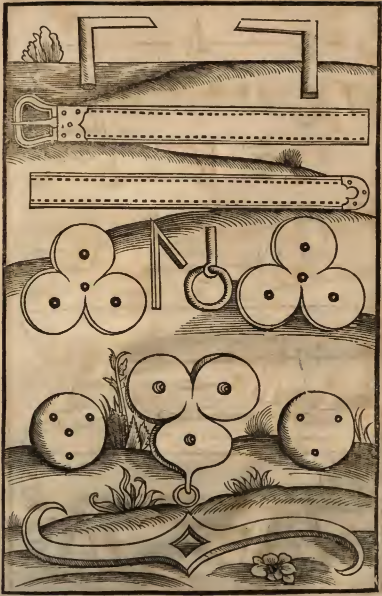

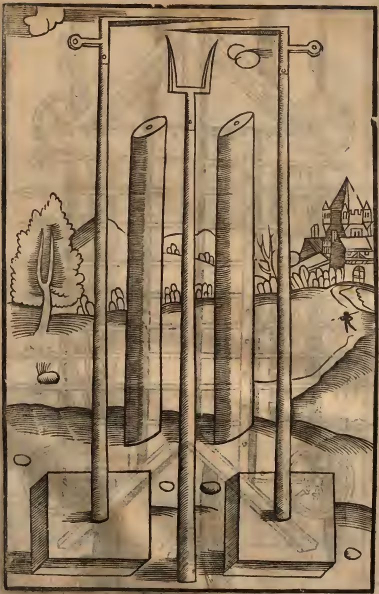

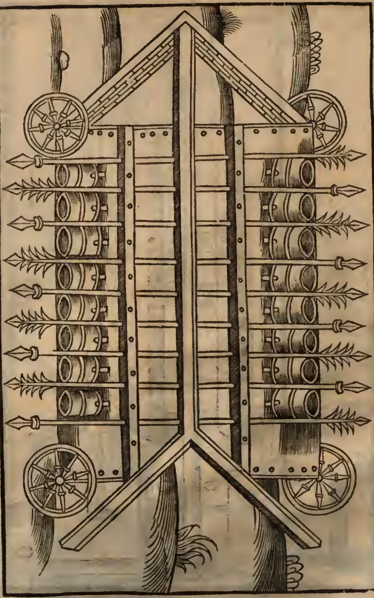

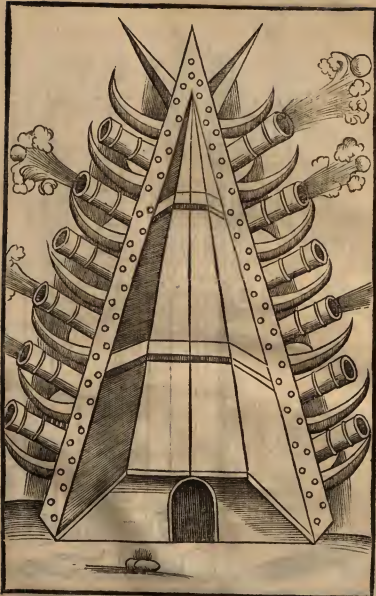

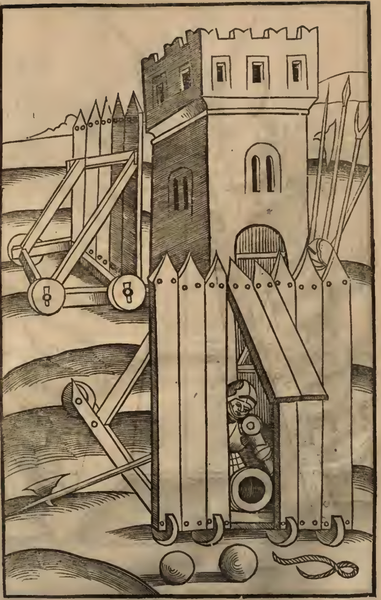

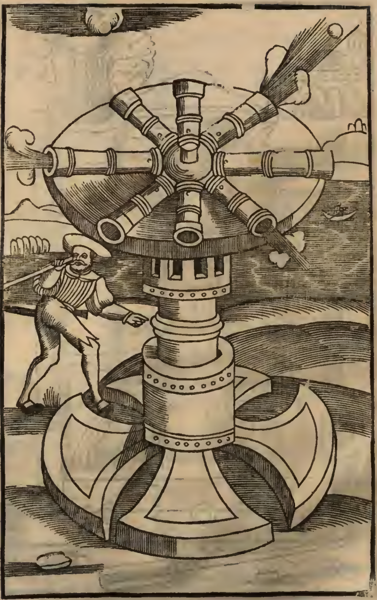
L

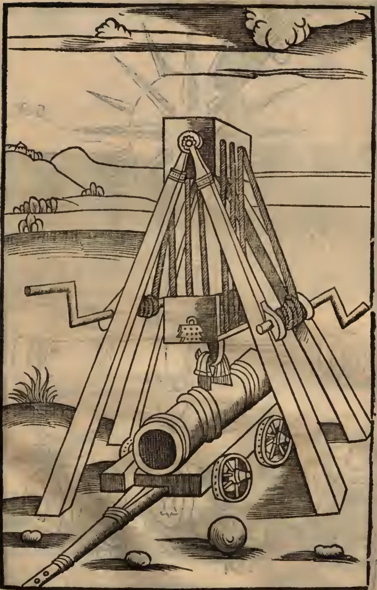

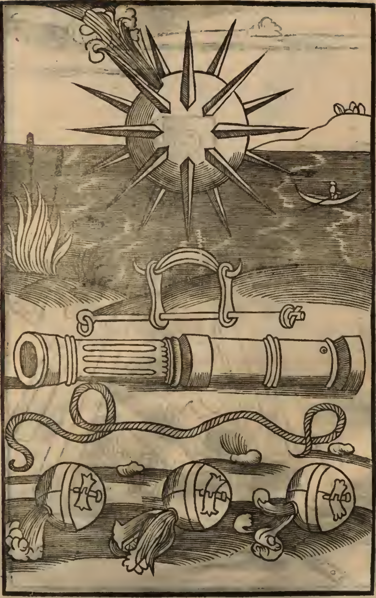

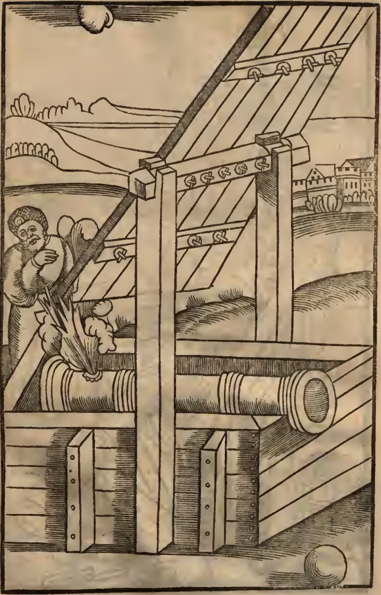

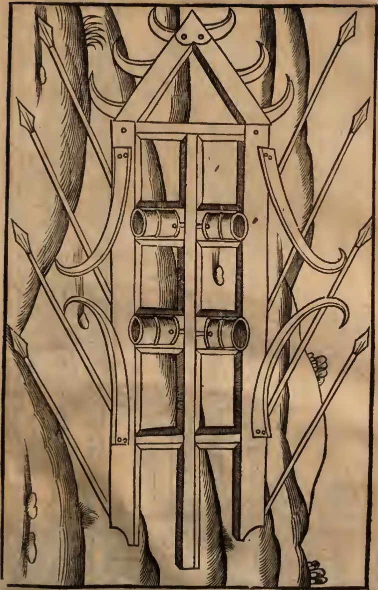

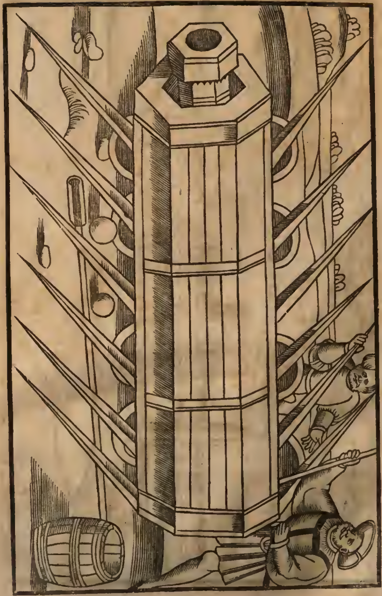

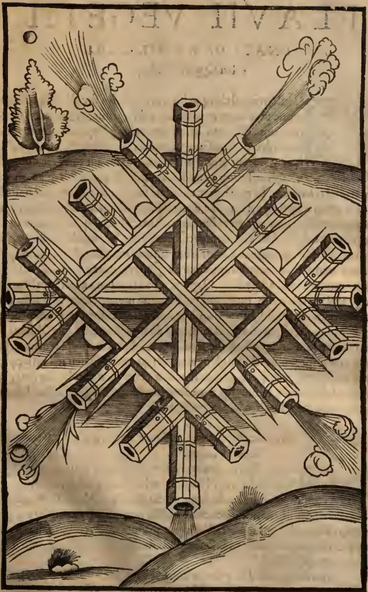

M

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

Libri Quarti Prologus.

Reſpublica

AGreſtem incultámque hominum initio ſæculi vitã, à cõmunione mutorum animalium vel ferarum, vrbium conſtitutio prima diſcreuit. In his nomen reip. peperit cõmunis vtilitas. Ideo potentiſsimę nationes ac principes cõſecrati nullam maiorem gloriã putauerũt, quàm aut fundare nouas ciuitates, vel ab alijs conditas in nomen ſuum ſub quadam amplificatione transferre. In quo opere clemẽtia ſerenitatis tuę obtinet palmã. Ab alijs enim vel paucę vel ſingulæ, à pietate tuá innumerabiles vrbes ita iugi labore perfectæ ſunt, vt non tã humana manu conditæ, quàm diuino nutu videantur paratę. Cunctos itaq; imperatores fœlicitate, moderatione, caſtimonia, exemplis, indulgentia, ſtudiorum amore præcellis. Regni animíque tui bona cernimus. Hæc enim anticipare & ſuperior optauit ætas, & extendi in perpetuum ventura deſyderat. Quibus rebus tantum vniuerſo orbi pręſtitum gratulamur bonum, quantum vel humana mens petere, vel gratia potuit diuina conferre. Sed diſpoſitionibus veſtrę clementię, quantùm profecerit murorum elaborata conſtructio, Roma documentum eſt, quę ſalutem ciuium Capitolinę arcis defenſione ſeruauit, vt glorioſius poſtea totius orbis poſsideret imperium. Ad complementum ergo operis maieſtatis veſtrę pręceptione ſuſcepti, rationes quibus vel noſtræ ciuitates defendendæ ſunt, vel hoſtium ſubruendæ, ex diuerſis autoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cum omnibus profutura credantur.

Ciuitates aut opere, aut natura, aut vtroque debere muniri. Cap. j.

VRbes atque caſtella aut natura muniuntur, aut manu, aut vtroque, quod firmius ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, aũt circunfuſo mari ſiue paludibus vel fluminibus. Manu, foſsis, ac muris. In illo naturali beneficio tutiſsimum eligetur conſiliũ, in plano quęritur fundantis iuduſtria. Videmus antiquiſsimas ciuitates ita in campis patentibus conſtitutas, vt deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere redderentur inuictæ.

Non directos, ſed anguloſos muros faciendos. Cap. ij.

AMbitum muri directũ veteres ducere voluerũt, ne ad ictus arietum eſſet diſpoſitus, ſed ſinuoſis anfractibus iactis fundamẽtis clauſere vrbes, crebrióreſq; turres in ipſis angulis ediderũt. Propterea, quia ſi quis ad murũ tali ordinatione cõſtructũ, vel ſcalas, vel machinas voluerit admouere, nõ ſolũ à fronte, ſed etiã à lateribus & propè à tergo veluti in ſinũ circumcluſus opprimitur.

Quemadmodum murus è terra iungatur aggeſtus, vt nunquàm poſsit elidi. Cap. III.

MVrus autem vt nunquàm poſsit elidi hac ratione perficitur. Interuallo vicenûm pedum interpoſito, duo intrinſecus parietes fabricantur. Deinde terra, quę de foſsis fuerit egeſta, inter illos mittitur, vectibúſque denſatur: ita vt à muro primus paries parum inferior, ſecundus longè minor ducatur, vt de plano ciuitatis ad ſimilitudinem graduũ quaſi cliuo molliúſque ad propugnacula poſsit aſcendi. Quia nec murus vllis poteſt arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quouis caſu deſtructis lapidibus, ea quæ inter parietes denſata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obſiſtit.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

CAuetur præterea, ne portæ ſubiectis ignibus exurantur. Propter quod ſunt coriis & ferro tegendæ. Sed amplius prodeſt quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum, in cuius ingreſſu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis ac funibus pendet, vt ſi hoſtes intrauerint, demiſſa eadem extinguantur incluſi. Ita tamen ſupra portam murus eſt ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de ſuperiore parte effuſa aqua, ſubiectum extinguat incendium.

De foſsis faciendis. Cap. V.

FOſſæ autem ante vrbes altiſsimæ latiſsimæque faciendæ ſunt, vt nec facilè poſsint coęquari repleríque ab obſidétibus, & cùm aquis cœperint inundari, ab aduerſario cuniculum continuari minimè patiãtur. Nam duplici modo opus ſubterraneum peragi, earum altitudine & inundatione prohibetur.

Ne ſagittis hoſtium homines lædantur in muro. Cap. VI.

FOrmidatur ne multitudo ſagittariorum, de propugnaculis exterritis defenſoribus, appoſitíſque ſcalis, occupet murum. Aduerſum quod cataphractas atque ſcuta in ciuitatibus debét habere quàm plurima. Deinde propugnacula duplicia, ſaga ciliciáque tendantur, impetúmque excipiant ſagittatum. Nec enim facilè tranſeunt ſpicula quod cedit ac fluctuat. Inuentũ quoque remedium eſt, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt, lapidibúſque complerent: ea arte inter bina propugnacula conſtitutas, vt ſi per ſcalas aſcendiſſent hoſtes, & partem aliquam ipſius contigiſſent, ſupra caput ſuum † vergerent ſaxa. verterentur

Quibus modis prouidendum ſit, ne famem patiantur obſeſsi. Cap. VII.

MVlta defenſionum oppugnationúmque ſunt genera, quæ locis competentibus inſeremus. Nunc ſciendum eſt obſidẽdi duas eſſe ſpecies. Vnam cùm aduerſarius opportunis locis præſidiis ordinatis, continuis inſultibus impugnat obſeſſos. Alteram cùm vel aqua prohibet incluſos, vel deditionem ſperat à fame, quando omnes prohibuerit commeatus. Hoc enim conſilio, ipſe ocioſus ac tutus fatigat inimicum. Ad quos caſus, poſſeſſores, quàmuis leui ſuſpicione pulſati, omnem alimoniam victus intra muros debent ſtudioſiſsimè collocare, vt ipſis exuberet ſubſtantia, aduerſarios inopia cogat abſcedere.

Non ſolùm autem porcinum, ſed & omne animalium genus, quod incluſum ſeruari † poteſt, deputari oportet ad lardum, vt adminiculo carnis frumenta ſufficiant. Aues autem cortales & ſine expenſa in ciuitate nutriuntur, & propter ægrotantes ſunt neceſſariæ. Pabula equis congerenda præcipuè, & quæ apportari nequiuerint, exurenda. Vini, aceti, cæterarúmque frugum vel pomorum congerendæ ſunt copiæ, nihílque quod ſuis proficiat, hoſtibus relinquendum eſt. Nam vt hortorum cura in viridariis domorum, vel aries exerceatur, vtilitatis aut voluptatis ratio perſuadet. Parum autem proficit plurimùm collegiſſe, niſi ab exordio dimenſione ſalubri per idoneos procuratores erogatio temperetur. Nũquàm periclitati ſunt fame, qui frugalitatem inter copiam ſeruare cœperunt. Imbellis quoque ætas ac ſexus propter neceſsitatẽ victus † foris frequẽter excluſa eſt, ne penuria opprimeret armatos, à quibus ſæpe mœnia ſeruabantur.

non poterit

portus

Quæ ſpecies præparandæ ſint pro defenſione murorum. Cap. VIII.

EXurimenta, bitumen, ſulphur, picem liquidam, oleum quod incendiarium vocant, ad exurendas hoſtium machinas, conuenit præparari. Ad arma facienda ferrum vtriuſque temperaturæ, & carbones ſeruantur in conditis: ligna quoque haſtilibus ſagittíſque neceſſaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuiis quæ pro rotunditate grauiora ſunt & aptiora, mittentibus diligentiſsimè colliguntur, ex quibus muri replentur & turres. Minima etiam fundis ſiue fuſtibalis vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima verò pondere, formáque volubili, in propugnaculis diriguntur, vt dimiſſa per præceps, non ſolum hoſtes obruant ſubeuntes, ſed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentiſsimæ fabricantur, vel interciſi ex validiſſimis arboribus cylindri (quas taleas vocãt) vt ſint volubiles læuigantur: quæ per pronum labentia ſubito impetu bellatores ſternunt, equóſque ſolent deterrere. Trabes quoque & tabulata vel diuerſę magnitudinis clauos ferreos eſſe oportet in promptu (Nam talibus, oppugnantium machinis per alias machinas conſueuit obſiſti) pręcipuè cùm ſubitis operibus addenda ſit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduerſariorum mobiles turres ſupereminеant & capiant ciuitatem.

Quid faciendum ſi neruorum defuerit copia. Cap. IX.

NEruorum quoque copiam ſummo ſtudio expedit colligi: quia onagri vel baliſtæ cæteráque tormenta, niſi funibus neruinis intenta, nihil proſunt. Equorum tamen ſetæ de caudis ac iubis ad baliſtas vtiles aſſeruntur. Indubitatum verò eſt crines fœminarum in eiuſmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ neceſsitatis experimento. Nam in obſidione Capitolij corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis, cùm neruorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines viris ſuis obtulere pugnantibus, reparatíſque machinis aduerſariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudiciſsimæ fœminæ deformato ad tempus capite liberè viuere cum maritis, quàm hoſtibus integro decore ſeuire. Cornua quoque vel

Mulierum Romanorũ crines.

eruda

cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliáque machinamenta ſiue munimina.

Quid faciendum ne aquæ inopiam patiantur obſeſſi. Cap. X.

MAgna vrbis vtilitas eſt, cùm perennes fontes murus includit. Quòd ſi natura non præſtat, cuiuſlibet altitudinis effodiẽdi ſunt putei, aquarúmque hauſtus funibus extrahendi. Sed interdum ſicciora ſunt loca, quæ montibus ſunt ſaxíſque munita, in quibus ſuperpoſita caſtella extra murum inferiores reperiunt fontium venas, ac de propugnaculis vel turribus deſtinatis protegunt telis, vt aquatoribus liber pręſtetur acceſſus. Quòd ſi vltra iactum teli, in cliuo tamen ciuitatis ſubiecta ſit vena, caſtellum paruulum (quem Burgum vocant) inter ciuitatem & fontem conuenit fabricari, ibíque baliſtas ſagittarióſq; conſtitui, vt aqua defendatur ab hoſtibus. Pręterea in omnibus publicis ædificiis, multíſque priuatis, ciſternæ ſunt diligentiſſimè ſubſtituendę, vt receptacula aquis pluuialibus, quę de tectis effluũt, pręſtent. Difficile enim vincit ſitis eos, qui quàmuis exigua aqua ad potum tantùm in obſidione ſunt vſi. Burgus.

Si ſal defuerit quid faciendum ſit. Cap. XI.

SI maritima ſit ciuitas & ſal defuerit, liquor ex mari ſumptus, per alueos aliáque patula vaſa diffunditur, qui á calore ſolis duratur in ſalem. Quòd ſi hoſtis ab vnda prohibeat (nam hoc ſæpe accidit) harenas, quas exagitatum ventis mare ſuperfuderat, aliquando colligunt, & dulci aqua eluunt, quæ ſole ſiccata nihilo minus mutatur in ſalem.

Quid faciendum cùm primo impetu venitur ad muros. Cap. XII.

VIolenta autem impugnatio, quando caſtellis vel ciuitatibus præparatur, mutuo vtrinque periculo, ſed maiore oppugnantium ſanguine, exercentur luctuoſa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiũt, terrifico apparatu expoſitis copiis, in ſpem deditionis formidinem geminant, tubarum ſtrepitu hominúmque permixto. Tũc, quia timor magis frangit inſuetos, primo impetu ſtupentibus oppidanis, ſi diſcriminum experimenta non norũt, dum admotis ſcalis inuaditur ciuitas, reſiſtere debẽt omni virtute. Quòd ſi à fidentibus ſiue militaribus viris repellatur prima congreſsio, ſtatim clauſis creſcit audacia, & iam non terrore, ſed viribus & arte confligitur.

Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur. Cap. XIII.

ADmouentur etiam teſtudines, arietes, falces, vineę, plutei, muſculi, turres, de quibus ſingulis qualiter fabricentur, quo etiam pacto prælientur vel repellantur, ediſſeram.

De ariete, falce, teſtudine. Cap. XIIII.

DE materia ac tabulatis teſtudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis vel ciliciis centonibúſque veſtitur. Hæc intrinſecus accipit trabem, quæ adunco pręfigitur ferro, quod Falx vocatur, ab eo quòd incurua eſt, vt de Falx

muro extrahat lapides: aut certè ipſius caput veſtitur ferro, & appellatur Aries: vel quòd habet duriſsimam frontem, quæ ſubruat muros: vel quòd more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Teſtudo autem à ſimilitudine veræ teſtudinis vocabulum ſumpſit, quia ſicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortius cædat.

Aries. *Teſtudo.*

De vineis, pluteis, & aggere. Cap. XV.

cattos

VIneas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricóque vſu† cauſias vocāt. E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus 8, lata pedibus 7, longa pedibus 6. Huius tectum munitione duplici, tabulatis cratibúſque contexitur. Latera quoque vimine ſepiūtur, ne ſaxorum telorúmque impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne immiſſo concremetur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Iſtæ, cùm plures factæ fuerint, iūguntur in ordinem, ſub quibus obſidentes tuti ad ſubruenda penetrant murorum fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad ſimilitudinem† abſidis contexuntur è vimine, & ciliciis vel coriis protegūtur, terníſque rotulis, quarum vna in medio, duę in capitibus apponūtur, in quācunque partem volueris admouentur more carpenti: quos obſidentes applicant muris, eorúmque munitione protecti, ſagittis ſiue fundis vel miſsilibus defenſores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt ſcalis aſcendendi facilior præſtetur occaſio. Agger autem ex terra ligníſque extollitur contra murum, de quo tela iactantur.

Pluteі. caſsidis

De Muſculis. Cap. XVI.

Muſculi.

MVſculos dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores, ſi lutum obſuerit aut ciuitatis foſſatum, apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non ſolùm complent, ſed etiam ſolidant, vt turres ambulatoriæ ſine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autē à marinis beluis Muſculi. Nā quemadmodum illi, cùm minores ſint, tamen balenis auxilium adminiculúmque iugiter exhibēt: ita iſtæ machinæ breuiores, deputatę turribus magnis, aduentui illarum parant viam, itineráque præmuniunt.

De turribus ambulatoriis. Cap. XVII.

TVrres autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum ſpeciem, ex trabibus tabulatíſque compacta: & ne tantum opus hoſtili concremetur incendio, diligentiſsimè ex crudis coriis vel centonibus communitur, quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos vel quinquagenos latę ſunt. Proceritas autem ipſarum tanta ſit, vt non ſolùm muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperent. His plures rotæ mechanica arte ſubduntur, quarum lapſu volubili magnitudo tam alta mouetur. Præſens autem periculum ciuitatis eſt, ſi ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit ſcalas, & diuerſo genere conatur irrūpere. Nā in inferioribus habet arietē, cuius impetu deſtruit muros, circa verò mediam partem accipit pōtem, factū de duabus trabibus, ſeptúmq; de vi-

de vimine,quem citò prolatum inter turrim murúmque cõſtituũt, & per eum ingredientes de machina bellatores in ciuitatem tranſeunt, & occupant muros.In ſuperioribus autem turris illius partibus contati & ſagittarij collocantur,qui deſenſores vrbis contis,miſſilibus,ſaxíſque ex alto proſternant. Quo facto ciuitas capitur ſine mora. Quid enim auxilij ſupereſt,cùm hi qui de murorũ altitudine ſperabant,repentè ſupra ſe aſpiciant altiorem hoſtiũ murum?

Quemadmodum ambulatoria turris poſsit incendi. Cap. XVIII.

HVic tam manifeſto diſcrimini occurritur multis modis.Primum ſi confidentia vel virtus eſt militaris, eruptione facta,globus egreditur armatorum,& vi hoſtibus pulſis machinamentum illud ingens direptis coriis ignis exurit. Quòd ſi oppidani exire nòn audeant,maiores baliſtas,malleolos,vel phalaricas cum incendio deſtinant,vt perruptis coriis vel centonibus, intrinſecus flamma condatur.Malleoli velut ſagittę ſunt, & vbi adhęſerint(quia ardentes ſunt)vniuerſa cõflagrant. Phalarica autem ad modũ haſtæ valido præfigitur ferro,inter tubum & haſtile ſulphure,reſina,bitumine,ſtupíſque conuoluitur infuſo oleo,quod incendiarium vocant, quę baliſtæ impetu deſtinata,prærupto munimine ardens figitur ligno, turritamq; machinam frequenter incendit. Depoſiti quoque homines funibus,cùm hoſtes dormiunt in laternis portant lucernas,& incenſis machinis rurſus leuantur in murum. *Malleoli. Phalarica.*

Quemadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX.

PRæterea partem muri,ad quam machina conatur accedere,cæmẽto atque lapidibus,vel luto ſiue lateribus, poſtremò tabulatis extruendo faciunt altiorem,ne deſenſores mœnium deſuper vrbi ventura poſsit opprimere. Conſtat autem inefficax machinamẽtum reddi,ſi inueniatur inferius. Verùm obſidentes eiuſmodi dolum adhibere conſueuerunt. Primò talem extruunt turrem,quæ propugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde ſecretò aliam de tabulatis intrinſecus turriculam faciunt, & cùm muris fuerit machina ſociata,ſubitò funibus trocleíſq; de medio turricula illa producitur,de qua egredientes armati (quia altior inuenitur) ſtatim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiatur terra, vt machina nocere non poſsit. Cap. XX.

INterdum longiſsimas ferratáſque trabes opponunt machinæ venienti, eámque à muri vicinitate propellunt, Sed cùm Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria ſuper murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur, mechanici ingenio inuentum eſt tale remedium.Per noctem ſub fundamento muri cuniculum fodit,& illum ad quem die poſtero turris fuerat promouenda, nullo hoſtium ſentiente, egeſta terra cauauit intrinſecus: & cum rotis ſuis moles fuiſſet impulſa, atque ad locum qui ſubtus cauatus fuerat veniſſet,tanto pódere ſolo cedente ſubſedit, vt nec iungi muris, aut moueri vlterius potuerit. Ita ciuitas liberata eſt,derelictáque machina. *Rhodiorũ aſtutia.*

De ſca-

De ſcalis,ſambuca,exoſtra,& tollenone. Cap. XXI.

Admotis turribus funditores lapidib9,ſagittarij iaculis,manubaliſtarij vel arcubaliſtarij ſagittis,iaculatores plũbatis ac miſsilibus,è muris ſubmouent hoſtes. Hoc facto,ſcalis appoſitis occupant ciuitatem. Sed qui ſcalis nituntur,frequenter periculum ſuſtinent,exemplo Capanei,à quo primũ hæc ſcalarum oppugnatio perhibetur inuenta:qui tanta vi occiſus eſt à Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur. Et ideo ſambuca, exoſtra, & tollenone obſidentes in murum hoſtium penetrant. Sambuca dicitur ad ſimilitudinem citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ ſunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur,funes ſunt,qui pontem de ſuperiore parte trochleis laxant, vt aſcendat ad murum , ſtatímque de turri exeunt bellatores, & per eam tranſeuntes mœnia vrbis inuadunt. Exoſtra dicitur pons quem ſuperius expoſuimus, quę de turri in murum repente protenditur. Tolleno dicitur quoties vna trabs in terram præaltè defigitur, cui in ſummo vertice alia tranſuerſa trabs longior dimenſa medietate connectitur, eo libramento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tũc per funes vno attracto depreſſóque,alio capite eleuati imponuntur in murum.

Capaneus

Sambuca

Exoſtra

Tolleno

De baliſtis,onagris,ſcorpionibus,arcubaliſtis,fuſtibalis,fundis,per quæ tormenta defenditur murus. Cap. XXII.

Aduerſum hæc obſeſſos defendere conſueuerunt baliſtæ,onagri, ſcorpiones,arcubaliſtæ,fuſtibali,ſagittarij,fundæ. Baliſta funibus,neruis chordíſque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quanto maior fuerit, tanto ſpicula longius emittit:quæ etſi iuxta artem mechanicam temperetur,& ab exercitatis hominibus,qui menſuram eius antè collegerint, dirigatur,penetrat quodcũque percuſſerit. Onager autem dirigit lapides, ſed pro neruorum craſsitudine & magnitudine, ſaxorũ pondera iaculatur. Nam quanto amplior fuerit,tanto maiora ſaxa fulminis more cõtorquet. His duobus generibus nulla tormentorum ſpecies vehemẽtior inuenitur. Scorpiones dicebantur quas nunc manubaliſtas vocant: ideo ſic nuncupati, quòd paruis ſubtilibúſque ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos,arcubaliſtas & fundas deſcribere ſuperfluum puto,quæ præſens vſus agnoſcit:ſaxis tamen grauioribus per onagrum deſtinatis,non ſolùm equi eliduntur & homines,ſed etiam hoſtium machinamenta franguntur.

Baliſta

Onager

Scorpiones

Aduerſum arietes proſunt culcitræ, laquei, lupi, & columnæ grauiores Cap. XXIII.

Aduerſum arietes etiam vel falces,ſunt plura remedia. Aliquanti cẽtones & culcitras fuſtibus calcant,& illis opponũt locis quę cędit aries, vt impetus machinę materia molliore fractus,nõ deſtruat murũ. Alij laqueis captos arietes,per multitudinem hominũ de muro in obliquũ trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modũ forficis dentatũ funibus alligant ferrum,quod lupũ vocant,apprehenſúmq; arietem aut euertunt,aut ita ſuſpendunt,

dunt vt impetum non habeat feriendi. Interdũ baſes columnæ marmoreæ vibrato impetu iaciũtur è muris, arietéſque confringunt. Quòd ſi tanta vis fuerit, vt murus arietib⁹ perforetur, & (quod ſæpe accidit) decidat, ſalutis vna ſpes ſupereſt vt deſtructis domibus alius intrinſecus murus addatur, hoſtéſq; inter binos parietes (ſi penetrare tentauerint) perimantur.

De Cuniculis per quos murus defoditur. Cap. XXIIII.

Aliud genus oppugnationis eſt ſubterraneum atque ſecretum, quod Cuniculum vocant: à leporibus qui caſulas ſub terras fodiunt, ibíque conduntur. Adhibita ergo multitudine ad ſpeciem metallorũ, in quibus auri argentíque venas beſſorum rimatur induſtria, magno labore terra defoditur, cauatóque ſpecu in exitiũ ciuitatis inferna quæritur via: quæ fraus duplicibus operatur inſidiis. Aut enim penetrant vrbem, & noctu non ſentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, reſeratíſque portis ſuorum agmen ducunt, hoſtéſque in ipſis domibus perimunt ignorantes: aut certè cùm ad murorum fundamenta peruenerint, ſuffodiunt eorũ maximam partem, appoſitis ſiccioribus lignis, ruinámque muri tumultuario opere ſuſpendunt. Sarmenta inſuper iungunt, aliáque fomenta flammarum. Tunc præparatis bellatoribus ſubter ignis immittitur, combuſtíſque columnis ligneis atque tabulatis, muro ſubito corruente, irruptioni aditus reſeratur. Cuniculus

Quid facere debeant oppidani, ſi hoſtis irruperit ciuitatem. Cap. XXV.

INnumerabilibus declaratur exemplis, ſæpe cæſos ad internicionem hoſtes, qui inuaſerant ciuitatem. Quod ſine dubio euenit, ſi oppidani muros ac turres obtinuerint, vel altiora loca occupauerint. Tunc enim de feneſtris ac tectis omnis ætas ac ſexus irrupentes obruunt ſaxis, aliíſque generibus telorum: quod ne ſuſtineant obſidentes, portas ciuitatis aperire conſueuerunt, vt reſiſtere deſinant, fugiendi poteſtate conceſſa. Neceſsitas enim quædam virtutis eſt, deſperatio in hoc caſu. Vnum oppidanis auxilium eſt, ſiue per diem, ſiue per noctem hoſtis intrauerit, vt muros turréſque teneant, ac loca ſuperiora conſcendãt, hoſtéſque per vicos & plateas vndique obruant dimicantes.

Quæ ſit adhibenda cautela, ne hoſtes furtim occupent murum. Cap. XXVI.

FRequenter dolum excogitant obſidentes, ac ſimulata deſperatione longius abeunt. Sed vbi poſt metum, murorum vigiliis derelictis, requieuerit incauta ſecuritas, tenebrarum ac noctis occaſione captata, cum ſcalis clanculũ veniunt, muróſque conſcendunt. Propter quod maior eſt adhibenda cuſtodia cùm hoſtis abſceſſerit, & in ipſis muris ac turribus tuguriola locanda, in quibus vigiles hybernis menſibus ab imbribus vel frigore, æſtiuis defendantur à ſole. Illud quoque vſus inuenit, vt acerrimos ac ſagaciſsimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hoſtium odore præſentiant, latratúque teſtentur. Anſeres quoque non minore ſolertia nocturnos ſuperuentus clamoribus indicant. Nam ingreſsi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomen eruerant,

nisi

niſi clamore anſerum excitatus Manlius reſtitiſſet. Mira diligentia ſiue fortuna viros, qui vniuerſum orbem erant miſſuri ſub iugum, auis vna ſeruauit.

Quomodo oppidanis inferantur inſidiæ. Cap. XXVII.

NOn ſolùm in obſidionibus, ſed in vniuerſo genere bellorum, ſuper omnia ducitur, hoſtium conſuetudinem explorare diligenter ac noſſe. Oportunitas enim inſidiarum aliter non poteſt inueniri, niſi ſcias quibus horis aduerſarius à laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad veſperum, ſæpe noctе, aliquando eo tempore quo ſumitur cibus, cùm vtriuſque partis milites ad requiem aut curanda corpora diſperguntur. Quod in ciuitate cùm cœperit fieri, obſidentes aſtu ſe à prælio ſubtrahunt, vt aduerſariorum negligentiæ licentiam tribuant. Quæ ipſa impunitate cùm creuerit, repente admotis machinis, vel appoſitis ſcalis occupant ciuitatem. Et ideo in muris ſaxa cæteráque tormenta ponuntur in promptu, vt cognitis inſidiis occurrentes, ad manus habeant quod ſupra capita hoſtium euoluant atque iaculentur.

Quid faciant obſidentes ne ab oppidanis patiantur inſidias. Cap. XXVIII.

CVm negligentia interuenerit paribus inſidiis ſubiacent obſidentes. Nam ſiue cibo ſiue ſomno fuerint occupati, ſiue ocio aut aliqua neceſsitate diſperſi, tunc oppidani repente prorumpunt, ignorantes perimunt, arietes, machinas, ipſóſque aggeres ignibus cõcremant, omniáque in perniciem ſuam fabricata opera ſubuertunt. Propter hoc obſidentes vltra iactum teli foſſam faciunt, eámque non ſolùm vallis & ſudibus, ſed etiam turriculis inſtruunt, vt erumpentibus ex ciuitate poſsint obſiſtere, quod opus Loriculam vocant, & ſæpe cùm obſidio deſcribitur, inuenitur in hiſtoriis Loricula vrbem eſſe circundatam.

Lorica

Quo genere tormentorum defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

SEd ex alto deſtinata miſsilia, ſiue plumbatæ, vel lanceæ, veruta, vel ſpicula in ſubiectos vehementius cadũt. Sagittę quoque arcubus miſſæ, & ſaxa manibus, fundis, ſiue fuſtibalis directa, quanto de excelſiori loco exeũt, tanto longius penetrant. Baliſtę verò & onagri, ſi à peritis diligentiſsimè temperantur, vniuerſa præcidunt, à quibus nec virtus vlla, nec munimina poſſunt defendere bellatores. Nam more fulminis, quicquid percuſſerint, aut diſſoluere, aut irrumpere conſueuerunt.

Quemadmodum menſura colligatur ad ſcalas vel machinas faciendas. Cap. XXX.

AD capiendos muros, ſcalę vel machinæ plurimùm valẽt, ſi ea magnitudine cõpactę fuerint, vt altitudinẽ exuperẽt ciuitatis. Menſura autẽ colligitur duplici modo: aut enim linũ tenue & expeditum vno capite nectitur in ſagitta, quę cũ ad muri faſtigia directa peruenerit, ex menſura lini, murorũ altitudo deprehenditur: aut certè cũ ſol obliquus vmbrã turriũ murorúmque iaculatur in terram, tunc ignorãtibus aduerſariis, vmbræ illius ſpacium menſuratur

ratur, Itemq; decēpeda figitur, & vmbra illius ſimiliter mēſuratur, Quo collecto numero, nemo dubitat ex vmbra decempedæ inueniri altitudinem ciuitatis, cū ſciatur quāta altitudo, quātum vmbrę mittat in longū. Quę ad oppugnādas vel defendendas vrbes autores bellicarū artiū prodiderūt, vel quæ recentior neceſsitatū vſus inuenit, pro publica (vt arbitror) vtilitate digeſſi, illud iterum iterūmque commonens, vt ſolertiſsimè caueatur, ne quādo aut potus inopia emergat, aut cibi, quib^9 malis nulla arte ſuccurritur: ideóq; intra muros tanto plura condenda ſunt, quanto ſcitur clauſurę tempus in obſidentium poteſtate conſiſtere.

Pręcepta belli naualis. Cap. xxxj.

PRęcepto maieſtatis tuę, imperator inuicte, terreſtris pręlij rationibus abſolutis, naualis belli reſidua (vt opinor) eſt portio: de cui^9 artibus ideo pauciora dicenda ſunt: quia iamdudum pacato mari, cū barbaris nationibus agitur terreſtre certamen. Romanus autem populus pro decore & vtilitate magnitudinis ſuæ, nō propter neceſsitatē tumultus alicuius claſſem parabat ex tempore: ſed ne quādo neceſsitatem ſuſtineret, ſemper habuit pręparatā. Nemo enim bello laceſſere, aut facere audet iniuriā ei regno vel populo, quē expeditum & prōptum ad reſiſtendum vindicādumq; cognoſcit. Apud Miſenum ergo & Rauennam ſingulæ legiones Romani nominis cum claſsibus ſtabant, ne longius à tutela vrbis abſcederent: & cū ratio poſtulaſſet, ſine mora, ſine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nā Miſenatiū claſsis, Galliam, Hiſpanias, Mauritaniam, Aphricam, Aegyptum, Sardiniā, atq; Siciliam in proximo habebat. Claſsis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa nauigatione conſueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius ſolet prodeſſe quàm virtus.

Nomina iudicum qui pręerant claſsi. Cap. xxxij.

LIburnis autem, quæ in Campania ſtabant, pręfectus claſsis Miſenatium pręerat. Eas verò quæ Ionio in mari locatę fuerant, præfectus claſsis Rauennatium retinebat, ſub quibus erāt deni tribuni per cohortes ſingulas cōſtituti. Singulę autem Liburnę ſingulos nauarchos, id eſt, quaſi nauicularios, habebant, qui exceptis cæteris nautarum officijs, gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant induſtriam. *Nauarchi* *Nauicularij*

Vnde appellentur Liburnę. Cap. xxxiij.

DIuerſę autē prouinciæ quibuſdā temporibus mari plurimū potuerunt & ideo diuerſa eis genera nauiū fuerunt. Sed Auguſto dimicāte Actiaco pręlio cùm Liburnorum auxilijs pręcipuè victus fuiſſet Antonius, experimēto tāti certaminis patuit Liburnorū naues cæteris aptiores. Ergo ſimilitudine & nomine vſurpato, ad earūdem inſtar claſſem Romani pricipes texuerunt. Liburnia nanq; Dalmatię pars eſt Iadertinæ ſubiacēs ciuitati, cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricantur, & appellantur Liburnæ. *Liburnia*

Qua diligentia fabricentur Liburnæ. Cap. XXXIIII.

SEd cùm in domibus ſtruendis arenæ vel lapidũ qualitas requiratur, tantomagis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quęrenda ſunt, quanto maius periculum eſt nauem vitioſam eſſe quàm domum. Ex cypreſſo ergo & pinu domeſtica, ſiue ſylueſtri larice, & abiete pręcipuè Liburna cõtexitur, vtilius æreis clauis quàm ferreis configenda. Quę licet grauior aliquãto videatur expenſa, ramẽ, quia amplius durat, lucrum probatur afferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo conſumit, ęrei autem etiam in fluctibus propriam ſubſtantiam ſeruant.

Qua obſeruatione ſit cædenda materies. Cap. XXXV.

OBſeruãdum pręcipuè, vt à quintadecima luna vſq; ad vigeſimã tertiam arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ cõtexendę ſunt. His enim tantùm octo diebus cæſa materies immunis ſeruatur à carie: reliquis autem diebus pręciſa, etiam eodem anno interna vermium labe exeſa in puluerẽ vertitur: quod ars ipſa & omnium architectorum quotidianus vſus edocuit, & contemplatione ipſius religionis agnoſcimus, quam pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari.

Religio pro æternitate.

Quo menſe ſint cędendæ trabes. Cap. XXXVI.

CÆduntur autem trabes vtiliter poſt ſolſtitium æſtiuum, id eſt, per menſes, Iulium, Auguſtum, & per autumnale æquinoctium vſque ad calendas Ianuarias. His nanque menſibus areſcente humore ſicciora, & ideo fortiora ſunt ligna. Illud etiam cauendum, ne cõtinuò vt deiectę fuerint trabes ſecentur, vel ſtatim vt ſectę fuerint mittantur in nauem: Siquidem & adhuc ſolidę arbores & iam diuiſæ per tabulas duplices ad maiorem ſiccitatẽ † merceantur inducias. Nam quę virides compinguntur, cùm natiuum humorem exudauerint, contrahuntur & rimas faciunt latiores, quo nihil eſt periculoſius nauigantibus.

† mercantur.

De modo Liburnarum. Cap. XXXVII.

QVod ad magnitudinẽ pertinet, minimę Liburnæ remorũ habent ſingulos ordines, paulo maiores binos, idoneę mẽſuræ ternos vel quaternos, interdũ quinos ſortiũtur remigũ gradus. Nec hoc cuiq̃ enorme videatur, cũ in Actiaco pręlio longè maiora referãtur cõcurriſſe nauigia, vt ſenorum etiã vel vltrà ordinũ fuerint. Scaphæ tamen maioribus Liburnis exploratorię ſociãtur, quę vicenos propè remiges in ſingulis partibus habeãt, quas Britanni pictas vocãt. Per has & ſuperuẽtus fieri & commeatus aduerſariorũ nauium aliquando intercipi aſſolet, & ſpeculandi ſtudio aduentus earum vel conſilium deprehendi. Ne tamen exploratoriæ naues candore prodantur, colore veneto (qui marinus eſt fluctibus ſimilis) vela tingũtur & funes: cera etiam qua vngere ſolent naues, inficitur. Nautæ quoq; vel milites Venetã veſtẽ induunt, vt nõ ſolùm per noctẽ, ſed etiã per diem facilius lateant explorantes.

Color Venetus.

Nomina

Nomina ventorum & numerus. Cap. XXXVIII.

QVicúq; exercitum armatis claſſibus vehit,turbinum ſigna debet antè præ-noſcere. Procellis nanq; & fluctibus liburnæ grauius quàm vi hoſtiũ ſæpe perierũt. In qua parte,naturalis philoſophię tota eſt adhibẽda ſolertia,qua,ventorum & tempeſtatum cœleſti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi,ſicut cautos & prouidos cautela tutatur,ita neglıgẽtes extinguit incuria. Igitur ventorum numerum atq; vocabula ars nauigãdi primum debet inſpicere. Veteres autem iuxta poſitionem cardinũ tantùm quatuor ventos principales à ſingulis cœli partibus flare credebant,ſed experimẽto poſterior ętas duodecim cõprehendit. Horum vocabula ad ſubmouendam dubitationẽ non ſolùm Græca,ſed etiã Latina protulimus, ita vt ventis principalibus declaratis, eos qui ipſis dextra lęuaq; iuncti ſunt indicemus. A verno itaq; ſolſtitio,id eſt,ab orientali cardine,ſumimus exordiũ,ex quo vẽtus oritur ἀπηλιώτης,id eſt,ſubſolanus. Huic à dextra adiũgitur καικίας. A ſiniſtra εὖρος ſiue vulturnus. Meridianũ autẽ cardinẽ poſſidet †νότος, id eſt,auſter. Huic à dextra iũgitur λευκονότος,id eſt,albus notus A ſiniſtra λιβονότος id eſt corus. Occidentalem verò cardinem tenet ζέφυρος. Huic à dextra iungitur λίψ ſiue Aphricus. A ſiniſtra , ἰάπυξ ſiue Fauonius. Septentrionalẽ verò cardinẽ ſortitus eſt Aparctias ſiue ſeptẽtrio,cui adhæret à dextra θρασκίας ſiue †Circius. A ſiniſtra βορέας,id eſt,aquilo. Hi ſæpe ſinguli interdũ duo, magnis autem tempeſtatibus etiam tres pariter flare conſueuerunt. Horum impetu maria, quæ ſua ſponte trãquilla ſunt & quieta, vndis æſtuantibus ſæuiunt. Horum flatu pro natura temporum vel locorũ ex procellis ſerenitas redditur, & rurſus in procellas ſerena mutãtur. Nã ſecundo ſpiramine optatos claſſis inuenit portus, aduerſo ſtare vel regredi, aut diſcrimen ſuſtinere compellitur. Et ideo difficile naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inſpexit.

Circius ſiue corus.

cæcias

Quibus menſibus tutius nauigetur Cap. XXXIX.

SEquitur menſium dierumq; tractatus. Neq; enim integro anno vis atq; acerbitas maris patitur nauigantes, ſed quidam menſes aptiſſimi, quidã dubii, reliqui claſſibus intractabiles ſunt lege naturæ. Phænitæ decurſu,id eſt,poſt ortũ Pleadũ à die ſexto kalendas Iunii vſq; ad arcturi ortũ,id eſt,in diem †18 kalẽdas octobris ſecura nauigatio creditur,quia æſtatis beneficio ventorũ acerbitas mitigatur. Poſt hoc tempus vſq; in tertium Idus nouembris incerta nauigatio eſt, & diſcrimini propior : propterea quia poſt ſeptembris Idus oritur arcturus vehementiſſimũ ſidus. Octauo kalendas octobris æquinoxiales euenit acerba tempeſtas. Circa nonas verò octobris Hœdi pluuiales,quinto Idus eiuſdẽ Taurus. A nouembri autem mẽſe crebris tempeſtatibus nauigia conturbat Vergiliarum hyemalis occaſus. Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vſq; in diem ſextum Iduum Martii maria clauduntur. Nam lux minima,noxq; prolixa, nubium denſitas,aëris obſcuritas,ventorum,lymbrium, vel niuium geminata ſęuitia nõ ſolùm claſſes à pelago, ſed etiam cõmeantes à terreſtri itinere deturbat. Poſt natalem verò (vt ita dicam) nauigationis qui ſolẽni certamine publicoq; *Natalis nauigationis*

ſpectaculo multarum gentium celebrantur,plurimorum ſiderum ipſiuſq; temporis ratione vſque in Idus Maias periculoſe maria tentantur:non quòd negociatorum ceſſet induſtria,ſed quia maior adhibenda eſt cautela,quando exercitus nauigat cum liburnis,quam cum priuatorum mercium feſtinat audacia.

Quemadmodum tempeſtatum obſeruentur ſigna. Cap. XL.

Præterea aliquorum ortus occaſusque ſiderum tempeſtates vehementiſſimas commouent,in quibus licet certi dies auctorum atteſtatione ſignētur, tamē quia diuerſis caſibus aliquãdo mutantur,confitendum eſt quòd cœleſtes cauſas humana conditio ad plenũ ſcire prohibetur. Nauticæ igitur obſeruationis curam trifariam diuidunt. Aut enim circa diem ſtatum,aut ante, vel poſtea tempeſtates fieri compertum eſt. Vnde præcedentes προχειμάσιν,naſcentes die ſolēni ἐπιχειμάσιν,ſubſequentes μεταχειμάσιν,græco vocabulo nũcupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim aut ineptum videtur, aut longum, cùm auctores plurimi,nõ ſolùm menſium, ſed etiam dierum rationem diligēter expreſſerint, trãſituſque ſiderum, quos planetas vocant, quum præſcripto curſu diei arbitrio creatoris ſuſcipiunt ſigna vel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare†Interluniorum autem dies tempeſtatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos,non ſolùm peritiæ ratio,ſed etiam vulgi vſus intelligit.

Prochemaſis. Epichemaſis Metachemaſis

Intermedios

De prognoſticis quibus noſcitur ſerenitas & turbatio aëris. CAP. XLI.

Multis quoque ſignis & de tranquillo procellæ, & de tempeſtatibus ſerena produntur, quæ velut in ſpeculo lunę orbis oſtendit. Rubicundus enim color ventos,cęruleus indicat pluuias. Ex vtroque commixtus,nimbos & furētes procellas. Lętus orbis ac lucidus ſerenitatem nauigiis repromittit,quam geſtat in vultu:præcipuè ſi quarto ortu neque obtuſis cornibus rutilat, neque infuſo fuerit humore fuſcata. Sol quoque exoriens vel diem cõdens, intereſt vtrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube varietur, vtrum ſolido ſplendore fulgidus,an ventis vrgentibus igneus, nève pallidus vel pluuia ſit impendēte maculoſus. Aër verò & mare ipſum nubiũq; magnitudo vel ſpecies ſolicitos inſtruit nautas. Aliquanta ab auibus,aliquanta ſignificantur à piſcibus, quæ Vergilius in Georgicis diuino penè cõprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores ſeſe ſcire profitentur,ſed eatenus quatenus eos imperitię vſus inſtruit,non altior doctrina firmauit.

De æſtuariis,hoc eſt,de rheumate. Cap. XLII.

Elementum pelagi tertia pars eſt mundi,quod præter ventorum flatum ſuo quoque ſpiramine motuq; vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æſtu quodã(quod rheuma vocant) vltro citroque pcurrit, & more torrentium fluminũ nunc exundat in terras,nunc refluit in altitudinē ſuã. Hęc reciprocãtis meatus ambiguitas,curſum nauiũ ſecunda adiuuat,retardat aduerſa: quæ dimicaturo magna ſunt cautione vitãda. Neq; enim auxilio remorũ rheumatis

Rheuma

matis impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diuerſis regionibus diuerſo lunæ creſcentis minuentisq; ſtatu, certis horis iſta variãtur, ideo prælium nauale geſturus, conſuetudinem pelagi vel loci, ante congreſſum debet agnoſcere.

De locorum notitia ſiue remigibus. Cap. XLIII.

NAutarum gubernatorumq; ſolertia eſt, loca in quibus nauigatur, portúſq; cognoſcere, vt infeſta prominentibus vel latentibus ſcopulis vadoſa ac ſicca vitentur. Tanto enim ſecuritas maior eſt, quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur. Propterea quia naualis pugna trãquillo committitur mari, liburnarumq; moles non vẽtorũ flatibus, ſed remorũ pulſu aduerſarios ꝑcutit roſtris, eorumq; rurſũ impetus vitat. In quo opere lacerti remigũ, & ars clauũ regẽtis magiſtri victoriã præſtat.

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIIII.

MVlta quidẽ armorum genera prælium terreſtre deſyderat, ſed nauale certamen non ſolùm plures armorum ſpecies, verùm etiam machinas, et tormenta flagitat, tanquàm in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congreſſione nauali, vbi & aquis homines perimũtur & flammis? Præcipua ergo eſſe debet†egminũ cura, vt cataphracti vel loricati, galeati etiam & ocreis muniti ſint milites. De onere nãque armorũ nemo poteſt cõqueri, qui ſtans pugnat in nauibus. Scuta quoq; validiora ꝓpter ictus lapidũ, & ampliora ſumantur ꝓpter falces, et harpagones aliaq; naualia genera telorũ. Sagittis, miſſilibus, fundis, fuſtibalis, plumbatis, onagris, baliſtis, ſcorpionibus, iacula inuicem diriguntur & ſaxa: & (quod eſt grauius) qui de virtute prǫſumũt, admotis liburnis iniectis pontibus in aduerſariorum trãſeunt naues, ibique gladiis manu ad manũ (vt dicitur) cominus dimicãt. In maioribus etiã liburnis propugnacula turreſque conſtituũt, vt tãquam de muro, ita de excelſioribus tabulatis facilius vulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario, ſtuppa, ſulphure, & bitumine obuolutæ & ardentes ſagittæ per baliſtas in hoſticarũ nauiũ alueos infiguntur, inũctasq́, cera et pice & reſina tabulas tot fomẽtis igniũ repẽte ſuccendũt. Alii ferro interimũtur & ſaxo, alii ardere cogũtur in fluctibus: inter tãta tamẽ morti um genera, qui acerrimus caſus eſt, abſumẽda piſcibus inſepulta ſunt corpora. remigum

Qemadmodum nauali bello collocentur inſidiæ. Cap. XLV.

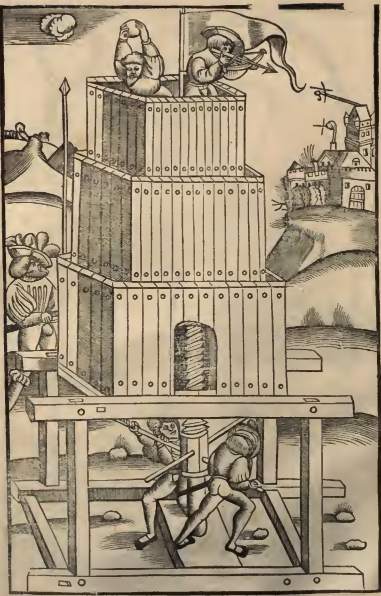
ADinſtar autem terreſtris prælii ſuperuentus fiunt ignorantibus nautis, vel circa opportunas inſularum anguſtias collocantur inſidiæ. Idq; agitur vt imperati facilius deleantur, ſi longo remigio fatigati ſunt hoſtium nautæ, ſi vento vrgeantur aduerſo, ſi pro roſtris eſt rheuma, ſi nihil ſuſpicantes dormiunt inimici, ſi ſtatio quam tenent exitum non habet, ſi dimicandi optata venit occaſio, fortunæ beneficiis iungendǫ ſunt manus, & ex opportunitate prælium conſerendum. Quòd ſi cautela hoſtium, euitatis inſidiis, publico Marte confligat, tunc liburnarũ inſtruẽdǫ ſunt acies, nõ directǫ vt in cãpo, ſed incuruǫ ad ſimi-

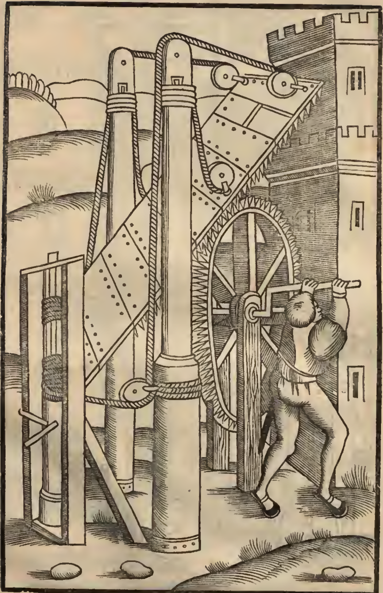
litudinem lunæ, ita vt productis cornibus acies media ſinuetur: vt ſi aduerſarii prorumpere tentauerint, ipſa ordinatione circũdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur & liburnarum collocetur & militum.

Quid fiat cum aperto Marte nauale committitur bellum. Cap. XLVI.

PRæterea vtile eſt, vt alto et libero mari tua ſemper claſſis vtatur, inimicorũ verò ſemper pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detruduntur in terras. In huiuſmodi certamine tria armorum genera ſolent ad victoriam plurimùm prodeſſe, aſſeres, falces, bipennes. *Aſſer.* Aſſer dicitur cùm trabs ſubtilis ac lõga ad ſimilitudinẽ antẽnæ pendet in malo, vtroque capite ferrato. Hũc ſiue à dextra ſiue à ſiniſtra parte aduerſariorũ ſe iunxerint naues pro vice arietis vi impellũt, qui bellatores hoſtium ſiue nautas ſine dubio proſternit ac perimit ipſamque nauẽ ſępius perforat. *Falx.* Falx autem dicitur acutiſſimum ferrũ curuatum ad ſimilitudinem falcis, quod contis lõgioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna ſuſpenditur, repentè præcidit, collapſisq; velis liburnã pigriorẽ & inutilẽ reddit. Bipennis eſt ſecuris habens ex vtraque parte latiſſimũ *Bipennis.* & acutiſſimũ ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritiſſimi nautæ vel milites cum minoribus ſcaphulis ſecretò incidũt funes, quibus aduerſariorum ligata ſunt gubernacula. Quo facto, ſtatim capitur tanquàm inermis & debilis nauis. Quid enim ſalutis ſupereſt ei q amiſerit clauũ? Deluſoriis, queis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis, reticendum puto, quia artis amplius in his frequentior vſus inuenit, quàm vetus doctrina monſtrauerit.

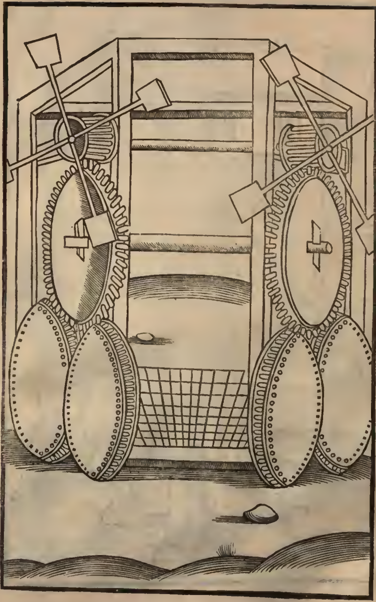

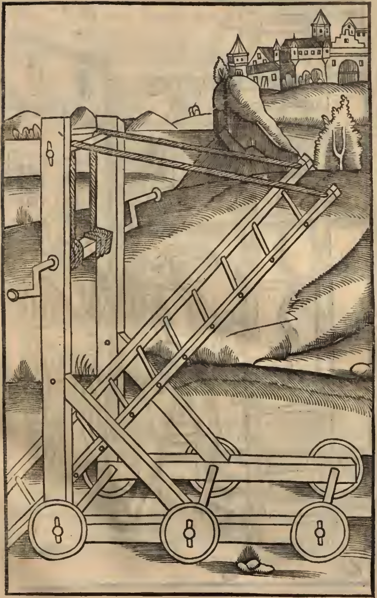

O

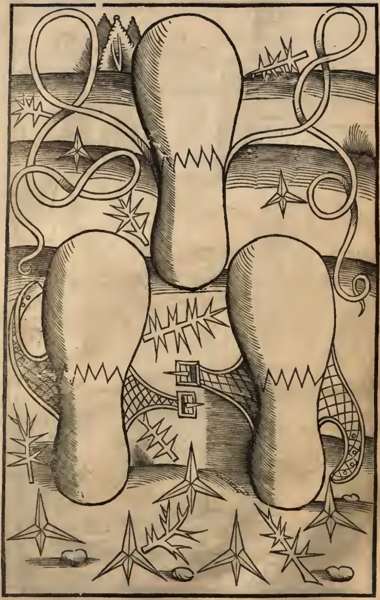

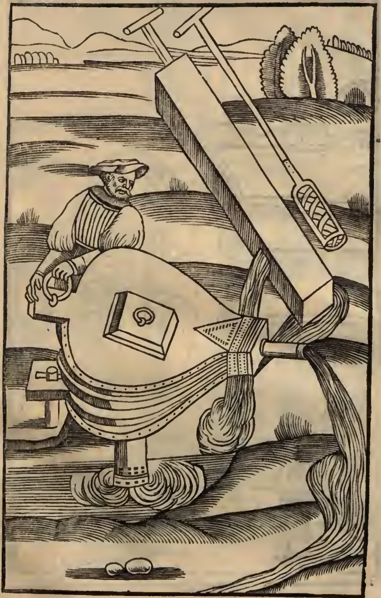

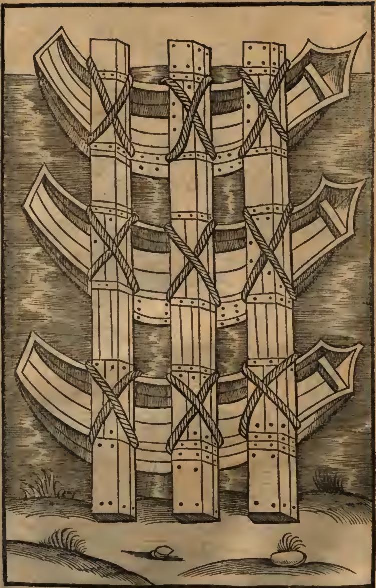

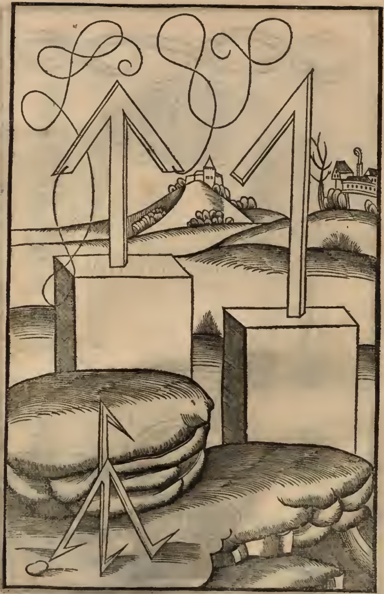

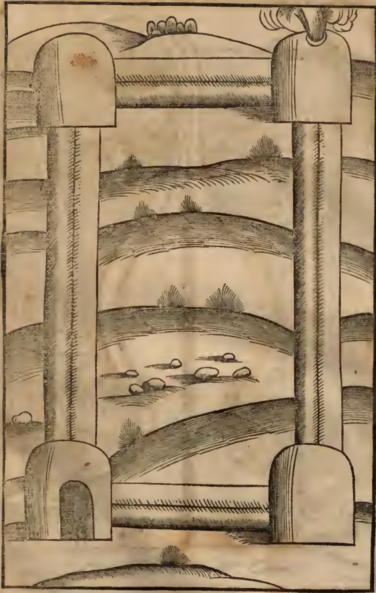

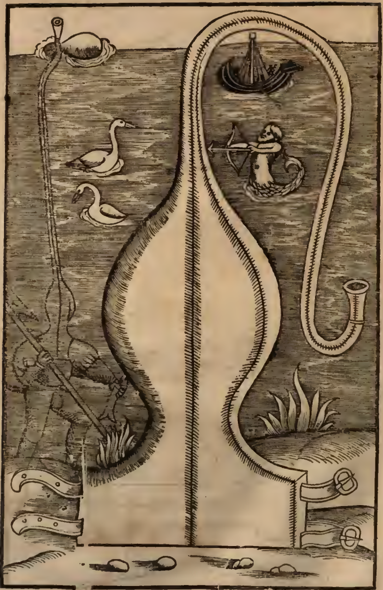

Q

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRATEGEMATICÔN PRÆFATIO.

CVm ad aſtruendam rei militaris ſcientiam, vnus ex numero ſtudioſorum eius acceſſerim, eíq; deſtinationi, quantum cura noſtra valuit, ſatisfeciſſe viſus ſim, deberi adhuc inſtitutæ arbitror operæ, vt ſolertia ducum facta, quę à Gręcis vna στρατηγηματικῶν appellatione cōprehēſa ſūt, expeditis amplectar cōmentarijs. Ita enim conſilij quoque, & prouidētiæ exemplis ſuccincti duces erunt, vnde illis excogitandi gerendíq; ſimilia facultas nutriatur. Præterea continget, ne de euentu trepidet inuentionis ſuę, qui probatis eā experimentis comparabit. Illud neque ignoro, neque inficior, etiam rerū geſtarum ſcriptores indagine operis ſui, hanc quoq; partem eſſe complexos: & ab autoribus exemplorum, quicquid inſigne aliquo modo fuit traditum: ſed (vt opinor) occupatis velocitaté conſuli debet: longum eſt enim ſingula & ſparſa per immenſum corpus hiſtoriarum proſequi: & hi qui notabilia excerpſerunt, ipſo velut aceruo rerum, confuderunt legentem. Noſtra ſedulitas impendet operam, vt quemadmodum res poſcet, ipſum quod exigitur, quaſi ad interrogatum exhibeatur: circūſpectis enim generibus, pręparaui oportuna exemplorum veluti conſilia. Quo magis autem diſcreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quę competant prelio nondum commiſſo. In ſecundo, quæ ad prelium, & confectam pacationem pertineant. Tertius, inferendæ ſoluendęq; obſidionis habēbit στρατηγήματα, quibus deiceps generibus ſuas ſpecies attribui. Huic labori nō iniuſtè veniam paciſcar, ne me pro incurioſo reprehendat, qui pręteritum aliquod à nobis repererit exemplum. Quis enim ad percēſenda omnia monumenta, quæ vtrâque lingua tradita ſunt, ſufficiat? vnde multa tranſire mihi ipſe permiſi, quod me non ſine cauſa feciſſe ſcient qui aliorum libros eadē promittentium legerint. Verùm facilè erit ſub vnaquáq; ſpecie ſuggerere. Nam cùm hoc opus, ſicut cætera, vſus potius aliorum, quàm meę commendationis cauſa aggreſſus ſim, adiuuari me ab his, qui aliquid illi aſtruent, non argui credam. Si qui erunt quibus volumina hæc cordi ſint, meminerint, vt parent gratiam στρατηγηματικῶν & στρατηγημάτων, per quam poſsimus ſimilem naturam diſcernere. Nam tum omnia, quæ à duce prouidè, vtiliter, conſtanter, magnificè fiūt στρατηγηματικὰ habebūtur, ſi in ſpecie eorum ſunt στρατηγήματα. Eorum propriè vis in arte ſolertiaq; poſita proficit, tam vbi cauendus, quàm vbi opprimēdus hoſtis ſit. Qua in re, cùm verborum quoque illuſtris extiterit effectus, vt factorū ita dictorum exempla poſuimus.

Triū librorū diuiſio.

id eſt, geſta ſeu conſilia militaria.

Finis præfationis.

SPECIES EORVM QVÆ INSTRVENT DVcem in his quæ ante prælium gerenda ſunt.

De occultandis conſilijs. Cap. I.

Marcus Porcius Cato,deuictas à ſe Hiſpaniæ ciuitates exiſtimabat in tẽpore rebellaturas,fiducia murorũ: ſcripſit itaq; ſingulis, vt diruerent munimenta,minatus bellum,niſi confeſtim obtẽperaſſent:epiſtolasq; vniuerſis ciuitatibus eodem die reddi iuſsit: vnaquæq; vrbium ſibi ſoli credidit imperatum. Contumaces conſpiratio potuit facere, ſi omnibus idem denunciari notum fuiſſet.

Hamilcar dux Pœnorũ,vt in Siciliã inopinatus appelleret claſſem,nõ pnũciauit quò proficiſceretur,ſed tabellas,in quibus ſcriptũ erat,quã partem peti vellet,vniuerſis gubernatoribus dedit ſignatas,pręcepitq; ne quis legeret, niſi vi tempeſtatis à curſu prætoriæ nauis abductus eſſet.

C. Lęlius ad Syphacẽ profectus legatus,quoſdã ex tribunis & centurionibus,per ſpeciem ſeruitutis ac miniſterij exploratores ſecum duxit, ex quibus, L. Statoriũ,quia ſępius in eiſdem caſtris fuerat, quidã ex hoſtibus videbantur agnoſcere,occulrãdæ conditionis eius cauſa,baculo vt ſeruum caſtigauit.

Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiẽdos arbitratus quia hoc nemini volebat innoteſcere commiſſum,nihil nũcio reſpondit, qui ad eum à conſilio erat miſſus: tamen virga, eminẽtia papauerum capita,cũ forte in horto ambularet,decuſsit. Nuncius ſine reſponſione reuerſus,renũciauit adoleſcenti Tarquinio, quid agẽtem patrem vidiſſet: ille intellexit idẽ eſſe eminentibus faciendum.

C. Cęſar qui ſuſpectã habebat Aegyptiorũ fidẽ,per ſpeciẽ ſecuritatis,inſpectione vrbis,atq; operũ,ac ſimul licẽtioribus cõuiuijs deditus, videri voluit capiũ ſeſe gratia locorum,& ad mores Alexãdrinos vitamq; deficere,atq; inter eam diſsimulationem pręparatis ſubſidijs, occupauit Aegyptum.

Ventidius Parthico bello aduerſus Pachorũ regem,nõ ignarus Pharneum quẽdam,natione † Cyrreſten,ex his qui ſocij videbãtur,omnia quę apud ipſos agebantur,nunciare Parthis,perfidiã barbari ad vtilitates ſuas cõuertit. Nam quę maximè fieri cupiebat,ea vereri ſe ne acciderent:quę timebat,ea vt euenirent optare ſe ſimulabat. Solicitus itaq; ne Parthi antè trãſirent Euphraten, quàm ſibi ſuperuenirent legiones,quas in Capadocia trãs Taurũ habebat,ſtudioſè cũ proditore egit,vt ſolẽni perfidia Parthis ſuaderet, per Zeugma traijcerent exercitum,quà & breuiſsimum iter eſt, & omiſſo alueo Euphrates decurrit. Nãq; ſi illac venirent,aſſeuerabat ſe oportunitatẽ colliũ vſurũ, ad eludẽdos ſagittarios. Omnia autẽ vereri,ſi ſe in patentes cãpos proieciſſent. Inducti hac affirmatione barbari,inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dumque fuſiores ripas,& ob hoc operoſiores põtes iungunt,inſtrumentáque moliuntur, xl. amplius dies impenderunt: quo ſpacio Ventidius ad cõtrahẽdas vſus eſt copias: eiſque triduo antequàm Parthus adueniret receptis, acie commiſsa vicit Parthos,& interfecit.

Tyrieſten.

Mithridates circũuallante Pompeio,fugam in proximam diem moliens, huius

huius cōſilij obſcurādi cauſa, latius & vſq; ad applicitas hoſti valles, pabulatus, colloquia quoq; cū pluribus, auertendæ ſuſpicionis cauſa, in poſterū cōſtituit. Ignes etiam frequentiores per tota caſtra fieri iuſsit. Secūda deinde vigilia præter ipſa caſtra hoſtium, agmen eduxit.

Imperator Cæſar Domitianus Aug. Germanicus, cùm Germanos, qui in armis erant, vellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione inituros, ſi aduentum tanti ducis præſenſiſſent, profectionem ſuam cenſu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affuſus, contuſa immaniū ferocia nationum, prouincijs conſuluit.

Cl. Nero, cū cuperet Haſdrubalē, copiáſq; eius antequā Hānibali fratri iūgerentur occidere, iccircóq; feſtinaret, ſe Liuio Salinatori collegę ſuo, cui bellum mādatū fuerat (parum fidens viribus, quæ ſub ipſo erāt) adiūgere, neque tamen diſceſſum ſuū ab Hannibale, cui oppoſitus erat, ſentiri vellet, X millia fortiſsimorū militū delegit, præcepítq; legatis quos relinquebat, vt eædē ſtationes & vigilię æquè agerentur, totidem ignes arderent, eademque facies caſtrorū ſeruaretur, ne quid Hānibal ſuſpicatus, auderet aduerſus paucitatē reliētorū. Cùm deinde in Vmbria, occultatis itineribus, collegę ſe iūxiſſet, vetuit caſtra ampliari, ne quod ſignū aduentus ſui daret Pœno, detrectaturo pugnā ſi Cōſulū iūctas vires intellexiſſet. Igitur inſciū duplicatis aggreſſus copijs ſuperauit, & velocius omni nuncio, redijt ad Hannibalē. Ita ex duobus callidiſſimis ducibus Pœnorū, eodem cōſilio alterum celauit, alterum oppreſsit.

Themiſtocles Athenarū dux exhortans ſuos ad ſuſcitandos feſtinātèr muros, quos iuſſu Lacedęmoniorū deiecerāt, legatis Lacedæmone miſſis, qui interpellarent, reſpōdit venturū ſe ad diluendā hanc exiſtimationē, & peruenit Lacedæmonem: ibi ſimulato morbo aliquantū temporis extraxit, & poſtquā intellexit ſuſpectā eſſe tergiuerſationem ſuam, contendit falſum ad eos rumorem & rogauit, vt mitterent aliquos ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarū. Suis deinde clàm ſcripſit, vt eos qui veniſſent retinerēt, donec refectis operibus, cōfiterentur Lacedæmonijs, munitas eſſe Athenas, neç aliter principes eorum redire poſſe, quàm ipſe remiſſus foret: quod facile præſtiterunt Lacedæmonij, ne vnius interitum multorū morte penſarent.

L. Furius exercitu producto in locum iniquū, cū cōſtituiſſet occultare ſollicitudinem ſuam, ne reliqui trepidarent, paulatim ſe inflectens, tanquàm circuitu maiore hoſtem aggreſſurus, conuerſo agmine, ignarum rei quę agebatur exercitum, incolumem reduxit.

Metellus Pius, in Hiſpania interrogatus, quid poſtera die facturus eſſet, Tunicam meam ſi id eloqui poſſet (inquit) comburerem.

M. Licinius Craſſus, percontanti quo tempore caſtra moturus eſſet, reſpondit, † Vereris ne tubam non exaudias? *vereri ſe ne tuba id audiat.*

De explorandis conſilijs hoſtium. Cap. II.

Scipio Aphricanus, capta occaſione mittēdę ad Syphacem legationis, cum Lælio ſeruorum habitu tribunos & centuriones, electiſsimos ire iuſsit, quibus curæ eſſet perſpicere regias vires: hi vt liberius caſtrorum poſitionem

ſcrutarentur, equum de induſtria dimiſſum, tanquàm fugientem perſectati, maximam partem munimentorum circuierunt: quę cùm nunciaſſent, incendio confectum eſt bellum.

Q. Fabius Maximus bello Hetruſco, cùm adhuc incognitæ forent Romanis ducibus ſagaciores explorandi viæ, fratrem Fabium Cæſonem, peritum linguæ Hetruſcæ, iuſsit Hetruſco habitu penetrare Ciminiam ſyluam, antè militi noſtro intentatã: quod is adeo prudenter atque induſtriè fecit, vt trãſgreſſus ſyluam, Vmbros Camertes cùm animaduertiſſet non alienos nomini Romano, ad ſocietatem compulerit.

Carthaginenſes cùm animaduertiſſent Alexandri ita magnas opes, vt Aphricæ quoque immineret, vnum ex ciuibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinũ, iuſſerunt ſimulato exilio ire ad regem, omníque ſtudio in amicitiam eius peruenire, qua is potitus, conſilia eius nota ciuibus ſuis faciebat.

Iidem Carthaginenſes miſerunt, qui per ſpeciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperéntque conſilia noſtrorum.

M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium conſilia alia via peruenire non poterat, iuſsit trecentos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium, raptũmque vnum ex his in caſtra perferre incolumẽ: tortus ille, omnia ſuorum arcana confeſſus eſt.

C. Marius coſ. bello Cymbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorũ & Lygurum fidem, literas eis miſit, quarũ pars prior præcipiebat, ne interiores quæ† præſignatæ erant, ante tempus certũ aperirentur, eaſdẽ poſtea ante præſtitutum diem repetit, & quia reſignatas repererat, intellexit hoſtilia agitari. *ſignata*

Eſt etiã aliud explorandi genus, quo ipſi duces nullo extrinſecus adiutorio, per ſe prouident. Sicut Aemilius Paulus coſ. bello Hetruſco apud oppidũ Coloniã demiſſurus exercitũ in planiciẽ, contẽplatus procul auium multitudinẽ citatiore volatu ẽ ſylua conſurrexiſſe, intellexit illic aliquid inſidiarum latere, quòd & turbatæ aues, & ſimul plures euolauerant. Præmiſsis igitur exploratoribus, comperit X milia Boiorum, excipiendo ibi Romanorum† agmini imminere: eáque, alio quàm expectabatur latere miſsis legionibus, circumfudit. *agmina in itinere.*

Similiter Thyamenus Horeſtis filius, cùm audiſſet iugum ab hoſtibus natura munitum teneri, præmiſit ſciſcitaturos quid rei foret, ac referentibus eis non eſſe verum quod opinaretur, ingreſſus iter, vt vidit ex ſuſpecto iugo magnam vim auium ſimul euolaſſe, neque omnino reſidere, arbitratus eſt latere illic agmen hoſtium: itaque circumducto exercitu eluſit inſidiatores.

Haſdrubal frater Annibalis, tunc Liuij & Neronis exercitum (quanquàm hoc illi non duplicatis caſtris diſsimularent) intellexit, quòd ab itinere ſtrigoſiores notabat equos, & coloratiora hominum, vt ex via, corpora.

De cuſtodiendo ſtatu belli. Cap. III.

ALexander Macedo cũ haberet vehementem exercitum, ſemper eum ſtatum belli elegit vt acie confligeret.

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitum veteranum haberet, hoſtium autem tyronem eſſe ſciret, acie ſemper decertare ſtuduit.

Fab.

Fab. Maximus aduerſus Annibalem, ſucceſsibus præliorum inſolentem, recedere ab ancipiti diſcrimine, & tueri tantummodo Italiam cõſtituit, Cunctatoríſque nomen, & per hoc ſummi ducis meruit.

Byzantij aduerſus Philippum omne prælıandi diſcrimen vitantes, omiſſa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi ſe receperũt: aſſecutíque ſunt, vt Philippus obſidionalis moræ impatiens recederet.

Haſdrubal Giſgonis filius, ſecundo Punico bello in Hiſpaniam ductũ exercitum (cùm P. Scipio inſtaret) per vrbes diuiſit: itaque factum eſt, vt Scipio, ne oppugnatione plurıũ oppidorum diſtringeretur, in hyberna ſuos reduceret.

Themiſtocles aduentante Xerxe (quia neque prælio pedeſtri, neque finium tutelæ, neque † obſidioni credebat ſufficere Athenienſes) autor fuit eis liberos & coniuges Trœzena, & in alias vrbes emittendi, relictóque oppido, ſtatum belli ad nauale prælium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduerſum Lacedæmonios. ſubſidioni

Scipio manente in Italia Hannibale, tranſmiſſo in Aphricam exercitu, neceſsitatem Carthaginenſibus impoſuit reuocandi Hannibalem: ſicque à domeſticis finibus hoſtile tranſtulit bellum.

Athenienſes cùm Deceleam caſtellum ipſorum Lacedæmonij communiiſſent, & frequentius vexarentur, claſſem, quæ Peloponeſum infeſtaret miſerunt: conſecutíque ſunt, vt exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat, reuocaretur.

Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus, cùm Germani more ſuo è ſaltibus & obſcuris latebris ſubinde impugnarent noſtrós, tutúmque ingreſſum in profunda ſyluarum haberent, militibus per centum viginti millia paſſuũ actis, non mutauit tãtum ſtatum belli, ſed & ſubdidit ditioni ſuæ hoſtes, quorum refugia nudauerat.

De tranſducendo exercitu per loca hoſti infeſta. Cap. IIII.

AEmilius Paulus Coſ. cùm in Lucanos iuxta littus anguſto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei claſſe inſidiati, agmen eius ſcorpionibus aggreſsi eſſent, † captiuis latera euntium prætexuit, quorum reſpectu hoſtes inhibuere tela. captiuos latri

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm præda onuſtus ex Phrigia rediret, inſequerentúrque hoſtes, & ad locorum opportunitatem laceſſerent agmen eius, ordinem captiuorum ab vtroque latere exercitus ſui applicuit: quibus dum parcitur ab hoſte, ſpacium trãſeundi habuerunt Lacedæmonij. Idem, tenentibus anguſtias Thebanis, per quas tranſire habebat, flexit iter quaſi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digreſsíſque ad tutanda mœnia, repetitum iter quod deſtinauerat emenſus eſt, nullo obſiſtente.

Nicoſtratus dux Aetolorum aduerſus Epirotas, cùm ei aditus in fines eorum anguſti fierent, per alterum locum irrupturum ſe oſtendens, omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit ſuos paucos, qui ſpeciem remanentis exercitus præberent, & ipſe cum cætera manu, qua non expectabatur † aditus, intrauit. aditum

Autophrauda

Autophra-tes. Autophraudates Perſes,cũ in Piſidiã exercitũ duceret, & anguſtias quaſdã Piſidæ occuparent,ſimulata vexatione traijciendi,inſtituit reducere: quod cũ Piſidę crediſſent,ille nocte validiſsimã manũ ad eundem locum occupandum præmiſit, ac poſtero die totum traiecit exercitum.

Philippus Macedonũ rex Gręciã petens,cũ Thermopylas occupatas audiret,& ad eum legati Aetolorum veniſſent acturi de pace,retentis eis,ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertendit,ſecutiſq; cuſtodibus,& legatorũ reditus expectantibus,inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates dux Atheniẽſiũ,aduerſus Anaxibiũ Lacedęmoniũ in Helleſpõto circa Abydon,cũ trãſducẽdũ exercitũ haberet per loca quæ ſtationibus hoſtium tenebãtur,alterũ autem latus eius trãſitus abſciſsi mõtes premerent, alterum mare ablueret,aliquãdiu moratus, cum incidiſſet frigidior ſolito dies, & ob hoc nemini ſuſpectus, delegit firmiſsimos quoſq;:quibus oleo ac mero calefactis,præcepit vt ipſam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atq; ita cuſtodes anguſtiarum inopinatus oppreſsit à tergo.

Cn. Põpeius cum flumen trãſire propter oppoſitum exercitum hoſtiũ non poſſet,aſsiduè producere & reducere in caſtra inſtituit: deinde in eãdem perſuaſionem hoſte perducto,ne vllam viam ad progreſſum Romanorum teneret, repente impetu facto tranſitum rapuit.

Alexander Macedo,prohibente rege Indorum Poro traiici exercitum per flumen Hydaſpem,aduerſus aquã aſsiduè procurrere iuſsit ſuos: & vbi eo mo effecutus. re exercitationis † aſſuetus eſt(quia Porus aduerſa ripa caueret) per ſuperiorẽ partem ſubitò tranſmiſit exercitum. Idemque ndi fluminis traiectu prohibitus ab hoſte,diuerſis locis in flumine equites inſtituit immittere,& tranſitum minari: cúmque expectatione barbaros teneret intentos, inſulam paulo remotiorem,primùm exiguo,deinde maiore præſidio occupauit,atque inde in vlteriorem ripam tranſmiſit. Ad quam manum opprimendam, cum vniuerſi ſe hoſtes effudiſſent,ipſe libero vado tranſgreſſus,omnes copias coniunxit.

Xenophon,vlteriorem ripã Armeniis tenentibus,duos iuſsit quæri aditus: & cum à citeriore repulſus eſſet,trãſiit ad ſuperiorẽ.Inde quoq; prohibitus hoſtiũ occurſu,repetiit vadũ inferius,iuſſa ibidem militũ parte ſubſiſtere,ex qua cùm Armenij ad inferioris vadi tutelam rediiſſent,per ſuperius tranſgrederetur. Armenij credẽtes decurſuros omnes,decepti ſunt à remanẽtibus.Hi cum reſiſtente nullo vadũ ſuperaſſent,tranſeuntium ſuorum fuere propugnatores.

P.Claudius Coſ. primò bello Punico,cũ à Rhegio Meſſanã traiicere militẽ nequiret,cuſtodientibus fretũ Pœnis,ſparſit rumorẽ, quaſi bellũ iniuſſu populi inceptũ gerere nõ poſſet,claſſemque Italiã verſus ſe agere ſimulauit:digreſsis deĩde Pœnis, ꝗ profectioni eius habuerãt fidẽ,circũ ictas naues appulit Siciliç.

Lacedæmoniorum duces cum Siracuſas nauigare deſtinaſſent, & Pœnorũ diſpoſitam penitus claſſem timerent, X punicas naues, quas captiuas habebant,veluti victrices,primas iuſſerunt agi,à latere iunctis ac puppe religatis aliis,qua ſpecie deceptis Pœnis,tranſierunt.

Philippus cùm anguſtias maris,quæ Cyaneę appellãtur,trãſnauigare ꝑpter Atheninſium

Atheniēſium claſſem,quæ opportunitatē loci cuſtodiebat, nō poſſet, ſcripſit Antipatro Thraciā rebellari pręſidijs,quę ibi reliquerat,interceptis, vt ſequeretur omiſsis omnibus,quę epiſtolę vt interciperētur ab hoſte,curauit. Atheniēſes arcana Macedonū excepiſſe viſi,claſſem abduxerūt. Philippus nullo ꝓhibēte anguſtias freti liberauit. Idē quia Cherroneſum,quę iuris Athenienſiū erat,occupare prohiberetur, tenentibus trāſitum nō Byzantiorum tātùm,ſed Rhodiorū quoq; & Chiorū nauibus , cōciliauit animos eorū reddēdo naues quas ceperat,quaſi ſequeſtres futuros ordinādę pacis inter ſe atq; Byzantios, qui cauſa belli erāt: tractáq; per magnū tēpus poſtulatione, cùm de induſtria ſubinde aliquid in conditionibus retexeret,claſſem per id tempus ptęparauit: eáque in anguſtias freti imparato hoſte ſubitò euaſit.

Chabrias Atheniēſis, cùm adire portū Samiorū obſtāte nauali hoſtiū pręſidio nō poſſet,paucas è ſuis nauibus præter portum miſſas,iuſsit trāſire, arbitratus qui in ſtatione erant,perſecuturos: hisq́ue per hoc conſilium euocatis, nullo obſtante portum cum reliqua adeptus eſt claſſe.

De euadendo ex locis difficillimis. Cap. V.

Q. Sertorius in Hiſpania,cū à tergo inſtante hoſte flumen traijcere haberet,vallum in ripa eius in modū cauę lunæ duxit, & oneratum materijs incendit,atq; ita excluſis hoſtibus fluuium liberè tranſgreſſus eſt.

Similiter Pelopidas Thebanus,bello Theſſalico trāſitū quęſiuit: namq; caſtris ampliorē lacū ſupra ripā cōplexus, vallū ceruolis & alio materię genere cōſtructū incendit: dūq; ignibus ſubmouerētur hoſtes,ipſe fluuiū ſuperauit.

Q. Luctatius Catulus,cū à Cymbris pulſus vnā ſpē ſalutis haberet,ſi flumē liberaſſet,cuius ripā hoſtes tenebāt: in proximo mōte copias oſtēdit, tāꝗ ibi caſtra poſiturus: ac præcepit ſuis ne ſarcinas ſoluerēt,aut onera deponerēt,ne qȝ ab ordinibus aut ſignis diſcederet: & quo magis perſuaſionē hoſtiū cōfirmaret,pauca tabernacula in cōſpectu erigi iuſsit,ignésq; fieri, & quoſdā vallum ſtruere,quoſdā in lignationem,vt cōſpicerentur exire: quod Cymbri verè agi exiſtimātes,& ipſi caſtris delegerūt locū: diſperſiq́; in proximos agros ad cōparanda ea quæ neceſſaria ſunt manſuris,occaſionem dederunt Catulo nō ſolùm flumen traijciendi,ſed etiam caſtra eorum infeſtandi.

Crœſus cùm Halim vado tranſire non poſſet,néque nauium aut pontis faciendi copiam haberet, foſſa ſuperiori parte poſt caſtra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus ſui reddidit.

Cn. Pōpeius,Brūduſij,cū excedere Italia & trāsferre bellū ꝓpoſuiſſet,inſtante à tergo Cęſare,cōſcenſurus claſſem,quaſdā obſtruxit vias, alias parietibus interſepſit,alias intercidit foſsis,eáſq; ſudibus erectis pręcluſas operuit cratibus,humo aggeſta,quoſdā aditus qui ad portū ferebant trabibus tranſmiſsis, & in denſum ordinem ſtructis,ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad ſpeciem retinendæ vrbis raros pro mœnibus ſagittarios reliquit, cęteras copiàs ſine tumultu ad naues reduxit: nauigātem eum mox ſagittarij quóque per itinera nota digreſſi paruis nauigijs conſecuti ſunt.

Cn. Duillius coſ. in portu Syracuſano,quē temerè intrauerat,obiecta ad ingreſſum

greſſum catena clauſus, vniuerſos in puppim retulit milites, atq; ita reſupina nauigia magna remigātium vi cōcitauit, leuatę proræ ſuper catenam pceſſerunt, qua parte ſuperata, trāſgreſsi † rurſus milites † proras preſſerunt in quas verſum pondus decurſum ſuper catenam dedit nauibus.

curſu in proras ceſſerunt.

Lyſander Lacedęmonius cùm in portu Athenienſium cum tota claſſe obſideretur, obrutus hoſtium nauibus, ab ea parte qua faucib⁹ anguſtiſsimis influit mare, milites ſuos clàm in littus egredi iuſsit, & ſubiectis rotis ad proximum naues portum † Monœcium traiecit.

Munichiæ.

Herculeius legatus Sertorij, cū in Hiſpania inter duos mōtes abruptos longum & anguſtum iter ingreſſus, paucas duceret cohortes, cōperiſſetq; ingentem manum hoſtium aduenire, foſſam tranſuerſam inter montes pręſsit, vallumque materia extructum incendit, atque ita intercluſo hoſte euaſit.

C. Cæſar bello ciuili cùm aduerſus Afraniū copias educeret, & recipiendi ſe ſine periculo facultatem nō haberet, ſicut conſtiterat, prima & ſecūda acie furtim à tergo ad opus applicata, xv. pedum foſſam fecit, intra quam ſub occaſum ſolis armati ſe milites eius receperunt.

Pericles Atheniēſis, à Peloponēſibus in eū locū cōpulſus, qui vndiq; abruptis cinctus, duos tātū exitus habebat, ab altera parte foſſam ingentis latitudinis duxit, velut hoſtis excludendi cauſa: ab altera militē agere cœpit tanquā p eum erupturus. Ij qui obſidebāt, cū per foſſam, quā ipſe fecerat, exercitū Periclis non crederent euaſurum, vniuerſi à limite obſtiterunt. Pericles pontibus quos præparauerat foſſę iniectis, ſuos quà non reſiſtebatur, emiſit.

Lyſimachus ex his vnus, in quos opes Alexādri trāſierūt, cū æditum collē caſtris deſtinaſſet, imprudentia autem ſuorum in inferiorem deductus, verebatur ex ſuperiore hoſtium incurſum, triplices foſſas intra vallū obiecit: dein de † ſublimibus foſsis circa omnia tentoria ductis, tota caſtra † confodit: & intercepto hoſtium aditu, ſimul humo quóque, & frondibus quas foſsis ſuperiecerat, facto impetu in ſuperiora euaſit.

ſimilibus cōfudit.

Cn. Fonteius Craſſus in Hiſpania cū tribus millibus hominū prędatū pfectus, ad Haſdrubalem, & ad primos tantū ordines relato cōſilio, incipiēte nocte, quo tēpore minimè expectabatur per ſtationes hoſtium prorupit.

L. Furius exercitu perducto in locum iniquum, cū conſtituiſſet occultare ſolicitudinem ſuā: ne reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanq̄ circuitu maiore hoſtem aggreſſurus, cōuerſoque agmine ignarum rei quæ agebatur, exercitum incolumem reduxit.

P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Coſſo coſ. iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus, ſuaſit vt ad occupādum collem, qui erat in propinquo, modicam manum mitteret, ſeque ducem ijs qui mittebātur, obtulit: auocatus in diuerſum hoſtis dimiſit cōſulem. Decium autem cinxit, obſeditque. Ille per anguſtias, noctu eruptione facta, cū † eluctatus eſſet, Decius incolumis cum militibus, conſuli acceſsit.

ruptatus.

Idem fecit ſub Attilio Calatino coſ. is cuius variè tradunt nomen. Alij, Laberium, nōnulli Q. Cęditium, plurimi Calphurniū, flammā vocitatum ſcripſerunt

pſerunt. Hic cùm dimiſſum exercitum in eam vallem videret,cuius latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat,depopoſcit &accepit trecentos milites, quos adhortatus vt virtute ſua exercitum ſeruarent,in mediam vallẽ decurrit,& ad opprimendos eos vndique deſcendit hoſtis,longóq; & aſpero prælio retentus,occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

L.Minutius coſ.in Lyguria dimiſſo in anguſtias exercitu,cũ iã omnibus obuerſaretur Caudinę cladis exẽplum,Numidas auxiliares,tam propter ipſorum quàm propter equorum deformitatem deſpiciendos,iuſſit adequitare faucibus quæ tenebantur.Primò intenti hoſtes ne laceſcerentur,ſtationem obiecerũt: de induſtria Numidæ ad augendum ſui cõtemptum,labi equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe affectauerũt,ad nouitatem rei laxatis ordinibus,Barbari in ſpectaculum vſque reſoluti ſunt.Quod vbi animaduerterunt Numidæ,paulatim ſuccedentes, additis calcaribus per intermiſſas hoſtium ſtationes eruperũt:qui deinde cùm proximos irruerẽt agros,neceſſe Lyguribus fuit auocari ad defendenda ſua,incluſóſque Romanos emittere.

L.Sylla bello ſociali apud Eſerniã inter anguſtias deprehenſus, ad exercitũ hoſtiũ,cui Duillius præerat,colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat ſine effectu:hoſtem tamen propter inducias negligentia reſolutum animaduertens,nocte profectus,relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentiũ diuideret,& quarta vigilia commiſſa,eum ſequeretur,iucolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentíſque in tuta perduxit.

Idem aduerſus Archelaũ præfectũ Mithridatis in Capadocia, iniquitate locorum & multitudine hoſtium præſſus,fecit pacis mentionem:interpoſitóq; tẽpore etiam induciarum,& per hæc auocata intentione, aduerſarium euaſit.

Haſdrubal frater Annibalis, cùm ſaltum euadere non poſſet, faucibus eius obſeſſis,egit cum C.Nerone,recepitq; dimiſſum ſe Hiſpania exceſſurum:cauillatus deinde cõditionibus,dies aliquot extraxit,quibus omnibus,nõ emiſit per anguſtos tramites,& ob id neglectos dimittere per partes exercitum:ipſe deinde cum reliquis expeditis facile effugit.

Spartacus foſſam,qua erat à M.Craſſo circundatus, cæſis captiuorum pecorúmque corporibus nostu repleuit, & ſupergreſſus eſt.Idem cùm in †Leſbio obſeſſus,ea parte qua mons aſperrimus erat, ideóque cuſtoditus,ex vimine ſyluestri cathenas conſeruit,quibus demiſſus non ſolũ euaſit,verũ etiã ex alio latere †gladio ita terruit, vt aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & ſeptuaginta ceſſerint.Idem cùm à L.Varino Procoſ.præcluſus eſſet,palis per modica inter ualla fixis ante portam,erecta cadauera,adornata veſte atq; armis, alligauit,vt procul intuentibus ſtationis ſpecies eſſet,ignibus per tota caſtra factis,imagine vana deluſo hoſte,copias ſilentio noctis eduxit.

Beſbio
Veſpio
Glodium

Braſidas dux Lacedæmoniorũ, circa Amphipolim ab Atheniẽſium multitudine numero impar deprehenſus,claudendum ſe præſtitit,vt per longum coronæ ambitũ extenuaret hoſtilem frequentiã,quaq; rariſſimi obſtabant,erupit.

Iphicrates in Thracia cùm depreſſo loco caſtra poſuiſſet, exploraſſet autem ab hoſte proximũ teneri collẽ,ex quo vnus ad opprimẽdũ ipſos deſcenſus erat,

nocte

nocte paucis intra caſtra relictis,imperauit vt multos ignes facerēt,eductoq́; exercitu & diſpoſito circa latera prædicta viæ, paſſus eſt tranſire barbaros : locorumq́; iniquitate, in qua ipſe fuerat, in illos conuerſa,parte exercitus terga eorum cecidit,parte caſtra fecit.

Darius Dareus,vt falleret Scythas diſceſſu,canes atque aſinos in caſtris reliquit,quos cùm latrantes rudentéſque hoſtis audiret, remanere Darium credidit.

Eundem errorem obiecturi noſtris Lygures,per diuerſa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiore mugitu ſpeciem remanentium præbebant hoſtium.

Hanno ab hoſtibus clauſus,locum irruptioni maximè aptū, aggeſtis leuibus *certos* materiis incendit,tamē hoſte ad †cæteros exitus cuſtodiendos auocato, milites per ipſam flammam eduxit:admonito ora ſcutis,crura veſte contegere.

Annibal,vt iniquitatem locorū, & inopiam inſtante Fabio Maximo effugeret,noctu boues, quibus ad cornua faſciculos alligauerat,ſarmentorū ſubiecto igne,dimiſit,cumq́; ipſo motu adoleſcēte flamma turbaretur pecus, magna diſcurſatione montes, in quos actum erat colluſtrauit : Romani qui ad ſpeculandum concurrerant,primò prodigium opinati ſunt, deinde cùm †cuncta Fabio *certa* renunciaſſent ,ille de inſidiarum metu ſuos caſtris continuit, barbari obſiſtēte nullo profecti ſunt.

De inſidiis in itinere factis. Cap. VI.

FVluius Nobilior, cùm ex Samnio in Lucanos exercitū educeret,& cognouiſſet à perfugis, hoſtes nouiſſimum agmen eius aggreſſuros,fortiſſimam le*ultima* gionem primo ire,†vltimo ſequi iuſſit impedimēta, ita factum pro occaſione amplexi hoſtes, diripere ſarcinas cœperūt. Fuluius legionis de qua ſupradictū eſt, quinque cohortes in dextram partem viæ direxit,quinq́; ad ſiniſtram,atque ita prædationi intētos hoſtes,explicato per vtraque latera milite,clauſit ceciditque.Idem hoſtibus tergum eius in itinere prementibus, dum flumine interueniente,non ita magno vt tranſitum prohiberet,moraretur tamen rapiditate,alteram legionem in occulto citra flumē collocauit, vt hoſtes paucitate cōtempta audacius ſequerentur:quod vbi factum eſt, legio quæ ob hoc diſpoſita erat, ex inſidiis hoſtem aggreſſa vaſtauit.

Iphicrates in Thraciam cùm propter conditionem locorum,longum agmen deduceret,& nunciatū ei eſſet hoſtes ſummum id aggreſſuros, cohortes in vtra*ſufferre* que latera ſecedere,& conſiſtere iuſſit,cæteros †fugere & iter maturare. Tranſeunte autem toto agmine, lectiſſimos quoſque retinuit, & ita paſſim circa prædam occupatos hoſtes, iam etiam fatigatos, ipſe requietis & ordinatis ſuis aggreſſus fudit,exuitq́; præda.

Boii in ſylua †Litana,qua tranſiturus erat noſter exercitus,ſucciderant arbo*Latina* res,ita vt ex parte exigua ſuſtētatæ ſtarent donec impellerentur,delituerāt deinde ad extremas ipſi, vbi,ingreſſo ſyluam hoſte,proximas vlteriores impulerūt, eo modo propagata pariter ſupra Romanos ruina,magnam manum eliſerunt.

Quemad

Quemadmodum ea quibus deficimur, videantur non deeſſe, aut vſus eorum expleatur. Cap. VII.

L. Cæcilius Metellus, quia vſu nauium quibus elephantes tranſportaret deficiebatur, vincit dolia cõſtrauítque tabulamentis, ac ſuper ea poſitos, per Siculum fretum tranſmiſit.

Annibal cum ad præalti fluminis tranſitum elephantes non poſſet pellere, neque nauium aut materiarum, quibus rates†continerentur, copiam haberet, conſtinerentur iuſſit ferociſſimũ elephantũ ſub aure vulnerari, & eum qui vulneraſſet, tranſnato ſtatim flumine procurrere: elephantus exaſperatus ad perſequẽdum doloris ſui authorem, tranauit amnem, & reliquis idem audendi dedit exemplũ.

Carthaginenſiũ duces inſtructuri claſſem, quia ſparto deficiebãtur, crinib⁹ tõſarũ mulierũ ad funes efficiẽdos vſi ſunt. Idẽ Maſſilięſes & Rhodij fecerunt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro ſcutis militibus ſuis dedit. Spartaco copiiſque eius, ſcuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur. Non alienus (vt arbitror) hic locus eſt, referendi factum Alexãdri Macedonis illud nobile, qui per deſerta Africæ itinera, grauiſsima ſiti cũ exercitu affectus, oblatam ſibi à milite in galea aquam ſpectantibus vniuerſis effudit, vtilior exemplo temperantiæ, quàm ſi communicare†potuiſſet. voluiſſet

De diſtringendis hoſtibus. Cap. VIII.

COriolanus cum ignominiam damnationis ſuæ bello vlciſceretur, populationem patriciorum agrorum inhibuit, deuſtis vaſtatíſque plebeiorum: vt diſcordiam moueret, qua conſenſus Romanorum diſtringeretur.

Annibal Fabium, cui neque virtute neque artibus bellandi par erat, vt infamia diſtringeret, agris eius abſtinuit, cæteros populatus. Cõtrà ille, ne ſuſpecta ciuibus fides eſſet, magnitudine animi effecit publicatis poſſeſsionib⁹ ſuis.

Fab. Maximus quintò Coſ. cùm Gallorum, Vmbrorum, Etruſcorum, Samnitiúmque, aduerſus P.R. exercitus coiſſent, contra quos & ipſe trans Apenninum montem caſtra cõmuniebat, ſcripſit Fuluio & Poſthumio, qui in præſidio vrbi erant, copias ad†Sitium mouerent: quibus aſſecutis, ad ſua defenden Samnium da Etruſci, Vmbríque deſcenderunt: relictos Sãnites Gallóſque Fabius & collega Decius aggreſsi vicerunt.

M. Curius aduerſus Sabinos, qui ingenti exercitu cõſcripto, relictis finibus ſuis, noſtros occupauerant, occultis itineribus manum miſit, quæ deſolatos agros eorum vicóſque, per diuerſa incendit. Sabini ad arcendam domeſticã vaſtitatem receſſerunt. Curio contigit & vacuos infeſtare hoſtium fines, & exercitum ſine prælio auertere, ſparſúmque cædere.

T. Didius paucitati ſuorũ diffidens, cũ in aduentũ earũ legionũ quas expectabat trahere bellum & occurrere eis hoſtem comperiſſet, cõcione aduocata aptari iuſsit milites ad pugnã, ac de induſtria negligentius cuſtodiri captiuos: ex quibus pauci qui profugêre nunciauerunt ſuis pugnam imminere. At illi, ne†ſuſpicione prę lij deducerent vires, omiſerunt occurrere eis quibus inſidiabantur: legiones tutiſsimè, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt. ſuſpectatione prelii

Bello Punico quędã ciuitates, quę à Romanis deficere ad Pœnos deſtinauerant,

rant, cum obſides dediſſent, quos recipere antequam deſciſcerent ſtudebant, ſimulauerũt ſeditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, miſſóſque eos velut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt quàm ipſi recuperarent ſuos.

Legati Romanorũ cum miſiſſent ad Antiochũ regem, qui ſecum Annibalem victis iam Carthaginẽſibus habebat, cõſiliũq; eius aduerſus Romanos inſtruebat, crebris cum Annibale colloquiis effecerũt, vt is regi fieret ſuſpectus, cui gratiſſimus alioqui erat & vtilis propter calliditatẽ & peritiam bellandi.

Qu. Metellus aduerſus Iugurtham bellum gerẽs, miſſos ad ſe legatos eius corrupit, vt ſibi proderent regem. Cum etiam alij veniſſent, idem fecit. Eodem conſilio vſus eſt & aduerſus tertios. Sed de captiuitate Iugurthę res parũ proceſſit, † viuum enim tradi ſibi volebat, plurimum tamen conſecutus eſt: nam cum interceptæ fuiſſent epiſtolæ eius ad regios amicos ſcriptæ, in omnes eos rex animaduertit, ſpoliatúſque conſiliis amicos poſtea parare non potuit.

virum

C. Cæſar per exceptum quendam aquatorem, cum comperiſſet Afranium Petreiúmque caſtra noctu moturos, vt citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis vaſa conclamare milites, & præter aduerſariorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum iuſſit cõtinuare, quos retentos volebat & arbitrari caſtra Cæſarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cũ commeatibus, Annibali Venticium Termum dimiſit, ipſe ſubuenturus.

Dionyſius Syracuſanorum tyrannus, cum Aphri ingenti multitudine traiecturi eſſent in Siciliam, ad eum oppugnandum, caſtella pluribus locis communiit, cuſtodibúſque præcepit, vt ea aduenienti hoſti dederent, dimiſſique Syracuſas occultè redirent. Aphris neceſſe fuit capta caſtella præſidio ibi tenere, quos Dionyſius redactos ad quam voluerat paucitatem, penè iam par numero aggreſſus vicit, cum ſuos contraxiſſet & aduerſarios ſparſiſſet.

Ageſilaus Lacedæmonius, cum inferret bellum Tyſapherni, Cariam ſe petere ſimulauit: quaſi aptius locis montuoſis, aduerſus hoſtem equitatu præualentem pugnaturus. Per hanc conſilij oſtenſionem aduocato in Cariam Tyſapherne, ipſe Lydiam, vbi caput hoſtium regni erat, irrupit: oppreſſiſque qui illic agebant, pecunia regia potitus eſt.

De ſeditione militum compeſcenda. Cap. IX.

Liu. lib. 7. ab vrb. con. CL. Martium Rutil. habet.

A. Manlius Coſ. cum comperiſſet coniuraſſe milites in hybernis Campaniæ, vt iugulatis hoſpitibus, ipſi res eorum inuaderent, rumorem ſparſit eodem loco hybernaturos: atque ita coniuratorum cõſilio turbato, Campaniam periculo liberauit, & ex occaſione nocentes puniuit.

Lucius Sylla cum legiones ciuium Romanorum pernicioſa ſeditione furerent, conſilio reſtituit ſanitatem efferatis. † Propere enim annunciari iuſſit, hoſtem adeſſe, & ad arma vocantium clamorem tolli, ſigna canere: diſcuſſa ſeditio eſt, vniuerſis aduerſus hoſtem conſentientibus.

Prope

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani ſenatu, ne tumultũ mouer et, ſi ſolos euocaſſet nocẽtes, mixtos eis qui extra delictũ erãt, venire iuſſit: ita

&

& noxij minore cum metu, quia non ſegregati, ideóque non ex cauſa culpæ videbantur accerſiti, comparuerunt, & illi quibus integra erat cõſcientia, cuſtodiendis quoque nocentibus † attenderunt, ne illorum fuga inquinarentur. *acceſſerunt*

Cæſar cùm quędã legiones eius, ſeditionẽ mouiſſent, adeò vt in perniciem quoque ducis viderẽtur cõſurrecturæ, diſsimulato metu, proceſsit ad milites, poſtulãtibúſque miſsionẽ, vltro minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitentia coëgit ſatisfacere Imperatori, obſequentioréſque in reliquum operas ædere.

Quemadmodum intempeſtiua poſtulatio pugnæ, inhibeatur. Cap. X.

Q. Sertorius, quòd experimẽto didicerat, imparem ſe vniuerſo Romanorũ exercitui, vt barbaros quoque inconſultè pugnã expoſcẽtes doceret, adductis in conſpectũ duob' equis, altero prævalido, altero admodùm exili, duos admouit iuuenes ſimiliter affectos, robuſtũ & gracilẽ: ac robuſtiori imperauit, equo exili vniuerſam caudã abrũpere, gracili autem, valentiorem per † ſingulos vellere: cúmque gracilis feciſſet quod imperatũ erat, validiſsim' cùm in infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur, Iam (inquit Sertorius) Romanorum cohortium (per hoc vobis exemplum oſtendi) milites, inſuperabiles ſunt vniuerſas aggredientibus: eaſdem lacerabit & carpet, qui per partes attentauerit. *ſingula*

Idẽ cùm videret ſuos pugnæ ſignũ incõſultè flagitãtes, credetétque rupturos imperiũ niſi cõgredetẽtur, permiſit turmę equitũ ad laceſſendos hoſtes ire, laborãtíque ſubmiſit alias, & ſic recepit omnes: tutíſque vtriſq; & ſine noxa oſtendit quis exitus flagitatã pugnã mãſiſſet: obſequẽtiſsimis inde eis vſus eſt.

Ageſilaus Lacedæmonius cùm aduerſus Thebanos caſtra ſuper ripam poſuiſſet, multoque maiorem hoſtium manũ eſſe intelligeret, & ideo ſuos arcere à cupiditate decernendi vellet, dixit reſponſo deũm ſe ex collibus pugnare iuſſum: & ita exiguo præſidiò ad ripam poſito acceſsit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati tranſierunt flumen, & cum facilè depuliſſent præſidium, cæteros inſecuti auidius, iniquitate locorum à paucioribus victi ſunt.

Scorylo dux Dacorũ cùm ſciret diſſociatũ armis ciuilib' populũ Rom. neque tamẽ tentandum arbitraretur, quia externo bello poſſet cõcordia in ciues coaleſcere, duos canes in cõſpectu populariũ commiſit, hiſque acerrimè inter ipſos pugnantibus, lupum oſtendit, quẽ protinus canes, omiſſa inter ſe ira, aggreſsi ſunt, quo exemplo, prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo. *Scorio*

Quemadmodum ſit incitandus exercitus ad prælium. Cap. XI.

M. Fabius & Cn. Mãlius Coſſ. aduerſus Hetruſcos ꝑpter ſeditiones detrectante pręliũ exercitu, vltro ſimularũt cũctationẽ, donec milites probris hoſtium coacti, pugnam depoſcerent, iurarentque ſe ex ea victores redituros.

Fuluius nobilior cũ aduerſus Samnitiũ numeroſum exercitũ, & ſucceſsib' tumidũ, paruis copiis neceſſe haberet decertare, ſimulauit vnã legionẽ hoſtiũ à ſe corruptã ad proditionẽ: imperauítq; (ad eius rei fidẽ) tribunis, & primis ordinib' & centurionib' quantũ quiſque numeratæ pecunię, aut auri argẽtíque haberet, conferret, vt repræſentari merces proditoribus poſſet: ſe autem his qui contuliſſent pollicitus eſt, conſummata victoria, ampla inſuper præmia daturum. Quæ ſua perſuaſio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: vnde

etiam præclara victoria,commiſſo ſtatim bello peracta eſt.

C.Cæſar aduerſus Germanos & Ariouiſtum pugnaturus,confuſis ſuorum animis,pro cõcione dixit,nullius ſe eo die opera niſi decimæ legionis vſurum: quo conſecutus eſt,vt†decimani, tanquàm præcipuæ fortitudinis teſtimonio †cogerentur,& cæteri pudore,ne penes alios gloria virtutis eſſet.

decimã cogeret, & cæteros pudere

Q.Fabius,qui egregiè ſciebat,& Romanos eius eſſe libertatis,quæ contumelia exaſperaretur,& à Pœnis nihil iuſtũ aut moderatũ expectabat,miſit legatos Carthaginẽ,de cõditionibus pacis:quas cum illi iniquitatis & inſolẽtiæ plenas retuliſſent,exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus eſt.

Ageſilaus Lacedæmoniorũ dux, cùm propè ab Orchomeno ſocia ciuitate caſtra haberet,cõperiſſẽtque pleróſq; ex militib⁹ pręcioſiſsima rerũ deponere intra munimẽta,pręcepit oppidanis,ne quid ad exercitũ ſuũ pertinens reciperetur,quo ardẽtius dimicaret miles,qui ſciret ſibi pro omnib⁹ ſuis pugnãdum.

Epaminũdas dux Thebanorũ aduerſus Lacedæmonios dimicaturus, vt nõ ſolũ virib⁹ milites ſui,verùm etiã affectib⁹ adiuuarẽtur,pronũciauit in cõcione, deſtinatũ Lacedęmoniis ſi victoria potirẽtur,omnes virilis ſexus interficere,vxoribus autem eorũ & liberis in ſeruitutẽ adductis,Thebas diruere,qua denũciatione concitati,primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnauerunt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum pugnaturus eodem die,quo claſſe vicerant ſocij,quamuis ignarus actæ rei,vulgauit nunciatam ſibi victoriã partium,quo conſtantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Poſthumius prælio quo cum Latinis cõflixit,oblata ſpecie duorum in equis iuuenum,animos ſuorum erexit,Pollucem & Caſtorem adeſſe dicẽs, ac ſic prælium reſtituit.

Archidamus Lacedæmonius aduerſus Arcadas bellum gerens,arma in caſtris ſtatuit,& circa ea duci equos noctu clàm imperauit: quorum veſtigia manè(tanquam Caſtor & Pollux perequitaſſent) oſtendens, adfuturos eoſdem ipſis prælianti bus perſuaſit.

Pericles dux Athenienſium initurus pręlium,cùm animaduertiſſet†lucum, ex quo vtraque acies conſpici poterat,deſiſsimæ opacitatis, vaſtum alioqui & Diti patri ſacrum,ingentis illic ſtaturæ hominem,altiſsimis cothurnis, & veſte purpurea,coma venerabilem in curru candidorum equorũ ſublimem conſtituit,qui dato ſigno pugnæ,proueheretur: & voce Periclem nomine appellans,cohortaretur eum,diceretque deos Athenienſibus adeſſe:quo penè† primo coniectu teli hoſtes terga dederunt.

locum

ante coniectum

L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnandum haberet, prædici ſibi à diis futura ſimulauit.Poſtremò etiam in conſpectu exercitus,priuſquàm in aciem deſcenderet,ſignum modicæ amplitudinis,quod Delphis ſuſtulerat orabat,petebátque vt promiſſam victoriam maturaret.

C.Marius†ſagam quandam ex†Syria habuit,à qua ſe dimicationum euentus prædiſcere ſimulabat.

magam Scythia

Q. Sertorius,cùm barbaro,& rationis indocili milite vteretur,ceruã candidã inſignis formæ per Luſitaniã ducebat,& ab ea,quę agẽda aut vitãda eſſent,

prænoſcere

prænoſcere ſe aſſeuerebat, vt barbari ad omnia tanquam diuinitus imperata obedirent.

Hoc genere Strategematicôn non ea tantum parte vtendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his vtemur, ſed multò magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, vt ab his monſtrata credantur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpicis manum, quam ille extis erat ſuppoſiturus: literę ſignificabant victoriam Alexandro dari, quas cum iecur calidum rapuiſſet, & à rege militi eſſet oſtenſum, auxit animum, tanquam deo ſpondente victoriam.

Idem fecit Inmdes† aruſpex, prælium Eumene cum Gallis commiſſuro. *Indus*

Epaminundas Thebanus, aduerſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religione adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte ſubtraxit, perſuaſitq; militib⁹, deos iter ſuũ ſequi, vt præliãtibus ipſis adeſſent.

Ageſilaus Lacedæmonius, cùm quoſdam Perſarum cepiſſet, quorum habitus multum terroris præfert, quoties veſte tegitur, nudatos militibus ſuis (vt alba corpora & vmbratica contemnerent) oſtendit.

Gelo Syracuſarũ tyrannus bello aduerſus Pœnos ſuſcepto, cum multos cepiſſet, infirmiſsimũ quęque præcipuè ex† auxiliaribus qui nigerrimi erant, nudatum in conſpectu ſuorum produxit, vt perſuaderet contemnendos. *auxiliatoribus*

Cyrus rex Perſarum, vt concitaret animos popularium, tota die in excidenda quadam ſylua eos fatigauit, deinde poſtridie præſtitit eis liberaliſsimas epulas, & interrogauit, vtro magis gauderẽt: cumque ei præſentia probaſſent: Atqui per hæc (inquit) ad illa perueniendum eſt. Nam liberi beatíque eſſe, niſi Medos viceritis, non poteſtis: atque ita eos ad cupiditatem prælij concitauit.

L. Sylla quia aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea pigrioribus ad prælium militibus vtebatur, opere eos fatigando, compulit ad poſcendum vltro pugnæ ſignum.

Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia nauiũ, ad quas refugiũ erat, minus conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas, priuſquàm iniret prælium, iuſsit.

De diſſoluendo metu quo milites ex aduerſis omnibus conciderunt. Cap. XII.

SCipio ex Italia in Aphricam tranſportando exercitum, cum egrediens nauem prolapſus eſſet, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationem cõuertit: Et ludite (inquit) milites, Aphricam oppreſsi.

C. Cęſar cum fortè conſcendens nauẽ lapſus eſſet, Teneo te terra mater (inquit) qua interpretatione effecit, vt repetiturus illas à quibus proficiſcebatur terras videretur. T. Sẽpronius Gracchus Coſ. acie aduerſus Picentes directa, cũ ſubitus terręmotus vtraſq; partes cõfudiſſet, exhortatione cõfirmauit ſuos, & impulit, vt cõſternatũ ſuperſtitione hoſtem inuaderẽt, adhortatúſque deuicit.

Sertorius, cum equitum ſcuta extrinſecus, equorúmqne pectora cruenta ſubito prodigio apparuiſſent, victoriam portendi interpretatus eſt, quoniam illæ partes ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

Epaminundas Thebanus contriſtatis militibus, quòd ex haſta eius ornamentum infulæ more dependens, ventus ablatum in ſepulchrum Lacedęmonij cuiuſdam depulerat: Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmonis ſignificatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cùm fax de cœlo nocte delapſa, eos qui aduerterunt terruiſſet: Lumen (inquit) hoc numina oſtendunt.

Idem inſtante aduerſus Lacedęmonios pugna, cùm ſedile in quo reſederat, ſuccubuiſſet, & id vulgò pro triſti ſignificatione cõfuſi milites interpretarentur, Immo (inquit) vetamur ſedere.

Lu. Sulpitius Gallus defectum Lunæ imminentem, ne pro oſtento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus cauſiſque defectionis.

Agathocles Syracuſanus aduerſus Pœnos ſimili eiuſdem ſideris diminutione, qua ſub diem pugnæ, vt prodigio milites ſui conſternati erant, ratione qua id accideret expoſita, docuit quicquid illud foret, ad rerum naturam, non ad ipſorum propoſitum pertinere.

Pericles, cùm in caſtra eius fulmen decidiſſet, terruiſſetque milites, aduocata concione, lapidibus in conſpectu omniũ colliſis, ignem excuſſit, ſedauitque turbationem, cùm docuiſſet ſimiliter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Athenienſis, claſſe dimicaturus aduerſus Corcyreos, gubernatori ſuo qui proficiſcenti iam claſſi ſignum receptui cœperat dare, quia ex remigibus quendam ſternutantem audierat, Miraris (inquit) ex tot millibus† vnum perfrixiſſe. militibus

Chalabrias Athenienſis claſſe dimicaturus, excuſſo ante nauem ipſius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus, Nunc (inquit) potiſſimum iucunda pugna eſt, cùm deorum maximus Iupiter adeſſe numen ſuum claſſi noſtræ oſtendit.

FINIS PRIMI LIBRI.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRATEGEMATUM LIBRI ſECUNDI PRÆFATIO.

DIſpoſitis primo libro exemplis inſtructuris (vt mea fert opinio) ducem, in his quæ ante † commiſſum prælium agenda ſunt, deinceps reddemus pertinentia ad ea quæ in ipſo prælio agi ſolent, & deinde ea quę poſt prelium: & eorũ quæ ad prælium pertinent ſpecies ſunt. *iuſtum*

DE TEMPORE AD PVGNAM eligendo. Cap. I.

PVblius Scipio in Hiſpania, cùm cõperiſſet Haſdrubalem Pœnorum ducem ieiuno exercitu manè proceſsiſſe in aciem, continuit in horam ſeptimam ſuos: quibus pręceperat, vt quieſcerent, & cibum caperent: cumque hoſtes, inedia, ſiti, mora ſub armis fatigati, repetere caſtra cœpiſſent, ſubitò copias eduxit, & commiſſo prælio vicit.

Metellus Pius in Hiſpania aduerſus Herculeium, cum ille oriente protinus die inſtructam aciem vallo eius admouiſſet, feruidiſsimo tunc tempore anni, intra caſtra ſuos continuit, in horam diei ſextam, atque ita fatigatos æſtu, facilè integris & recentibus vicit ſuorum viribus.

Idem iunctis cum Pompeio caſtris aduerſus Sertorium in Hiſpania, cùm ſæpe inſtruxiſſet aciem, hoſte, qui imparem ſe duobus credebat, pugnam detrectante: quodam deinde tempore, quum Sertorianos milites animaduertiſſet magno impetu inſtinctos depoſcentes pugnam, humeróſque exercentes, & lanceas vibrantes, exiſtimauit ardori cedẽdum in tempore, recepítque exercitum, & Pompeio idem faciendi autor fuit.

Poſthumius Coſ. in Sicilia, cùm caſtra eius à Punicis trium milium paſſuum ſpacio diſtarent, & dictatores Carthaginenſiũ quotidie ante ipſa munimenta Romanorum, dirigerent aciem, exigua manu leuibus aſsiduè pręliis pro vallo reſiſtebat: quam conſuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more priſtino, cum paucis ſuſtinuit incurſum aduerſariorum, ac ſolito diutius detinuit, quibus fatigatis poſt ſextã horam, etiam ſe recipientibus, & cum inedia quoque laborarent, per recentes ſuos, hoſtem, quem prædicta profligauerant incommoda, fugauit.

Iphicrates Athenienſis quia explorauerat, eodẽ aſſiduè tẽpore hoſtes cibũ capere, maturius veſci ſuos iuſsit, & eduxit in aciem, aggreſſuſque hoſtem ita detinuit, vt ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die reduxit ſuos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hoſtes non ſtatione magis quàm inedia, ſtatim ad corporis curam & cibum capiendum feſtinauerũt: Iphicrates rurſus eduxit, & incompoſiti hoſtis aggreſſus eſt caſtra.

Idem

Idem cùm aduerſus Lacedæmonios pluribus dieb⁹ caſtra cominus haberet, & vtraq; pars certis tēporibus aſsiduè pabulatū lignatūque ꝓcederet, quodā die militū habitu, ſeruos lixaſque dimiſit ad munera, milites retinuit, & cùm hoſtes diſperſi†eſſent ad ſimilia munera, expugnauit caſtra eorum, inermesq; cum faſciculis paſſim ad tumultum recurrenres, facilè aut cecidit, aut cepit.

iſſent

Verginius Coſ. in Volſcis cùm procurrere hoſtes effuſos ex longinquo vidiſſet, quieſcere ſuos ac defixa tenere pila iuſſit. Tunc anhelantes, integris viribus exercitus ſui aggreſſus auertit.

Fab. Max. non ignarus Gallos & Samnites primo impetu præualere, ſuorū autem infatigabiles ſpiritus, inter moras decertandi etiam incaleſcere, imperauit militibus, vt contenti eſſent primo congreſſu ſuſtinere, vt hoſtem mora fatigarēt: quod vbi ſucceſſit, admoto etiam ſubſidio ſuis, in prima acie vniuerſis viribus oppreſſum fudit hoſtem.

Philippus ad Cheroniam, memor ſibi eſſe militem longo vſu duratum, Athenienſibus acrem quidem, ſed exercitatum & impetu tātùm violentum, ex induſtria prælium traxit: móxque languentibus iam Athenienſibus, concitatius intulit ſigna, & ipſos cecidit.

Lacedæmonij certiores ab exploratoribus facti, Meſſenios in eam exarſiſſe rabiē, vt in prælū cum coniugibus ac liberis deſcenderent, pugnā diſtulerunt.

C. Cæſar bello ciuili cùm exercitum Afranij & Petreij circumuallatum, ſiti angeret, iſque ob hoc exaſperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam deſcendiſſet, cōtinuit ſuos, arbitratus alienū dimicationi tempus, quod aduerſarios & ira & deſperatio incenderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prælium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, vt abeunti ſe opponeret: atque ita præparatus, ſubitam hoſtibus neceſſitatem†decertandi iniecit. Præterea ſic conſtituit aciem, vt Pōticorum quidē oculos aduerſa luna perſtringeret, ſuis autem illuſtrem & conſpicuum præberet hoſtem.

decernendi

Iugurtham autem conſtat memorem virtutis Romanorum, ſemper inclinato die committere prælia ſolitum, vt ſi fugarentur ſui, oportunā noctem haberent ad delitescendum.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cum ipſe non amplius xv. millia armatorum haberet, hoſtis autem innumerabilem multitudinem, eóque ipſo inhabilem, vſus hoc eius incommodo, nondum ordinatam hoſtium aciem inuaſit, atque ita protinus diſſipauit, vt ipſi quoque reges abiectis inſignibus fugerent.

Cl. Tiberius Nero aduerſus Pannonios, cùm barbari feroces in aciem oriente ſtatim die proceſſiſſent, continuit ſuos, paſſuſque eſt ſuos nebula & imbribus qui fortè illo die crebri erant, verberari, ac demum vt feſſum ſtando & pluuia non ſolùm animo, ſed & laſſitudine deficere animaduertit, ſigno dato adortus ſuperauit.

C. Cæſar in Germania, quia cōpererat Arioviſto Germanorū regi inſtitutū, & quaſi legem militibus non pugnandi decreſcente luna, tum potiſſimū aciē

commiſſa

commiſſa impeditos religione hoſtes vicit.

D.Aug.Veſpaſianus, Iudæos Saturni die,quo eis nefas eſt quicquam feriæ rei agere,adortus ſuperauit.

Lyſander Lacedæmonius aduerſus Athenienſes apud † Aegeopotamon inſtituit certo tempore infeſtari naues Atheniẽſium,deinde reuocare claſſem, qua re in conſuetudinem perducta, cùm Athenienſes poſt digreſſum eius ad contrahendas copias diſpergerentur,extendit ex conſuetudine claſſem,& recepit.Tum hoſtium maxima parte ex more dilapſa, reliquos adortus occidit, & vniuerſas naues cepit. Aegoſpotamum

De loco ad pugnam eligendo. Cap. II.

MArcus Curius,quia phalangi regis Pyrrhi explicatę reſiſti non poſſe animaduertebat,dedit operam, vt in anguſtiis confligeret, vbi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Cn.Pompeius in Capadocia elegit locum caſtris æditum, vnde adiuuante procliuio impetum militum,facilè ipſo decurſu Mithridatem ſuperauit.

C. Cæſar aduerſus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus,in colle inſtruxit aciem,quæ res expeditam ei fecit victoriam.Nam pila ex ædito in ſubeuntes barbaros emiſſa,protinus eos auerterunt.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planũ verticem raptim cum copiarum parte adeptus,in ſubiectos hoſtes decurrit,& equitatum eorum à latere inuaſit, aduerſumque, & eorũdem partem peditum perturbatam inſequutus,clariſsimam victoriam retulit.

Ventidius aduerſus Parthos nõ antè militẽ eduxit,quàm illi quingentis nõ amplius paſsib' abeſſent,atq; ita pcurſione ſubita adeò ſe admouit,vt ſagittas quibus ex longinquo vſus eſt,cominus applicitus eluderet:quo conſilio,quia quandam fiduciæ etiam ſpeciem oſtentauerat,celeriter barbaros debellauit.

Hannibal apud † Numiſtronem, contra Marcellum pugnaturus, cauas & præruptas vias obiecit à latere, ipſáque loci natura pro munimentis vſus,clariſsimum ducem vicit. Numiſtronem.

Idem apud Cannas cùm comperiſſet Volturnum amnem, vltra reliquorũ naturam fluminum ingentes auras mane perflare, quæ arenarum & pulueris vertices agerent, ſic direxit aciem, vt tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora & oculos incideret:quibus incommodis mirè hoſti aduerſantibus,illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

Marius aduerſus Cymbros ac Theutonos cõſtituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante caſtra collocauit,vt per aliquantum ſpacij,quo aduerſarij dirimebantur,exercitus hoſtium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorum deinde incõmodum aliud obiecit, ita ordinata ſuorum acie, vt aduerſo ſole,& vento & puluere barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius aduerſus Hippiam Athenienſem,qui equitatu præualebat,planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impediuit, & inuiam equiti fecit.

Iberi

Iberi in Aphrica ingenti hoſtium multitudine excepti, timentéſque ne circũirentur, applicuerunt ſe flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defenſi, & ſubinde cùm virtute præſtarent, incurſando in proximos, omnem hoſtium exercitum ſtrauerunt.

Xantippus Lacedæmonius ſola loci cõmutatione, fortunã Punici belli conuertit: nã cũ deſperãtibus iam Catthaginẽſib⁹ mercede ſolicitatus, animaduertiſſet Afros quidẽ qui equitatu & elephãtis prꝧſtabant, colles ſectari: à Romanis autẽ, quorũ robur in peditibus erat, cãpeſtria teneri, Pœnos in plana deduxit: vbi per elephãtos, diſſipatis ordinibus Romanorũ, ſparſos milites per Numidas perſecutus, eorũ exercitum fudit: in illã diem terra maríque victorem.

Epaminũdas dux Thebanorũ, aduerſus Lacedæmonios directurus aciẽ, pro frõte eius decurrere equitibus iuſſis, cũ ingẽtẽ puluerẽ oculis hoſtiũ obieciſſet, expectationẽq́; equeſtris certaminis prꝧtẽdiſſet, circũducto pedite ab ea parte ex qua decurſ⁹ in aduerſã hoſtiũ aciẽ ferebat, inopinãtiũ terga adortus cecídit.

Lacedæmonij ccc. contra iunumerabilem multitudinem Perſarum, Thermopylas occupauerunt, quarum anguſtiæ non amplius, quàm parem numerum cominus pugnaturũ, poterant admittere: eáque ratione quantùm ad congreſſus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem præſtantes, magnam eorum partem occiderunt: nec ſuperati forent, niſi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hoſtis, à tergo eos oppreſſiſſet.

Themiſtocles dux Atheniẽſiũ cùm videret vtiliſſimũ Græciꝧ, aduerſus multitudinẽ Xerxis nauium, in anguſtiis Salaminis decernere, idq́; perſuadere ciuibus non poſſet, ſolertia effecit vt barbaris, ad vtilitates ſuas Græci compellerentur, ſimulata nãque proditione, miſit ad Xerxem, qui indicaret populares ſuos de fuga cogitare, difficiliorémque rem ei futurã, ſi ſingulas ciuitates obſidione aggrederetur. Qua ratione effecit vt exercitus Barbarorũ primum inquietaretur, dum tota nocte in ſtatione cuſtodiæ eſt: deinde, vt ſui manè integris viribus, cum dictis barbaris vigilia marcentibus confligerent, loco vt voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine, qua præſtabat, vti non poſſet.

De acie ordinanda. Cap. III.

CNeus Scipio in Hiſpania aduerſus Hannonem ad oppidum Indibilem, cùm animaduertiſſet Punicam aciem ita directã, vt in dextro cornu Hiſpani conſtituerentur, robuſtus quidem miles, ſed qui alienum negotium ageret: in ſiniſtro autem Afri minus viribus firmi, ſed animi cõſtantioris, reducto ſiniſtro latere, ſuorum dextro cornu, quod validiſsimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoſte cõflixit. Deinde, fuſis fugatíſque Afris, Hiſpanos, qui in receſſu ſpectantium more ſteterant, facilè in deditionem compulit.

Philippus Macedonum rex aduerſus Illyricos gerens bellum, vt animaduertit frontem hoſtium ſtipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortiſsimis ſuorum in dextro cornu collocatis, ſiniſtrum latus hoſtium inuaſit, turbatáque acie tota victoriam profligauit.

Parmenes Parmenes Theban⁹, cõſpecta Perſarũ acie, quꝧ robuſtiſsimas copias ĩ dextro cornu collocatas habebat, ſimili ratione et ipſe ſuos ordinauit, omnẽq́; eqtatũ,

&

& fortiſſimum quęque peditum in dextro cornu,infirmiſſimos autem contra fortiſſimos hoſtium poſuit, præcepítque vt ad primum impetum eorum ſibi fuga conſulerent,& in ſylueſtria confragoſáque loca ſe reciperent:ita fruſtrato robore exercitus,ipſe optima parte virium ſuarum,dextro cornu,totam circuiuit aciem hoſtium & euertit.

P.Cor.Scipio,cui poſtea Africano cognomen fuit,aduerſus Aſdrubalem ducem Pœnorum in Hiſpania bellum gerens,ita per continuos dies ordinatū produxit exercitum, vt media acies fortiſſimis fundaretur: ſed cū hoſtes quoque eadem ratione aſſidue ordinati procederent, Scipio eo die quo ſtatuerat decernere,commutauit inſtructionis ordinem,& firmiſſimos, id eſt, legionarios in cornibus collocauit,ac leuem armaturam in media acie,ſed retractatā: ita cornibus quibus ipſe præualebat infirmiſſimas hoſtium partes lunata acie aggreſſus facilè fudit.

Metellus in Hiſpania eo prælio quo Herculeium deuicit,cum comperiſſet cohortes eius,quę validiſſimæ vocabantur, in media acie locatas,ipſe mediam ſuorum aciem reduxit,ne eam partem antè cum hoſte confligeret, quàm cornibus confligatis,medios vndique cirunueniſſent.

Artaxerxes aduerſus Græcos, qui Perſidam intrauerant, cum multitudine ſuperaret,latius quàm hoſtes acie inſtructa, in fronte equitem , leuémque armaturam in cornibus collocauit,atque ita ex induſtria lentius procedēte media acie,copias hoſtium cinxit cecidítque.

Contrà Annibal ad Cannas reductis cornibus productáque media acie, noſtros primo impetu protruſit. Idem conſerto prælio, paulatim inuicem ſinuantibus,procedentibúſque ad præceptum cornibus,auidè inſequentem hoſtem in mediam aciem ſuam recepit, & ex vtraque parte compreſſum cecidit, veterano & diu edocto vſus exercitu:hoc enim genus ordinationis exequi,niſi peritus,& ad omne momentum reſpondens miles,vix poteſt.

Liuius Salinator & CL.Nero cū Aſdrubal bello Punico ſecundo decertandi neceſſitatem euitans in colle cōfragoſo poſt vineas aciem direxiſſet, ipſi reductis in latera viribus,vacua fronte ex vtraque parte circumuenerūt eum,atque ita aggreſſi ſuperauerunt. Annibal quum frequētibus præliis à CL.Marcello ſuperaretur,nouiſſime ſic caſtra metabatur,vt aut montibus, aut paludibus,aut ſimili locorum aliqua oportunitate adiutus,aciem eo modo collocaret,vt vincentibus quidem Romanis, penè indemnè recipere poſſet intra munimenta exercitum,cedentibus autem,inſtandi liberum haberet arbitrium

Xantippus Lacedæmonius in Africa aduerſus M. Attilium Regulum leuem armaturam in prima acie collocauit, in ſubſidio autem robur exercitus, præcepítque auxiliaribus,vt emiſſis telis cederent hoſti: & cum ſe intra ſuorū ordines recepiſſent,confeſtim in latera diſcurrerent,& à cornibus rurſus erūperent,exceptúmque iam hoſtem à robuſtioribus & ipſi circumirent.

Sertorius idē in Hiſpania aduerſus Pompeium fecit. Cleandridas Lacedæmonius aduerſus Lycaonas denſam inſtruxit aciem, vt longe minoris exercitus ſpeciem præberet:ſecurioribus inde hoſtib⁹,in ipſo certamine diduxit ordines

dines à lateribus circunuentos eos fudit.

Caſtronius Lacedęmonius,cum in auxilium Aegyptiis aduerſus Perſas ve-
niſſet,& ſciret firmiorem eſſe Gręcũ militem,magiſque à Perſis timeri,cõmu-
tatis armis Græcos in prima poſuit acie, & cũ illi æquo Marte pugnarẽt,ſub-
miſit Aegyptiorũ manum:Perſæ cũ Græcis,quos Aegyptios opinabantur,re-
ſtitiſſent,ſuperueniente multitudine,quã vt Gręcorum expauerant, ceſſerunt.

Cn. Pompeius in Albania,quia hoſtes & numero & equitatu præualebãt,
iuxta collem in anguſtiis protegere galeas, ne fulgore earum conſpicui fierẽt,
iuſsit equites:deinde in æquum procedere,ac velut prætendẽte peditibus,prę-
cepítque eis vt ad primum impetũ hoſtium refugerent, & ſimul ac ad pedites
vẽtũ eſſet,in latera diſcederẽt:quod vbi explicitũ eſt,patefacto loco ſubita pedi
tũ ſurrexit acies,inuectóſq; temere hoſtes,inopinato, interfuſa prælio cecidit.

M. Antonius aduerſus Parthos,qui infinita multitudine ſagittarum exer-
citum eius obruebant, ſubſidere ſuos, & teſtudinem facere iuſsit, ſupra quam
tranſmiſsis ſagittis,ſine militum noxa exhauſtus eſt hoſtis.

Annibal aduerſus Scipionẽ in Aphrica,cum haberet exercitum ex Pœnis
& auxiliaribus, quorũ pars non ſolùm ex diuerſis partibus, ſed etiã ex Italicis
cõſtabat,poſt elephãtos lxxx. qui in prima frõte poſiti hoſtiũ turbarẽt aciem,
Barbaros auxiliares Gallos & Lygures & † Baleares Mauróſq; poſuit,vt nõ fugere poſ-
ſent,Pœnis à tergo ſtãtibus, & hoſtẽ oppoſiti ſi nõ infeſtarent, at certè fatiga-
rent,tum ſuis & Macedonibus,qui iam feſſos Romanos integri exciperẽt, in
ſumma acie collocatis,nouiſsimos Italicos conſtituit,quotũ & timebat fidem
& ſegnitiem verebatur,quoniã pleroſq; eorũ ab Italia inuitos extraxerat. Sci-
pio aduerſus hanc formam,robur legionis,triplici acie in fronte ordinatũ per
haſtatos & principes & triarios oppoſuit, nec continuas conſtruxit cohortes,
ſed manipulis inter ſe diſtantibus ſpacium dedit,per quod elephanti ab hoſti-
bus acti facilè trãſmitti ſine perturbatione ordinum poſſent: ea ipſa interualla
expeditis velitibus impleuit,ne interluceret acies,dato eis præcepto, vt ad im-
recta petum elephantorũ,vel†retro vel in latera concederent. Equitatum deinde in
cornua diuiſit,& dextro Romanis equitibus Lęlium,ſiniſtro Numidis Maſi-
niſſam præpoſuit:quæ tam prudens ordinatio, non dubiæ cauſa victoriæ fuit.

Archelaus aduerſus L.Syllã,in frõte ad perturbãdũ hoſtẽ falcatas quadrigas
locauit,in ſecũda acie phalãgem Macedonicam,in tertia Romanorũ more ar-
pertinaciæ matos auxiliares,mixtis fugitiuis Italicæ gentis,quorũ†peruicacię plurimum
fidebat,leuẽ armaturã in vltimo ſtatuit. In vtroq; deinde latere equitatũ, cuius
amplũ numerũ habebat,circũeundi hoſtis cauſa poſuit. Cõtra hæc Sylla foſſas
amplæ latitudinis in vtroque latere duxit,& capitib' earũ caſtella cõmuniuit:
qua ratione,ne circũiretur ab hoſte,& peditũ numero,& maxime equitatu ſu
perãte,cõſecutus eſt. Triplicẽ deinde peditũ aciẽ ordinauit,relictis interuallis,
per leuem armaturã,& equitem, quẽ in nouiſſima collocauerat, vt cũ res exe-
cum poſtſi- giſſet emitteret eum: †tum proſignanis, qui in ſecunda acie erãt imperauit,vt
gnanis denſos numeroſóſque palos firmè in terram defigerent, intérque eos, appro-
pinquantibus quadrigis ante ſigna noſtrã aciem recepit,tum demum ſublato
vniuerſorũ

vniuerſorſum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iuſſit, quib' factis quadrigæ hoſtium aut implicitæ palis aut exterritæ clamore telíſque, in ſuos conuerſæ ſunt, turbaueruntque Macedonum inſtructuram: qua cedente cum Sylla ſtaret & Archelaus equitem oppoſuiſſet, Romani equites ſubitò emiſſi auerterunt eos conſummarúntque victoriam.

C. Cæſar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuítque.

Alexander ad Arbela cùm hoſtium multitudinem vereretur, virtuti autem ſuorum fideret, aciem in omnem partem ſpectãtem ordinauit, vt circumuenti, vndique pugnare poſſent.

Paulus aduerſus Perſen Macedonum regem, cùm phalangem ſuorum duplicem, mediã in partem direxiſſet, eámque leui armatura cinxiſſet, & equitẽ in vtroque cornu collocaſſet, triplicem aciem cuneis inſtruxit, inter quos ſubinde velites emiſit. Quo genere cùm profligari nihil videret, cedere inſtituit, vt hac ſimulatione perduceret hoſtes in confragoſa loca, quæ ex induſtria captauerat. Cum ſic quoque ſuſpecta calliditate recedentiũ, ſequeretur ordinata phalanx, equites à ſiniſtro cornu præter ora phalangis iuſſit tranſcurrere, citatis equis tectis, vt obiectis armis ipſo impetu præfringerent hoſtium ſpicula: quo genere telorum exarmati Macedones ſoluerunt aciem, & terga verterũt.

Pyrrhus pro Tarentinis apud Aſculum, ſecundum Homericum verſum quo peſſimi in medium recipiũtur, dextro cornu Samnitas Epirotáſque, ſiniſtro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarẽtinos collocauit, equitatum & elephantos in ſubſidiis eſſe iuſſit. Contrà Coſſ. aptiſſimè diuiſis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in ſubſidiis collocarunt, & his immiſcuerunt auxilia. Vtrinque xl. millia cõſtat fuiſſe, Pyrrhi dimidia pars exercitus amiſſa, apud Romanos quinque millia deſiderata ſunt.

Cn. Pompeius aduerſus C. Cæſarem †paluſtri prælio Pharſaliæ triplicẽ inſtruxit aciem, quarum ſingulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones ſecundum virtutem cuiuſq; firmiſſimas in cornibus & in medio collocauit, ſpacia his interpoſita tyronibus ſuppleuit, dextro latere DC. equites, propter flumen Enipeum, quod & alueo ſuo & alluuie regionem impedierat, reliquum equitatum in ſiniſtro cornu cum auxiliis omnibus collocauit, vt inde Iulianum exercitum circuiret. Aduerſus hanc ordinationem Iulius Cæſar & ipſe triplice acie, diſpoſitis in frõte legionibus, ſiniſtrum latus, ne circuiri poſſet, admouit paludibus. In dextro cornu poſuit equitem, cui velociſſimos miſcuit peditum, & ad morem equeſtris pugnæ exercitatos, ſed deinde cohortes in ſubſidio retinuit, ad res futuras: ſed dextro latere conuerſas in obliquũ, vnde equitatum hoſtium expectabat, collocauit: nec vlla res ad victoriam plus eo die Cæſari contulit: effuſum nãque Pompei equitatum inopinato ſubinde lati excurſu auerterunt, cædendúmque tradiderunt.

paleſtrialis alias, pala. pharſali

Imperator Cæſ. Germanicus, cùm ſubinde Catij equeſtre præliũ, in ſyluas refugiendo †reducerent, iuſſit ſuos equites, ſimul atque ad impedimenta ventum eſſet, equis deſilire, pedeſtriq; pugna cõfligere: quo genere cõſequutus eſt

diducerent.

S nequis

ne quis non locus eius victoriam miraretur.

C. Duillius cum videret graues ſuas naues mobilitate Punicæ claſſis eludi, irritámque virtutem militum fieri, excogitauit manus ferreas, quæ vbi hoſtilem apprehenderent nauem, ſuperiecto ponte, tranſgrediebatur Romanus, & in ipſorum ratibus cominus trucidabat.

De acie hoſtium turbanda. Cap. IIII.

PApyrius Curſor, filius cõſulis, cùm æquo Marte aduerſus obſtinatos Samnites concurreret, ignorantibus ſuis præcepit Spurio Naucio, vt pauci calones, & agaſones mulis inſidentes, ramóſque per terram trahentes, à colle tranſuerſo magno tumultu decurrerẽt: quibus proſpectis proclamauit victorem adeſſe collegam, vt occuparenr ipſi præſentis prælij gloriam: quo facto & Romanis fiducia concitatis, propulêre, propulſi terga vertêre.

F. Rutilius Maximus, quarto conſulatu in Samnio, omni modo fruſtra conatus aciem hoſtium perrumpere, nouiſſimè haſtatos ſubduxit ordinibus, & cum Scipione legato ſuo circummiſit, iuſſitque collem capere, ex quo decurri poterat in hoſtium terga: quod vbi factũ eſt, Romanis creuit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæſi ſunt.

Minutius Ruffus Imp. cùm à Scordiſcis Dacíſque premeretur, quibus impar erat numero, præmiſit fratrem & paucos equites vnà cũ æneatoribus: præcepítque, vt cùm vidiſſet cõtractum prælium, ſubitus ex diuerſo ſe oſtenderet, iuberetque æneatores concinere: ſonantibus montium iugis, ſpecies ingentis multitudinis offuſa eſt hoſtibus, qua perterriti dedére terga.

Agellius — Acilius Glabrio Coſ. aduerſus Antiochi regis aciẽ, quam is in Achaiã per anguſtias thermopylarũ direxerat, iniquitatib⁹ loci nõ irritus tãtum, ſed cũ iactura quoq; repulſus eſſet, niſi circũmiſſus ab eo Porcius Cato qui tũ tribunus militum à populo factus in exercitu erat, deiectis, iugis Callidromi montis, † Aetolis, qui præſidio tenebantur, ſupereminentẽm caſtris regiis collem, à tergo ſubit⁹ apparuiſſet: quo facto perturbatis Antiochi copiis, vtrinque irrupere Romani, & fuſis fugatíſque caſtra ceperunt. (Calliodromi a colis)

C. Sulpitius Petreius Coſ. contra Gallos dimicaturus, iuſſit muliones clàm in montes proximos cũ mulis abire, & inde conſerto iam prælio, velut equis inſidentes oſtentare ſe pugnantibus: quare Galli exiſtimantes aduentare auxilia Romanis, ceſſere, iam penè victores.

Marius circa aquas Sextias, cùm in animo haberet poſtera die depugnare aduerſus Theutonos, Marcellum cum parua manu equitum peditúmque noctu poſt terga hoſtium miſit, & ad implẽdam multitudinis ſpeciem, agaſones lixáſque armatos ſimul ire iuſſit, iumentorúmque magnam partem inſtratorum cum centunculis, vt per hoc facies equitatus obiiceretur, præcepítque vt cum animaduertiſſent committi prælium, ipſi in terga hoſtium deſcenderẽt: qui apparatus tantum terroris intulit, vt aſperrimi hoſtes in fugam verſi ſint.

Licinius Craſſus fugitiuorũ bello apud† Calamarcũ educturus militẽ, aduerſus Caſtũ & Canimocũ duces Gallorũ, xij. cohortes cũ C. Prõptino & cũ Qu. Marcio Ruffo legatis poſt mõtẽ circũmiſit: quæ cũ cõmiſſo iam prælio, à (Calamatũ Caſtrum et Tanonicũ.)

tergo

tergo clamore iam ſublato, decurriſſent, ita fuderunt hoſtes, vt vbique fugam pro pugna capeſſerent.

Marcellus cùm vereretur ne paucitatem eius, militum clamor detegeret, ſimul lixas calonéſque, & omnis generis ſequelas conclamare iuſſit, atque ita hoſtem magni exercitus ſpecie exterruit.

Valerius Leuinus aduerſus Pyrrhum, occiſo quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui vtrique perſuaſit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hoſtes deſtitutos ſe ducis morte credentes, conſternati à mendacio, ſe pauidi in caſtra receperunt.

Iugurtha in Numidia aduerſus C. Marium, cum Latinæ quoque linguæ vſum ei cõuerſatio priſtina caſtrorũ dediſſet, in primam aciẽ procurrit, & occiſum à ſe C. Mariũ tum Latinè clamare cœpit, atq; ita multos noſtrorũ auertit.

Myronides Athenienſis dubio prælio aduerſus Thebanos rem gerens, repente in dextro ſuorum cornu proſiliit, & exclamauit ſe iam ſiniſtro viciſſe: qua re & ſuis alacritate & hoſtibus metu iniecto vicit.

Crœſus præualido hoſtiũ equitatui camelorũ gregẽ oppoſuit: quorũ nouitate & horrore cõſternati equi, non ſolùm inſidentes præcipitauerunt, ſed peditum quoque ſuorum ordines pertriuerunt, vincendóſque hoſti prębuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis aduerſus Rom. eodem modo elephantis ad perturbandam aciem vſus eſt.

Pœni quoq; aduerſus Romanos idẽ fecerũt frequẽter. Volſcorũ caſtra cùm prope virgulta ſyluáſq; poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ cõceptũ ignem vſque in vallum proferre poterant, incendit, & ſic aduerſarios exuit caſtris.

M. Craſſus bello ſociali eodẽ modo propè cũ copiis omnibus intereptus eſt.

Hiſpani cõtra Hamilcarem boues vehiculis adiunctos in prima fronte cõſtituerunt, vehiculáque tædæ & ſepi & ſulphuris plena, ſigno pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hoſtem bobus conſternatam aciem perruperunt.

Phaliſci & Tarquinienſes, compluribus ſuorum in habitu ſacerdotum ſubornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbauerunt. Idem Veientes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

Atheas rex Scytharum cùm aduerſus ampliorem Triballorum exercitum cõfligeret, iuſſit à fœminis & pueris omníque imbelli turba, greges aſinorum, ac boum ad poſtremam hoſtium aciem admoueri, & erectas haſtas præferre: famam deinde diffudit, tanquàm auxilia ſibi ab vlterioribus Scythis aduentarent, qua aſſeueratione auertit hoſtem. Actes

De inſidiis. Cap. V.

Romulus per latebras copiarũ parte diſpoſita cùm ad Fidenas acceſſiſſet, ſimulata fuga temere hoſtes inſequutos eò perduxit vbi occultos habebat milites, qui vndique adorti effuſos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus C oſ. auxilio Sutrinis miſſus aduerſus Hetruſcos, omnes hoſtium copias in ſe conuertit: deinde ſimulato timore, in ſuperiora loca velut fugiens receſſit, effuſéque ſubeuntes aggreſſus, non aciem tantum ſuperauit, ſed etiam caſtris exuit.

Sempronius Gracchus aduerſus Celtiberos, metu ſimulato, continuit exercitũ: emiſſa deinde armatura leui, quæ hoſtem laceſſeret, ac ſtatim pedem referẽte, euocauit hoſtem: deinde inordinatos aggreſſus, vſque eò cecidit, vt etiã caſtra caperet.

Qu. Metellus Coſ. in Sicilia bellũ gerẽs aduerſus Haſdrubalẽ, ob eius ingẽtẽ exercitũ & cxxx. elephãtos intẽtior, diffidẽtia ſimulata, intra Panormũ copias tenuit, foſſamq́ue ingẽtis magnitudinis ante ſe duxit: cõſpecto deinde exercitu Haſdrubalis, qui in prima acie elephãtos habebat, pręcepit haſtatis, tela in beluas iacerẽt, protinúſque ſe intra munimẽta reciperẽt: ea ludificatione rectores elephãtorum concitati, in ipſam foſſam elephantos egerũt: quo vt primum illaqueati ſunt, partim magnitudine telorũ cõfecti, partim retro in ſuos acti, totã aciẽ turbauerũt. Tũc Metellus, hãc operiẽs occaſionẽ, cũ toto exercitu erupit & aggreſſus à latere Pœnos cecidit, ipſiſq́ue vt elephãtis potitus eſt.

Tomyris Tamiris Scytharum regina, Cyrum Perſarum ducem, æquo Marte certãtem, ſimulato metu elicuit ad notas militi ſuo anguſtias, atque ibi repente conuerſo agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Aegyptij conflicturi acie in eis campis quibus iunctæ paludes erant, alga eas contexerunt, conimiſſoque pręlio fugam ſimulantes in inſidias ſe vocauerunt, qui rapidius vecti per ignota loca, limo inhæſerunt, circũuentíque ſunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorũ cedere ſe Romanis equitib⁹ ſimulãs, vſq; ad locũ voraginoſum & pręaltũ eos perduxit: & cũ ipſe per ſolidos ac notos ſibi trãſitus euaderet, Romanos ignaros locorũ immerſóſq; limo cecidit.

Fuluius Imp. Cymbrico bello collatis cum hoſte caſtris, equites ſuos iuſſit ſuccedere ad munitiones eorum, laceſſitíſque barbaris, ſimulata fuga receſſit: hoc cùm per aliquot dies feciſſet, auidè inſequentibus Cymbris animaduertit caſtra eorum ſolita nudari: itaque per partem exercitus cuſtodita conſuetudine, ipſe cum expeditis poſt caſtra hoſtium concedit occultus, effuſiſque eis ex more repente adortus, & deſertum proruit vallum & caſtra cepit.

Cn. Fuluius cùm in finibus noſtris exercitus Faliſcorum, longè noſtro maior caſtra poſuiſſet, per ſuos milites quædam procul à caſtris ædificia ſuccendit, vt Faliſci ſuos id feciſſe credentes, ſpe prædæ diffunderentur.

Alexander ex Epirotis aduerſus Illyricos collocata in inſidiis manu, quoſdam ex ſuis habitu Illyriorum inſtruxit, & iuſſit vaſtare ſuam, id eſt, Epiroticam regionem: quod cùm Illyrij viderent fieri, ipſi paſſim prædari cœperũt, eò ſecurius quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebãt, à quibus ex induſtria in loca iniqua deducti, cæſi fugatíque ſunt.

Leptenes quoq; Syracuſanus aduerſus Carthaginẽſes vaſtari ſuos agros & incendi villas caſtelláque quædã imperauit. Carthaginenſes à ſuis id fieri rati, & ipſi tãquàm in adiutorium exierunt, exceptíque ab inſidiatoribus fuſi ſunt.

Hannibal Maharbal miſſus à Carthaginenſ. aduerſus Afros rebellãtes, cũ ſciret gentẽ auidã eſſe vini, magnũ eius modũ mandragora permiſcuit, cuius inter venenũ ac ſoporem media vis eſt, tunc prælio leui commiſſo, ex induſtria ceſſit: nocte deinde intempeſta, relictis intra caſtra quibuſdã ſarcinis, & omni vino infecto fugam

fugam ſimulauit: cúmque barbari occupatis caſtris, in gaudium effuſi, medicatum auidè merum hauſiſſent, & in modum defunctorum ſtrati iacerent, reuerſus cepit eos ac trucidauit.

Hannibal cùm ſciret ſua & Romanorum caſtra, in eis locis eſſe, quę lignis deficiebantur, ex induſtria, in regione deſerta plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: qua velut præda Romani potiti in ſummis lignationis anguſtiis, inſalubribus ſe cibis onerarunt: Hannibal reducto nocte exercitu, ſecuros eos & ſemicruda graues carne, maiorem in modum vexauit.

Tyberius Gracchus in Hiſpania certior factus hoſtem inopem † commercio laborare, inſtructiſſima caſtra omnib' eſculentis deſeruit, quę adeptũ hoſtẽ & repertis intẽperanter repletũ, grauémq́;, reducto exercitu ſubitò oppreſſit.

Hi qui aduerſus Erythreos bellum gerebant, ſpeculatorem eorum in loco ædito depræhenſum occiderunt, & veſtem eius militi ſuo dederũt, qui ex eodem iugo Erythreos ſigno dato in inſidias euocauit.

Arabes, cùm eſſet nota cõſuetudo eorũ, qua de aduentu hoſtiũ interdiu fumo, nocte igne ſignificare inſtituerãt, vt ſine intermiſſione ea fierent præceperunt, aduentãtibus autem aduerſariis intermitterent: quicùm ceſſantib' luminibus exiſtimarent ignorari aduẽtum ſuum, auidius ingreſſi oppreſſique ſunt.

Alexander Macedo, cùm hoſtis in ſaltu æditiore caſtra communiſſet, ſeducta parte copiarum, præcepit his quos relinquebat, vt ex more ignes † excitarent, ſpeciémque præberent totius exercitus: ipſe per auias regiones circumducta manu, hoſtem ſuperiore aggreſſus loco depulit. *alerent*

Memnon Rhodius rex, cùm equitatu præualeret, & hoſtem in collibus ſe continentem, in campos vellet deducere, quoſdam ex militibus ſuis, ſub ſpecie perfugę miſit in hoſtium caſtra, qui affirmarent exercitũ Memnonis iam pernicioſa ſeditione furere, & vt ſubinde aliqua pars eius dilaberetur. Huic affirmationi vt fidem faceret, paſſim in cõſpectu hoſtium iuſſit parua caſtella muniri, velut in ea ſe recepturi eſſent qui diſſidebãt. hac perſuaſione ſolicitati qui in montibus ſe continuerant, in plana deſcenderunt, & dum caſtella tentant, ab equitatu circumuenti ſunt.

Harridas rex Moloſſorũ bello petitus ab Ardie Illyrico, maiorem aliquanto exercitum habente, molitus imbelles ſuorum, in vicinam regionem Aetoliæ famam ſparſit, ſic tanquàm vrbes ac res ſuas Aetolis concederet. Ipſe cum his qui arma ferre poterant inſidias in montibus, & locis confragoſis diſtribuit. Illyrij timentes ne quæ Moloſſorum erant, ab Aetolis occuparentur, velut ad prædam feſtinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt, quos diſſipatos, nihil tale expectantes, Harridas ex inſidiis fudit fugauitque.

T. Labienus C. Cæſaris legatus aduerſus Gallos, ante aduẽtum Germanorũ quos auxilio his vẽturos ſciebat, cõfligere cupiẽs, diffidentiã ſimulauit, poſitiſque in diuerſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterũ diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat, inſtituerunt trãſmittere. Labienus circumacto exercitu, inter ipſas ſuperandi amnis difficultates eos cecidit.

Hannibal cùm exploraſſet negligẽter caſtra Fuluij Ro. ducis munita, ipſum

præterea multa temerè audere, prima luce cùm denſiores nebulæ præſtarent obſcuritatem, paucos milites munitionum noſtrarum vigilibus oſtendit, quo Fuluius repente mouit exercitum, Hannibal per diuerſam partem caſtra eius occupauit: & ita in tergum Romanorũ effuſus, octo millia fortiſſimorum militum cum ipſo duce trucidauit.

Idem Hannibal, cùm inter Fabiũ dictatorem & Minutiũ magiſtrum equitũ diuiſus eſſet exercitus, & Fabius occaſionibus immineret, Minutius pugnandi cupiditate flagraret, caſtra in campo qui medius inter hoſtes erat, poſuit: & cùm partem peditum in confragoſis rupibus celaſſet, ipſe ad euocandum hoſtem miſit qui proximum tumulũ occuparent: ad quos opprimẽdos cùm eduxiſſet copias Minutius, inſidiatores ab Hannibale diſpoſiti, ſubitò cõſurrexerunt, & deleſſent Minutij exercitum, niſi Fabius periclitantibus ſubueniſſet.

Idẽ Hannibal cùm ad Trebiã in cõſpectu haberet Sempronij longi Coſ. caſtra, medio amne interfluẽte ſeuiſſima hyeme Magonem & electos in inſidiis poſuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendã Sempronij crudelitatẽ, adequitare vallo eius iuſſit: quibus præceperat, vt ad primũ noſtrũ incurſum per nota refugerent vada. Hos cõſul & adortus temerè, & ſecutus, ieiunum exercitũ in maximo frigore tranſitu fluminis rigere fecit. Mox torpore, & inedia affectis Hannibal ſuum militem oppoſuit, quem ad id ignibus, oleóque & cibo fouerat: nec defuit partibus Mago, quin terga hoſtium in hoc ordinatus cæderet.

Idem ad Traſimenum, cùm arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, ſimulata fuga per anguſtias ad patentia euaſit, ibíque caſtra poſuit, ac nocte diſpoſitis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus anguſtiarum prima luce, nebula quoque adiutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem inſequens, cùm anguſtias eſſet ingreſſus, nõ antè prouidit inſidias, quàm ſimul à frõte, lateribus, tergo circumfuſus, ad internecionem cum exercitu cæderetur.

Idem Hãnibal aduerſus Iuniũ dictatorẽ, nocte intempeſta ſexcẽtis equitibus imperauit, vt in plures turmas ſegregati per vices, ſine intermiſſione circa caſtra hoſtium ſe oſtentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo ſtatione ac pluuia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectiſque, cùm receptui ſignum iam Iunius dediſſet, Hannibal ſuos requietos reduxit, & caſtra eius inuaſit.

Epaminundas Thebanus in eundem modum, cùm Lacedęmonij Athmon vallo ducto Peloponeſon tuerentur, paucorum opera leuis armaturę, tota nocte inquietauit hoſtem: ac deinde prima luce vocatis ſuis, cum Lacedæmonij ſe recepiſſent, ſubitò vniuerſum exercitum quem quietum habuerat, admouit, & per ipſa munimenta deſtituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas DC. equites Numidas iuſſis tranſfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & ſcuta noſtris tradidere: & in vltimũ agmen recepti, vbi primùm concurri cœpit, ſtrictis minoribus (quos occultauerant) gladiis, ſcutis iacentium aſſumptis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio proconſuli pagos quoque ſub ſpecie deditionis obtulerunt, qui recepti, & poſtrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

Scipio

Scipio Aphricanus cùm aduerſa haberet bina hoſtium caſtra, Syphacis & Carthaginenſ.ſtatuit Syphacis vbi multa incendiis alimenta erāt aggredi noĉte,ignémque iniicere,vt ex ea re Numidas quidem ex ſuis caſtris trepidantes cæderet:Pœnos autem,quos certum erat ad ſuccurrēdum ſociis procurſutos, inſidiis diſpoſitis exciperet,vtrumque ex ſententia ceſſit.

Mithridates à Lucullo virtute frequenter ſuperatus, inſidiis eum appetiit, Adathante quodam eminente viribus ſubornato, vt tranſfugeret: & fide pacta hoſti,facinus perpetraret:quod is ſtrenuè quidem, ſed ſine euentu conatus eſt:receptus enim à Lucullo in gregem equitum,non ſine tacita cuſtodia habitus eſt:quia nec credi ſubitò trāſfugæ,nec inhiberi reliquos oportebat.Cùm deinde frequentibus excurſionibus,promptam & enixam operam exhiberet, fide acquiſita tempus elegit, quo miſſa principia quietem omnibus caſtrenſibus dabant,prętoriúmque ſecretius præſtabant:caſus adiuuit Lucullum.Nam qui ad vigilantem vſq; admitteretur,fatigatum nocturnis cogitationibus illo tempore quieſcentē inuenit. Cùm deinde,tanquàm nunciaturus aliquid ſubitum ac neceſſarium intrare vellet, & pertinaciter à ſeruis valetudini domini conſulentibus excluderetur,veritus ne ſuſpectus eſſet,equis quos ante portam paratos habebat,ad Mithridatem refugit irritus.

Sertorius in Hiſpania cùm apud Lauronem oppidum, vicina caſtra Pōpei caſtris haberet,& duę tātūmodo regiones eſſent,ex quibus pabulū peti poſſet, vna in propinquo,altera longius ſita,eā quæ in propinquo erat ſubinde à leui armatura infeſtari,vlteriorē autem vetuit ab vllo armato adiri,donec perſuaſit aduerſariis, tutioremque eſſe quæ erat remotior:quā cùm petiiſſent Pōpeiani Octauium Græcinū cum decem cohortibus, in motē Romanorū armatis,& decem Hiſpanorum leuis armaturę,& Tarquinium priſcū cum duobus millibus equitū ire iubet ad inſidias tendendas pabulatoribus:illi ſtrenuè imperata faciūt.Explorata enim locorum natura,in vicina ſylua nocte prædictas copias abſcondunt, ita vt in prima parte leues Hiſpanos, aptiſſimos ad furta bellorū ponerēt: paulo interius ſcutatos, in remotiſſimo equites,ne fremitu equorum cogitata proderētur, quieſcere omnes ſilentio ſeruato in horā tertiam diei iubet:cùm deinde Pompeiani ſecuri ſeruatíque pabulo de reditu cogitarēt,& hi quoque qui in ſtatione fuerāt,quiete inuitati ad pabulum colligēdum dilaberentur,emiſſi primum Hiſpani,velocitate gentili in planis effunduntur,& cū vulnerant confundúntque,nihil tale expectātes, prius deinde quàm reſiſti his inciperet ſcutati erumpunt è ſaltu, & redeuntes in ordinem conſternunt, vertúntq;:fugiētibus equites immiſſi toto eo ſpacio quo rediebatur in caſtra perſecuti cęduntur:curatum quoque ne quis effugeret,nā reliqui ccl.equites prę-miſſi facilè per compēdia itinerum effuſis habenis, antequàm ad caſtra Pompei perueniretur conuerſi,occurrerunt eis qui primi fugerāt.Ad cuius rei ſenſum Pompeio immittente legionem cum Lælio in præſidium ſuorū, ſubducti in dextrum latus velut ceſſerūt equites, deinde & cum ita legionem hāc tergo infeſtarent,cum iam etiā à fronte qui pabulatores perſecuti erant incurſarent, ſic legio quoq; inter duas acies hoſtium cum legato ſuo eliſa eſt, ad cuius præ-

ſidium

ſidium Pompeio totum educẽte exercitum. Sertorius quoque è collibus ſuos inſtructos oſtendit, effecitque ne Pompeio expediret, ita præter duplex damnum, eadem ſolertia illatum, ſpectatorem quoque eum cladis ſuorum continuit: hoc primum prælium inter Sertorium & Pompeium fuit, x. millia hominum de Pompei exercitu amiſſa, & omnia impedimenta: Liuius autor eſt.

Pompeius in Hiſpania, diſpoſitis antè, qui ex occulto aggrederentur, ſimulato metu, deduxit inſtantem hoſtem in loca infeſta: deinde vbi res popoſcerunt, conuerſos & in fronte & vtriſque lateribus ad internitionem cecidit, captó etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduerſus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum præualentem, tria millia leuis armaturæ, & D. equites nocte in valle ſub virgultis, quæ inter bina caſtra erant, diſpoſuit: prima deinde luce in ſtationem hoſtium emiſit equites ita firmatos, vt cùm vniuerſus cum exercitu hoſtium equitatus prælium iniſſet, ſeruatis ordinibus paulatim cederent, donec ſpacium darent conſurgendi à tergo, ob hoc diſpoſitis: quod poſtquàm ex ſententia contigit, conuerſis qui terga dediſſe videbantur, medium hoſtem trepidantem cecidit: ipſos etiam equos pedite cominus accedente confodit, eóque prælio fiduciam regi quàm in†equeſtribus copiis habebat, detraxit.

*cāpeſtrib**

Craſſus bello fugitiuorum apud†Cathenam bina caſtra cominus cum hoſtium caſtris vallauit: nocte deinde † communitis copiis manente prætorio in maioribus caſtris, vt fallerent hoſtes, ipſe omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis conſtituit: diuiſóque equitatu præcepit. L. Quintio partem Spartaco obiiceret, pugnáque eum fruſtraretur: parte alia Gallos Germanóſq; ex factione Caſti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna ſimulata deduceret, †niſi ipſe aciem inſtruxerit. Quos cùm barbari inſequuti eſſent, equite recedẽte in cornua ſubitò acies Romana adaperta cum clamore cucurrit, xxxv. millia armatorum eo prælio interfecta cum ipſis ducibus Liuius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, ſigna ſex & xx. multa ſpolia, inter quæ quinque faſces cum ſecuribus.

Cantēnam

commutatis

vbi

C. Caſſius in Syria aduerſus Parthos ducens aciem, equitẽ oſtendit à fronte cùm à tergo peditem in confragoſo loco occultaſſet, dein cedente equitatu & per nota ſe recipiente, in præparatas inſidias produxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Venditius Parthos & Labienũ alacres ſucceſſibus victoriaũ, dum ſuos ipſe per ſimulationẽ metus, cõtinet, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggreſſus per obreptionẽ, adeò debellauit, vt deſtituti Labieno, puincia excederẽt Parthi.

Idem aduerſus Pharnaſtanis Parthos, cùm ipſe exiguum numerum militũ haberet, illis autem fiduciã ex multitudine videret increſcere, ad latus caſtrorum, xviij. cohortes†in obſcura valle poſuit, equitatu poſt terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hoſtem miſit, qui vbi ſimulata fuga hoſtem effuſẽ ſequentem, vltra locum inſidiarum perduxit, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnaſtanem interfecit.

peditum

C. Cæſar ſuis & Afranianis caſtris contrarias tenentibus planicies, cùm vtriuſq;

vtriuſque partis plurimum intereſſet colles proximos occupare, idq; propter ſaxorum aſperitatem eſſet difficile, tanquam Ilerdam repetiturũ, retro agmen ordinauit, faciente inopia fidem deſtinationi. Intra breuiſſimum deinde ſpacium, exiguo circuitu flexit repente ad montes occupãdos. Quo viſo perturbati Afraniani, velut captis caſtris, & ipſi effuſo curſu eoſdem montes petiere: quod futurum cum †prædeſtinaſſet Cæſar, partim peditatu, quem præmiſerat, partim à tergo ſubmiſſis equitibus inordinatos eſt adortus. *prædiui-naſſet*

Antonius apud forum Gallorum cùm Päſam Coſ. aduentare comperiſſet, inſidiis per ſylueſtria Aemiliæ viæ diſpoſitis, agmen eius excepit, fudítque: & ipſum eo vulnere affecir, quo intra paucos dies exanimaretur.

Iuba rex, in Africo bello ciuili Curionis animum ſimulato regreſſu impulit in vanam alacritatem: cuius ſpei vanitate deceptus Curio, dum tanquàm fugientem Saboram regium præfectum perſequitur, deuenit in patenes campos, vbi Numidarum circumuentus equitatu, perdito exercitu cecidit.

Melanthus dux Athenienſiũ cùm prouocatus à rege hoſtiũ Xantho Bœotio deſcendiſſet ad pugnam, vt primum cominus ſtetit, iniquè (inquit) Xãthe, & contra pactũ facis, aduerſus ſolum enim cum altero proceſſiſti: cúmque admiratus ille quiſnam ſe comitaretur, reſpexit, auerſum vno ictu confecit.

Iphicrates Athenienſ. ad Cherroneſum cùm ſciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedeſtri itinere ducere, firmiſſimam manum militum eduxit è nauibus, & in inſidiis collocauit: naues autem omniũ, tanquàm onuſtas milite, palàm tranſnauigare iuſſit, ita ſecuros & nihil expectãtes Lacedæmonios, à tergo ingreſſus itinere oppreſſit fuditque.

Liburni cũ vadoſa loca obſediſſent, capitib' tãtũ eminẽtibus, fidẽ fecerũt hoſti alti maris, ac triremem, quæ eos perſequebatur, implicatam vado ceperũt.

Alcibiades dux Athenienſ. in Helleſpõto aduerſus Numidarũ & Lacedæmoniorũ ducẽ, cùm amplũ exercitũ & plures naues haberet, nocte expoſitis in terrã quibuſdã militum ſuorũ, parte quoq; nauiũ poſt quædã promõtoria occulta, ipſe cum paucis profectus, ita vt contemptu ſui hoſtem inuitaret, eũdem inſequentem fugit, donec in præparatas inſidias perduceret: † aduerſum deinde, & egredienrem in terram, per eos quos ad hoc ipſum expoſuerat cecidit. *auerſum*

Idem nauali prælio decertaturus, conſtituit malos quoſdam in promontorio, præcepítque his quos ibi relinquebat, vt cum prælium commiſſum ſenſiſſent, panderent vela. Quo facto conſequutus eſt, vt hoſtes aliam claſſem in auxilium ſuperuenire ei arbitrati, verterentur.

Memnon Rhodius nauali prælio cùm haberet cc. nauium claſſem & hoſtium naues elicere ad prælium vellet, ita ordinauit ſuos, vt paucarum nauium malos erigerent, eáſque primas agi iuberent: hoſtes autem procul conſpicati numerum arborum, & ex eo nauium quoque conięctantes, obtulerunt ſe certamini, & à pluribus occupati ſuperatique ſunt.

Timotheus dux Athenienſ. aduerſus Lacedæmonios nauali acie decertaturus, cum inſtructa claſſis eorum ad pugnandum proceſſiſſet, ex velociſſimis nauibus xx. præmiſit, quæ omni arte varióque flexu eluderent hoſtem,

vt autem primum ſenſit, deinde minus agiliter moueri aduerſam partem, progreſſus prælaxatos facilè ſuperauit.

De emittendo hoſte ne clauſus prælium ex deſperatione redintegret. Cap. VI.

GAllos, eo prælio quod Camilli ductu geſtum eſt, deſiderantes nauigia quibus Tyberim tranſirent, Senatus cenſuit tranſuehendos, & commeatibus quoque perſequendos. Eiuſdem generis hominibus poſteà per Pomptinum agrum fugientibus via data eſt, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Ro. cui duobus Scipionibus occiſis, exercitus imperiũ detulit, cum circũuenti ab eo Pœni, ne inulti morerẽtur, acrius pugnarẽt, laxatis manipulis, & cõceſſo fugæ ſpacio, diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidauit.

C. Cæſar Germanos incluſos, ex deſperatione fortius pugnãtes, emitti iuſſit: fugientéſque aggreſſus eſt.

Hannibal cum ad Traſimenũ incluſi Germani acerrimè pugnarẽt, deductis ordinibus fecit eis abeũdi poteſtatem, eũtéſque ſine ſuorum ſanguine ſtrauit.

Antigonus rex Macedonum Aetolis, qui in obſidionem ab eo compulſi, fame vrgebãtur, ſtatuerántque eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, inſecutus auerſos cecidit.

Ageſilaus Lacedæmonius aduerſus Thebanos cum acie confligeret, intellexiſſetque hoſtes locorum cõditione clauſos, ob deſperationem fortius dimicare: laxatis ſuorum ordinibus apertáque Thebanis ad euadẽdum via, rurſus in abeuntes contraxit aciem, & ſine iactura ſuorum cecidit auerſos.

Cn. Manlius Coſ. cum ex acie reuerſus capta ab Hetruſcis Romana caſtra inueniſſet, omnibus portis ſtatione circũdatis, incluſos hoſtes, in eam rabiem efferauit, vt ipſe in prælio caderet. Quod vt animaduerterunt legati eius, ab vna parte remota ſtatione, exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero conſule Fabio, ceciderunt.

Themiſtocles victo Xerxe, volentes ſuos pontem rumpere prohibuit, cum docuiſſet potiꝰ eſſe, eũ expelli ex Europa, quàm cogi ex deſperatione pugnare.

Idem miſit ad eum, qui indicaret in quo periculo eſſet, niſi fugã maturaret.

Pyrrhus Epirotarum rex cum quandam ciuitatem cepiſſet, clauſiſque portis ex vltima neceſſitate fortiter dimicantes eos, qui incluſi erant, animaduertiſſet, locum illis ad fugam dedit. Idem inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti: non ſolum ne fortius ex neceſſitate reſiſteret, ſed vt poſtea quoque faciliꝰ acie cederet, ratus non vſque ad perniciem fugientibus inſtaturos victores.

De diſſimulandis aduerſis. Cap. VII.

TVllus Hoſtilius rex Romanorum, commiſſo aduerſus Veientes prælio, cum Albani deſerto exercitu Romanorum, proximos peterent tumulos, eáque res turbaſſet noſtrorum animos, clarè pronunciauit iuſſu ſuo Albanos id feciſſe, vt hoſtem circumuenirent. Quæ res & terroré Veientibus, & Romanis fiduciam attulit, rémque inclinatam conſilio reſtituit.

Lucius Sylla, cùm præfectus eius comitãte nõ exigua equitum manu, commiſſo iam

miſſo iam prælio ad hoſtes tranſfugiſſet,pronunciauit iuſſu ſuo id factum,eáq; ratione militum animos nõ tantum à confuſione retraxit, ſed quadam etiam ſpe vtilitatis,quæ id conſilium ſecutura eſſet†conſummauit. *cõfirmauit*

Idem cùm auxiliares eius miſſi ab ipſo,circumuenti ab hoſtibus & interfecti eſſent, vereretúrque ne propter hoc damnum, vniuerſus rrepidaret exercitus,pronunciauit†auxiliares,qui ad defectionem conſpiraſſent,conſilio à ſe in loca iniqua deductos : ita manifeſtiſſimam cladem, vltionis ſimulatione velauit,& militum animos hac perſuaſione confirmauit. *auxiliaribus*

Scipio,cùm Syphacis legati nunciarent ei regis ſui nomine, ne fiducia ſocietatis eius, ex Sicilia in Aphricam tranſiret, veritus ne confunderentur animi ſuorum abſciſſa peregrina ſocietate,dimiſit † ite legatos, & famam diffudit,tanquàm vltrò à Syphace accerſeretur. *per relegatos*

Qu.Sertorius cùm acie decertaret,barbarum qui ei nunciauetat Hirculeium petiiſſe, pugione traiecit, ne & in aliorum id noticiam perferret, & ob hoc animi ſuorum infirmarentur.

Alcibiades Athenienſ.cùm ab†Abydenis prælio vrgeretur,ſubitóque magno curſu triſtem aduertiſſet aduentare tabellarium , prohibuit palàm dicere quid afferret. Deinde ſecreto ſciſcitatus à Pharnabazo regio præfecto claſſem ſuam oppugnari,celatis & hoſtibus & militibus prælium finiit,ac protinus ad eripiendam claſſem ducto exercitu opem tulit ſuis. *idenis*

Hannibalem venientem in Italiam tria millia carpentariorum reliquerũt, quo ille exemplo ne & cæteri mouerentur,edixit à ſe eſſe dimiſſos,& inſuper in fidem eius rei,paucos leuiſſimæ operæ domum remiſit.

L.Lucullus, cùm animaduertiſſet Macedonas equites,quos in auxilio habebat,ſubito conſenſu ad hoſtẽ tranſfugere,ſigna canere iuſſit,& turmas quæ eos ſequeretur immiſit, hoſtis cõmitti prælium ratus, tranſfugientes telis excepit Macedones,qui cùm viderent neque recipi ſe ab aduerſariis,& premi ab his quos deſerebãt, neceſſario ad iuſtum prælium conuerſi hoſtem inuaſerũt.

† Datames dux Perſarũ aduerſus Authofradatẽ in Capodocia, cùm partem equitum ſuorũ tranſfugere cõperiſſet,cęteros omnes venire ſecũ iuſſit,aſſecutúſque tranſfugas collaudauit,quòd eũ alacriter pręceſſiſſent,hortatúſque eſt eos etiam, vt fortiter hoſtem adorirentur: pudor trãſfugis attulit pœnitentiam,& conſilium ſuum(quia non putabant deptehenſum)mutauerunt. *Natames*

T.Quintius Capitolinus Coſ.cedentibus Romanis ementitus eſt in altero cornu hoſtes fugatos,& ita confirmatis ſuis victoriam retulit.

Cn.Manlius aduerſus Hetruſcos,vulnerato collega Fabio,qui ſiniſtrũ cornu ducebat,& ob id parte cedente, quòd etiam occiſum crederent conſulem, cum turmis equitum occurrit,clamitans & collegam viuere,& ſe dextro cornu viciſſe. Qua conſtantia redintegratis animis ſuorum vicit.

Marius aduerſus Cymbros & Theutonos,cùm metatores eius per imprudentiã ita caſtris locum cepiſſent,vt ſub poteſtate barbarorum eſſet aqua, flagitantibus eam ſuis,digito hoſtem oſtendens,illinc(inquit)petenda eſt. Quo inſtinctu aſſecutus eſt,vt protinus barbari tollerentur.

T.Labienus

T.Labienus poſt Pharſalicam pugnam,cum victis partibus Dyrrhachium refugiſſet,miſcuit vera falſis,& non celato exitu pugnæ, æquatam partiũ fortunam, graui vulnere Cæſaris finxit, & hac aſſimulatione reliquis Pompeianarum partium fiduciam fecit.

M.Cato cùm Ambraciam, eo tempore quo ſociæ naues ab Aetolis oppugnabantur,imprudens vno lembo appuliſſet,quanquàm nihil ſecum præſidij haberet,cœpit ſignum voce geſtúque dare,quo videretur ſubſequẽtes ſuorum naues vocare: eáque aſſeueratione hoſtem terruit,tanquàm planè appropinquarent,qui quaſi è proximo citabantur. Aetoli,ne aduentu Romanæ claſſis opprimerentur reliquerunt oppugnationem.

De conſtituenda per conſtantiam acie. Cap. VIII.

SEruius Tullius adoleſcẽs,prælio quo Tarquinius rex aduerſus Sabinos cõflixit,ſigniferis ſegnius dimicãtib⁹,raptũ ſignũ in hoſtẽ miſit,cuius recipiẽdi gratia Romani ita ardẽnter pugnauerunt,vt & ſignũ & victoriã retulerint.

Furius Agrippa Coſ.cedente cornu,ſignum militare ereptum ſignifero,in hoſtes Hernicos & Equos miſit, quo facto eius prælium reſtitutum eſt. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum ſignum incubuerunt.

T.Quintius Capitolinus Coſ.ſignum in hoſtes Phaliſcos eiecit, militéſq; id repetere iuſſit.

M.Furius Camillus Tr.Mil.conſulari poteſtate,cunctante exercitu arreptũ manu ſigniferũ in hoſtes Volſcos & Latinos traxit, cæteros puduit nõ ſequi.

Saluius Pelignus bello Perſico idem fecit.

Qu.Furius auerſo exercitu,cùm occurriſſet,affirmauit non recepturum ſe in caſtra quenquam niſi victorem, reductíſque in aciem, victoria potitus eſt.

aduerſum Scipio apud Numantiam,cùm † auerſum ſuum videret exercitum,pronũciauit ſibi pro hoſte futurum,quiſquis in caſtra rediſſet.

Sinilius Priſcus dictator,cùm ſigna legionum ferri in hoſtes Phaliſcos iuſſiſſet,ſigniferum cũctantem occidi imperauit,quo exemplo perterriti hoſtem inuaſerunt.

Coſſus Cornelius magiſter equitum aduerſus Fidenates idem fecit.

Tarquinius aduerſus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis concitatíſque equites procurrere & prorumpere aciem iuſſit.

M.Attilius Coſ.bello Samnitico, ex acie refugientibus in caſtra militibus aciem ſuorum oppoſuit, affirmans ſecum & cum bonis ciuibus dimicaturos eos,niſi cum hoſtibus maluiſſent,ea ratione vniuerſos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai,ſtricto gladio in primam aciem procurrit,appellãſque milites dixit, ſi quis quæſiſſet vbi Imperatorem reliquiſſent, reſponderent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore vniuerſi eum ſecuti ſunt.

Diuus Iulius ad Mundam ſuis referentibus pedem, equum ſuum abduci à conſpectu ſuo iuſſit,& in primam aciem pedes proſilũt: milites dum deſtituere Imperatorem erubeſcunt,redintegrarunt prælium.

Philippus veritus ne impetum Scytharum ſui non ſuſtinerent, fideliſſimos equitum

equitũ à tergo poſuit, præcepítq; ne quẽ cõmilitonũ ex acie fugere paterentur, perſeuerantius abeuntes trucidarent. Qua denunciatione cum effeciſſet, vt etiam timidiſſimi mallent ab hoſtibus quàm à ſuis interfici, victoriã acquiſiuit.

De his quæ poſt prælium fiunt ſi res proſperè ceſſerint, & de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

C. Marius, victis prælio Teutonis, reliquias eorũ (quia nox circũuenerat) circũfuſedẽs, ſublatis ſubinde clamoribus, ꝑ paucos ſuorũ territauit, inſomnéq; hoſtem detinuit, ex eo conſecutus vt poſtero die irrequietũ facilius debellaret.

Claudius Nero victis Pœnis, quos Aſdrubale duce in Italiam ex Hiſpania traiicientes exceperat, caput Aſdrubalis in caſtra Annibalis eiecit: quo factũ eſt vt & Annibal luctu (nam frater occiſus erat) & exercitus deſperatione aduentantis præſidij affligeretur.

Lucius Sylla his qui Præneſte obſidebãtur occiſorum in prælio ducum capita haſtis præfixa oſtendit, atque ita obſtinatorum peruicaciam fregit.

Arminius dux Germanorum, capita eorum quos occiderat ſimiliter præfixa, ad vallum hoſtium admoueri iuſſit.

Domitius Corbulo cùm Tygranocertã obſideret, & Armenij pertinaciter viderentur † tolerare obſidionem, in quẽdam ex Megiſtanis quos ceperat animaduertit, capútque eius baliſta excuſſum, intra munimenta hoſtium miſit: id forte decidit in medium conſilium, quod tum maxime habebant barbari, ad cuius cõnſpectum velut oſtento conſternati ad deditionem feſtinauerunt. *toleraturi*

Hermocrates Syracuſan⁹, ſuperatis acie Carthaginen. verit⁹ ne captiui, quorũ ingentẽ manũ in poteſtatẽ redegerat, parũ diligẽter cuſtodirentur † q̃ euent⁹ dimicationis in epulas, & ſecuritatẽ cõpellere victores poterat, finxit ꝓxima nocte equitatũ hoſtilem venturũ: qua expectatione aſſecutus eſt, vt ſolito attẽtius vigiliæ agerentur. Idem rebus ꝓſperè geſtis, & ob id reſolutis ſuis in nimiã ſecuritatem ſomnoq; & mero preſſis, in caſtra trãſfugã miſit, qui præmoneret ſe fuga elapſum, diſpoſitas † etiã vbiq; à Syracuſanis inſidias, quarũ metu recepit aciem. Illi cum aduentatẽt perſecuti in foſſas deciderũt, & eo modo victi ſunt. *quòd* *enim*

Si res durius ceſſerit, de aduerſis emendandis. Cap. X.

TItus Didius in Hiſpania, cùm acerrimo prælio conflixiſſet, quod nox diremerat, magno numero vtrinq; cæſo, cõplura ſuorũ corpora atra nocte ſepelienda curauit. Hiſpani poſtero die ad ſimile officium progreſſi, quia plures ex ipſorum numero quàm ex Romanis cæſos repererãt, victos ſe eſſe ſecũdum eam dinumerationem argumentati, ad cõditiones Imperatoris deſcenderũt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorũ Scipionum præfuit, cùm in propinquo bina caſtra Pœnorum paucis millibus paſſuum diſtarent, cohortatus milites, proxima caſtra intempeſta nocte adortus eſt: & cùm hoſtem victoriæ fiducia incompoſitũ aggreſſus, ne nuncios quidem cladis reliquiſſet, breuiſſimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei geſtæ prægreſſus, altera eorundem caſtra inuaſit. Ita bis ſimili vſus euentu deletis vbique Pœnis, amiſſas populo Romano Hiſpanias reſtituit.

De dubiorum animis in fide retinendis. Cap. XI.

P. Valerius Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præſidij habebat, gymnicos ludos procul ab vrbe apparauit. Quò cùm omnis ferè multitudo ſpectandi cauſa exiſſet, clauſit portas, nec in eas antea admiſit Epidaurios quàm obſides à principibus acciperet.

Catiuenſes Cn. Pompeius cùm ſuſpectos haberet † Cauſenſes, & vereretur ne præſidiũ non reciperent, petijt ab eis vt ęgros interim apud ſe refici paterentur: fortiſſimis deinde, habitu languentium miſſis, ciuitatem occupauit continuítque.

Alexãder deuicta perdomitáque Thracia petens Aſiã, veritus ne poſt ipſius diſceſſum ſumerent arma, reges eorũ præfectóſq; & omnes quibus videbatur ineſſe cura detractæ libertatis, ſecũ velut honoris cauſa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeos præfecit: conſecutus vti principes beneficijs eius obſtricti nihil nouare vellent: plebs verò non poſſet quidem ſpoliata principibus.

Antipater cõſpecto priore Neciorũ exercitu (qui audita morte Alexãdri ad infeſtãdum imperiũ eius cõfluxerãt) diſſimulans ſe ſcire qua mente veniſſent, gratias his egit, quòd auxilium ferendum Alexãdro aduerſus Lacedęmonios conueniſſent: adiecítque id ſe regi ſcripturum. Cæterùm ipſos quia ſibi opera eorum in præſentia non eſſet neceſſaria, abirent domos hortatus eſt: & hac aſſeueratione periculum quod ex nouitate rerum imminebat diſcuſſit.

Scipio Aphricanus in Hiſpania, cũ inter captiuas eximię formę virgo alias, & nobilis, ad eũ perducta eſſet, omniũq; oculos in ſe cõuerteret, ſumma cuſto-
Lucio dia habitã, ſpõſo nomine † Alicio reddidit: inſuperque aurũ quod parẽtes eius redẽptum captiuã domũ Scipioni attulerãt, eidẽ ſpõſo ꝓ nuptiali† munere de-
gratia reſtituta dit: qua multiplici magnificentia vniuerſa gens victa imperio po. Ro. acceſſit.

Alexandrum quoque Macedonem traditum eſt eximiæ pulchritudinis virgini captiuæ, cùm finitimæ gentis principi fuiſſet deſponſata, ſumma abſtinentia ita pepercisse, vt illam ne aſpexerit quidem. Qua mox ad ſponſum remiſſa, vniuerſæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliauit ſibi.

Imp. Cęſar Aug. Germanicus, eo bello quo victis hoſtib' cognomẽ Germa-
Galliarum nici meruit, cùm in finibus † Cubiorũ caſtella poneret, ꝓ fructib' eorũ locorũ, quę vallo cõpręhẽdebat, precium ſolui iuſſit: atq; ea iuſtitię fama omniũ fidem aſtrinxit.

Quæ facienda ſint pro caſtris ſi ſatis fiduciæ in præſentibus copiis non habeamus. Cap. XII.

Titus Quintius Coſ. cùm Volſci caſtra eius aggreſſuri forẽt, cohortem tantummodo in ſtatione detinuit, reliquum exercitum ad quieſcendũ dimiſit: æneatoribus pręcepit, vt vallum inſidentes equis circumirent, concinerẽtque. Qua facie & ſimulatione cùm propulſaſſet, & detinuiſſet per totam noctem hoſtes, ad lucis exortum feſſos vigilia, repente facta eruptione facilè ſuperauit.

Quintius Sertorius in Hiſpania hoſtium equitatui maximè impar, qui vſque ad ipſas munitiones nimia fiducia ſuccedebat, nocte ſcrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cùm demum turmales ſecũdum conſuetudinem redire vellent, pronunciauit comperiſſe inſidias ſe ab hoſtibus diſpoſitas: idcirco ne diſcederent à ſignis néve laxarent agmẽ. Quod cum ſoluere ex diſciplina feciſſet, exceptus, fortè veris inſidijs, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Phares

Phares dux Athenienſium cùm expectaret auxilia, & vereretur ne interea contemptu præſentis paucitatis hoſtes caſtra eius oppugnarent, complures ex iis quos habebat, per aduerſam partē nocte miſſos, iuſſit quà præcipue conſpicui forent hoſtibus, redire in caſtra, & accedentium nouarum virium ſpeciem præbere: atque ita ſimulatis auxiliis tutatus eſt, donec inſtrueretur expectatis. *Chares*

Iphicrates Atheniēſis cùm cāpeſtribus locis caſtra haberet, exploraſſetque Thraces ex collib⁹, ꝑ quos vni⁹ erat deſcēſus, nocte ad diripiēda caſtra vēturos clàm duxit exercitū, & in vtroq; viæ latere ꝑ quā trāſituri erāt Thraces, diſtributū collocauit: hoſtéq; decurrērē in caſtra, in quib⁹ multi ignes ꝑ paucorū curā inſtituti, ſpeciē manētis ibi multitudinis ſeruabāt, à laterib⁹ adort⁹ oppreſſit.

De effugiendo. Cap. XIII.

GAlli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis cuſtodibus tradiderunt, quibus ſi acie † fugiſſent parceretur, quo facilius colligenda præda hoſtem impeditum effugerent. *fuſi eſſent*

Triphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiens, pecuniam ſparſit: † eumq; ſectantes Antiochi equites, moratus effugit. *eique inſectandæ*

Quintus Sertori⁹ pulſus acie à Quinto Metello Pio, ne fugā quidē ſibi tutā arbitraretur, milites diſperſos abire iuſſit, admonitos in quē locū vellet cōuenire.

Viriatus dux Luſitanorum copias noſtras, locorúmque iniquitatem euaſit eadem qua Sertorius ratione, ſparſo exercitu, deinde recollecto.

Horatius Cocles vrgēte Porſennæ exercitu iuſſit ſuos per pontem redire in vrbē, eūque (ne caſu ſequeretur hoſtis) intercidere. Quod dū efficitur, in capite eius propugnator ipſe inſequentes detinuit. Audito denique fragore pōtis abrupti, deiecit ſe in alueū: eūque non armis, ſed vulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hiſpania ad Ilerdā, cùm Cęſarē fugeret, inſtāte eo caſtra poſuit: cū idē Cæſar feciſſet, & pabulatū ſuos dimiſiſſet, ille ſignū repēte itineri dedit.

Antonius cum ex Parthis ſibi inſtātibus reciperet exercitū, & quoties prima luce moueret toties vrgentibus Barbarorum ſagittis infeſtaretur, abeuntiū agmen in quintā horam cōtinuit: ſuiſque fidem conſtantiorē fecit: qua perſuaſione digreſſis inde Parthis, iuſtum iter † alio die ſine interpellatione confecit. *reliquo*

Philippus in Epiro victus, ne fugientē eū Romani premerēt, inducias ad ſepeliendū eos qui cęſi erāt impetrauit: & ob id remiſſioribus cuſtodibus euaſit.

Publius Cl. nauali prælio ſuperatus à Pœnis, cùm per hoſtium præſidia neceſſe haberet erumpere, reliquas viginti naues tāquam victrices iuſſit ornari, atque ita Pœnis exiſtimātibus ſuperiores fuiſſe acie noſtros, terribilis exceſſit.

Pœni claſſe ſuperati quia inſtantem auertere Romanum ſtudebant, ſimulauerunt in vada naues ſuas incidiſſe, † hærentéſque imitati, effecerūt vt victor eorum timens caſum, ſpacium ad euadendum daret. *à ventiſque mutari*

Comminius Atrabas cùm victus à D. Iulio ex Gallia in Britanniam fugeret, & forte ad oceanū ſecundo vento quidem, ſed æſtu recedente veniſſet, quāuis naues in ſiccis littoribus hærerēt, pandi nihilominus vela iuſſit. Quæ cùm perſequēs eum Cęſar ex longinquo tumētia, & flatu plena vidiſſet, ratus proſpero ſibi eripi curſu receſſit. Finis libri Secundi.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRATEGEMATUM libri Tertij præfatio.

SI priores libri reſponderunt titulis ſuis, & lectorem hucuſque cum attentione perduxerunt, ædam nunc circa oppugnationes vrbiũ defenſionéſque ſtrategemara: nec morabor vlla prę locutione, prius rraditurus quæ oppugnandis vrbibus vſui ſunr, tum quæ obſeſſos inſtruere poſſint: depoſitis autem operibus & machinamentis, quorum expleta iampridem inuentione, nullam video vltra artium materiam, has circa expugnationem ſpecies ſtrategematôn fecimus.

De repentino impetu. Cap. I.

T. Quinrius Coſ. victis acie Equis & Volſcis, cum Antium oppidum expugnare ſtatuiſſet, ad concionem vocato exercitu, expoſuit quàm id neceſſarium & facile eſſer, ſi nõ differretur: eóque impetu, quem exhortatio concitauerat, aggreſſus eſt vrbem.

Marcus Cato animaduertit in Hiſpania potiri ſe quodam oppido poſſe, ſi inopinantes inuaderet: quatridui itaque iter, biduo per confragoſa & deſerta emenſus, nihil tale metuentes oppreſſit hoſtes: victoribus deinde ſuis cauſam tam facilis euentus requirẽtibus, dixit: tum illos victoriam adeptos, cùm quatridui iter biduo arripuerunt.

De fallendis iis qui obſidentur, Cap. II.

Lucriam

DOmitius Caluinus cùm obſideret† Lucã oppidũ Lygurũ, ſiru nõ tãtùm & operibus, verùm etiã propugnatorũ pręſtãtia tutũ, circuiri muros frequẽter omnibus copiis inſtituit, eaſdémque reducere in caſtra. Qua conſuetudine inductis ita oppidanis, vt crederẽt exercitationis id gratia facere Romanũ, & ob hoc nil ab eo conatu cauentibus, morẽ illũ obambulandi in ſubitũ direxit

expreſſit

impetum: occupatíſque mœnibus† oppreſſit, vt ſeipſos dederent & oppidum.

C. Duillius Coſ. ſubinde exercendo milites remigéſque, conſecutus eſt vt ſecuris Carthaginenſibus vſque in id tempus innoxiæ conſuetudinis, ſubitò admota claſſe murum occuparet.

Annibal in Iralia mulras vrbes cepit, cum Romanorum habitu quoſdam ſuorum ex longo belli vſu latinè quoque loquentes præmitteret.

Arcades Meſſeniorum caſtellum obſidentes, factis quibuſdam armis ad ſimilitudinem hoſtilium, eo tempore quo ſucceſſura alia præſidia his explorauerãt, inſtructi eorum qui expectabantur ornatu, admiſſique per hũc errorem vt ſocij poſſeſſionem loci, ſtrage hoſtium adepti ſunt.

Cimon dux Athenienſium in Caria inſidiarus cuidam ciuitati, religioſum incolis remplũ Dianę lucúmque qui extra muros erat noctu improuiſus incendit: effuſiſque oppidanis ad opem aduerſus ignes ferẽdam, vacuam defenſoribus cepit vrbem.

Alcibiades

Alcibiades dux Athenien. cùm ciuitatem Agrigentinorum egregiè munitam obſideret, petito ab eis conſilio, diu tãquam de rebus ad commune pertinentibus diſſeruit in theatro, vbi ex more Græcorum locus cõſultationi præbebatur, dúmque conſilij ſpecie tenet multitudinem, Athenienſes quos ad id præparauerat incuſtoditam vrbem ceperunt.

Epaminũdas Thebanus in Arcadia die feſto effuſè extra mœnia vagãtibus hoſtiũ fœminis, pleroſq; ex militib' ſuis muliebri ornatu immiſcuit: qua ſimulatione illi intra portas ſub noctẽ recepti, ceperũt oppidũ, & ſuis aperuerũt.

Ariſtippus Lacedæmonius, feſto die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineruæ ſacrum vrbe egreſſa erat, iumenta ſaccis frumentariis palea refertis onuſta, Tegeam miſit, agẽtibus ea militibus, qui negociatorum ſpecie inobſeruati portas aperuerunt ſuis.

Antiochus in Cappadocia ex caſtello † Suenda quod obſidebat, iumenta frumentatum egreſſa intercepit: occiſiſque calonibus, eorundem veſtitu milites ſuos tanquam frumentum reportantes ſubmiſit. Quo errore illi cuſtodibus deceptis, caſtellum intrauerunt, admiſerúntque milites Antiochi. *Sueda*

Thebani cùm portum Sycioniorum nulla vi redigere in poteſtatem ſuam poſſent, nauem ingentem armatis compleuerũt, expoſitæ ſupèr merce, vt negociatorum ſpecie fallerent: ab ea deinde parte murorum, quæ longiſſimè remota erat, apparere paucos diſpoſuerunt, cum quibus è naue quidam egreſſi inermes ſimulata rixa, occurrerunt: Sycioniis ad dirimendum id iurgium aduocatis, Thebanæ naues & portum vacantem & vrbem occupauerunt.

Thymarcus Aetolus occiſo Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interempti & galero ad Macedonicum ornatus eſt habitum: per hũc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus occupauit. *Carneade*

De eliciendis ad proditionem. Cap. III.

PApyrius Curſor Coſ. apud Tarentum, Miloni, qui tum præſidio Epirotarum vrbem obtinebat, ſalutem ipſi & popularibus, ſi per illum oppido potiretur, pollicitus eſt. Quibus præmiis ille corruptus, perſuaſit Tarentinis vt ſe legatũ ad conſulem mitterent, à quo plena promiſſa ex pacto referens, in ſecuritatem oppidanos reſoluit, atque ita incuſtoditam vrbem Curſori tradidit.

Marcellus cùm Syracuſanum quendam Soſiſtratum ad proditionem ſolicitaſſet, ex eo cognouit remiſſiores cuſtodias fore die feſto, quo Epicides præbiturus eſſet vini epularúmque copiam, inſidiatus igitur hilaritati & quæ eam ſequebatur ſocordiæ, munimenta conſcendit, vigilibúſque cæſis, aperuit exercitui Romano vrbem nobilibus victoriis claram. *Phiades*

Tarquinius Superbus cùm Gabios in deditionem accipere non poſſet, filium ſuum Sext. Tarquinium cæſum virgis ad hoſtem miſit, is incuſata patris ſæuitia perſuaſit Gabinis, vt odio ſuo aduerſus regem vterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Perſarum rex ſuum comitem Zapyrum explorata eius fide, trũcata de induſtria facie, ad hoſtes dimiſit: ille aſſentante iniuriam fide, creditus inimiciſſimus Cyro, cùm hanc perſuaſionẽ adiuuaret, procurrẽdo propius quo-

bratim tanquam alimenti cauſa in conturbernia diſtribuit. Thraces nihil non facturum perſeuerátiæ cauſa eum credentes, qui tam deteſtabiles epulas ſuſtinuiſſet experiri, in deditionem venerunt.

Tyberius Gracchus Luſitanis dicentibus in decem annos cibaria ſe habere, & ideo obſidioné nõ expaueſcere, Vndecimo, inquit, anno vos capiã. Qua voce perterriti Luſitani quanquã inſtructi cõmeatibus, ſtatim ſe tradiderunt.

Aul. Torquato Græcam vrbem oppugnanti, cùm diceretur iuuẽtutem ibi ſtudioſè iaculis & ſagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem vendam.

De deſtructione præſidiorum hoſtium. Cap. VI.

SCipio Annibale in Aphricam reuerſo, cùm plura oppida, quæ ratio illi in poteſtatem redigẽda dictabat, firmis pręſidiis diuerſæ partis obtinerentur, ſubinde aliquam manum ſubmittebat ad infeſtanda ea, nouiſſimè etiam tanquam direpturus ciuitates aderat, deinde ſimulato metu refugiebat: Annibal ratus veram eſſe eius trepidationem, deductis vndique præſidiis tanquam de ſumma rerum dimicaturus inſequi cœpit: ita conſecutus Scipio quod petierat nudatas propugnatoribus vrbes, per Maſiniſſam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi † Delminum, quia omnium cõcurſu defendebatur, aggredi alia oppida cœpit, & euocatis ad ſua defendenda ſingulis, vacuatum auxiliis Delminum cepit. *Delminum*

Pyrrhus Epirotarum rex, aduerſus † Illyricos cùm ciuitaté, quæ caput gentis erat, redigere in poteſtatem ſuam vellet, eius deſperatione cæteras vrbes petere cœpit: conſecutúſq; eſt, vt hoſtes fiducia velut ſatis munitæ vrbis eius tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipſe rurſus reuocatis omnibus ſuis, vacuam eam defenſoribus cepit. *Illyrios*

Cornelius Ruffinus Coſ. cùm aliquanto tempore Crotonam oppidũ fruſtra obſediſſet, quod inexpugnabile faciebat aſſumpta in pręſidia Lucanorum manus, ſimulauit ſe cœpto deſiſtere: captiuum deinde magno præmio ſollicitatum, miſit Crotonam, (tanquã ex cuſtodia effugiſſet) qui perſuaſit diſceſſiſſe Romanos, id verum Crotonenſes arbitrati, dimiſere auxilia, deſtitutíque propugnatoribus, inopinati, & inualidi capti ſunt.

Mago dux Carthaginenſium victo Cn. Piſone, & in quadam turre circũſepto, ſuſpicatus vẽtura ei ſubſidia, per fugam miſit qui perſuaderet appropinquantibus captum iam Piſonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ conſummauit.

Alcibiades in Sicilia cùm Syracuſanos capere vellet, ex Catanẽſibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ ſolertiæ ſubmiſit Syracuſanis: is in publicum conſilium introductus, perſuaſit infeſtiſſimos eſſe Catanenſes Athenienſibus, & ſi adiuuarentur à Syracuſanis, futurum vt opprimerent eos & Alcibiadem: qua re adducti Syracuſani vniuerſis viribus Catanam petituri proceſſerunt, relicta ipſorum vrbe: quam à tergo adortus Alcibiades deſolatam, vt ſperauerat, afflixit.

Cleonymus Athenienſis Trœzenios qui præſidio Craterum tenebant aggreſſus, tela quędam (vt in quibus ſcriptum erat veniſſe ſe ad liberandum eorũ rempub.)

rempub.)intra muros iecit: & eodem tempore captiuos quoſdam conciliatos ſibi remiſit, qui Craterum detrectarent. Per hoc conſilium ſeditione inteſtina apud obſeſſos conciliata, admoto exercitu potitus eſt ciuitate.

De fluminum deriuatione & vitatione aquarum. Cap. VII.

PVblius Seruilius Iſauram oppidum flumine (ex quo hoſtes aquabantur) auerſo, ad deditionem ſiti compulit.

C. Cæſar in Gallia Caduceorũ ciuitatem amne cinctam & fontibus abundantem, ad inopiam aquę redegit, cùm fontes cuniculis auertiſſet, & fluminis vſum per ſagittarios arcuiſſet.

L. Metellus in Hiſpania citeriore, caſtra hoſtium in humili loco poſita, fluuium ex ſuperiore parte immiſit: & ſubita inundatione turbatos, per diſpoſitos in hoc ipſum inſidiatores cecidit.

Alexander apud Babylonem, quę media flumine Eufrate diuidebatur, foſſam pariter & aggerem inſtituit, vt in vſum eius extimarẽt hoſtes aggeri terram, atque ita ſubitò flumine auerſo, per alueum veterem (qui ſiccatus ingreſſum præbebat) vrbem intrauit.

Semiramis aduerſus eoſdem Babylonios eodem Eufrate auerſo, idem feciſſe dicitur.

Cliſthenes Sycionius ductum aquarũ in oppidũ Criſeorum ferẽtem rupit: mox affectis ſiti reſtituit aquam elleboro corruptam, qua vſos profluuio ventris decipiens cepit.

De iniiciendo obſeſſis pauore. Cap. VIII.

Teruaſſum PHilippus cùm †Trinaſſum caſtellum nulla vi capere poſſet, terram ante ipſos muros aggeſſit, ſimulauítque agi cuniculum: caſtellaníque, quia ſubrutos ſe exiſtimarant, dediderunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida ſimul oppugnaturus, nõ ita longo ſpacio diſtãtia quo tempore ad alterum eorum exercitum admouebat, præcepit, vt ex cõpoſito ab aliis caſtris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriam nunciantes venirent: ad cuius ſimulationem curauit vt ſylua quæ in medio erat incenderetur, præbitura ſpeciem vrbis ardentis: præterea quoſdã captiuorũ habitu eodẽ iuſſit perduci. Qua aſſeueratione perterriti, qui obſidebantur dum in parte iam ſe ſuperatos exiſtimarent, defecerunt.

Cyrus rex Perſarum incluſo Sardibus Crœſo, qua præruptus mõs nullum aditum præſtabat, ad mœnia malos exequãtes altitudinem iugi ſubrexit, quibus ſimulachra hominũ armata Perſici habitus impoſuerat, noctúq; eos mõti admouit. Tum prima luce ex altera parte muros aggreſſus eſt, vbi orto ſole ſimulachra illa, armatorũ referentia habitũ, refulſerũt, oppidani captam vrbem à tergo credentes, & hoc in fugam dilapſi victoriam hoſtibus conceſſerunt.

De irruptione ex diuerſa parte quàm expectamus. Cap. IX.

SCipio apud Carthaginem ſub diſceſſum æſtus maritimi ſecutus deum (vt dicebat) ducem, ad muros vrbis acceſſit: & cedente ſtagno, quà non expectabatur, irrupit.

Fabius Maximus Cũctatoris fili⁹, apud Arpos præſidio Annibalis occupatos, conſiderato

conſiderato ſitu vrbis,ſexcentos milites obſcura nocte miſit:qui per munitam eóque minus † frequentem oppidi partem ſcalis euecti in murum, portas reuellerent:hi adiuti decidentium aquarum ſono,qui operis ſtrepitum obſcurabat,iuſſa peragunt,ipſe dato ſigno ab alia parte aggreſſus cepit Arpos. *frequentatum*

C.Marius bello Iugurthino apud flumẽ Muluchã,cùm oppugnaret caſtellum in monte ſaxeo ſitũ,quod vna & anguſta ſemita adibatur,cętera parte velut † cũ ſaltu pręcipiti,nũciato ſibi per Lygurẽ quendã ex auxiliis gregalẽ militem,qui fortè aquatũ progreſſus,dũ per ſaxa mõtis cochleas legit,ad ſummũ peruenerat,eripi poſſe caſtellũ, paucos cẽturiones, quibus perfectiſſimos cum velociſſimis militibus æneatores immiſcuerat,miſit:capite pedibúſq; nudis,vt profectus viſúſq; per ſaxa facilior foret, ſcutis † armíſq; à tergo aptatis, hi Lygure duce & telis & clauis quibus in aſcenſu nitebantur adiuti, cùm ad poſteriora & ob id vacua defenſoribus caſtelli perueniſſent, cõcinere & tumultuari,vt præceptum erat cœperunt:ad quod conſtitutum Marius conſtantius adhortatus ſuos,acrius inſtare caſtellanis cœpit:quos ab imbelli multitudine ſuorum reuocatos tanquam capti à tergo eſſent, inſecutus caſtellum cepit. *conſulto* *gladiiſq;*

Lucius Cornelius Coſ. complura Sardiniæ cepit oppida,dum † fortiſſimas partes copiarum noctu exponit, quibus præcipiebat, vt deliteſcerent, operirentúrque tempus,quo ipſe noctu appelleret:occurrentibus deinde aduentãti hoſtibus,& ab ipſo per ſimulationem fugæ longius ad perſequendum auocatis,illi in relictas ab eis vrbes impetum facerent. *firmiſſimas*

Pericles Athenienſium dux cùm oppugnaret quandam ciuitatem magno conſenſu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorum quæ mari adiacecebat claſſicum cani,clamorémque attolli iuſſit:hoſtes † penetrari illac in oppidum rati,reliquerunt portas,per quas Pericles deſtitutas præſidio irrupit. *penetratũ*

Alcibiades dux Athenienſium Cyzicũm oppugnandi eius cauſa nocte improuiſus acceſſit:& ex diuerſa parte mœnium cornicines canere iuſſit:ſufficere propugnationi murorum poterant ad id latus,à quo ſolo ſe tẽtari putabãt, cùm confluerent,qua non † obſidebantur muros tranſcendit. *abſiſtebatur*

Thraſybulus dux Mileſiorum,vt portum Sycioniorum occuparet, à terra ſubinde oppidanos tentauit:& illo quo laceſſebantur conuerſis hoſtibus,claſſe inſpectata portum cepit.

Philippus in obſidione cuiuſdã maritimæ vrbis,binas naues procul à conſpectu contabulauit,ſuperſtruxítque eis turres: aliis deinde turribus adortus à terra, domibus propugnatores diſtrinxit, turritas naues à mari applicauit, & quà non reſiſtebatur ſubiit muros.

Pericles Peloponeſorũ caſtellum oppugnaturus,in quod duo omnino erãt acceſſus,alterũ foſſa intercluſit,alterũ munire inſtituit: caſtellani ſecuriores ab altera parte facti, eã ſolã quã munire videbãt cuſtodire cœperũt.Pericles præparatis põtibus iniectiſque ſuper foſſam à qua nõ cauebatur ſubiit caſtellum.

Antiochus aduerſ' Epheſios,Rhodiis quos in auxilio habebat præcepit,vt nocte portum cum magno ſtrepitu inuaderent:ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrẽte, nudatis defenſore reliquis munitionibus ipſe aggreſſus

aggreſſus ex aduerſo ciuitatem cepit.

De inſidiis per quas eliciantur obſeſſi. Cap. X.

CAto in conſpectu Lacetanorum quos obſidebat, reliquis ſuorum ſubmotis Sueſſanos quoſdam ex auxiliaribus, maximè imbelles, aggredi mœnia iuſſit: hos cùm facta eruptione Lacetani facilè auertiſſent, & fugiẽtes auidè inſecuti eſſent, illis quas occultauerat cohortibus oppidum cepit.

finxit Lucius Scipio in Sardinia, cuiuſdam ciuitatis per tumulum relicta oppugnatione quam inſtruxerat, ſpeciem fugientis † præſtitit: inſecutiſque temerè oppidanis, per eos quos in proximo occultauerat, oppidum inuaſit.

Annibal cùm obſideret ciuitatem Hymeram, caſtra ſua capi de induſtria paſſus eſt, iuſſis recedere Pœnis, tanquam præualeret hoſtis. Quo euentu Hymeræis ita deceptis, vt gaudio impulſi relicta vrbe procurrerent ad Punicum vallum, Annibal vacuam vrbem, per eos quos in inſidiis ad hanc ipſam occaſionem poſuerat, cepit. Idem vt Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens, ad primam eruptionem oppidanorũ ſimulata fuga ceſſit, interpoſitóque exercitu ab oppido intercluſos hoſtes à ſuis, in medio trucidauit.

Himilco Carthaginenſis, apud Agrigentum, iuxta oppidum partem copiarum in inſidiis poſuit: præcepítque his, vt cùm proceſſiſſent oppidani ligna humida incenderent, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciẽdos hoſtes progreſſus, ſimulata fuga perſequentes oppidanos longius cedendo protraxit: inſidiatores prope mœnia imperatum ignem † acerbum ſubiecerũt, vnde obortum contemplati fumum Agrigentini, incenſam ciuitatem ſuam exiſtimauerunt: defendẽdæque eius gratia, dum trepidè recurrunt, obuiis eis qui inſidiati iuxta muros erãt, & à tergo inſtantibus quos perſecuti fuerant, in medio trucidati ſunt.

acerbis

Viriatus diſpoſito per occulta milite, paucos miſit qui abigerent pecora Socobrigentium, ad quæ illi vindicanda cùm frequentes procurriſſent, ſimulantéſque fugam prædatores perſequerentur, deducti in inſidias cæſique ſunt.

Scordiſci equites cùm Heracleę duarũ partiũ pręſidio prępoſit⁹ eſſet Lucullus, pecora abigere ſimulãtes, ꝓuocarũt eruptionẽ: fugã deinde mẽtiti, ſequẽtẽ Lucullũm in inſidias deduxerunt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Athenienſium, ciuitatem aggreſſurus littori appoſitam, poſt quædam promõtoria occultè habita claſſe, è nauibus velociſſimam præter hoſtilia pręſidia ire iuſſit: qua viſa, cùm omnia nauigia, quę pro cuſtodia portus agebantur, ad perſequẽdam euolaſſent, Chares in indefenſum portum cum reliqua claſſe inuectus, etiam ciuitatem occupauit.

Laribe Barca dux Pœnorũ, in Sicilia Lilybęũ noſtris terra mariq; obſidentib⁹ partẽ claſſis ſuę procul armatã iuſſit oſtendi, ad eius cõſpectũ cùm euolaſſent noſtri, ipſe reliquis quas in occulto tenuerat nauibus, Lilybæi portum occupauit.

De ſimulatione regreſſus. Cap. XI.

admiſſurus PHormion dux Athenienſium, cum depopulatus eſſet agros Chalcidẽſium legatis eorum de ea re quærẽtibus benignè reſpondit: & nocte qua dimiſſurus illos erat, finxit literas ſibi ſuperueniſſe ciuium ſuorũ, propter quas redeundum

undum haberet, ac paulum regreſſus dimiſit legatos, his omnia tuta & abiſſe Phormionem renunciantibus, Chalcidenſes ſpe & oblatæ humanitatis & abducti exercitus, remiſſa vrbis cuſtodia, cum cõfeſtim Phormiõ reuertiſſet, prohibere inexpectatam vim non potuerant.

Ageſilaus dux Lacedæmoniorum cùm Phocenſes obſideret, & intellexiſſet eos qui tunc præſidio illis erant, iam grauari belli incommodo, paululũ regreſſus tanquam ad alios actus, liberam occaſionem recedendi his dedit: non multo poſt milite reducto, deſtitutos Phocenſes ſuperauit.

Alcibiades aduerſus Byzantios, qui ſe mœnibus cõtinebant, inſidias diſpoſuit, & ſimulato regreſſu, incautos eos oppreſſit.

Viriatus cum tridui iter diſcedens confeciſſet, idem illud vno remenſus ſecuros Segobrienſes & ſacrificio tum maximè occupatos oppreſſit.

Epaminundas Mantiniam cum Lacedæmonios in ſubſidium hoſti veniſſe animaduerteret, ratus poſſe Lacedæmonem occupari, ſi clam illò profectus eſſet, nocte crebros ignes fieri iuſſit, vt ſpecie remanendi occultaret profectionẽ: ſed à transfuga proditus, aſſecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem quo†Spartam petebat, deſtitit: idem tamen conſilium conuertit ad Mantinienſes, æque enim ignibus factis Lacedæmonios quaſi maneret fruſtratus, per xl. millia paſſuum Mantiniam reuertitur, eamque auxilio deſtitutam occupauit. Porum

Ex contrario circa tutelam obſeſſorum, de exercitanda cura ſuorum. Cap. XII.

Alcibiades Athenien. ciuitate ſua à Lacedæmoniis obſeſſa, veritus negligentiam vigilum, denunciauit his qui in ſtationibus erãt, vt obſeruarent lumen quod nocte oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum eius ipſi quoque lumina attollerent. In quo munere qui ceſſaſſet, pœnam paſſurum: dum ſolicitè expectatur ſignum ducis, peruigilatum ab omnibus & ſuſpectæ noctis periculum euitatum eſt.

Iphicrates dux Athenienſiũ cum pręſidio Corinthũ teneret, & ſub aduentum hoſtiũ ipſe vigilias circũiret, vigilem quem dormientem viderat, trãſfixit cuſpide, quod factum quibuſdam tanquam ſæuum increpãtibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui. Epaminundas Thebanus idem feciſſe dicitur.

De emittendo & recipiendo nuncio. Cap. XIII.

Romani obſeſſi in Capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miſerunt Pontium Cominum, qui vt ſtationes Gallorum falleret, per ſaxa Tarpeia dimiſſus, trãſnato Tyberi Veios peruenit, & perpetrata legatione ſimiliter ad ſuos rediit.

Campani diligenter Romanis, à quibus obſeſſi erant, cuſtodias agentibus, quẽdam pro transfuga ſubornatum miſerunt, qui occultatam baltheo epiſtolam inuenta effugiendi occaſione ad Pœnos pertulit.

Venatione quoque & pecoribus quidam inſuerunt literas, membranis mandatas. miſerunt

Alioqui & iumentum in † aduerſam partem inſulſerunt, dum ſtationes transeunt. Nonnulli interiora vaginarum inſcripſerunt. auerſam partem infixerunt

L.Lucul-

Cyzicenos L. Lucullus †Cyricenos obſeſſos à Mithridate, vt certiores aduentus ſui faceret, cùm præſidiis hoſtiũ teneretur introitus vrbis, qui vnus & anguſtus ponte modico inſulam continenti iungit, militem è ſuis ſciolum nandi, & nauticæ artis peritũ, iuſſit inſidentem duobus inflatis vtribus, literas inſutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis interſe diſtantibus commiſerat, ire ſeptem milliũ paſſuum traiectum. Quod ita peritè gregalis fecit, vt cruribus velut gubernaculis dimiſſis curſum dirigeret, & procul viſentes, qui in ſtatione erant, marinæ ſpecie beluæ deciperet.

Hircius Coſ. ad Decimum Brutum, qui Mutinæ ab Antonio obſidebatur, literas ſubinde miſit plumbo ſcriptas, quibus ad brachium religatis, milites

Scultenam †Scultellam amnem tranſnabant.

Idem columbis (quas incluſas antè tenebris & fame affecerat) epiſtolas ſeta ad collum religabat, eáſque à propinquo inquantum poterat mœnibus loco emittebat: illæ lucis cibique auidæ, altiſſima ædificiorum petentes excipiebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: vtique poſtquàm diſpoſito quibuſdam locis cibo columbas illuc deuolare inſtituerat.

De introducendis auxiliis & commeatibus ſuggerendis. Cap. XIIII.

Ategua BEllo ciuili, cùm †Ategua vrbs in Hiſpania Pompeianorum partium obſideretur, Maurus interrex, tanquam Cæſarianus Tribuni cornicularius vigiles quoſdam excitauit, è quibus aliquos euitans, conſtantia fallaciæ ſuæ per medias Cæſaris copias præſidium Pompei traduxit.

Annibale obſidente Caſilinum Romani farinã doliis ſecũda aqua Vulturi fluminis demittebant, vt ab obſeſſis exciperetur, quibus cùm obiecta per medium amnem cathena Annibal obſtitiſſet, nuces ſparſere, quæ cum aqua ferente ad oppidũ deflueret, eo cõmeatu ſociorum neceſſitatem ſuſtentauerunt.

Hircius Mutinenſibus obſeſſis ab Antonio ſalem, quo maxime indigebãt, cuppis conditum, per amnem Saniturnum intromiſit. Idem pecora ſecunda aqua dimiſit, quæ excepta ſuſtentauerunt neceſſariorum inopiam.

Quemadmodum efficiatur vt abundare videantur quæ deerunt. Cap. XV.

ROmani cùm à Gallis Capitoliũ obſideretur, in extrema iam fame panem in hoſtem iactauerunt: cõſecutíque vt abundare commeatibus viderentur, obſidionem donec Camillus ſubueniret tolerauerunt.

Athenienſes aduerſus Lacedæmonios idem feciſſe dicuntur.

Hi qui ab Annibale Caſilini obſidebantur ad extremam famem perueniſſe crediti, cùm etiam herbas alimentis eorum Annibal ſæpe arato loco qui erat inter caſtra ipſius & mœnia præriperet, ſemina in præparatum locum iecerunt: conſecuti vt habere viderentur, quo victum ſuſtentarent vſque ad ſatorum prouentum.

deligere Reliqui ex Variana clade, cùm obſiderentur, quia †defici frumẽto videbantur, horrea tota nocte circũduxerunt: captiuos deinde præciſis manibus dimiſerunt, hi circũſidentibus ſuis perſuaſerunt, ne ſpem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorũ ingens copia ſupereſſet.

Thraces

Thraces in arduo monte obſeſſi,in quem hoſtibus acceſſus non erat,collato
viritim exiguo tritico,aut caſeo pauerunt pecora,& in hoſtium præſidia dimi-
ſerunt:quibus exceptis occiſiſq́;,cum frumenti veſtigia in viſceribus eorum ap
paruiſſent,opinatus hoſtis magnam vim tritici ſupereſſe eis,qui inde etiam pe-
cora paſcerent,receſſit ab obſidione.

Thraſybulus dux Mileſiorum cùm longa obſidione milites ſui angerentur
ab Aliatte,qui ſperabat eos ad deditionem fame poſſe compelli, ſub aduentum
legatorum Alliattis frumentum omne in forū compellere iuſſit:& conuiuiis ſub
id tempus † inſtitutis per totam vrbē epulas pręſtitit: atq; ita perſuaſit hoſti ſu- *inſtructis*
pereſſę ipſis copias,quibus diuturnam ſuſtinerent obſidionem.

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur, Cap. XVI.

CL.Marcellus cognito conſilio Battei Nolani,qui corrumpere ad defectio-
nem populares ſtudebat, & Annibali gratificabatur, quòd illius beneficio
curatus inter Cannenſes ſaucius,& ex captiuitate remiſſus ad ſuos erat,quia in-
terficere eum(ne ſupplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, ac
cercitum ad ſe allocutus eſt,dicens,fortiſſimum eum militem eſſe,ꝙ antea igno
raſſet:hortatusq́; eſt,vt ſecum moraretur:& ſuper verborū honorē,equo quoq;
donauit.Qua benignitate non illius tantū fidem, ſed etiam popularium qui ex
illo pendebant,ſibi obligauit.

Amilcar dux Pœnorum,cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos tran-
ſirent,etiam ex conſuetudine,vt ſocii exciperentur,ſibi fideliſſimos ſubornauit
ad diſſimulandam tranſitionem,qui Romanos excipiendorum cauſa eorū ꝓ-
greſſos†cæciderunt. Quæ ſolertia Amilcari non tantùm ad præſentem profu- *occiderunt*
it ſucceſſum,ſed in poſterum præſtitit,vt Romanis veri quoq; transfugæ forent
ſuſpecti.

Hanno Carthaginenſium Imperator in Sicilia,cùm comperiſſet Gallorum
mercenariorum circiter quatuor milia conſpiraſſe ad transfugiendum ad Ro-
manos,quòd aliquot menſium mercedes non receperant, animaduertere autē
in eos non auderet, metu ſeditionis, promiſit prolationis iniuriam, liberalita-
te penſaturum:quo nomine gratias agentibus Gallis,per tempus idoneum†da- *dicitur*
tis pollicitis,fideliſſimum diſpenſatorem ad Oracilium coſ.miſit: qui tanquam *pollicitus*
rationibus interuerſis transfugiſſet, nunciauit nocte proxima Gallorum qua-
tuor milia, quę prædatum forent miſſa,poſſe excipi. Otacilius nec ſtatim cre-
didit transfugę,nec tamen rem ſpernendam ratus, diſpoſuit inſidiis lectiſſimā
manum ſuorum,ab ea Galli excepti dupliciter, Hannonis conſilio ſatisfecerūt
& Romanos cæciderunt,& ipſi omnes interfecti ſunt.

Annibal ſimili conſilio ſe à transfugis vltus eſt. Nam cùm aliquos ex mili-
tibus ſuis ſciret transfugiſſe proxima nocte, nec ignoraret exploratores hoſtiū
in caſtris ſuis eſſe, palàm pronuntiauit,non debere transfugas vocari ſolertiſſi-
mos milites, qui ipſius iuſſu exierint ad excipienda hoſtium conſilia , auditis
quæ pronunciauit,retulerūt exploratores ad ſuos.Tum†comprehenſi à Roma- *compreſſi*
nis transfugæ & amputatis manibus remiſſi ſunt.

Diodorus cùm præſidio Amphipolim tueretur,& duo milia Thracū ſuſpe-

cta haberet,quæ videbantur vrbem direptura, mẽtitus eſt paucas hoſtium naues proximo littori applicuiſſe, eaſq; diripi poſſe. Qua ſpe ſimulatos Thraca emiſit,ac deinde clauſis portis non recepit.

De eruptionibus. Cap. XVII.

Romani, qui in præſidio Panormitanorum erant, veniente ad obſidionem Haſdrubale,raros ex induſtria in muris poſuerũt defenſores:quorum paucitate contempta,cùm incautus muris ſuccederet Haſdrubal,eruptione facta ceciderunt eum.

Aemilius Paulus vniuerſis Lyguribus improuiſò adortis caſtra eius, ſimulato timore militem diu continuit,deinde fatigato iam hoſte, à quatuor portis eruptione facta ſtrauit cepitq; Lygures.

Velius præfectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens,miſit ad Haſdrubalem legatos, vti abire ſibi incolumi liceret:ea ſimulatione ad ſecuritatem perductum hoſtem eruptione facta cecidit.

C. Pompeius circumſeſſos ad Dyrrhachium non tantùm obſidione liberauit ſuos,verumetiã poſt eruptionem, quam opportuno & loco & tempore fecerat,Cæſarem ad caſtellum,quod duplici munitione inſtructum erat,auidè irrumpentem, exterior ipſe circumfuſus corona obligauit, vt ille inter eos quos obſidebat,& eos qui extra circumuenerãt medius, non leue periculum & detrimentum ſenſerit.

didiacum auás rbyn dacum Flauius Fimbria in Aſia apud † Hildinacum aduerſum filium Mithridatis brachiis à latere ductis,deinde foſſa in fronte percuſſa,quietum in vallo militem tenuit, donec hoſtilis equitatus intraret anguſtias munimentorum, tunc eruptione facta ſex milia eorum cecidit.

C.Cæſar in Gallia deletis ab Ambiorige Titurii Sabini & Cottæ legatorũ copiis,cùm à Q.Cicerone,qui & ipſe oppugnabatur,certior factus, cũ duabus legionibus aduentaret,conuerſis hoſtibus metum ſimulauit,militesq; in caſtris quæ ampliora ſolito induſtria fecerat renuit:Galli præſumpta iam victoria,velut ad prędam caſtrorum tendentes,foſſas implere,& vallum detrahere cœperunt:qua re prælio aptatos,Cæſar emiſſo repente vndiq; milite trucidauit.

Titurius Sabinus aduerſus Gallorum amplum exercitum continendo militem iuxta munimenta,præſtitit eis ſuſpicionem metuentis:cuius augẽdę cauſa perfugam miſit,qui affirmaret exercitum Romanum in deſperatione eſſe,ac fugã cogitare:Barbari oblata victoriæ ſpe concitati, lignis ſarmentiſq;ſe onerauerunt, quibus foſſas complerent: ingentiq; curſu caſtra noſtra in colle poſita petiuerunt,vnde in eos Titurius vniuerſas immiſit copias, multiſq; Gallorum cæſis plurimos in deditionem accepit.

Aſculani oppugnaturo oppidum Pompeio cum paucos ſenes ægros in muris oſtendiſſent,ob id ſecuros Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obſeſſi,ne pro vallo quidem inſtruxerunt aciem,adeoq; ſe continuerunt,vt Popilio Lenati fiducia fieret,ſcalis oppidum aggrediendi. Quo deinde ſuſpicante inſidias (quia ne tunc quidem obſiſtebatur) ac ſuos reuocante, eruptione facta auerſos & deſcendentes adorti ſunt.

De conſtantia

De conſtantia obſeſſorum. Cap. XVIII.

ROmani aſſidẽte mœnibus Annibale oſtentandæ fiduciȩ gratia, ſupplemẽtum exercitibus,quos in Hiſpania habebant,diuerſa porta miſerunt. Idem agrum in quo caſtra Annibal habebat, defuncto forte domino, vænalem ad id precium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum vænierat: Hi dum ab Annibale obſiderentur,& ipſi obſiderent Capuam,decreuerunt ne niſi capta ea,reuocaretur inde exercitus.

Finis Libri tertii.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRAtegematon Libri Quarti Præfatio.

MVlta lectione cõquiſitis Strategematibus,& non exiguo ſcrupulo digeſtis,vt promiſſum trium librorum implerem, ſi modò impleui,in hoc exhibebo ea quæ parùm aptè deſcriptioni priorum ad ſpeciem alligata ſubiici videbantur, & erant exẽpla potius ſtrategicôn quam ſtrategemata.Quȩ idcirco ſeparaui,quia quàmuis clara, diuerſæ tamẽ erãt ſubſtantiȩ: ne ſi qui forte in aliqua ex his incidiſſent, ſimilitudine indoctè prȩtermiſſa opinarentur:& ſanè velut reſidua expedienda ſunt,in quo ſicut antea,& ipſe ordinem per ſpecies ſeruare conabor.

De Diſciplina Cap. I.

PVblius Scipio ad Numantiam, corruptum ſuperiorum ducum ſocordia exercitum correxit, dimiſſo ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus, quibus cum frequens iniungeret iter,portare complurium dierum cibaria imperauit, ita vt frigora & hymbres pati, vada fluminum pedibus traiicere aſſueſceret miles: exprobrante ſubinde Imperatore timiditatem & ignauiam,frãgente delicatioris vſus ac parum neceſſaria expeditioni vaſa.Quod maxime nobiliter accidit C.Meuio tribuno, cui dixiſſe traditur Scipio,Mihi pauliſper,tibi & reipub. ſemper†nequam eris. *neceſſarius*

Q.Metellus bello Iugurthino,ſimiliter lapſam militũ diſciplinam pari ſeueritate reſtituit, cum inſuper prohibuiſſet alia carne q̃ aſſa elixá ve milites vti. *nequaquam eris*

Pyrrhus delectori ſuo fertur dixiſſe, Tu grãdes elige,ego eos fortes reddã.

Lucio Flacco & C.Varrone Coſſ.milites primo iureiurãdo facti ſunt,antè enim ſacramento tantummodo à tribunis rogabantur: ceterũ ipſi inter ſe tantum coniurabant ſe fugæ atq; formidinis cauſa non abituros: neque ex ordine receſſuros,niſi teli petendi feriendíve hoſtis aut ciuis ſeruandi cauſa. *Sacramẽto rogari*

Scipio Aphricanus, cũ ornatũ ſcutũ elegantius cuiuſdã vidiſſet,dixit nõ ſe mirari,ꝙ tanta cura ornaſſet,in quo plus præſidii quàm in gladio haberet.

Philippus cum primum exercitũ cõſtitueret,vehiculorũ vſum omnibus in-

terdixit,equitibus non amplius quàm ſingulos calones habere permiſit: pediti bus autem denis ſingulos,qui molas & funes ferrent in æſtiua exeuntibus,xxx. dierum farinam collo portare imperauit.

Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vaſa & cibaria militum in faſciculos aptata furcis im-

Muli Mariani. poſuit,ſub quibus & habile onus & facilis requies eſſet: vnde & in prouerbium tractum eſt Muli Mariani.

Theogenes Athenienſis cũ exercitum Megaram duceret, petentibus ordines reſpondit ibi ſe daturum: dein clàm equites præmiſit, eosq; hoſtium ſpecie impetum in ſuos retorquere iuſſit: quo facto quos tum habebat, tanquã ad hoſtium occurſum prępararentur,permiſit ita ordinari aciem,vt quo quis voluiſſed loco conſiſteret,& cùm inertiſſimus quiſque retrò ſe dediſſet,ſtrenui autẽ in fronte proſiluiſſent,vt quenque inuenerat ſtantẽ,ita ad ordines militię ꝓuexit.

Lyſander Lacedęmonius, egreſſum via quendam caſtigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam ſe ab agmine receſſiſſe,reſpõdit,ne ſpeciem quidem rapturi præbeas volo.

Antigonus cùm ſuum filium diuertiſſe audiſſet in eius domum cui tres filię inſignes ſpecie eſſent, Audio, inquit, fili anguſtè habitare te, pluribus dominis domum poſſidentibus,hoſpitium laxius accipe: iuſtoque commigrare edixit, ne qs minor quinquaginta annos natus, hoſpitio matris familias vteretur.

Q.Metellus Coſ. quàmuis nulla lege impediretur,quin filiũ contubernalem perpetuum haberet,maluit tamen eum in ordine merere.

Publius Rutilius Coſ. cum ſecundum leges in cõtubernio ſuo filium poſſet habere,in legione militem fecit.

T.Scaurus filium,quòd in ſaltu Tridentino loco hoſtibus ceſſerat,in cõſpectum ſuum venire vetuit: adoleſcens verecundia ignominiæ preſſus mortem ſibi conſciuit.

Caſtra antiquitus Romani cæteræq; gẽtes paſſim per corpora cohortiũ velut mapalia conſtituere ſoliti erãt, cum ſolos vrbium muros noſſet antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum ſub eodem vallo conti-

Patentum nere inſtituit. Romani deinde victo eo in Campis Aruſinis,circa vrbem †Statu entum caſtris eius potiti & ordinatione notata paulatim ad hanc vſque metationem,quæ nunc effecta eſt peruenerunt.

P. Naſica in hybernis, quàmuis claſſis vſus non eſſet neceſſarius, ne tamen deſidia miles corrumperetur, aut per ocii licẽtiam ſociis iniuriam inferret, naues ædificare inſtituit.

M.Cato memoriæ tradidit, in furto cõprehẽſis inter cõmilitones dextras eſſe pręciſas: aut ſi lentius animaduertere voluiſſent in principes,ſanguinẽ miſſũ.

Clearchus dux Lacedęmoniorũ exercitui dicebat,Imperatorẽ potius quàm hoſtem metui debere, ſignificans eos, qui in prælio dubiam mortem timuiſſet, certum,ſi deſeruiſſent,manere ſupplicium.

Appii Claudii ſententia, ſenatus eos qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & poſtea remiſſi erant,equites ad peditẽ redegit,pedites ad leuam armaturam,

omnibus

omnibus extra vallum iuſsis tendere, donec bina hoſtiũ ſpolia ſinguli referrẽt.

Otacilius Craſſus Coſ. eos q; ab Annibale ſub iugũ miſsi redierãt, tẽdere extra vallũ iuſsit, vt immuniti aſſueſcerẽt pꝛiculis, & aduerſus hoſtẽ audẽtiores fierẽt.

P. Cornelio Naſica, Decimo Iunio Coſſ. qui exercitum deſeruerant damnati, virgis cæſi publicè vænierunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad caſtellũ initio hoſtibus ceſſerant, extra vallũ iuſsit tendere, donec aſsiduo labore & pꝛoſperis excurſionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Coſ. cùm ad opus equites neceſsitate cogente iuſsiſſet accedere, eorumq; pars detrectaſſet imperium, queſtus apud cẽſores effecit vt notarentur à patribus, deinde obtinuit, ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoq; plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumq; cõſenſu ſtabilita diſciplina eſt.

Q. Metellus Macedonicus in Hiſpania quinque cohortes, quę hoſtibus ceſſerant, teſtamentum facere iuſſas, ad locum recuperandum remiſit, minatus non niſi poſt victoriam receptum iri.

P. Valerio conſuli ſenatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Serinum, ibique caſtra munire, & hyemem ſub tentoriis exigere.

Senatus cùm turpiter fugati eius milites eſſent, decreuit ne auxilia ei ſubmitterentur, niſi captis eius legionibus, quę punico bello militiam detrectauerant: at in Siciliam velut relegatis per vii annos ordeũ ex ſenatuſconſulto datum eſt.

L. Piſo cùm Titium præfectũ cohortis, quòd loco fugitiuus ceſſerat, cincto togæ præciſo, ſoluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie ſtare, dum vigiles venirent, iuſsit conuiuiis & balneo abſtinere.

Sylla cohortem & cẽturiones, quorum ſtationem hoſtis perruperat, galeatos & diſcinctos perſtare in principiis iuſsit.

Domitius Corbulo in Armenia, Aemilio Rufo præfecto equitũ, quia hoſtibus ceſſerat, & parũ inſtructã armis alam habebat, veſtimẽta per lictorẽ ſcidit: eidemq;, vt erat fœdato habitu, pꝛſtare in principiis donec mitterẽtur, ĩperauit.

Atilius Regulus cùm ex Samnio in Lucernã tranſgrederetur, exercituſque eius obuiis hoſtibus aduerſus eſſet, oppoſita cohorte iuſsit fugientes pro defectoribus cædi.

Cotta Coſ. in Sicilia, in Valerium Nobilem tribunũ militum ex gente Valeria virgis animaduertit.

Idẽ P. Aureliũ ſanguine ſibi iunctũ, quẽ obſidioni Lipararũ ipſe ad auſpicia repetenda Meſſanam tranſiturus præfecerat, cùm ager incenſus, & capta caſtra eſſẽt, virgis cęſum in numerũ gregaliũ peditũ referri, & muneribus fũgi iuſsit.

Fuluius Flaccus Cenſor Fuluium fratrem ſuum, quia legionem, in qua tribunus militum erat, iniuſſu conſulis dimiſerat, à ſenatu mouit.

M. Cato ab hoſtili littore, in quo per aliquot dies mãſerat, cùm tradito profectionis ſigno claſſem ſoluiſſet, & relictus è militibus quidã alta voce & geſtu expoſtularet, vti tolleretur, circumacto ad littus vniuerſa claſſe comprehẽſum ſupplicio affici iuſsit: & quem occiſuri per ignominiam hoſtes fuerant, exẽplo

potius impendit. Appius Claud. ex his qui loco ceſſerant decimum quemque militem, ſorte ductũ, fuſte percuſsit. Fab. Rullus Coſ. ex duabus legionibus, quę loco ceſſerant ſorte ductos in conſpectu militum ſecuri percuſsit. Aquirius ternos ex centuriis, quorum ſtatio ab hoſte perrupta erat, ſecuri percuſsit. M. Antonius cùm agger ab hoſtibus incenſus eſſet, ex his qui in opere fuerant duarum cohortium militem decimauit; & in ſingulos ex his centuriones animaduertit, legatum cum ignominia dimiſit, reliquis ex legione ordeum dari iuſsit. In legionem, quæ Regium oppidum iniuſſu ducis diruerat, animaduerſum eſt, ita vt quatuor milia tradita cuſtodię necarentur. Præterea ſenatuſconſulto cautum eſt, ne quem ex iis ſepelire vel lugere fas eſſet.

L. Papyrius Curſor dictator Fabium Rutiliũ, magiſtrum equitum, quòd aduerſus dictum eius, quàmuis proſperè pugnauerat, virgis popoſcit cęſum, ſecuri percuſſurus: nec contentioni aut precibus militum conceſsit animaduerſionem, eumq́; profugientem Romam perſecutus eſt: nec ibi quidem remiſſo prius ſupplicii metu, quàm ad genua eius & Fabius cum patre prouolueretur & pariter ſenatus ac populus rogarent.

Manlius cui Imperioſo poſtea cognomẽ fuit, filium quòd is contra edictum patris cum hoſte pugnauerat, quamuis victorem, in conſpectu exercitus virgis cæſum ſecuri percuſsit.

Manlius filius, exercitu pro ſe aduerſus patrem ſeditionem parante, negauit tanti eſſe quenquam, vt propter illum diſciplina corrumperetur, & obtinuit vt ipſum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras præcidit.

M. Curio Coſ. bello Dardanico, circa Dirachium, cùm ex quinque legionibus vna, ſeditione facta, militiam detrectaſſet, ſecuturamq́; ſe temeritatem ducis in expeditionem aſperã & inſidioſam negaſſet, quatuor legiones eduxit armatas & conſiſtere† ordinibus, detectis armis velut in acie, iuſsit: poſt hæc ſeditioſam legionẽ inermem procedere,† diſcinctamq́; in conſpectu armati exercitus, ſtramẽta coëgit ſecare: poſtero autem die ſimiliter foſſam diſcinctos milites facere, nulliſq́; precib' legionis ab eo impetrari potuit, ne ſigna eius ſubmitteret, nomenq́; aboleret, milites autem in ſupplementum cæterarum legionum diſtribueret.

omnibus.

diſtinctamq́;

Q. Fuluio, Appio Claudio Coſſ. ex pugna cãnenſi in Siciliã à Senatu relegati poſtulauerunt à Coſ. M. Marcello, vt in prælium ducerentur, ille Senatum conſuluit: ſenatus negauit ſibi placere cõmitti his rempub. quam deſeruiſſent: Marcello tamen permiſit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, néve donaretur, néve quod præmiũ ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Pœni in ea fuiſſent.

M. Salinator conſularis damnatus eſt à populo, quòd prædam non æqualiter diuiſerat militibus.

Cùm ab Lyguribus in prælio Q. Petilius Coſ. interfectus eſſet, decreuit ſenatus, vti ea legio, in cuius acie Coſ. erat occiſus, tota infrequẽs referretur, ſtipẽdium ei annuum non daretur, † æraq́; reſcinderentur.

numeroque reſcinderetur.

De effectu

De effectu diſciplinæ. Cap. II.

BRuti & Caſsii exercitus, memoriç proditũ eſt, bello ciuili cum vnà per Macedoniam iter facerent, priórque Brutus ad fluuium, in quo pontem iungi oportebat, perueniſſet, Caſsii tamen exercitũ & in efficiendo ponte, & in tráſitu maturádo pręceſſiſſe: qui vigor diſciplinę effecit, ne nõ ſolùm in operibus, verum etiam in ſumma belli præſtarent Caſsiani Brutianis.

C. Marius, cùm facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus qui ſub Rutilio, & qui ſub Metello, ac poſtea ſub ſeipſo meruerant, Rutilianum quendam minorem, qui certioris diſciplinæ arbitrabatur † præoptauit. *punctauit*

Domitius Corbulo, duabus legionibus & paucisſimis auxiliis diſciplina† correpta Parthos ſuſtinuit. *correcta*

Alexander Macedo xl milibus hominũ, iam inde à Philippo patre diſciplinæ aſſuefactis, orbem terrarum aggreſſus, innumeras hoſtium copias vicit.

Cyrus bello aduerſus Perſas, xiiii milibus armatorum immenſas difficultates ſuperauit.

Epaminundas dux Thebanorum iiii milibus hominum ex quibus cccc, tantum equites erant, Lacedæmoniorũ exercitum, xxiiii milium peditum, equitũ mille ſexcentorum vicit. A iiii milibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri aduerſus Artaxerxem fuit, centum milia barbarorum, prælio ſupata ſunt.

Eadem Græcorum prælio xiiii milia, amiſsis ducibus reditus ſui cura vni ex corpore ſuò Xenophonti Athenienſi demandata, per iniqua & incognita loca, incolumia reuerſa ſunt.

Xerxes à ccc Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cùm vix eos cõfeciſſet, hoc ſe deceptũ aiebat, quòd multos quidem homines haberet, viros autem diſciplinæ tenaces nullos

De continentia. Cap. III.

MArcum Catonem vino eodem, quo remiges, contentum fuiſſe traditur.

Fabricius cùm Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret, non accepto eo, dixit, malle ſe habentibus id imperare quàm habere.

Attilius Regulus cùm ſummis rebus præfuiſſet, adeò pauper fuit, vt ſe, coniugem, liberóſq; toleraret agello, qui colebatur per vnum villicum, cuius audita morte, ſcripſit ſenatui de ſucceſſore, deſtitutis rebus obitu ſerui neceſſariam eſſe præſentiam ſuam.

Cn. Scipio, poſt res proſperè geſtas in Hiſpania, in ſumma paupertate deceſſit, nec ea quidem relicta pecunia, quæ ſufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publicè dotauit ſenatus

Idem præſtiterunt Athenienſes filiis Ariſtidis, poſt ampliſsimarum rerũ adminiſtrationem, in maxima paupertate defuncti. Epaminundas dux Thebanorum tantæ abſtinentiæ fuit, vt in ſupellectili eius, præter ahenum & veru vnicum nihil inueniretur.

Annibal ſurgere de nocte ſolitus, ante noctem non requieſcebat, crepuſculo demum ad cœnã† vacabat: neq; amplius q̃ duobus lectis diſcũbebatur apud eũ. *vocabat*

Idem cùm ſub Haſdrubale Imperatore militaret, plerumque ſuper nudam humum† ſagulo tectus, ſomnos capiebat. *ſacculo*

Aemilianum

Aemilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane veſci ſolitum. Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

Maſsiniſſam nonageſimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculũ ſtantem, vel ambulantem capere ſolitum cibos legimus.

C. Curius, cùm victis ab eo Sabinis, ex Senatuſconſulto ampliaret ei modus agri, quem cõſummati milites accipiebant, gregalium portione cõtentus fuit: malum ciuem dicens, cui non eſſet id, quod cæteris ſatis.

Vniuerſi quoque exercitus notabilis ſæpe fuit cõtinentia, ſicuti eius qui ſub M. Scauro meruit: namq; memoriæ tradidit Scaurus, pomiferam arborẽ quam in pede caſtrorum fuerat complexa metatio, poſtero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Auſpiciis Imp. Cæſ. Domitiani Auguſti, Germanico bello, quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentiſsima ciuitas, quæ ad Ciuilẽ deſciuerat, cùm adueniente exercitu Cæſaris populationem timeret, quod contra expectationem inuiolata, nihil ex rebus ſuis amiſerat ad obſequium redacta ſeptuaginta milia armatorum tradidit ei.

Lauinius. L. Mummius, qui Corintho capta non Italiã ſolùm, ſed etiam Prouinciam tabulis ſtatuiſque exornauit, adeò nihil ex tantis manubiis in ſuum conuertit: vt filiam eius inopem ſenatus ex publico dotauerit.

De iuſtitia. Cap. IIII.

CAmillo Phaliſcos obſidẽti, ludimagiſter liberos Phaliſcorum, tãquam ambulandi cauſa extra murum eductos, tradidit, dicens repetendis eis obſidibus neceſſario ciuitatem imperata facturã. Camillus non ſolùm ſpreuit perfidiam, ſed & reſtrictis poſt terga manibus magiſtrum virgis agendum ad parẽtes tradidit pueris, adeptus beneficio victoriã, quam fraude non cõcupierat. Nam Phaliſci ob hanc iuſtitiam ſponte ei ſe dediderunt.

Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarũ regis peruenit, pollicituſq; eſt daturũ ſe Pyrrho venenũ, ſi merces ſibi, in qua operæprecium foret, conſtitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam ſuam nõ arbitratus, regi medicum detexit: atq; ea fide meruit, vt ad appetendam amicitiã Romanorum compelleret Pyrrhum.

De conſtantia Cap. V.

CN. Pompeius minantibus directuros pecuniã militibus, quæ in triumpho ferretur, Seruilio & Glaucia cohortãtibus vt diuideret eã, ne ſeditio fieret, affirmauit non triumphaturũ ſe, ſed potius moriturũ, quàm licentię militũ ſuccumberet, caſtigatiſq; oratione graui laureatos faſces obiecit, vt ab illorum inciperent direptione, eaque inuidia redegit eos ad modeſtiam.

C. Cæſar ſeditione in tumultu ciuiliũ armorũ, ac tũ maxime tumẽtibus animis legionẽ totã exauctorauit, ducibus ſeditionis ſecuri pcuſsis: mox eos quos exauctorauerat, ignominiam deprecantes reſtituit, & optimos milites habuit.

Poſthumius conſularis cohortatus ſuos, cùm interrogatus eſſet à militibus quid imperaret, dixit, vt ſe imitarentur: & arrepto ſigno hoſtes primus inuaſit, quem ſecuti victoriam adepti ſunt.

L. Marcel.

L. Marcellus cum in manus Gallorũ imprudens incidiſſet, circunſpiciendæ regionis, qua euaderet cauſa, equum in orbẽ flexit: deinde cùm omnia eſſe infeſta vidiſſet, precatus deos in medios hoſtes irrupit, quibus inopinata audacia perculſis, ducem quoq; eorum trucidauit, atq; vbi ſpes ſalutis vix ſuperfuerat, inde opima retulit ſpolia.

L. Paulus amiſſo ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo quo fugeret, ſupereſſe cladi (quanquàm non per ipſum contractæ) noluit, ſed in eo ſaxo, cui ſe vulneratus acclinauerat, perſedit, donec ab hoſtibus oppreſſus cõfoderetur.

Varro collega eius vel maiore conſtantia poſt eandem cladẽ vixit, gratiæq; ei à ſenatu & populo actę ſunt, quòd non deſperaſſet remp. Non autem vitę cupiditate ſed reipub. amore ſe ſuperfuiſſe reliquo ætatis ſuæ tẽpore approbauit. Nam & barbam capillumq; ſubmiſit, & poſtea nunquam recubans cibum cepit, honoribusq; cum ei deferrentur à pop. renunciauit, dicens fœlicioribus magiſtratibus reip. opus eſſe.

Sempron Tuditanus, & C. Octauius Trib. militũ omnibus fuſis ad Cãnas, cum in minoribus caſtris circũſiderentur ſuaſerunt cõmilitonibus, vt ſtringerent gladios, & per hoſtiũ præſidia erũperẽt ſecũ, id ſibi eſſe animi, etiã ſi nemini ad erũpendum audacia fuiſſet, affirmans: de cunctãtibus xii omnino equitibus vel peditibus ꝗ comitari ſuſtinuerãt reptis, incolumes Canuſiũ peruenerũt.

C. Fonteius Craſſus in Hiſpania, cum tribus milibus hominum prædatum profectus, locoq; iniquo circũuentus ab Aſdrubale ad primos tantũ ordines relato conſilio, incipiente nocte (quo tempore minimè expectabatur) per ſtationes hoſtium erupit.

P. Decius Tribunus militum, bello Samnitico, Cornelio conſuli iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus ſuaſit, vt ad occupandũ collẽ, qui in ꝓpinquo erat, modicam manum mitteret, ſeq; ducem his, qui mittebãtur obtulit, auocatus in diuerſa hoſtis emiſit cõſulem. Decium autem cinxit obſeditq;: illas quoq; anguſtias, nocte eruptione facta, cũ eluctatus eſſet, Decius incolumis cum militibus conſuli acceſſit.

Idem fecit ſub Attilio Calatino cõſule cuius varie tradũtur nomina, alia Liberium, nonnulli Cędicium, quàm plurimi Calphurnium Flammã vocitatum ſcripſerunt. Hic cum demiſſum in eam vallem videret exercitum, cuius omnia latera quæ, erant ſuperiora hoſtis inſederat, depopoſcit, & accepit à cõſule trecẽtos milites, quos hortatus vt virtute ſua exercitũ ſeruarẽt, in mediam vallẽ decurrit: ad opprimendos eos vndique deſcẽdit hoſtis, lõgoque & aſpero prælio retẽtus, occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

C. Cæſar aduerſus Germanos & regem Ariouiſtum pugnaturus confuſ.or animis pro cõcione dixit, nullius ſe eo die opera, niſi decimæ legionis vſurum: quo aſſecutus eſt, vt & decumani tãquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cõcitarentur, & cæteri pudore, ne penès alios gloria virtutis eſſet.

Lacædemonius quidam nobilis, Philippo denunciante multis ſe prohibiturum, niſi ciuitas ſibi traderetur, Num inquit & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cum dicerentur Perſæ ſagittarum multitudine

nubes

nubes eſſe facturi, fertur dixiſſe, melius in vmbra propugnabimus.

Cęlius prætor vrbanus, cum ei ius dicenti picus in capite inſediſſet, & aruſpices reſpōdiſſent, dimiſſa aue, hoſtiū victoriā fore: necata, populum Romanum ſuperiorē, ac Cælium cū familia periturum, auem occidit, qua occiſa, noſtro exercitu vincēte, ipſe cū xiiii Cæliis ex eadē familia in prælio eſt occiſus: hūc quidam non Cælium ſed Lælium fuiſſe, & Lælios non Cælios periſſe credunt.

P Decius primo pater, poſtea filius, in magiſtratu ſe ꝓ republica deuouerūt, admiſſiſq; in hoſtem equis, adepti victoriam patrię contulerunt.

P. Craſſus, cùm bellum aduerſus Ariſtonicum in Aſia gerēs, inter Aeliam & Myrinam in hoſtium copias incidiſſet, viuuſq; abduceretur, execratus in conſule Romano captiuitatē, virga qua ad equum erat vſus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit, atq; ab eo per dolorē concitato tranſuerberatus, dedecus ſeruitutis vt voluerat effugit.

M. Cato Cenſorii filius, in acie decidēte equo prolapſus, cum ſe recollegiſſet, animaduertiſſetq; gladium excidiſſe vagina, veritus ignominiam rediit in hoſtem: ex eoq; aliquot vulneribus recuperato gladio, demū reuerſus eſt ad ſuos.

Petilini à Pœnis obſeſſi, parētes & liberos propter inopiam eiecerūt, ipſi coriis madefactis & igne ſiccatis, foliiſq; arborum & omni genere animalium vitam trahentes xi. menſes obſidionem tolerauerunt.

Hiſpani cum Fabreſcenſe omnia eadem paſſi ſunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Caſilini obſidente Annibale tantam inopiā perpeſſi ſunt, vt centū denariis murē væniſſe, proditū memoriæ ſit, eiuſq; venditorē fame periiſſe, emptorē autem vixiſſe, fidem tamen ſeruare Romanis perſeuerauerunt.

Cyzicum cū oppugnaret Mithridates, captiuos eius vrbis produxit, oſtenditq; obſeſſis arbitratus futurū vt miſeratione ſuorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendū fortiter mortem captiuos, ſeruare Romanis fidem perſeuerauerunt.

Aeginenſes cum à Viatotis liberi & coniuges cæderentur, præoptauerunt ſpectare ſuplicia pignorum ſuorum, quàm à Romanis deficere.

Numātini ne ſe dederēt, fame mori pręfixis foribus domuū ſuarū maluerūt.

De affectu & moderatione. Cap. VI.

Qvintus Fabius hortante filio vt locū idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis eſſe?

Xenophō cùm equo veheretur, & pedites iugū quoddā occupare iuſſiſſet, vnū ex eis obmurmurantē, quòd diceret, facile tā laborioſa ſedentē imperare, deſiliit, & gregalē equo impoſuit, curſuq; ipſe pedeſtri ad deſtinatū iugum contendēs ꝑuenit, cuius facti ruborē cum perpeti miles nō poſſet, irridentibus commilitonibus ſponte deſcēdit. Xenophontem vix vniuerſi perpulerūt vt cōſcenderet equum, & laborem ſuum in neceſſaria duci † munera reſeruaret. *numerare vellet*

Alexander cum hyeme duceret exercitū, reſidēs ad ignē recognoſcere prætereuntes copias cœpit, cumque conſpexiſſet quendam propè exanimatum frigore, cōſidere loco ſuo iuſſit: dixitq; ei, Si in Perſis natus eſſes, in regia ſella reſe

diſſ

diſſe tibi capitale foret,in Macedonia nato conceditur.

Diuus Auguſtus Veſpaſianus,cùm quendam adoleſcentem honeſtè natum militię inhabilem,anguſtiarum rei familiaris cauſa†eductum,ad longiorem or dinem†reſciſſet,cenſu conſtituto,honeſta miſſione exautorauit. *deductum* *reiecisset*

De variis conſiliis. Cap. VII.

CAeſar dicebat idem eſſe ſibi conſilium aduerſus hoſtem,quòd plerisq; me dicis contra vitia corporum,fame potius quàm ferro†ſuperandi. *sperandi*

Domitius Corbulo dolabra, id eſt, operibus hoſtē vincendum eſſe dicebat.

L. Paulus imperatorem ſenem moribus dicebat eſſe oportere , ſignificans moderatiora ſequenda conſilia.

Scipio Aphricanus fertur dixiſſe , cùm eum parùm quidam pugnacem dicerent, Imperatorem me mater,non bellatorem peperit.

C.Marius Theutono prouocanti eum & poſtulanti vt prodiret, reſpondit, ſi cupidus mortis eſſet,laqueo eum vitam poſſe finire:cunq; demōſtraret ei gladiatorem contemptę ſtaturæ & propè exactę ætatis,obiecit ei,dixitq; ſi eum ſuperaſſet,cum victore congreſſurum.

Q.Sertorius experimento didicerat ſe imparem vniuerſo Romanorum exercitui, vt barbaros quoq; inconſultè pugnam depoſcentes doceret,adductis in conſpectum duobus equis,eorum prævalido alteri,alteri admodum exili, duos admonuit iuuenes ſimiliter electos,robuſtum & gracilem:robuſtiori imperauit equi exilis vniuerſam caudam abrumpere,gracili autem valentioris per ſingulos pilos vellere:cunq; gracili ſucceſſiſſet quod imperatum erat, validiſſimus cùm infirmi equi cauda ſine effectu luctaretur , naturam(inquit)Sertorius Romanorum virium per hoc vobis exemplum oſtendi.milites inſuperabiles ſunt vniuerſos aggredienti,eos lacerabit & carpet qui per partes attentauerit.

Valerius Leninus Coſ. cùm intra caſtra ſua exploratorem hoſtium deprehendiſſet,magnamq; copiarum ſuarum fiduciam haberet,circunduci eum iuſſit:terrendiq; hoſtis cauſa,exercitus ſuos viſendos ſpeculatoribus eorum, quoties voluiſſent patere.

Cælius Primipilaris, qui in Germania poſt Varianam cladem obſeſſis noſtris pro duce fuit, veritus ne barbari ligna, quæ congeſta erant vallo admouerent,& caſtra eius incenderent, ſimulata lignorum inopia miſſis vndiq; qui ea furarentur,effecit vt Germani vniuerſos truncos amolirentur.

Cn.Scipio bello nauali amphoras pice & teda plenas,in hoſtium claſſem iaculatus eſt, quarum iactus & pondere foret noxius & diffundendo, quæ continuerant alimentum præſtarent incendio.

Annibal regi Antiocho monſtrauit, vt in hoſtium claſſem vaſcula iacularetur viperis plena,quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis miniſteriis impedirentur. Idem fecit iam cedente claſſe ſua Pruſias.

Marcus Porcius,impetu in claſſem hoſtium cùm tranſiluiſſet,deturbatis ex ea Pœnis,eorumq; armis,& inſignibus,inter ſuos diſtributis,multas naues hoſtium,quos ſociali habitu fefellerat merſit.

Athenienſes,cùm ſubinde à Lacedæmoniis infeſtarentur,diebus feſtis,quos ſacros

ſacros Mineruę extra vrbem celebrabant, omnem quidem colentiũ imitationem expreſſerunt, armis tantùm & veſte celatis: peracto ritu ſuo, nõ ſtatim Athenas reuerſi, ſed protinus inde raptim acto Lacedęmonem verſus agmine, eo tempore, quo minimè timebãtur, agrum hoſtiũ, quibus ſubinde prędę fuerãt, vltro depopulati ſunt.

Caſſius onerarias naues, non magni ad alia vſus, accenſas, opportuno vento in claſſem hoſtium miſit, & incendio eam conſumpſit.

M. Liuius fuſo Aſdrubale hortantibus eum quibuſdam, vt hoſtem ad internecionem perſequeretur, reſpondit: Aliqui & ſuperſint, qui de victoria noſtra hoſtibus nuncient.

Scipio Aphricanus dicere ſolitus eſt, hoſti non ſolam dandam eſſe viam fugiendi, ſed etiam muniendam.

Pericles Athenienſis affirmauit incolumes futuros teſtes, ſi deponerent ferrum: eiuſq; obſecutos conditionibus, vniuerſos qui in ſagulis ferreas fibulas habuiſſent, interfici iuſſit. Haſdrubal ſubigendorũ Numidarum cauſa ingreſſus fines eorum, reſiſtere parantibus affirmauit, ad capiendos ſe veniſſe elephãtos, quibus ferax eſt Numidia: vt hoc permitterent, poſcentibus ſecuritatem ꝓmiſit, & ex ea perſuaſione auocatos adortus ſub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius, vt Thebanorum commeatum facilius ex inopinato aggrederetur, in occulto paratis nauibus, tanquam vnã omnino haberet triremem, vicibus in eam remigem exercebat: quodã deinde tempore omnes naues in Thebanos tranſnauigantes immiſit, & commeatibus eorum potitus eſt.

Ptolomæus aduerſus Perdiccam exercitu præualentem ipſe inualidus, omne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per paucos curauit equites, ipſe prægreſſus cum copiis quas habebat effecit, vt puluis, quem pecora excitauerant, ſpeciem magni ſequentis exercitus moueret, cuius expectatione territum vicit hoſtem.

Myrodines Athenienſis aduerſus Thebanos equitatu præualentes pugnaturus, in cãpis ſuos edocuit, manẽtibus eſſe ſpem aliquã ſalutis, cedentibus autem prenicioſiſſimum: qua ratione confirmatis militibus, victoriam conſecutus eſt.

L. Pinarius in Sicilia præſidio Hennæ præpoſitus, claues portarum, quas penes ſe habebat, repoſcentibus magiſtratibus Hennẽſium, quòd ſuſpectos eos tã quam trãſitionem ad Pœnum pararent habebat, petiit vnius noctis ad deliberationem ſpacium: indicataq; militibus fraude Græcorum, cum præcepiſſet vt parati poſtera die ſignum expectarent, prima luce aſſiſtentibus militibus reddi turum ſe claues dixit, ſi idem omnes Hennenſes cenſuiſſent: ob eam cauſam vniuerſa multitudine conuocata in theatrum, & idem flagitãte, manifeſta defi ciendi voluntate, ſigno militibus dato vniuerſos Hennenſes cæcidit.

Iphicrates dux Athenienſium, claſſem ſuam hoſtili habitu inſtruxit, & ad eos quos ſuſpectos habebat inuectus, cum effuſo ſtudio exciperetur, deprehenſa eorum perfidia oppidum † diripuit. *dirupit*

Tigracus cum edixiſſet futurum, vt ex Volonũ numero, fortibus libertatẽ daret, ignauos crucibus affigeret, & quatuor milia ex his, quia ſegnius pugnaue

rant

rant metu pœnæ in quendam munitum collem coiſſent, miſit qui eis dicerēt, totum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes † fugiſſent: & ſic eos & ſua fide & ipſorum metu exolutos recepit. *fuiſſent*

Hannibal poſt prælium, quo ingētem cladē ad Traſimenū Romani acceperunt, cū ſex millia hoſtiū, interpoſita pactione, in poteſtatem ſuā redegiſſet, ſocios Latini nominis, benignè in ciuitates ſuas dimiſit, dictitans ſe Italiæ liberādæ cauſa bellū gerere, eorūmq; opera aliquot populos in deditionē accepit.

Mago cum Locri obſiderentur à Criſpino, claſsis noſtrę prȩfecto, diffudit ad Romana caſtra rumorem, Hannibalem cęſo Marcello ad liberandos obſidione Locros, venire: clam deinde equites emiſſos, iuſsit à mōtibus, qui in conſpectu erant, ſe oſtendere: quo facto effecit vt Criſpinus Hānibalem adeſſe ratus, conſcenderet naues ac fugeret.

Scipio Aemilianus ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantum, ſed centuriis ſagittarios & funditores interpoſuit.

Pelopidas Thebanus, cum à Theſſalis in fugam verſus, flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberaſſet, ne ſequentibus hoſtibus idem tranſitus maneret, nouiſsimo agmini præcepit, incenderent pontem.

Romani cùm Campanis equitibus nullo modo pares eſſent, Q. Neuius Centurio in exercitu Fuluij Flacci Procoſ. excogitauit, vt delectos ex toto exercitu, qui velociſsimi videbantur, & mediocris ſtaturæ erant † parmulis non amplis, & galericulis gladiiſque, ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armare, eóſque adiūctos equitibus, iuberet vſque ad mœnia prouehi: deinde ibi poſitis noſtris equitibus incipere inter hoſtium equitatū præliari: quo facto, vehementer & ipſi Campani afflicti ſunt & maxime equi eorum, quibus turbatis prona noſtris victoria fuit. *ſpeculis*

P. Scipio in Lydia cum die ac nocte imbre continuo vexatū exercitum Antiochi videret, nec homines tantum aut equos deficere, verùm arcus quoque madētibus neruis inhabiles factos, exhortatus eſt † fratrem, vt poſtero, quàmuis religioſo die, committeretur prælium: quam ſentētiam ſecuta victoria eſt. *ſuos*

Catonem vaſtantem Hiſpaniam, legati † Ilergetum qui ſociorum populus erat, adierūt orauerúntque auxilia: ille ne aut abnegato adiutorio ſocios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem militum cibaria parare, & naues aſcendere iuſsit, dato prȩcepto, vt cauſati ventos, retro redirent: præcedens interim aduentantis auxilij rumor, vt Ilergetum excitauit animos, ita hoſtium conſilia diſcuſsit. *Illeigetum*

C. Cæſar cùm in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum eſſet manus, eáque armorum ſcientia milites conficeret, ora oculóſque eorum gladiis peti iuſsit, & ſic aduerſam faciem cædere coēgit.

Vaccei, cum à Sempronio Graccho collatis ſignis vrgerentur, vniuerſas copias cinxere plauſtris, quæ impleuerant fortiſsimis viris, muliebri veſte tectis. Sempronium quoque, tanquàm aduerſus fœminas, audentius ad obſidendos hoſtes conſurgentem, hi qui in plauſtris erant aggreſsi fugauerunt.

Eumenes Sardianus ex ſucceſſoribus Alexandri, in caſtello quodā clauſus,

quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita ſuſpendebat, vt poſterioribus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cum naturalem aſsiſtendi appetunt conſuetudinem, ad ſudorem † vimq́ue crura iactarent.

vndique

M. Cato, pollicentibus Barbatis duces itinerum, & inſuper præſidiũ, ſi magna ſumma eis promitteretur, non dubitauit polliceri: quia aut victoribus ex ſpoliis hoſtilibus poterat dare, aut interfectis exoluebatur promiſsio.

Q. Maximus transfugere ad hoſtes volentem Statilium nobilem claręopera equitem, vocari ad ſe iuſsit: eíque excuſauit, quòd inuidia commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignoraſſet. Tum donato ei equo, pecuniã inſuper largitus, obtinuit vt quem ex conſcientia trepidũ accerſierat, lætũ dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem quàm fortem haberet equitem.

Philippus, cum audiſſet Pythiam quendam bonum pugnatorem, alienatum ſibi, quòd tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monentibus quibuſdam vti eum caueret, Quid ſi, inquit, partem ęgram corporis haberem, abſcinderem potius quam curarem? deinde familiariter ſecreto elicitum Pythiam, accepta difficultate neceſsitatum domeſticarum, pecunia inſtruxit: ac meliorem fideliorem q́ue habuit, quàm habuerat antequàm offenderet.

Quin. Sertorius,

T. Quintus Criſpinus, poſt infauſtam aduerſus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiſerat, cum cõperiſſet potitũ annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiæ dimiſit, ne crederent epiſtolis, ſi quæ Marcelli annulo obſignatæ perferrentur: monitione conſecutus vt Salapia & aliæ vrbes fruſtra Hannibalis dolis tentarentur.

Poſt Cannenſem cladem, perculſis ita Romanorum animis, vt pars magna reliquiarum nobiliſsimis autoribus deſerendæ Italiæ iniret cõſilium, Publius Scipio adoleſcens admodum, impetu facto, in eo ipſo, in quo talia agitabãtur cœtũ, pronunciauit, manu ſe ſua interfecturũ, niſi qui iuraſſet non eſſe ſibi mentem deſtituẽdæ reipublicæ: cunq́ue ipſe ſe primus religione tali obligaſſet, ſtricto gladio mortem vni ex proximis minatus, niſi acciperet ſacramentũ: illum metu, cæteros etiam exemplo coëgit ad iurandum.

Volſcorum caſtra cum propè à virgultis ſyluáque poſita eſſent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, vſque in vallum perferre poterant, incẽdit, & ſic aduerſarios exuit caſtris.

Publius Craſſus bello ſociali eodem modo propè cum copiis omnibus interceptus eſt.

Quintus Metellus in Hiſpania caſtra moturus, cum in agmine milites continerent ſe in caſtra, Hermocrates detentos eos, poſtero die habilioribus iam ſuis tradidit, bellumq́ue confecit.

Milciades cùm ingẽtem Perſarum multitudinem apud Marathonem fudiſſet, Athenienſes circa gratulationem morãtes cõpulit vt feſtinarent ad opẽ vrbi ferendam, quam claſsis Perſarum petebat, cũq́ue præcurriſſet impleſſetq́; mœnia armatis, Perſæ rati ingentem eſſe numerum Atheniẽſium, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris ſuis opponi, circumactis ex

ctis extemplò nauibus Aſiam repetierunt.

Piſiſtratus Athenienſis, cùm excepiſſet Megarēſium claſſem, quâ illi ad Eleuſin noctu applicuerant, vt operatas Cereris ſacro fœminas Athenienſium raperét: magnaq; ædita cæde eorum vltus eſſet ſuos, eadem quæ ceperat nauigia Athenienſi milite compleuit, quibuſdam matronis habitu captiuarum in cóſpectu locatis: qua facie decepti Megarenſes, tanquàm ſuis & cum ſucceſſu renauigantibus effuſi obuii, inermeſque, rurſus oppreſſi ſunt.

Conon dux Athenienſium, victa claſſe Perſarum apud inſulam Cypron, milites ſuos captiuis armis induit, & iiſdem barbarorum nauibus ad hoſtem nauigauit in Pamphiliam apud flumen Eurymedonta. Perſæ quia & nauigia & habitum ſuperſtantium agnoſcerenr, nil cauerunt: ſubitò itaq; oppreſſi, eodē die, & nauali & pedeſtri prælio victi ſunt.

Finis.

AELIANI DE INSTRV-ENDIS ACIEBVS OPVS AD DIVVM Hadrianum, à Theodoro Theſſalonicenſe latinum factum, & Antonio Panormitæ Alphonſi regis præceptori dicatum.

PRAEFATIO.

SCientiam Græcis acierum inſtruendarum ſolitam, diue Hadriane, quam ab Homeri vſq; temporibus ſumpſiſſe initium certum eſt, literis complures mádauerút autores ſuperiores, qui parùm eam quá nos habere in rebus mathematicis credimur, diſciplinam tenuere. Quam ob rem, pace omnium dixerim, ita perſuaſus, de hac eadem tractare ſcié tia volui, vt poſteros noſtra potiùs quàm illorum antiquorú præcepta lecturos conſiderem: tamen quòd Romaná huiuſcemodi rei facultatem ac peritiam, vt verum fatear, ignoraré, diu dubitaui an rem repetere in vſúmq; reuocare deberem, iam lapſam, deſitam, & forſan minimè propterea vtilé, ob eam doctriná quam tui Romani inuenere: ſed cùm ad diuum Neruam patrem tuum ſalutandi viſendiq; gratia Formias veniſſem, diéſque nonnullos apud Frótinum virú conſularem inſignem, & rei militaris peritum, diuerterem, intellexi ſanè nó minus ſtudiú ab eo ipſo græcè impendi quàm Romanè ſcientiæ militari, atque ita negligendú: prætereà quòd de acierum inſtructione more Græcorú docere nó cenſui, ratus ſcilicet núquam apud Frótinú poſſe id ſtudiú ſeruari, niſi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercét, haberetur. Formá igitur operis quam notaueram quidem aliquando literis, ſed núquàm edere auſus ſú, propter tuam ſummam peritiam & virtutem, qua facile omnes qui copiis vnquam imperauerint antecellis, modò perficiendam expoliédáq; repetii ea cum diligentia, vt præ omnibus veterum autorú Græcorum operibus poſſet meo iudicio comprobari. Nam dilucidè quidem ordinateq; expoſitionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, lógè & pleniùs poſſint doceri & faciliùs, quàm ex iis quæ antiquiores reliquerunt: ſed quanquam hoc ita eſt, tamé nó ſine pudore ſummáq; retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorumq; bellorum magiſtrum atq; Imperatoré: haud enim fieri poteſt quin hæc tenuiora videátur, ſi cum tuis cóferri volueris. At ſi vt peregrinam ſciétiam & rationum elegantiuſculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præſertim ſi in his vel Alexandri Macedonis ingenium ac ſtudium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum quæ explicantur præpoſui omnium, vt quandò per tuas occupationes minùs plura legere liceat, paucis quæ liber cótinet intelligere poſſes & quæ placuerit legere, facilè ſine vlla iactura temporis inuenires.

Primus

PRimus omnium quos nouerimus poëta Homerus acierum inſtruendarum ſcientiam tenuiſſe,ac homines ea prȩditos facultate probaſſe laudauiſſéque videtur. Quale illud de Meneſtheo carmen legimus,Nulla quidem huic ſimilem mortalem protulit ætas: Ordine qui Martis turmas equitémque locaret. Et quidem de Homerica diſciplina armorum legimus opera Stratoclis, Hermiæ,& Frontini noſtræ ætatis viri conſularis: ſed latius Aeneas genus id inſtruendi expoſuit,qui de tota quoque re militari ſatis operum edidit,quæ Cyneam Theſſalum redegiſſe in breuitatem cõſtat. Pyrrhus etiam Epirota quemadmodum copiæ inſtrui deberent,ſcripſit: & Alexander eius filius,Clearchus,itémque Pauſanias,Euangelus & Polybius Megalopolitanus,vir in vario literarum ſtudio delectatus,& Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atque Iphicrates, Poſidonius Stoicus etiam artem inſtruẽdarum acierum ſcripſere,pluréſque alij,aut prima quædam imbuendi erudimenta edidere,vt Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorũ inſcripſerunt. Verum enumerare omnes qui aliquid de re militari ſcriptũ reliquerunt,longum & ſuperuacuum eſt: omnium tamẽ opera legi, & quid de iis iudicẽ dicam:omnes fere ita mihi vnanimiter ſcripſiſſe, quaſi docere homines vellent non ignaros, ſed ſatis earum rerum peritos,quas explicare ſtatuerent. Quod igitur nobis incommodum,cum primum rei huiuſmodi diſciplinã affectaremus, occurrebat, vt neque præceptores noſtræ ætatis idoneos haberemus, neque ſatisfacere poſſe veterum illa præcepta putaremus, id pro viribus enitemur,ne aliis eueniat committamus: quamobrem quoties minus ſententiam noſtram verbis ſatis exprimere poſſumus,adiumento vtimur figurarum deſcriptionis:vt ipſe conſpectus viſu intelligentiæ ſubueniat.Nuſquàm tamẽ antiquorum autorum vocabulis vti omittam,vt qui primus his noſtris erudimentis imbuatur,nihil poſtea peregrinum ſibi ſonare arbitretur,cum illorum opera audiet. Credo autem neminem fore,qui noſtra hac via & ratione inſtitutus,nõ facile veterum quoque omnia poſſit opera intelligere. Vtilem omniũ maxime diſciplinam hãc eſſe intelligi ex iis licet, quæ Plato philoſophus in eo opere quod edidit de legibus,diſſerit. Cretenſium enim legumlatorem ita leges cõndidiſſe affirmat,tanquàm homines ſemper parati eſſent ad bellum, atque in procinctu dimicãdi conſiſterent: omnibus nãque inter ſe vrbibus bellũ geri,quod nõ aliquo præcone aut feciali,ſed ab ipſa rerum natura indiceretur. Quod cum ita ſit,quȩnam alia eſſe poteſt diſciplina vel potior,vel humanȩ vitæ commodior quàm hæc rei militaris? Initium verò ſumendum ab iis cenſeo quæ abſolutè ad bellum atque perfectè apparantur, quarum duplices eſſe copias nouimus: Aut terreſtres enim aut nauales. Terreſtres quæ terra prælientur, Nauales quæ mari aut fluuiis claſſe decertent. Sed de inſtructione naualis ordinis alias,nunc quæ ad terreſtrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur quos ad bellum colligimus numerus ita conſtat,vt partim bellatores ſint,partim imbelles,tantum ad vſus neceſſarios bellatorum & miniſteria accõmodati. Bellatores ij ſunt qui ad decertandũ inſtruuntur,armíſque

Homerus.

aduerſarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, vt medici, vt taber-
narij, vt ſerui, & cæteri qui exercitum miniſterij cauſa ſequuntur. Bellatorum
Pedites & Vectores. alij pedites, alij vectores. Pedites qui pedibus in terra enituntur: Vectores qui
aliquo ferantur vehiculo: quorum duplex eſt genus. Nam alij equis, alij ele-
phantis vehuntur: quinetiam qui equo vtuntur, ſeorſum in duas partes diſtin-
guuntur: quippe qui aut in curribus conſtent, aut equis ipſis inſideant: hę ſunt
vniuerſi generis differentiæ. Membrum pedeſtre atque equeſtre multiplex eſt:
quod verò in elephantis & curribus verſari ꝓpoſui, nulla euariat differẽtia. Pe-
Armati grauis armaturæ. deſtris itaque ordo in partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armati
grauiſſimis inter pedites armis vti conſueuerũt more Macedonum, & ob eam
rem grauis armaturę dicuntur, ac nomen illud Armati ſpeciale accipiunt. Nã
Velites. ſcutum amplius & rotundum gerunt, & haſtam longiorem. Velites leuiſſime
omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eoſdem licuit: non lo-
ricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum aut ſcutum graue gerere
ſoliti ſunt: ſed telis tantum vtuntur aut ſagittis, iaculis, lapide aut ex funda, aut
Peltati. Pelta. ex manu: quo in genere Argili telum ponendum eſt. Peltatis ſimilis Macedo-
nicæ illi armatura in vſu eſt, ſed leuior. Nam & pelta ſcutum paruum leuéque
eſt, & conti eorum lõge ſariſſis ſunt breuiores: denique genus id armaturæ lo-
cum inter velites & armatos tenere apertum eſt, videlicet grauius quàm veli-
tes, leuius quàm armati: quamobrem ſunt complures qui eos cum velitibus
Leuis armatura. iungant, & vtroſque vocare velint leuem armaturam. Equeſtres copiæ quæ à
Equeſtres copiæ. quadrigis ſeiungi & per turmas locari debent, modo armandi inter ſe diſtant.
Pars enim armis tota obſepta eſt, & hinc cataphracti nomen ſortita eſt, pars
Cataphracti. nõ tota armis integitur. Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui nõ ſolũ ſua
corpora, ſed etiam equos lorica vndique muniunt. Partis autem nõ cataphra-
Haſtati & contati. ctæ, alij haſtati habentur, alij ferentarij. Haſtati qui manus conſerunt, & comi-
nus haſta decertant, quorum alij ſcutum gerunt, & inde ſcutati dicuntur. Alij
ſine ſcuto haſta impugnant, qui nomine ſpeciali Haſtati vocantur, & contati.
Ferentarij. Ferentarij equites ij dicuntur, qui eminus ſolent dimicare: quorum alij iacu-
lis, alij arcu vtuntur. Iaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu vtuntur qui
Scythæ. equites ſagittarij, & à nonnullis Scythæ etiam vocantur. Tarentinorum duo
Tarentini. ſunt genera, nã alij lõgius iaculãtur, & ob eã rem equites iaculatores dicuntur,
& Tarentini ſpeciali vocabulo. Alij cũ ſemel aut bis iaculum miſerint, quo le-
uiori vtuntur, manus de cætero cũ aduerſario conſerunt, & cominus pugnare
incipiunt, nõ ſecus quàm quos haſtatos appellari retulimus. Leues hos nomi-
nari ſolitum eſt. Ergo Tarentinorum alij, Tarentini nomine ſuo vocantur, qui
de longè iaculari conſueuerunt: alij leues, qui pugnã cominus ſubeunt. Expo-
ſui genera copiarum numero ix, armatos, peltatos, velites, equites haſtatos, e-
quites iaculatores, equites ſagittarios, equites cataphractos, currus, elephãtos:
ſed cum phalanx quęque, collegia, præfecturas, ordines, numerúmque idoneũ
contineat, atque etiam verba ſortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exer-
citij, tum ad prælium ipſum accommodẽtur, de his ſingulis doceamus neceſ-
ſe eſt. Primum igitur in hac diſciplina & præcipuũ eſt, vt ex multitudine ho-
minum

minum quam fuſam inordinatámque acceperimus, idoneos eligamus, & locis conuenientibus inſtruamus, hoc eſt, decuriemus, & condecuriemus, atque vt numerum ſtatuamus copiarum, qui modicè commodéque ad belli rationē & vſum ſuppeditet, quippe cum & in itinere, & in caſtris, & in prœliis ipſis inſtructum haberi exercitum ſit perquam vtile. Iam ſæpius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem Aeneas ita genus id diſciplinę definit, vt ſciētia ſit bellicæ motionis. Polybius verò ſciētiam eſſe inquit, qua homines militari ordini admittantur, decurientur, cōdecurientur, denique aptentur & erudiantur ad belli vſum & rationē. Decuriare igitur eſt decurias inſtituere. Eſt autem decuria numerus hominū, qui à duce vno pôſitione ſimplici ſubinde deductus ſerie, ceſſet vel in octauū vel in duodecimū vel in decimumſextū. Numerus enim decurię variè ad hunc modum à diuerſis autoribus datur. Verum in re nobis propoſita ſexdecim deſcribātur: cum hic numerus, tum ad phalāgis lōgitudinē modice habeat, tum, ſi vſus aliquādo exigat altitudinē, vel duplicari in xxxij. vt augeatur, vel dimidiari, vt in viij. diminuatur, nihil poſtpoſitis expeditis militibus eſſe poſſit impedimento. Nam ſiue iaculētur ſiue funda aut arcu vtantur, facile ſuo iactu altitudinē phalāgis exuperēt. Optimus cuiuſq; decurię prępɔni & ductor cæterorum omniū eſſe debet, qui & decurio, & decanus, & dux, & primus, & præſtes nūcupatur. Vltimum decuriæ tergiductorē vocamus. Totā verò ipſam decuriā, ordinem, verſum & decaniā, nonnulli etiam enomotiam, quaſi auctorationem à ſacramento militari appellant. Sed ſunt qui enomotiam, quartam eſſe decuriæ partem aſſerant, præfectúmque enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimœriam, quaſi bipartitam vocant, & principem Dimœritam, ita vt ſemidecuriam dimœriam quoque liceat vocitari, & ſemidecurionem Dimœritam, qui ſecūdus decuriæ eſt: nam qui proxime decurionem poſtponitur, ſubſtes dicitur, qui vero hunc ſequitur, præſtes. Item ſubſtes qui proximus ab hoc præſtite eſt, ac deinceps in hunc modū præſtes ſubſtéſque locatur, vt ordo totus ex præſtitibus & ſubſtitibus poſitis alternatim cōficiatur. Vnde merito decuriam ita quoque definiunt, vt verſus ſit ex primis ſecūdíſque pro virtute inſtitutis, atque vni decurioni obtemperantibus. Condecuriare, eſt primæ decuriæ ſecundam ita apponere, vt lateri primi verſus decurionis, decurio ſecundi verſus reſpondeat, & lateri ſubſtitis primi decurionis, ſubſtes primus ſecundæ decuriæ, ac deinceps ad hūc modum. Aſtes verò is dicitur qui ita àppoſitus viget, verbi gratia, decurionis primæ decuriæ aſtes, decurio ſecūdę decurię eſt, & ſubſtitis primæ, ſubſtes ſecūdæ, itaq; deinceps: quoties igitur poſt ſecūdam decuriam tertia & quarta & reliquæ deinceps adiiciuntur, talis cōſtructio cōdecuriatio dicitur, totáque coagmētatio phalāx, ſiue legio. Cuius longitudo prima decurionum ordinatio eſt, quæ & frons, & facies, & acies, & iugum, & os, & duces, & pręſtites, & primi decuriarum vocari ſolita eſt. Quantū verò phalangis ponè frontem ad tergi vſque ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum aſtites, iugare dicitur. Stare per directum in latum præſtites ſubſtitéſque, verſare vocabulum accipit. Phalanx ſeorſum

Decuria.

in

in primas ſummáſque partes duas à fronte per totam ſui altitudinem ſecatur, quarum altera cornu dextrum & caput vocatur, altera cornu lęuum & pes dicitur: †qua autem longitudo ita ſecatur, oris & vmbilici nomine vtimur.

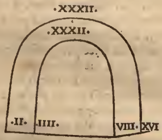
id eſt, ſectura ipſa dimetiens

POſt armatorũ phalãgem ponè leuis locatur armatura. Equites verò ab hac loco tertio ſtatuũtur: fieri tamẽ poteſt, vt vſus vel ſecus dipſoni interdũ exigat, quod in progreſſu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atque equitũ numerus eſſe debeat, & quẽadmodũ ſingulos oporteat ordinari, & ordines magna cũ celeritate trãsformari neceſſitate incũbente cõueniat, & quęnam diſciplina mouẽdi de ſingulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerũ ſtatuere certũ copiarũ nulla probabili ratione poſſumus. Prout enim rem ſuã quiſq; plus minuſue apparatus deſiderare intelligit, ita modũ deſcribet. Sciendum tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinũ transformationẽ poſſint occurrere habiliores, hoc eſt, quoties phalãgis longitudinẽ augere, altitudinẽ diminuere, aut econtrariò agere voluerimus: quãobrem genus numeri illud probamus, quod ſubinde in partes æquas vſque in vnitatem poſſit diuidi: vnde autores qui de acierũ inſtructione ſcripſere, magna ex parte phalangem grauis armaturæ numero xvj. mil. ccclxxxiiij. inſtitui cenſent oportere. Leuis armaturæ ſubduplo eius numeri, itémque huius ſubduplo equitũ phalangem deſcribũt. Nam xvj. mil. ccclxxxiiij. numerus dimidiari ſubinde vſque in vnitatem poteſt. Formæ igitur deſcriptioníſque gratia hunc ponimus numerum. Vnde fit, vt quoniã decuriã xvj. hominibus conſtare propoſuerimus, M xxiiij. decurias cõfici neceſſe ſit. Decuriæ in ordines digerũtur, quib' ſingulis vel nomen proprium inditũ eſt: duę nãque decurię dilochiã, velut duplarẽ quandam decuriã ſiue armaturã conſtituunt, hominũ xxxij, cuius ordinis princeps dilochita duplaris quidã decurio nuncupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiã, quadruplarem dixerim decuriã faciunt, hominũ lxiiij, cui præeſt tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ quadruplares illę centuriã conſtituũt, hominũ cxxviij. decuriatũ viij. cuius pręfectus, Centurio, & à nõnullis ordinarius dicitur. Duæ centurię manipulum reddunt, decuriarum xvj. hominum cclvj. cui manipularius præeſt. Sunt qui genus hoc ordinis cclvj. Xenagiam à mercenario milite vocent, eiúſque principem Xenagum. In hiſce ſingulis cclvj. hominum manipulis homines ſuperordinarij v. habentur: Signifer, Tubicen, Miniſter, Pręco, Tergidux. Quadrã habere hunc ordinem formã certũ eſt, longitudine ad xvj. altitudinéque ad totidẽ. Duo manipuli pẽtacoſiarchiam, cohortem quingentariam componunt, hominũ D.xij. centuriarum xxxij. cuius princeps pẽtacoſiarcha, Tribunus minor. Duę cohortes quingentariæ † mœrarchiã, id eſt, cohortem milliariam faciunt, hominum M.xxiiij. centuriarum lxiiij. cuius præfectus † mœtarcha, Tribunus maior. Duæ millenariæ meros, hoc eſt, partem conſtituunt, hominum ij. mil. xlviij. cuius præfectum mœrarchã à parte, quaſi Partarium dicimus, decuriarum cxxviij. Genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupauerunt, præfectúmque eius telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem ſimplarem conſummant, hominum iiij. mil. xcvj. decuriarum cclvj. cuius pręfectus phalangarcha, princeps phalãgis ſimplaris dicitur: nonnulli

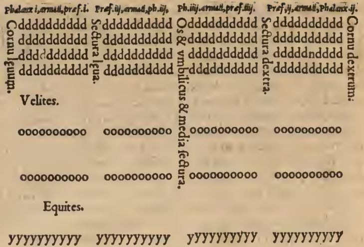
Phalanx

Chiliarchiam. Chiliarchos.

nulli ſtrategiá,id eſt,præturá hũc ordiné vocát:& Strategũ, id eſt,prætoré eius principé nomināt. Duæ ſimplares phaláges duplaré phalangé reddũt hominũ viii mil.cxcii,decuriarũ d xii.Sũt q ordiné hũc meros,id eſt,parté appellari velint,quod modò cornu & alá diximus nominari. Duę duplares phaláges quadruplaré phalangé coagmétāt,decuriarũ m.xxiiii.hominũ xvi m.ccclxxxiiii. Sũt itaq; in tota phaláge ſiue legione cornua duo,phaláges ſimplares quatuor, partes octo,cohortes miliarię xvi,quingétariæ xxxii, manipuli lxiiii. Céturię cxxviii.Céturiæ quadruplares cclvi. Decurię duplares d xii.Decurię M xxiiii. Optimus quiſq; præfectorũ phalangum ſimplariũ in prima ſimplari,hoc eſt,in dextro cornu ſtatuit:ſecũdus virtute,in ſecũda,hoc eſt,i lęuo cornu locat:tertius cũ ſecunda in læuá ponitur mediá verſus ſecturam: quartus cum prima in dextrá,hic etiá mediá verſus ſecturá. Quòd cũ prima & quarta prefectos habeát, primũ virtute & quartũ, ſecũda auté & tertia ſecũdũ virtute & tertiũ,pares vtiq; virtute ſuorum principũ cõſtant. Nam ſi in quatuor magnitudinibus inſunt proportiones ęquales,quod à prima & quarta proueniat,magnitudine id ei eſſe æquale quod fit à ſecũda & tertia,apertũ in diſciplinis mathematicis eſt. *leuũ cornu*

Prima igitur & quarta ſecundam & tertiam æquiparát: partium quoque præfecti ita ordinantur,vt primus virtute in læuo primæ phalágis ſimplaris ſtatuatur, Secundus in dextero ſecundæ. Tertius in læuo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In ſingulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, vt primæ decuriæ princeps virtute excellat,quartæ ſecundum virtutis locum obtineat,tertiæ tertium,ſecundæ quartum:ita enim virtute pares intra ſe cõſtent. cùm prima primum & quartum uirtute habeat, ſecunda autem ſecundum virtute & tertiũ. Ité cũ in ſingulis manipulis quatuor decimæ duplares cõtineantur,hac eadé ratione vel in his ipſis principes ordinemus,vt primæ quadruplaris præfectus in dextro ponatur,& virtute cæteris ſit pręſtátior. Quartæ lęuũ teneat cornu,& virtute ſecũdus habeatur. Tertię in dextro cõſtituatur,& virtute ſit tertius. Secũdæ in lęuo locetur, quartus virtutis ratione. Hanc eandem proportionem ſiue comparationem vel in maioribus præfecturis ſeruabimus.

NVnc de interuallis quibus armati inter ſe diſtent tũ in longum tũ in altũ, agemus. Differentia triplex eſt interualli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Denſatus duo. Cõſtipatus vnum. Denſatio igitur eſt cum ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atque ita per aſtitem ſubſtitemq́ corpus phalangis colligimus, & militem vniuerſum facimus tum in longum tum in latum adductiorem, verùm ita vt recipere poſſit immutationem. Cõſtipatio eſt quoties phalanx per aſtitem ac ſubſtitem arctiùs ſeſe colligit, quam modò denſari retulimus, adeò vt ob frequentiam militis nulla vel dextrorſus vel ſiniſtrorſus poſſit fieri declinatio. Denſatur, cùm phalangem duci in hoſtes placet imperatori. Conſtipatur, cùm hoſti aggredienti reſiſtẽdum in robore eſt. Cùm itaque frontẽ phalangis decuriones M xxiii compleant, ii certè ordinati, cubita iiii mil. xcvi lõgitudinis occupabunt, hoc eſt, ſtadia, x & cubita xcvi. Dẽſati ſtadia quinque, cubita xlviii. Conſtipati ſtadia occupabunt ii, & ſemis, & cubita xxiiii. Armabitur phalanx ſcuto & haſta. Scutum optimum quod Macedonicum, æneum, mediocriter cauum, ad octo dodrãtum magnitudinẽ. Haſta nulla cubitis octo breuior, lõgiſſima, quæ eatenus ſumi poteſt, quatenus tenere miles & vti facilè valeat. Decuriones vtpote duces decuriarum phalangis, optimos eſſe omnino cõuenit, ita vt & ſtatura & viribus corporis præſtantiores cæteris ſint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalangem continet vniuerſam, & in vſu præcipuum eſt. Vt enim gladius pondere ſui ferri poſterioris & mole, aciem efficaciorem præſtat, idem in phalange exiſtimandum eſſe, vt pro acie ac oris cuiuſdã robore ipſe ſit ordo decurionũ. Pondus autẽ & molẽ & magnitudinis additamentum afferat conſtituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri poteſt, vt etiam iugum ſecũdum milite conſtet idoneo. Nam eius quoque ordinis iſta in frontem prominet, & adiũcta priori vtilis ex propinquo eſt, & vel deſiderato vel ſauciato decurione, ſecũdus ſe in parte priore

re conſtitués, ordinis incolumitatem ſeruabit. Tertium item iugum & quattũ & reliqua deinceps pro virtute inſtituemus, vt qui deterior ſit, iis ſubinde poſterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis & intolerãda hoſtibus habita eſt genere ſuo inſtructionis & ordinis. Miles enim armatus vel in duobus cubitis ſtat quoties denſari imminens prælium poſtulat. Sariſſę longitudo ad cubita xiiij, quorum duo manus auferunt, reliqua xij prominent. Itaque fit vt ſecundi ſuas ſariſſas ſuper armatos iugi prioris prominentes, ad decẽ cubita habeãt: tertij ad octo, quarti ad ſex, quinti ad quatuor, ſexti ad duo. Ab his nulla item ſariſſa primum ſuperat iugũ. Quod cum per ſingulos iugi primi ſariſſæ quinque aut ſex promineant, ſpecies formidoloſa exiſtat, conſentaneũ eſt. Miles item firmus ac robuſtus cõſtat quinque ſexque ſariſsis obſeptus, & tot tantiſque fultus innixúſque facultatibus commilitonum. Quinetiam qui poſt ſextum poſiti ſint iugum, & ſi minus ſariſsis agunt, tamen põdere ſui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatẽ, nec fugiendi vllam ducibus & præſtitibus relinquunt occaſionem, nonnulli haſtam poſteriotis militis longiorem quàm prioris ſumi idcirco voluerunt, vt etiã qui in tertio & quarto iugo locati eſſent, ſpiculis ſuis pari fronte hoſtem poſſent excipere. Tergidux ſuperordinarius ſingulorum ordinũ prudens peritúſque eſſe debet, qui prouideat & procuret queadmodũ milites ordinis totius verſent inter ſeſe atque iugent: & recedentes vel metu, vel aliqua alia cauſa, prohibeat, & reſtitui cogat in ordinẽ: atque etiã cum conſtipandũ ſit, cõpellat militẽ, cogátque, ſi vſus exigit, in arctũ quàm maxime adduci. Ita enim fit, vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modo in fronte, verùm etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem ſtatui, neceſſarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixiſſe ſufficiat. Nunc de velite. Inſtruet imperator ſuum velitem pro paratu ex conſilio hoſtiũ, modo in fronte, modo in dextra, modo in leua, nonnunquã etiam in tergo, videlicet quemadmodum res vſúſque exigit. Nos exempli gratia ſic inſtruimus.

Macedonica phalãx. *Sariſſa Macedonica.* *Tergidux ſuperordinarius.*

DEcurias quoq; in ordine velitũ ſtatuemus M.xxiiij, videlicet totidẽ quot phalãx continet armatorũ: vt ſub prima armatorũ decuria, prima velitũ ordinetur, & ſub ſecundã ſecunda, & deinceps ſub ſingulis ſingulę cõſtituantur, non tamen ex xvj hominibus has inſtituemus, ſed ex viij, ita vt M. xxiiij decuriæ cõpleant hominũ viij mil.cxcij. Nomina eorũ & ordines ita accipe. Quatuor decurias velitũ ſyſtaſin, id eſt, cõſtitutionẽ vocamus, hominũ xxxii. Duas cõſtitutiones pentecontarchiã, ſemicentutiam dixerim, hominũ.lxiiii. Duas ſemicenturias, centuriã: hominũ cxxxviii. Ineſſe ſingulis centuriis debẽt ſuperordinarij quinque, Signifer, Tergidux, Tubicen, Miniſter, Pręco. Duas centurias pſilagiã à ducẽtis velitibus, quaſi velitariã, vel expeditariã nominamus, hominũ ccxlvj. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum D xii. Duas mercenarias ſyſtema, tanquam conſtitutoriam appellamus, hominum M xxiiii. Duas conſtitutorias epixenagiam ceu admercenariam, hominum ii. mil. xlviii. Duas admercenarias ſtiphos, hominum iiii. mil. xcvj. Duo ſtiphœ epitagma, velut additam legionem,

Superordinarij.

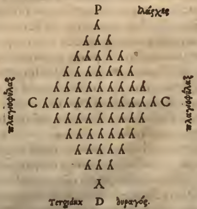
decu-

decuriarum M.xxiiij.hominum viij.mil. cxcij.In his quoque ſuperordinarios viij.ineſſe ſolitum eſt,quorum iiij Epixenagi,hoc eſt,duces ſiue principes admercenariæ illius habentur, reliqui Syſtematarchæ præficiunt principes ſeu præfecti eius quam conſtitutoriam interpretamur.Iaculatores ſagittarij,& omnes qui aliquo teli genere vtantur,vtiles ad eam rem eſſe conſtat,vt prœlium exordiantur,hoſtem prouocent,feriant,ſaucient eminus,& proſternant: fundant aciem,repellant equitem,cogant aduerſarium procurſantem loco cedere,explorent,perluſtrent quæ loca ſuſpecta,locent inſidias: hi denique & primum certamen ſubeunt, & vnà cum cæteris pugnant: & quãquàm cæteri deſierunt,ipſi perſeuerant in dimicatione:omnino genus hoc militum cum operam præſtet celeriorem agatque eminus,multa efficere poteſt & præclara.

De Acie Equeſtri.

EQuitum acies autores ſuperiores, aut quadratas, aut parte altera longiores, aut Rhombi cuneíve gerentes ſpeciem,tradidere.Sed nemo ſuam ferè ſatis expreſsit ſententiam. Quamobrem nos deſcriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipſas, quò poſsint facilius percipi. Aciebus ad Rhombi ſimilitudinem formatis Theſſalos primos vſos cõperimus,qui plurimum equitatu valuerunt,Iaſone(vt ferunt)autore generis huius aciei,vtpote ad omnes vſus accomodatioris: equites enim cõſtituti in hac forma vertere ſeſe in quemuis proſpectum poſſunt,minimeq; vel à tergo vel à latere capientur. Quippe cum prẹſtantiores,Rhombi latera teneant,& principes,angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipſius præfectus, in dextro autem & ſiniſtro, qui cuſtodes vocantur lateris, ſtatuuntur. In reliquo verò angulo ducem ſeu ductorem tergi locari ſolitum eſt.

Rhombus.

CVneatis Scythẹ vtuntur & Thraces.Quinetiam Macedones vſi ſunt ſuadente rege Philippo.Efficacius enim genus id arbitratum eſt, quàm quadratum: ob eam ſcilicet rem, quòd ſuos principes circumpoſitos habeat, & fronte

fronte exigua conſtet, & equitandi vſum per quodlibet interuallum facilem præbeat regreſſum & progreſſum celeriorem. Quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies ſortiuntur. Quadratis aciebus Perſæ & Siculi ac plerique Græcorum vſi ſunt, exiſtimantes & ad compoſitionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omnino hoc diſciplinæ genus ſeruare multis in rebus præſtantius. Nam & inſtructio, quoniam per verſus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formandi genere hoſtem vniuerſi aggrediuntur.

Phalanx Curuata.

Y
Y Y Y
Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y

Quadratæ acies.

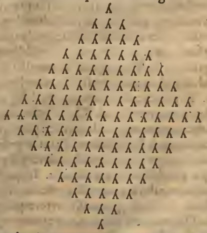
Optimæ inter quadratas habentur quę duplici, tam in longum quàm in altum, numero conſtent. Exempli gratia, viij. in longum, quatuor in altum, aut x. in longum, v. in altum, quæ numero parte altera longiores conſiſtunt: figura autem ſeu forma quadræ inſtituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam reſpectu ſuæ latitudinis plures eos habere debet qui per iuga ordinentur, quàm eos qui in verſus ſe porrigant. Nonnulli triplicem eſſe longitudinis numerum ad altitudinis probant, ſcilicet ita arbitrantes fore, vt quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodum longitudinem habere ad ſuorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cùm nouem in fronte ſtatuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri poteſt, vt equitum multitudo poſteriorem eandem præſter vtilitatem, quam in pedeſtribus copiis, vbi ſcilicet ponè renitentes, primorẽ continent altitudinem. Equitum nánque omnium numerus, corpus pondúſque vnum conſiſtit. Itaque fit vt ſi poſteriores prioribus iuncti renitantur, nihil ſuo impulſu proficiant. Immo vnà cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus grauius ſuo errore quàm virtute hoſtium verſentur neceſſe ſit. Quamobrem ita euenit, vt quoties equeſtris longitudinis numerus æque & altitudinis conſtet, numerus ipſe quadratus ſit. Forma autem altitudinis parte altera longior. Aſt quoties turmæ forma quadrata eſt, è contrario euenit, vt equitum numerus parte altera longior exiſtat.

Phalanx Quadrata.

RHombi formam omnium maximè neceſſariam veniſſe in vſum creditur, eo quòd præ cæteris omnibus conſtituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinantur, non equo ſuo illi præfecto iugent, ſed ita ſubiiciantur, vt eorum capita iuxta armos equi præfecti apponantur. Interuallíſque inter ſeſe iuſtis equites tum dextri, tum lęui, tum etiam poſteriores diſcernantur, ne frequentia turbet ordinem, cum equi immitiores in proximos ſibi equos conuerſi calcitrent, & militibus vulnera infligant. Autores autem huius generis aut ita diſponunt, vt equites & verſent & iugent: aut ita vt verſent quidem, ſed non iugent: aut ita vt iugent, ſed non verſent. Quæ ſingula quemadmodum ſe habeant dicã. Qui Rhõbos ſimul & verſare & iugare voluerunt, mediũ & maximum iugum turmæ, numero impari ſtatuũt: vt xi. aut xiij aut xv. cui ex parte vtraque, priore, inquam, poſterioréque adiungunt binario primis illis pauciores: verbi gratia, ſi maximum illud iugum equitibus conſtet xv. addita iuga vtrinque denis aut ternis componunt, & quæ item poſt hæc vtrinque adiungunt, denis ſingulíſque conficiunt, atque ita binario ſubinde pauciores adiiciunt, dum ſinguli relinquantur, totáque turma equitibus conſumetur cxiij.

Rhombus qui verſat & iugat.

RHombum dimidiatũ & iam transformatum in triquetrum, cuneum ſeu roſtrum vocamus. Quapropter cunei quoque forma perinde explicata iam eſt: quod aciei genus cùm ſuum medium exiens in acutum habeat, & motum facilè quorſum velit ſortiatur, expeditè admodum vel † molem poſteriorem ſua cum fronte circumagit, & celeriter poteſt immutari.

laxitatem

Cuneus

Cuneus qui verſat & iugat vel roſtrum.

Alij ita inſtruxere, vt equites qui rhombum conficerent, neque verſarent neque iugarent. Ita enim & conuerſiones & tranſitiones equitum poſſe facilius fieri exiſtimarũt, cum non ante, non ponè, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad eius vtrunque latus adiungunt ſingulos loco ſubmiſſiore, vt quod dictum iam eſt, capita iunctorum equorum iuxta armos præpoſiti equi ordinentur. Et primus ordo qui duo latera rhombi contineat numero impari, xj. equitibus conſtet, præfecto medio conſtituto, quinis autem in vtrãque partem ſuppoſitis. Deinde † iugi principem poſt turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partem vtramque ſimili ratione quaternos ſubiiciunt, vt totus ſecũdi ordinis numerus nouenarius ſit, binario minor priore: & quaſi duo æquidiſtantia latera duobus illis rhombi lateribus primis conſtituantur. Mox tertium ſeptenario deſcribunt, atque ita ſubinde binario diminuentes, in vnum vſque deueniunt. Et hæc turma equitibus conſtat xxxvj. Hoc genere Polybius vtitur, ſed numero hominum lxiiij. & forma literæ λ deorſum inuerſæ v. ζυγάρχην

Rhombus qui neque verſat neque iugat.

Svnt quæ ex verſantibus quidem, ſed nõ præterea ex iugantibus conſtent, quæ ad hunc modum conſtituuntur. Verſu aliquot equitibus inſtituto, quorum primus præfectus ſit turmæ, vltimus autem tergiductor, in eius latus vtrumque verſus alios numero hominum vnitate minores diſponens, qua eques per interiecta interualla diſtat ab equite. Quòd ſi in primo decem ſint equites, vterque appoſitus nouenis cõſtabit, & tertij octonis, atque ita numerus ſubinde decreſcet, dum in vnum deueniat: ſic enim fieri poteſt, vt equites inter ſe verſent quidem, ſed non iugent. Vtile genus quoque id diſponendi eſt ad declinationes, quas agi in vtrumlibet latus ſolitum eſt.

Y ij. Vocatur

Vocatur autem quæ ad dextram fit, in haſtam declinatio: quæ autem ad læuam, in habenam.

Turma ex verſantibus.

Præfectus.

Rhombus verſans non iugans.

Tergiductor.

AT ſi turma ex iugantibus quidem, ſed non ex verſantibus conſiſtere debeat, in hunc modum diſpones, medium & maximum iugum numero conſtitues impari. Cætera autē ſubinde per media interualla adiūges, quemadmodum in ſuperiore turma propoſui, atq; ita efficietur, vt turma ex iugantibus tantum conſiſtat.

Turma ex iugantibus.

TVrmas vario modo vt etiam leuem armaturam ſtatuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut poſt leuem armaturam: ſed nos deſcribendi exempli gratia poſt leuem locauimus. Et prima equitibus conſtet lxiiij. cuius primum iugum equites compleant xv. ſecundum xiij. tertium xj. & reliqua ſubinde binario vſque in vnum decreſcant. Signum is feret qui in ſecundo iugo à læua principi iugi aſtat. Omnes turmæ numero lxiiij. ſtatuentur, e-
xcvj. quites iiij. millia † cxvj. Duæ turmæ Epilarchiam, hoc eſt, turmam duplarem conſtituunt, equitum cxxviij. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitum cclvj. Duæ Tarentinæ magiſterium, equitum D xij. Duo magiſteria Ephipparchiam duplare magiſterium, equitum M xxiiij. Duplicatum duplare magiſterium telos, equitum ij. mil. xlviij. Duplicatum telos epitagma, id eſt, ſummam ordinis ſiue agminis facit, equitum iiij. mil. xcvj. Explicatæ iam ſunt variæ ſententiæ veterum, quemadmodum turmæ inſtruantur, ſed quoniam in his magnam differentiam eſſe conſtat, non ſine delectu vti debemus, ſed quotidianis exercitiis ſæpius experiri genera inſtruēdi ſingula. Itaq; ſecure in prælíis

prçliis quod facilius commodiuſque probetur, admittere officium eſt. Quid enim ſtultitius quàm cùm minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigãt, perſcrutentur, de his tam amplis, tam neceſſariis nõ antè periculum facere accuratiſsimè velint, quàm certamina ſubeant. Quod tamẽ genus turmæ probaueris, id licet & augere numero hominum, & minuere.

DE curruum & elephantorum inſtitutione quanquàm vſus eorum rarus eſt, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus autores ſuperiores vſos comperio. Duos currus zygarchiam, id eſt, parilem vocant. Duas pariles, coniugationem. Duas coniugationes, epiſyzygarchiam, duplarem coniugationem. Duas duplares, harmatarchiam currulem. Duplicatamq́ currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus vti phalangibus curruum licet, vocabulis iiſdem quæ modo expoſui. Curribus autem ipſis aut expeditis, aut falcatis vſos comperimus. In ordine elephantorum qui vni prçeſt elephanto, zoarchus ab animalis prçfectura vocatus eſt: qui duobus imperat, Therarchus à fera, quaſi ferarius, & cõnſtitutio talis Therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplicaris ferarius: & hæc conſtitutio epitherarchia, duplaris feraria. Qui octo prçfectus eſt, ilarcha, hoc eſt, turmç princeps, & conſtitutio iſta ilarchia, turmç prçfectura. Qui ſexdecim præeſt, elephantarcha, id eſt, elephantorum prçfectus: & conſtitutio elephantarchia, prçfectura elephantorum: qui triginta duobus imperat, ceratarcha, id eſt, cornu prçfectus: & conſtitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autem ex lxiiij. conſtat, id phalangem vocamus elephantorum, cuius præfectus† Elephantarcha vocatus eſt. *Phalangarcha.*

GEnera perfectarum copiarum, & nomina cõſtitutionum & ordinum exercitus omnia in hũc modum notata animaduertimus, vocabula de cçtero quæ in præceptis verſantur explicaſſe vtile eſt: vt iam pridem milites quid quodque ſignificet certiores, facilè quæ per aciem imperãtur, intelligere poſſint & facere. Eſt quod declinatio appelletur, cuius duplex eſt genus: aut enim in haſtam, aut in ſcutum. Immutationem item dicimus, & conuerſionẽ, & reuerſionem, & inflexionem. *Declinatio* Ad hçc verſare, iugare, reddere in arrectum, euoluere, duplicare. Addo inductionem, dextram deductionem, leuam deductionem. Phalangem tranſuerſam, phalãgem arrectam, phalangem obliquã. Intercalationem, præpoſitionem, impoſitionem, ſuppoſitionem, poſtpoſitionem, appoſitionem. Quid quodlibet eorum ſignificet breuiter exponam. Nec ignoro, non apud omnes autores prçcepta eiſdem eſſe nominibus tradita. Declinatio eſt motio militum ſingulorum cùm vel in haſtam, hoc eſt, dextrorſum ſeſe conuertunt, vel in ſcutum, hoc eſt, ſiniſtrorſum. *Declinatio in ſcutũ & in haſtam.* Quod commodè agitur, quoties hoſtes exiſtũt à latere cornu, vtique ſuperandi aut aduerſi itineris gratia, aut ob aliquem vſum alium quemadmodum ſingulis in rebus oſtẽdam. Duplicata autem declinatio partem verſus eãdem, ora militis in hoſtilem à tergo conatum transfert. Quæ res Immutatio dicitur, & vel in haſtam, vel in ſcutum fieri ſolita eſt.

d d Prima ſtatio ante declinationem.

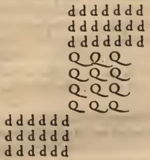
Prima declinatio.

p p Secunda declinatio quæ & Immutatio dicitur.

DIſcrimen duplex notatur immutationis: aut enim ab hoſtibus, aut in hoſtes immutantur. Quamobrem immutationem ita definiunt, vt prioris aſpectus tranſlatio ſit in aſpectum poſteriorem, hoc eſt, tergi aut è contrario. Immutatio igitur ab hoſte, bis in haſtam milite declināte efficitur. In hoſtem autem, bis declinante in ſcutum fieri aſſolet. Conuerſio eſt cùm denſatis copiis per aſtitem ſubſtitémque, totum phalangis corpus tanquam hominem vnum vel in haſtam vertimus vel in ſcutum, ita vt circa primum decurionem velut centrum omnes circumagantur, atque ita locum priorem immutent, vt aſpectum dextrum accipiant, ſingulis ſubſtitibus & aſtitibus loca ſeruātibus, ſuo hoc modo.

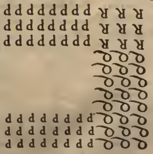
Diſcrimen.

Prima ſtatio aciei.

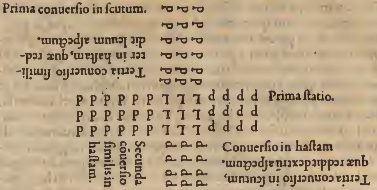

Reuerſio anaſtrophe inflexio περισπασμός.

REuerſio eſt conuerſionis reſtitutio in eundem locum, quem antè copiæ denſa inſtructione obtinebāt, quàm conuerſio fieret. Inflexio eſt militum ex duabus conuerſionibus motio, ita vt locum accipiant poſteriorem.

DEflexio eſt militum ex tribus conuerſionibus motio, ita vt ſi ad haſtam agantur, tranſeant in leuum aſpectum: ſi ad ſcutum, in dextrum.

VErſare, eſt ſingulos ſua in decuria è directo decurioni & tergiductori conſtare æqua inter ſeſe cōſeruantes interualla. Iugare, eſt ſingulos ſua in decuria è directo ſuo aſtiti ſtare, ſeruantes ſimili modo interualla. Iugant ergo præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti. Subſtiti verò primi præfecti ſubſtites cæterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum. Reddere in arrectū, eſt militis ora ad primum aſpectū reſtituere. Verbi gratia, ſi miles aduerſus hoſtes conſtitutus imperetur declinare in haſtam, deinde præcipiatur in arrectum reſtitui, rurſus in hoſtem conuerti, aduerſúmque ſtare oportebit. Euolutionum duo ſunt genera, alterum per decurias, alterū per iuga. Vtrūque in tres digeritur ſpecies, Macedonicam, Laconicā, Choreum, quæ & Perſica & Cretenſis nominatur. Macedonica eſt, quæ primorem phalangis locum commutat, & frontem in tergū aſpectúmque poſteriorē traducit. Laconica eſt, quæ locum phalangis poſteriorem commutat: & pari ratione relicto primore aſpectu, ſumit poſteriorem, tergúmque efficit frōtem. Perſica illa quam & Cretenſem & Choreum diximus nuncupari, locum eūdem ſeruare phalangis, militibus ſingulis commutantibus ſua loca, ita vt pręfectus decuriæ locū tergiductoris accipiat, & tergiductor vicem præſtet decurionis, fronsq; ex tergo aſpectui poſteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri ſolēt, quoties cornua transferri ad intercíſa ſiue ſecturas, & intercíſa ad cornua melius eſt, vt medię copiarū partes corroborētur: & aut dextrę per leuas, aut leuę per dextras reddātur validiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciāt euolutiones, cauent, hoſte propinquo, per minores ordines eas ſecurius faciūt. Quēadmodū autē euolui oporteat, dicā. Euolutio per verſum, quæ nomen à Macedone accipit, fieri ſolet, cùm decurio locū immutat, & poſtpoſiti omnes cōuerſi de haſta ſequūtur, interualliſq; iiſdē ſeruatis, & cōſiſtūt per ordinem. Genus Laconicū agitur, cùm decurio immutatus de haſta vniuerſam decuriā trāsfert, & locū ſibi parē alium accipit, & reliqui omnes ſectātes recto ſe cōſtituunt ordine & aptant, aut cùm tergiductor immutatur. Primus autem ſubſiſtens conuerſus de haſta ante tergiductorem ſe collocat, cæteríque omnes ſectātes, alter ſeſe prę altero ponit, donec præfectus decuriæ primus cōſtituatur.

Verſare. *Iugare.* *Reddere in arrectum.*

Choreus

inde iuga poſteriora colligere,atq; ita denſato milite cõuerti in haſtam. Quo facto ſi reſtitui ſuũ in locum placuerit, iubebimur immutari ad ſcutũ, hoc eſt, quęque in locũ vergere auerſum, tum ordinem totũ reuerti, hoc eſt, quemadmodum milite obdẽſato cõuerſus ſpectauit dextrorſum,ita totũ trãſferri in locũ vnde cõuerti inceperat. Mox decuriones quieſcãt,reliqui procedant per iuga. Deinde immutẽtur vt vergãt quorſũ principio ſpectabãt,tũ decuria dextri extremi quieſcat. Hæc enim ſuũ iam obtinet locũ,reliquæ omnes ad ſcutũ declinent,& procedẽtes reſtituãtur. Ad poſtremũ ſurſum pręcipitur. Itaq; ſuum quiſque recipit locũ & ſeruat. At ſi cõuertere ordinẽ ad ſcutũ velimus,præcipitur decuriã lęui extremi quieſcere:hæc enim ſuã iam habet poſitionem,reliquos omnes declinare in ſcutũ, ſiniſtrorſũq; procedere, tũ reddere in arrectũ. Deinde iuga poſteriora colligere,mox ad ſcutũ cõuerti,vt iam actum ſit quod voluerimus, hinc ſi reſtituere placet non ſecus q̃ illos in haſtã conuerſos reſtituemus:quippe qui rurſus quęque in haſtã immutari præcipiamus,deinde ordinẽ reuerti,mox decuriones quieſcere, & reliquos omnes procedere per iuga,tũ immutari,poſtmodũ decuriã lęui extremi quieſcere,vtpote ſuũ iam locum obtinentẽ:reliquas declinantes in haſtã procedere, dum iuſta recipiãt interuallai:ad poſtremũ reddere in arrectũ, atque ita omnes ſuũ locũ recipient. Si autẽ inflectere ad haſtã placuerit, duas ſimul conuerſiones ordinis faciemus. Itáq; efficietur, vt decuriones à proſpectu aduerſo in auerſum per ordinis immutationẽ tranſeãt. At cũ reſtituere volumus, præcipitur itẽ ad haſtã inflectere,hoc eſt,duas item cõuerſiones ibidẽ ordinibus dare. Ita enim fit,vt eodẽ ſpectent decuriones,quorſum principio cõſtituti ſpectabãt, antequàm vlla inflexio fieret. Hæc cũ fecerimus,decuriones quieſcere præcipiemus,reliquos immutatos iuga relaxare poſteriora,tũ rurſus mutari, & ordinis poſtremã decuriam dextrã quieſcere. Iam enim hæc ſuum in locum reſtituta eſt,reliquos declinantes in ſcutum,procedere,& ſuis interuallis reſtitui,mox reddere in arrectum. Itaque ordines primũ ſuúmque locum recipient. Sed ſi inflectere ad ſcutum velimus,præceptis vtemur contrariis,hoc eſt,bis inflecti in ſcutũ: quo facto,reſtitutionẽ agemus,quod ex his quæ modo expoſui apertum iam eſt. Deflexio agitur,cum ordinem ter partẽ verſus eandem cõuertimus,hoc eſt,aut in haſtam,aut in ſcutum:facit porro inflexio in haſtam,vt militũ ora transferantur à parte primore ad poſteriorem. Deflexio autem facit,vt à primore vel ad læuã deueniant,vel ad dextram:nã ſi ad haſtam deflectitur,in læuã tranſfertur: ſi ad ſcutum,in dextram. Si phalangem denſari cornu verſus dextrũ placuerit, præcipiemus decuriam cornu dextri quieſcere,reliquas autem declinari in haſtam,atque in dextrã colligere,tum reddere in arrectũ, & iuga poſteriora colligere. Cũ autẽ reſtituere liber,quieſcere decuriones,reliquos immutari, & iuga relaxare poſteriora. Deinde rurſus mutari mox decuriã cornu dextri quieſcere. Iam enim reſtitutũ in dextro eſt:reliqui ad ſcutum declinãtes ſuos duces ſequantur,& primis interuallis receptis reddãt in arrectũ. Si autem cornu verſus ſiniſtrũ denſari phalangem libuerit,pręceptis econtrariò vtemur. Mediam item phalangẽ ſi denſari placuerit,præcipiemus dextrã duplarem phalangem

declinare

declinare ad ſcutũ,lęuã ad haſtã,tum procedere mediã verſus phalãgem, mox omnes reddere in arrectũ,iugáque poſteriora colligere. At ſi phalangẽ primis inſtituere locis velimus, præcipitur immutari, & per iuga procedere, excepto primo:tũ omnes rurſus mutari, & dextrã duplarẽ phalãgem declinare in haſtam,lęuã autem in ſcutũ:mox ſectari ſuos ductores, donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectũ. Sed quoties immutatur,ſi per denſationem agitur,erecta teneri ſpicula omnia,ne impediãt,cõuenit. Iis eiſdem exercitiis ac præceptis leuis quoq; armatura inſtituẽda erudiendáque eſt. Sũt certe præcepta hæc Immutationũ, Conuerſionũ,Inflexionũ,Euolutionũ, & Reſtitutionum vtilia ad ſubitos hoſtiũ ſuperuẽtus,quos vel à latere vel à frõte intulerint. Macedonicam euolutionem Macedones inueniſſe proditum eſt. Laconicam ad Lacedæmonios referunt auctores,quocirca ita nuncupari meruerũt. Philippũ tamen qui Macedonum imperiũ auxit, & Græcis apud Cheroneam profligatis, Græciæ imperauit, ac eius filium Alexãdrũ,qui breui Aſiam in ſuã ditionem redegit, Macedonicã neglexiſſe euolutionẽ legimus,vt niſi ſumma vtendi neceſſitas cogeret,nunquàm vterentur. Laconicę vſu vtrumque aduerſarios deuiciſſe ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio,quòd hoſte repẽte à tergo ſuperueniente,non ſine magna turbatione ageretur. Nam cum poſteriores conuerterent ſeſe in locum priorem, & rem haudquaquàm fugæ diſſimilem facerent,hoſtes audaciores reddebantur:& iam milites qui ita euoluiſſent,deterrere ac perſequi poterãt. Laconica certe è cõtrario agit. Vbi enim duces vnà cum ſequente milite verterunt ſeſe obuios in hoſtem à tergo ſuperuenientem, terrorem inferre nimirum poſſunt & turbationem. Sed aſſueſaciẽdæ ſunt copiæ,tam pedeſtres,quàm equeſtres,partim voce, partim ſignis, quæ viſu percipi valeãt, vt rem apte ac opportune, quam quiſque exigat vſus, poſſint expedire. Nonnulla etiam tuba præcipi cõuenit. Ita enim plenius omnia miniſtrabuntur. Certiora ſunt ea quæ voce indicantur,niſi quid ſit impedimento. Sed tranquilliora,quæ ſignis mandẽtur, videlicet cum res nulla eſt quæ obſtet atque obſcuret. Vox autem percipi interdum non poteſt,aut propter armorum ſonitum,aut propter equorum tranſitum & hinnitũ,aut propter impedimentorum tumultũ,& totius multitudinis ſtrepitum. Signa quoque multis rationibus obliterari poſſunt ac euaneſcere, nã & craſſitudine aëris, & puluere excito,& imbre, & ſolis ſplendore oppoſito. Ad hæc locorum inæqualitate & frequentia arborũ. Adde quòd interdũ fieri nõ poteſt,vt ſignum ad vnũquẽq; vſum præparemus, cum longe plura poſſint occurrere, quàm quibus aſſuefacti ſint milites. Nouis autem rebus quid nam cõſueti ſigni afferatur. Non tamen† concidi ita poteſt,vt præceptum ſimul & vocis & ſigni incertum ſit.

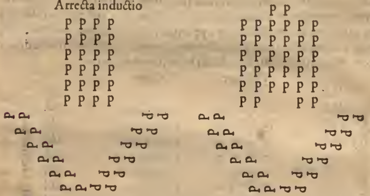
† colliabi ſimul omnia poſſunt.

De itineribus.

NVnc de itineribus dicã, ſi ante quot modis expediri ſolet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio eſt,aliud deductio,aut dextra,aut lęua: & aut ſimplici,aut duplici latere,aut triplici,aut quadruplici agminis ꝓcedetur. Simplici,cũ ex parte vna aduerſariũ aggreſſurũ ſuſpicamur:duplici,cũ ex duabus:triplici,cum ex tribus:quadruplici,cum vndique. Vnde fit vt iter aut ſimplici

plici phalange agatur,aut duplici,aut triplici,aut quadruplici. Arrecta inductio eſt,cùm ordo ordinem ſequitur. Verbi gratia, quum vel xenagia præcedente reliquæ ſequuntur xenagiæ, vel quadruplarem decuriam reliquæ ordinatim ſectâtur.Item quę agitur per cornu altitudine longè productiore quàm longitudine: nec pluribus quàm duabus decuriis, hominibus denis compoſitis,conſtet ordo. Huic opponitur genus aciei quod Cœlembolum,quaſi roſtrum cauum nominamus:quod ita inſtruitur,vt duplicatæ phalangis præcedentia cornua inter ſe diſtent, ſequentia iungantur, ad formam literæ v, ſicut deſcriptio oſtẽdit. Quæ vt primos diſiectos,ita iunctos inter ſe habet vltimos. Cum enim arrecta illa inductio medium aduerſariorum petat, habet id cauũ roſtrum in promptu, vt ſoluta cõiunctione extremorum,impetum copiarum primarum fruſtretur,lateráque inuadat arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex phalanx obiici huic eidem generi ita poteſt, vt vna alterius cornu impugnet,ſecunda reliquum cornu aggrediatur,media & tertia impetum maneat & conflictum.

Arrecta inductio

Eductio eſt, cùm phalanx ſuos duces,hoc eſt,decuriones aut parte dextera habet deducentes,quæ dextra deductio dicitur:aut læua,quæ deductio læua nuncupatur:non item per decuriam,ſed per iuga ambulans, cornu propoſito & latere inſtructa,aut duplici,aut triplici,aut etiam quadruplici,prout hoſtem exiſtimet aggreſſurũ.Sed quaſi vtraque phalangis pars ſuo latere conflictum ineat primum,ita deſcribatur, vt longitudinem triplicem quam altitudinẽ habeat.Frons enim x,altitudo tribus cõſtat hominibus. Quamobrem miles non tantùm ex directo,verùm etiam ex latere aggreſſus,conflictum cum excipere tum inferre,nimirum per exercitationem debet condiſcere.

Arrecta deductio læua.	Arrecta deductio dextra.
d d d	d d d
d d d	d d d
F d d d	d d d F
r d d d	d d d r
o d d d	d d d o
n d d d	d d d n
s d d d	d d d s
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d

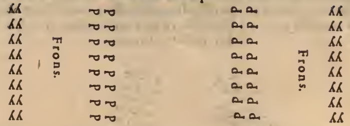
PHalanx quę antiſtomus à duplici frontis ſeu oris obiectu, quaſi occeps vocata eſt, ita inſtruitur, vt medij tergis inter ſeſe oppoſitis conſtent, extremi autem confligant cum aduerſariis. Perutilis hæc pedeſtribus copiis eſt, cùm aduerſus largam hoſtium equeſtrem copiam dimicant: melius enim reſiſtunt circumuentioni, & multiplici equitum inuaſioni. Valet hoc inſtruendi genus potiſſimum contra barbaros, qui loca Iſtro amni vicina incolunt: quos amphippos cognominant, à mutatione equorum: ex aliis enim equis in alios trãſilire conſueuerunt. Equeſtres, quę opponuntur copiæ, forma conſtantes quadrata, in ordines duos parte altera lõgiores, pro vſus neceſſitate diuiſæ ſunt, vt totidem membris phalangis peditum bipartitæ obiiciantur.

Amphippi

			Phalanx	Occeps.			
Equeſtris inſtructio.	ʎʎʎ					ʎʎʎ	Equeſtris inſtructio.
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ	f	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ	r	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ	o	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ	n	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ	frons	ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ	s	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ		ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ		ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ		ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ		ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		ᓄ ᓄ ᓄ o	o ᓂ ᓂ ᓂ		ʎʎʎ	

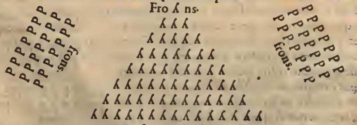
PHalanx amphiſtomus, nomen à duplici fronte ſiue ore in lateribus inſtituto acceperat, ita vt latericeps quædam & anceps poſſet nominari. Similis ſuperiori occipiti eſt, præterquàm quòd illa ſuis extremis decertat, hæc ſuis lateribus dimicat. Cætera verò quæ de ſuperiore expoſui, huic quoque conueniunt: omnia haſtis longioribus, tã hæc quàm ſuperior illa pugnat, more Alanorum & Sauromatarum. Spectat decuriarum dimidium in partem priorem, reliqui conuerſi ſunt in poſteriorem, ita vt dimidiati milites oppoſitis inter ſe tergis prælientur fronte duplici, altera priore, quã decuriones cõficiant: altera poſteriore, quam tergiductores: cùm etiã in duplarem phalangem copiæ diuidi poſſunt, vt frons prior altera conſtituatur phalãge, poſterior altera conſter.

Phalanx anceps.

PHaláx duplaris antiſtomus,hoc eſt,occeps nuncupatur,quæ ſuos duces non extrà per deductiones, ſed intus aduerſos inter ſe poſitos habeat: tergi autem ductores extra videlicet in dextram leuamq; deductionem diſtinctos. Forma hæc inſtrui ſolet,quoties aduerſarii equites formà roſtri aggrediuntur.Cùm enim roſtrum exeat in mucronem,ducesq; ſequẽtes de latere habeat,tentãtesq; frontem copiarum pedeſtrium rumpere,ne id eueniat duces peditum in medio ſtant,vt impetum aduerſariorum vel impediant,vel re infecta faciant preterire. Qui enim roſtro inſtructi aggrediuntur,ea ſpe ſunt,vt medios aciei profligant, omneſq; turbẽt copias.Quod cùm principes copiarum pedeſtrium intelligant, vtraq; ex parte ſeſe veluti murum conſtituunt,& paulo inter ſe diſtantes,vergẽtesq; ad locum penitiorẽ,impetum irritum reddunt aduerſariorũ Genus id inſtruendi equeſtre quod roſtrum dicimus,Philippum regem Macedonũ inueniſſe ſcribitur.Præponere ille ſtrenuos omnes ſolebat,vt eorũ virtute miles quoque deterior contineretur,opuſq; vnà cum præſtantioribus proſequeretur,more ſpiculi aut enſis, cuius acie pro ſua ſoliditate,ſuoq; acumine facile tranſadigente, reliquum etiam ferrum,quanquàm hebes eſſet,non ſine efficacia penetraret.

Phalanx duplaris occeps.

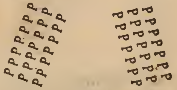

Roſtrum equeſtre.

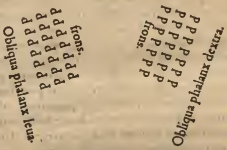
PHaláx duplarisP eriſtomus ſeu Amphiſtomus, id eſt, latericeps ſiue anceps illa eſt,cuius partes per deductionem cornu præpoſito obliquè procedát,& dextra habeat præfectos,& leua tergiductores intus. Cùm enim aduerſa acies quadra dimidat ſe in duo obliqua cornua,dextrum & ſiniſtrum,cupiens aciẽ hoſtiũ ſimilẽ circũuenire, hac de cauſa, qui circũuentum ſibi videt imminentem,

in duplicẽ mobilẽ phalangẽ ſeſe afformant, & partem ſui alteram in leuũ dirigũtcornu, alterã vertũt in dextrũ. Vnde nomẽ periſtomi, hoc eſt, latericipitis, genus id accipit. Quippe quod latere ſuo vtroq; frontẽ ſpectantẽ in hoſtẽ habeat.

Phalanx duplaris latericeps

Amphiſtomus.

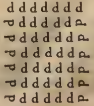

Similiceps.

PHalanx homœoſtomus, à ſimilitudine oris ſeu frõtis nominata, quam ſimilicipitem appellarim, ita fit, vt decuriam perfectam, hoc eſt, hominum xvi, mouentem in hoſtem ſequatur alia ſimilis: vnde homœoſtomus dicta eſt. Nam & qui ſequuntur ſimili fronte & forma comitantur. Opponitur hæc genere aciei, quod plinthum à latere vocant: quem ſi placet, Laterculũ dices. Ordinatur id genus tã forma q̃ numero æquilaterũ. Forma inq̃ cũm vndique æqualibus cõſtet ſpaciis. Numero autẽ cũm quot hominibus lõgitudo cõponatur, totidẽ etiam altitudo. In hoc eodẽ ordinis genere omni ex latere armatos apponi ſolitũ eſt, nullo vel ſagittario vel funditore adiuncto. Conficitur hic laterculus ex duabus dimœriis: decuriæ nanque dimidiũ dimœriam dicimus. Cũm enim decuria ſexdecim cõſtare hominibus debeat, dimœria octo conſtat. Bipartita id interpretetur ſi placet, quoad melius vocabulum inuenerimus.

Phalanx ſimiliceps

P P P P P P P P P P
P P P P P q P P P P
Frons.
P P P P P P P P P P
P P P P P P P P P P
Frons.

Laterculus.

PHalanx duplaris Homœoſtomus eſt,cùm partes æquali progrediētes itinere,aut in dextra deductione ambæ continent ſuos duces,aut in leua.

Duplaris ſimiliceps.

ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd
ddd	ddd

PHalanx Heteroſtomus à frontis diuerſitate appellata,quam Verſicipitē dixerim,ita inſtruitur,vt ambulans per inductionem duces ordinis præcedētis habeat(vt fit)in dextra deductione,ſequētis autem in leua,ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere ſuos continet principes,quo antecedens.

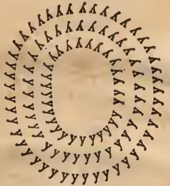
Phalanx verſiceps.

dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd
dddd

TVrmam quæ ad ſpeciem oui inſtruitur Ilion Theſſalus excogitarat, vnde Ile vocata eſt, ſuoſq; Theſſalos eo ipſe genere inſtruendi exercuit. Vtile hoc eſt cùm ſingulis ſuis angulis habeat principes. Primum Ilarcham,hoc, turmæ præfectum:vltimum tergiductorem,vtrinque autem lateris cuſtodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesq; ſuis in cornibus habeat,& ſuis brachiis cricūuenire aduerſas equitum copias tentet. Quamobrem illæ more Tarentinorum à longe iaculantur, circularem retorquentes acceſſum & turbantes. Tarētinos iaculatores appello, ſicut inter initia operis dictum eſt, à Tarento Calabriæ oppido, cuius equites paruo quodam iaculo vti conſueuerunt.

Eſt & altera turma oui ſimilitudinem gerens, de qua nihil amplius dici poteſt, q̃ ita eſſe compoſitam, vt verſet quidem, ſed non iuget. Nam eius vſum commoditatémq; ſuperiùs expoſuimus. Ergo genus id inuentū ab Ileonę Theſſalo, mādatum pòſt exercitationi ab Iaſone Medeæ marito. Tutum etiam & percommodū eſſe, cùm vndiq; cuſtodiatur decurione, tergiductore, cuſtodibus lateris, apertum iam eſt. Cōſtat hæc turma ex equitibus ſagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedeſtris quæ Epicampiūs emproſthia dicitur, id eſt inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partem priorē in ſinum ſe circumagit, flexúmq; imitatur. Fraudem hæc in ſagittarios equites ita emolitur, vt vel egreſſos & cominus dimicantes ſuo complectatur ſinu, & circumueniat: vel cornibus ſuis perturbet illorum robur, & frangat, atq; ita medio milite alacriore poſsit euincere.

Turma ad oui ſpeciem.

d d d d   d d d
d d d d Frons. d d d
d d d d   d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d

Phalanx inflexa antica.

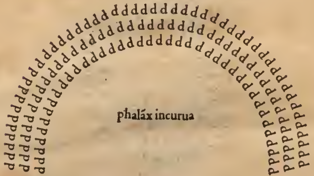
QVin etiam genus habetur phalangis, quæ Epicāpiūs opiſthia dicitur, cōtrario modo q̃ ſuperior informata. Cùm enim illa ante ſe flectat, hæc ſua cornua in partem ducit poſteriorē, itaq; vt illa antica, ſic hæc poſtica nominetur. Vtilis ea quoq; ad fraudē eſt: quippe quæ parte media patēs, paucos qui pręcedāt oſtēdat, multos autē qui ponè ſubſequantur habeat: vt ſi confli-

ctum tolerarint ſuperarintq;,ſatis ſit:ſin minus,facilè ad vtrāq; ſuorum partē recurrere,iungiq; maiori ordini valeant. Quę autē cōtra id genus opponitur, incurua ob id appellata eſt.quoniā in portionē flectitur orbis. Studet hæc ſuas copias paruas eſſe oſtēdere frōtis incuruę ratione. Quippe cùm omnia quę in orbē globúmve formātur,parua ſuo quidem ambitu eſſe videātur: quanq̃ ſi explicētur,in duplū ſe porrigunt: quod liquidū in columnis eſt,quę cùm in orbem ſe colligant,vndecunq; aſpiciantur,dimidium ſui tantùm patere patiuntur,reliquum penitus occultant. Eſt autem optimum inſtruendi artificiū, vt plus inferas aduerſariis copiarum,quàm primo aſpectu oſtendas.

Inflexa poſtica.

dddd dddd
dddd dddd
dddddddddddd
dddddddddddd

Frons.

EQueſtris phalāx quadrata & ſi forma ſeu figura quadra inſtruitur, tamē non numero quoq; aptatur quadro. Haud enim in quadratis numerū certo modo deſcribimus. Sed licet etiā duplicem ad altitudinē reddere longitudinem videlicet pro vſu imperatoris. Perſæ potiſsimū forma hac vſi ſunt,& Siculi,& Gręcorū cōplures,cùm & facilē eſſe inſtructū animaduerterēt,et vſum cōmodiorē. Opponit ei phalanx pedeſtris quod roſtrū vocamus, ita inſtructa,vt latera omnia armatis cōpoſita habeat. Tranſlata hæc forma ab equeſtribus roſtris eſt. Verū in ordine equeſtri vnus in frōte primore ſatis ſit. At in pedeſtri non vnus occurſioni hoſtiū ſufficit,ſed tres ꝓpugnent neceſſe eſt. Sic Epaminōdas Thebanus imꝑator cùm apud Leuctra aduerſus Lacedęmonios decertaret,cōſtipatis in roſtrū copiis,ingētē exercitū ꝓfligauit. Effici genus inſtruēdi hoc ſolet,quoties duplaris antiſtomus,hoc eſt, anceps illa ſua cornua priora cōiūgit,poſteriora ſeiūgit,ad formā literę v deorſum inuerſę ʌ.

Phalanx quadrata equeſtris.

y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y

Frons.

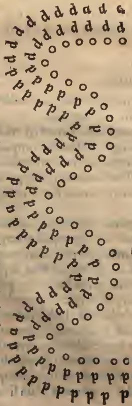
Fro y ns.

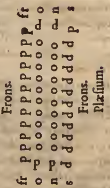
y y y
y y y y y
y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y
y y y y y y y y y y y y y

Roſtrum pedeſtre

Phalanx implexa.

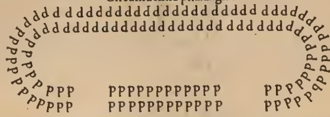
Genus quod Plęſiũ parte altera lõgius appellamus, multiplici longitudine q̃ altitudine cõſtare, & omni ex latere armatis componi ſagittariis ac funditoribus cõſtitutis in medio, ſolitum eſt Qui cõtra eiuſmodi formam præliãtur, genus phalãgis quam implexã vocamus obiiciunt, vt ſuæ formæ inæqualitate prouocent Plęſiũ aduerſum impetũ facere in eos qui prominẽt, atq; ita reſoluant denſã Plæſii inſtructionem. Et quidẽ decuriones implexæ phalangis duces aduerſos obſeruant, vt ſi denſa acie illi agant, ipſi quoq; denſa excipiant. Sin illi reſoluãtur, ipſi etiam diuiſi occurrãt.

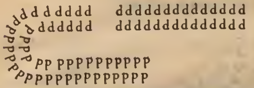
PHalangis circumuentio eſt, cùm cornu vtrumque ſuperat aduerſarios, hoc eſt, excedit, & quaſi complectitur.

Circumuentio phalangis.

ALterius cornu circumuentio eſt, cùm altero cornu hoſtem ſuperamus. Vnde fit, vt qui ſua phalange ſuperat, idem etiam cornu ſuperet aduerſarium: qui autem cornu ſuperat non propterea idem phalange ſuperet. Fieri enim poteſt vt etiam paucioribus copiis hoſtem ſuperes tuo cornu & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

EXtenuatio eſt cùm altitudo phalangis contrahitur, vt ex xvi quibus conſtat hominibus redigatur in pauciores.

IMpedimenta haberi in primis neceſſarium eſt, & ducem iis conſtituere probum conuenit. Modis quinque poſſunt duci impedimenta. Aut enim præcedent copias omnes, aut ſequentur, aut in alterutro latere cõſtituentur, aut in medio copiarum claudentur. Ponentur ante phalangem, ſi hoſtilem agrum ingredieris. Poſt phalangem, ſi latera metuis. Intra phalangem, ſi planum agmen placuerit ducere.

POſtremo præcepta repetemus colligemuſq; omnia acierum inſtruendarum, ſi prius admonuerimus breuiter quicquid præcipi vſus exigat, id & breue eſſe & omni ambiguitate carere oportere. non enim ſolum celeritate eſt opus verum & claritate vocabuli, ne alii hoc, alii illud, & plerũque contrariũ faciant. Verbi gratia ſi dixeris, declina: verbo hoc audito poſſunt alii declinare in haſtam, alii inſcutũ, quæ res non parum inferret perturbationis. Cùm itaq; generis ac totius loco habeatur vocabulũ illud, declina, adiungere debemus ad haſtam, aut ad ſcutũ, prout res exigit: & quidẽ ante, vt pars toti anteponatur hoc modo, Ad haſtam declina: ita enim omnes idem ſine errore facient. Item immuta aut euolue, generis præfert communitatem: quam ob rem partem ſiue ſpeciem præponemus, vt in haſtam immutare. Sic itaq; præcipiemus, Laconicàm euolue, Macedonicam euolue, Choreum euolue. Nam ſi euolue Laconicam dixeris

aut

aut euolue Macedonicam, eueniet vt diuerſæ euoluẽdi agantur ſpecies. Hae igitur ratione cauendũ eſt, ne quid ambiguè, ne quid obſcurè incerteq́; præcipiatur: & vt ſpecies ſuis anteponãtur generibus, ſeruandũ omnino eſt. Iuuat porrò ad eam rem plurimum ſilentium militum. Quocirca ſilendum in primis attendendũq; impabis: quod Homerus quoq; poëta præclarè illis carminibus notat,

Sic argiua phalanx in prælia denſa moueri
Aſſidue pariterq́; ſuos dux quiſque regebat
Imperitans: alii mox feſtinare ſilentes.
Dixeris haud tantas gentes ſub pectore vocem
Condere, conſpecti metuentes principis ora.

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat.

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
Perculſæ charæ ſobolis, voce omnia replent,
Sic Troum audiri per campos vndique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert,

Tum Phryges ingenti ſtrepitu & clamore feruntur,
More gruum paſſis liquido ſuper aëre pennis.
Quæ poſtquam gelidas hyemes hymbremq́; niualem
Fugere, Oceani repetunt clangoribus vndas.
Aſt animos taciti ſpirantes ire Pelaſgi,
Alter in auxilium alterius properare parati.

AGe ad arma, adſiſte ad arma, impedimenta à phalange ſecedant. Miles attendat præceptis, ſuſcipe, recipe, diſta, erige ſpiculũ, verſa iuga, reſpice præcedentem, ſuam decuriam dirigat tergiductor. Conſtituta interualla conſerua, ad haſtam declina, collige, ita conſiſte, in arrectum redde, ad ſcutum declina, collige, ita conſiſte. Ad haſtam immutare, collige. Ita conſiſte. Altitudinem duplica, reſtitue. Laconicam euolue, reſtitue. Macedonicam euolue, reſtitue. Choreum euolue, reſtitue: ad haſtam cõuerte, reſtitue ad haſtã: inflecte, reſtitue. Hæc de aciebus inſtruendis habui quæ breuiter ad te ſcriberem, Imperator, tibi victoriam, hoſtibus profligationem allatura.

Vale.

Finis Aeliani.

MODESTI LIBELLVS

DE VOCABVLIS REI MILITA-ris,ad Tacitum Auguſtum.

REs militaris in tres diuiditur partes, eꝗtes,pedites,claſſes. Equitum alas dicunt, eo quòd ad ſimilitudinem alarum ab vtraque parte protegant acies,quæ vexillationes vocātur, à velo quia velis, hoc eſt, flammulis vtantur. Eſt & aliud genus equitum qui legionarii vocātur,propterea quòd cōnexi ſint legioni. Verùm ipſi pedites in duas diuiſi ſunt partes, hoc eſt, in legiones, & in auxilia. Auxilia à ſociis vel fœderatis gentibus mittebantur. Legio autem ab eligendo appellata eſt,quod vocabulum,eorū deſiderat fidem atq; diligētiam,qui milites ꝓbāt. Producēdi verò tyrones ſunt ſemꝑ ad cāpum,& ſecundū matriculæ ordinē in aciē dirigēdi,ita vt primo ſimplex & extēſa ſit acies,ne quos ſinus, ne quas habeat curuationes,ſed ęquali legitimoq; ſpacio miles diſtet à milite: & præcipiendū,vt ſubitò duplicent aciem,ita vt in ipſo impetu is ad quem reſpōdere ſolet,ordo ſeruetur. Tertio præcipiendum,vt quadratam aciem repēte cōſtituant,quo facto in Tyronium quem cuneum vocant,acies ipſa vertenda eſt: quæ ordinatio plurimum prodeſſe conſueuit in bello. Auxiliares cum ducūtur ad præliū, ex diuerſis locis & ex diuerſis moribus veniētes, nec diſciplina inter ſe,nec notitia, nec affectione conſentiunt: & alia inſtituta, & alius inter eos eſt vſus armorū. Neceſſe eſt autē tardè ad victoriā peruenire, qui diſcrepāt anteq̃ dimicent. Legionibus ſemper auxilia tāquàm leuis armatura in acie iungebantur,vt in iis præliandi magis adminiculū eſſet quàm principale ſubſidiū. In omnibus autoribus inuenitur ſingulos cōſules aduerſum hoſtes copioſiſſimos non amplius quàm binas duxiſſe legiones, additis auxiliis ſociorū: tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vbi cuiuis bello duæ legiones crederētur ſufficere poſſe. Sciendū eſt enim,in vna legione decē cohortes eſſe debere: ſed prima cohors reliquas & numero militū & dignitate præcedit: nam genere atq; inſtitutione literarum viros electiſſimos quærit. Hæc enim ſuſcipit aquilam,quæ præcipuum ſignū in Romano eſt ſemper exercitu, & totius legionis inſigne. Imagines Imperatorum,has enim imagines tāquàm diuina & præſētia ſigna ſinguli venerātur. Habet pedites mille cv. Equites loricatos cxxxii: & appellatur cohors miliaria: hæc caput eſt legionis. Ab hac enim cū pugnandū eſt, prima acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites dlx. eꝗtes lxvi. & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites dlx. eꝗtes lxvi. ſed in hac cohorte tertia validiores & ꝓbati milites,qui in media acie conſiſtāt. Cohors quarta, habet pedites dlv,equites lxvi. Cohors quinta habet pedites dlv,eꝗtes lxvi. Sed ꝗnta cohors ſtrenuos deſiderat milites: quia ſicut prima in dextro,ita quīta in ſiniſtro ponitur cornu. Hę quinq; cohortes in prima acie ordinātur. Sexta cohors habet pedites dlv,equites lxvi. In prima quoq; enucleati aſſcribēdi ſūt iuniores: ꝗa in ſecūda acie poſt aquilā & imagines cohors ſexta cōſiſtit. Cohors ſeptima

habet pedites

tes dlv equites lxvi. Cohors octaua habet pedites dlv, eqtes lxvi: ſed & ipſa animoſos deſiderat viros: quia in ſecũda acie cõſiſtit in medio. Cohors nona habet pedites dlv, equites lxvi. Cohors decima habet pedites dlv, equites lxvi & ipſa bonos cõſueuit accipe bellatores: qa ſicut in ſecũda acie ſexta dextrũ, ita decima ſiniſtrũ poſsidet cornu. Iis decẽ cohortibus legio plena fũdat, quę habet pedites vi mil. cv: equites dccxxvi. Minor itaq; numerus armatorũ in vnaquaq; legione eſſe debet. Maior aũt cõſueuit eſſe: & non tantũ vnã cohortem, ſed etiã alias miliarias, ſi fuerit iuſſa, ſuſcipe. Tribunus maior per epiſtolã ſacrã Imperatoris iudicio deſtinat. Minor tribunus ꝑuenit ex labore. Tribunus aũt vocatur ex tribu, quia pręeſt militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicũtur, qui in pręlio primos ordines ducũt. Aquiliferi qui aquilã portãt. Imaginarii, qui Impatoris imagines ferũt. Optiones ab optãdo appellari, ꝙ antecedẽtibus ægritudine præpeditis, hi tanꝗ adoptati, cũ eorũ vicario ſolẽt vniuerſa curare. Signiferi, qui ſigna portãt, quos nunc draconarios vocãt. Teſſerarii, qui teſſeras per cõtubernia militũ nũciant. Teſſera aũt dicitur pręceptũ ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellũ mouetur exercitus. Torquarii duplares, torquarii ſimplares, quibus torquis aureus ſolius virtutis præmiũ fuit. quẽ qui meruiſſet, præter laudẽ interdũ duplã cõſequebatur annonã. Itẽ primus haſtatus duas cẽturias, id eſt, cc homines ducebat in acie ſecũda, quẽ nunc ducentariũ vocãt. princeps autẽ primę cohortis cẽturiã ſemis, hoc eſt, cl homines gubernat. Sic decẽ cẽturionibus regebatur, quibus magnæ vtilitatis gratiã magnus honor à veteribus eſt cõſtitutus, vt cęteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione cõtenderent ad tãta præmia ꝑuenire. Erãt etiã cẽturiones qui ſingulas cẽturias curabãt, qui nunc cẽtenarii nominãtur. Erãt decani x militibus præpoſiti, qui nunc caput cõtubernii vocãtur. Secũda cohors habet cẽturiones v. Similiter tertia & quarta, vſq; ad decimã cohortẽ. In tota aũt legione erãt cẽturiones lxvi. Sed legati Imp. ex cõſularibus ad exercitus mittebãtur, quibus legiones & auxilia vniuerſa obtẽperabãt in ordinatione pacis, vel neceſsitate bellorũ, in quorũ locũ illuſtres viros cõſtat magiſtros militũ ſubſtitutos, à quibus non tantũ binæ legiones, ſed etiã plures numero gubernãtur. Proprius aũt iudex erat præfectus legionis, habẽs comitiuã primi ordinis dignitatẽ, qui abſente legato tãꝗ vicarius ipſius poteſtatẽ maximã retinebat: tribuni vel cẽturiones, cæteriq; milites eius pręcepta ſeruabãt vigiliarũ ſiue† ꝑfectionis. Teſſeras ab eodẽ petebãt. Si miles crimẽ aliquod admiſiſſet, authoritate pręfecti legionis à tribuno deputabat ad pœnã. Arma omniũ militũ, itẽ equi, veſtes, & annona ad curã ipſius ꝑtinebãt. Diſciplina, ſeueritas, exercitus non ſolũ peditũ ſed etiã equitũ legionariorũ præcepto eius quotidie curabatur. Primum ſignũ totius legionis eſt aquila, quã aquilifer portat. Dracones etiã ꝑ ſingulas cohortes à Draconariis ferũtur ad pręliũ. Sed antiꝗ qui ſciebãt in acie cõmiſſo bello celeriter ordines acieſq; turbari atq; cõfundi, & ne hoc poſſet accidere, cohortes in cẽturias diuiſerũt, et ſingulis cẽturiis ſingula vexilla cõſtituerũt: ita vt ex qua cohorte vel quota eſſet cẽturia, in illo vexillo literis eſſet aſſcriptũ: ꝙ intuẽtes vel legẽtes

† Profectionis.

milites,in quemuis tumultū à contubernalibus ſuis oberrare non poſſet. Centuriones inſuper qui nunc centurii vocantur, nimirū bellicoſas loricas tranſuerſis caſsidū criſtis,vt à ſuis faciliùs noſcerentur,habebant:quiq; ſingulas gubernare iuſſerūt cateruas,vt nullus exiſteret error: cùm cūcti milites ſequerētur,non ſolùm vexillum ſuū,ſed etiam centurionem,qui ſignum habebat in galea. Rurſus ipſæ centuriæ in contubernia diuiſæ ſunt, vt decē militibus ſub vno papilione degētibus vnus quaſi præeſſet decanus,qui caput contubernii nominatur. Contuberniū aūt manipulus vocabatur,ab eo ꝙ cōiunctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodū inter pedites cēturia vel manipulus appellatur,ita inter equites turma dicitur: & habet vna turma equites xxxii. Huic qui præeſt,decurio nominatur. Pedites qui decē decadibus cēturię præerāt,ab vno cēturione ſub vno vexillo gubernātur. Similiter xxxii equites ab vno decurione ſub vno vexillo regūtur. Prætereà cēturio eligēdus eſt,qui ſit magnis viribus & ꝓcerā ſtatura, ꝗ haſtas vel miſsilia peritè iaculetur,& fortiter. Similiter eligēdus eſt decurio,qui turmę equitum præponitur,in primis habili corpore,vt loricatus & armis circūdatus omnibus,cum ſumma admiratione equū poſsit aſcēdere,equitare fortiſsimè, cōto ſciēter vti, ſagittas doctiſsimè mittere,turmales ſuos,id eſt,ſub cura ſua equites poſitos erudire ad oīa quæ equeſtris pugna depoſcit. Nunc qualiter inſtruēda ſit acies ſi pugna immineat,declaratur vnius legionis exēplo:ꝙ ſi vſus exegerit,trāsferri poſsit ad plures. Equites locātur in cornibus. Acies peditū à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro, huic cohors ſecūda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur,huic annectitur quarta. Quinta verò cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu,ſed ante ſigna,& circa ſigna,necnon etiā in prima acie dimicātes principes vocabātur,hoc eſt ordinarii,cęteriq; principales. Hæc erat grauis armatura,quæ habebat caſsides cataphractas,ocreas in cruribus,ſcuta,gladios maiores,quos ſpathas vocāt,& alios minores, quos ſemiſpathas nominānt,plūbatas quinas poſitas in ſcutis,quas primo impetu iaciūt. Itē bina miſſilia,vnū maius,ferro triāgulo vnciarū nouē,haſtile pedū quinq; ſemis,quod pilū vocabāt,nūc ſpiculū dicitur,ad cuius iactū exercebātur pręcipuè milites, quod arte & virtute directū,& ſcutatos pedites & loricatos equites ſępe trāſuerberat:aliud minus,ferro vnciarū quinq;,haſtili triū pedum ſemis,ꝙ tunc verriculū,nunc verutrū dicitur:prima acies principū,ſecūda haſtatorū armis talibus dicetur inſtructa. Sed in ſecūda acie dextro cornu cohors ſexta ponebatur,cui iūgebatur ſeptima. Octaua cohors mediā aciē tenebat,nona comitāte. Decima cohors in ſecūda acie ſemp obtinet cornu. Inſtructiōis verò lex eſt,vt in primo ordine exercitati & veteres milites collocentur, quos anteà principes vocabāt. In ſecūdo ordine circūdati cataphractis,& optimi milites cū ſpiculis vel lāceis ordinētur,quos ꝓhaſtatos vocabāt. Inter ordinē à tergo vallatū ſex pedes diſtare voluerūt, vt haberēt pugnātes ſpaciū accedēdi atq; recedēdi:vehemētiùs enim cum ſaltu curſuq; tela mittuntur. In his duobus ordinibus ætate maturi & vſu cōfidentes,& muniti grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri nec cedere nec ſequi aliū debent,ne turbētur

ordines

BIBLIOTECA R. BONGHI

ordines,ſed aduerſarios vehemẽtes excipere, & ſtãdo pugnãdoq; repellere vel fugare. Tertius ordo diſponitur de armatis velociſſimis, de ſagittariis iuuenibus,de bonis iaculatoribus,quos antea ferentarios nominabant. Quartus autẽ ordo cõſtituitur de ſcutatis expeditiſſimis: de ſagittariis iunioribus, de his qui alacriter ſe agunt verutis vel martiobarbulis,quas plũbatas nominãt, qui dicebantur leuis armaturæ.Sciendum eſt ergo ſtantibus primis ordinibus,tertium, & quartum ordinẽ ad prouocãdum cum miſſilibus & ſagittis primo loco ſemper exire:qui ſi hoſtes in fugam vertere poterunt,ipſi cum equitibus perſequũtur: ſi verò ab hoſtibus pulſi fuerint, redeunt ad primam & ſecundam aciẽ,& inter ipſas recipiunt ſe ad loca ſua. Prima autem & ſecunda acies cum ad machæras, id eſt, ſpatas & pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum ſuſtinẽt bellum. In quinta acie ponebantur baliſtarii,funditores,tragularii,fuſtibulatores qui fuſtibalis lapides iaciunt.Fuſtibalus eſt longus pedes quatuor,cui per medium ligatur funda de corio,& vtraque manu impulſus,propè ad inſtar onagri dirigit ſaxa. Sextus ordo poſt omnes à firmiſſimis & ſcutatis & omni genere armorũ munitis bellatores tenebat,quos antiqui Triarios appellabãt. Hi vt requieti & integri acrius inuaderent hoſtes,poſt vltimas acies ſedere conſueuerant. Sed ſi quid in primis ordinibus accidiſſet,de eorum viribus reparationis ſpes tota pẽdebat.Omnes autem ſignarii,quàmuis pedites ſint,loricas minores accipiebãt, & galeas ad terrorem hoſtium vrſinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, & ſcuta, & galleas ferreas, tranſuerſis & argentatis criſtis, vt facilius agnoſcerentur à ſuis.Illud autem ſciẽdum eſt & modis omnibus retinendũ,quòd cõmiſſo bello,prima ac ſecũda acies ſtabat immota.Triarii quoq; reſidebant. Ferentarii autem armatura leuis,& ſagittarii,& funditores aduerſarios prouocabant,ante aciem procedentes,ſi hoſtes fugare poterãt,ſequebantur: ſed ſi eorum virtute ac multitudine premebantur,reuertebãtur ad ſuos,& poſt eos ſtabant. Excipiebat autẽ præliũ grauis armatura, & tanquàm murus(vt ita dicam)ferreus ſtabat,& non ſolùm miſſilibus,ſed etiam gladiis cominus dimicabant. Et ſi hoſtes fugaſſent, non ſequebatur grauis armatura, ne aciem ſuam ordinationemq; turbaret,& diſperſos recurrẽtes hoſtes incompoſitos opprimeret,ſed leuis armatura cum funditoribus, ſagittariis, & eqtibus fugiẽtes ſequebatur inimicos. Hac diſpoſitione ac cautela ſine periculo legio vincebat, aut ſuperata ſeruabatur incolumis,quia legionis vis eſt facile nec fugere,nec ſequi:ſed ne milites aliquãdo in tumultu prælii à ſuis cõtubernalibus aberrarent, diuerſis cohortibus diuerſa in ſcutis ſigna pingebant. Prætérea in aduerſo vniuſcuiuſq; militis erat nomẽ literis aſcriptũ, addito ex qua eſſent cohorte, quáve centuria. Ex his autẽ apparet legionẽ bene inſtitutã quaſi inuictiſſimã eſſe ciuitatẽ, quæ omnia prælio neceſſaria ſecũ vbiq; portaret:nec metueret repentinũ hoſtiũ ſuprectum, quæ etiã in mediis cãpis ſubitò foſſa valloq; muniretur. Habet præterea legio tubicines,cornicines,buccinatores. Tubicines ad prœliũ vocãt milites, & rurſus receptui canũt. Cornicines quoties canũt, nõ milites ſed ſigna ad eorum obtẽperant nutũ. Ergo quoties ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites,tubicines canunt: quoties mouẽda ſunt ſigna,cornicines canũt. Claſſiarii autẽ appellantur buccinatores qui cornu ducunt exercitum:hoc inſigne videtur imperii,

tes,cum ipſis turribus affligerent atq; mactarent,quo nihil tutius inuenitur,poſtea venientibus beluis,quaſi irrupiſſent aciem,ſpaciũ milites dabant:quæ cùm in agmen medium perueniſſent,circumfuſis vndiq; armatorum globis,à magiſtris militum abſq; vulneribus capiebantur illæſi.Sed optima ratio eſt,& ad victoriam plurimùm confert,vt lectiſſimos de peditibus equitibuſq;, cum vicariis comitibus,tribuniſq; vacãtibus habeat dux poſt aciem in ſubſidiis præparatos, alios circa cornua,alios circa mediũ:vt ſicubi hoſtis vehementer inſiſtit, ne rũpatur acies,prouolent ſubitò,& ſuppleant loca,additaq; virtute,inimicorum audaciam frangant. Huius cautelã primi Lacones inuenerunt, imitati Chartaginenſes. Alteram poſt hæc vbiq; ſeruarunt: hac diſpoſitione nulla melior inuenitur.Nam directa acies hoc ſolũ agere debet,petere vt hoſtem repellat,aut fũdat.Si cuneus ſit agendus,aut forfex,ſuperfluos habere debebit,de quibus cuneum forficemq; faciens ducenda ſit.Gnauiter ex abundantibus ducitur.Nam ſi de loco ſuo ordinatum militem transferre cœperis,vniuerſa turbabis.Quòd ſi bellatorum copia tibi non abũdat,melius eſt habere aciem breuiorem,dũmodo in ſubſidiis colloces plurimos. Cùm explorator hoſtium latenter oberrat in caſtris,omnes ad tentorium ſuum per diem redire iubeantur:ſtatim deprehẽditur explorator.Cùm conſilium tuum cognoueris aduerſariis proditum,diſpoſitionem mutare te conuenit.Rarò enim manet abſconditum,quod ad notitiam multitudinis iam peruenit Fieri quid debeat tractato cum multis:quid verò facturus ſis,cum pauciſſimis ac fideliſſimis,vel potius ipſe tecũ. Hæc Martii operis præcepta per diuerſos autorum libros diſperſa,Imperator inuicte,mediocritatem meam abbreuiare iuſſiſti,ne vel faſtidiũ naſceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deeſſet in paruis. Neq; enĩ degenerauit in hominibus Martius calor,nec defectę ſũt terræ,quæ Lacedæmones,quæ Athenicẽſes,quæ Marſos quę Samnites,quæ Pelignos,quæ ipſos progenuere Romanos. Nonne Epiri armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali ſuperatis Perſis,vſq; ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Myſos & Traces inter bellicoſos ſemper fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martem fabulæ apud eos natum eſſe confirment. Longum eſt ſi vniuerſarum prouinciarum vires enumerare contendam,cùm omnes in Romani imperii ditione conſiſtant. Sed longa ſecuritas pacis homines partim ad delectationem ocii, partim ad ciuilia traduxit officia: ita cura exercitii militaris primò negligẽtius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionem perducta cognoſcitur. *Martis patria.*

FINIS.

13,110

BIBLIOTECA • R. BONCHI

6y.
17. 27½